

VU Research Portal

Gepast geweld

Timmer, J.S.; Visser, R.S.M.

2015

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

document license

Unspecified

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Timmer, J. S., & Visser, R. S. M. (Eds.) (2015). *Gepast geweld: Geweld van en tegen de politie in 2010*.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

RAPPORT

Alleen voor intern gebruik

Gepast geweld

Geweld van en tegen de politie in 2010

Jaap Timmer en Rutger Visser (redactie)

© 2015 Jaap Timmer en Rutger Visser
Centrum voor Politiewetenschappen, Vrije Universiteit Amsterdam

Deze studie is mede mogelijk gemaakt door het programma Veilige Publieke Taak van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en door de Subsidiecommissie Arbeidsmarkt- en Opleidingsprojecten Politie.

Inhoudsopgave

Hoofdstuk 1: Inleiding	3
1.1 Probleemstelling	3
1.2 Vraagstelling	5
1.3 Leeswijzer	6
Hoofdstuk 2: Geregeld geweld	7
2.1 Inleiding	7
2.1 Sterke arm	8
2.3 Wettelijk kader	9
2.4 Ontwikkeling van geweldinstructie	9
2.5 Geweld, legitimiteit en verantwoording	11
2.6 Van ambtelijk naar robuust	11
2.7 Antwoord	14
Hoofdstuk 3: Geweld in Nederland	15
3.1 Onveiligheid in cijfers	15
3.2 Aanhoudingen	21
3.3 Antwoord	22
Hoofdstuk 4: Geweldbevoegdheden	23
4.1 Geweldbevoegdheid	23
4.2 Ambtsinstructie 1994	27
4.3 Antwoord	33
Hoofdstuk 5: Politiegeweld	35
5.1 Verantwoording	35
5.2 Geweldmiddelen	36
5.3 Aard en omvang politiegeweld	37
5.4 Kenmerken van politieambtenaren	39
5.5 Doel politiegeweld	40
5.6 Omstandigheden politiegeweld	42
5.7 Kenmerken burgers	45
5.8 Gevolgen van politiegeweld	47
5.9 Landelijk beeld	48
5.10 Antwoord	49
Hoofdstuk 6: Gevaarsituaties in politiewerk	51
6.1 Agressie en geweld tegen politie	51
6.2 Agressie tijdens politieoptreden	53
6.3 Uitgaansgeweld	53
6.4 Groepsgeweld	54
6.5 Huiselijk geweld	55
6.6 Agressieve verstoorden	55
6.7 Vuurwapengeweld	57
6.8 Belediging en intimidatie	58
6.9 Antwoord	59
Hoofdstuk 7: Specialismen voor gevaarbeheersing	61
7.1 Inleiding	61
7.2 Crisiscommunicatie	61
7.3 Vaardigheden Aanhouden in Groepsverband	63
7.4 Arrestatieteams	64
7.5 Antwoord	72

Hoofdstuk 8: Letsel door politiekogels	75
8.1 Objectief en onafhankelijk onderzoek	75
8.2 Onderzoek naar Rijksrecherchedossiers	77
8.3 Getuige of verdachte?	82
8.4 Antwoord	82
Hoofdstuk 9: Toetsing en beoordeling van politiegeweld	85
9.1 Inleiding	85
9.2 Wettelijk kader	86
9.3 Strafrechtelijk toetsing	89
9.4 Beoordeling door leidinggevenden	98
9.5 Klachten	98
9.5 Nationale ombudsman	100
9.6 Interne onderzoeken	100
9.7 Strafrechtelijke afwikkeling	101
9.8 Antwoord	105
Hoofdstuk 10: Politiegeweldbevoegdheden in Europa	109
10.1 Inleiding	109
10.2 Politiegeweld	109
10.3 Deelonderzoek	112
10.4 Bevindingen	113
10.5 Antwoord	118
Hoofdstuk 11: Gepast geweld	123
11.1 Geweld in de samenleving	124
11.2 Geweldbevoegdheden	124
11.3 Politiegeweld	125
11.4 Gevaarsituaties in politiewerk	127
11.5 Leren van specialismen voor gevaarbeheersing	127
11.6 Toetsing en beoordeling van politiegeweld	128
11.7 Politiegeweld in Europa	130
11.8 Antwoord	131
11.9 Aanbevelingen	136
Samenvatting	138
Literatuur	140
Auteurs en medewerkers	145
Bijlagen	147
Bijlage 1.1 Methodologische verantwoording	147
Bijlage 1.2 Lijst met begrippen en afkortingen	149
Bijlage 9.1 Rechterlijke uitspraken over politiegeweld	154

1 Inleiding

“Een schop van een agente

De wettelijke definitie van politiegeweld is „elke dwangmatige kracht van meer dan geringe betekenis uitgeoefend op personen of zaken”. De trappen die een Rotterdamse agente onlangs uitdeelde aan een dronken man op straat voldeden ruimschoots aan die definitie.

Het leidde tot een nationale discussie over (on)gepast geweld. En daarmee tot een debat over de relatie tussen burger en staat, over korte lontjes van sommige mensen, over actie en reactie en de taak van de politie. Maar vooral over wat proportioneel is in een situatie als deze. Het feit dat beelden van de arrestatie voor iedereen beschikbaar waren maakte er ook een nationale mediagebeurtenis van. Ongetwijfeld mede omdat de agente een kennelijk weerloze, waggelende man, die niks zichtbaars fout deed, vol in het kruis trapt. Zonder dat de mogelijke aanleiding daarvoor was gefilmd of direct viel af te leiden uit de situatie die wél gefilmd was. Na de eerste schop dook de man ineen en werd nog tweemaal stevig geschopt.

Ook de Rotterdamse politie moest toegeven dat het incident „schokkend” was. Kregen we hier dankzij een burger met een smartphone een kijkje in een werkelijkheid die we niet kennen? Is er sprake van een gewelddadige, repressieve politie en niet van de hulpvaardige politie, solidair met de burger, betrokken in de wijk?

Het Openbaar Ministerie keurde gisteren het politie optreden echter goed. De schop moest gezien worden in de context van een mislukte arrestatie, waarbij de agenten slechts één handboei aan konden leggen. De arrestant was bovendien agressief en onhandelbaar. En zo bezopen dat pepperspray geen effect had. De man zou „om zich heen geslagen” hebben. Strafrechtelijk was er niets aan de hand.

Daarom nemen we op gezag van het OM graag aan. Maar alles wat niet strafbaar is, is daarmee nog niet behoorlijk of professioneel. Ongetwijfeld was er een gespannen situatie. Het handboeien was immers mislukt. De man was niet onder controle. Maar ook een volledig beschonken, niet aanspreekbare, wankelende burger die van niet meer verdacht wordt dan openbare dronkenschap heeft een gerichte trap in het kruis nog niet verdiend. Er zijn ook andere manieren om zo iemand te bedwingen. Agenten worden getraind op het beoordelen van stress-situaties. Wanneer springen ze ergens tussen, wanneer wachten ze af. Wapenstok, pepperspray, armklem, vuistslag, assistentie vragen, schreeuwen, praten, zwijgen: een agent moet het hele repertoire kennen en er uit kunnen kiezen. Dat is zeker een moeilijke taak. Dan gaat er dus wel eens wat mis, zoals hier. Dit optreden was dan ook niet voldoende professioneel evenmin behoorlijk. Ook dat mag gezegd worden.”

NRC Handelsblad van woensdag 27 juni 2012

1.1 Probleemstelling

Politiegeweld maakt deel uit van de maatschappelijke dynamiek en discussie, evenals het probleem van geweld tegen de politie. Bovenstaand commentaar in *NRC Handelsblad* van woensdag 27 juni 2012 maakt dat goed duidelijk. Overigens liet *NRC Handelsblad* onvermeld dat het bevoegde gezag in Rotterdam het gewraakte politieoptreden snel en grondig beoordeelde, namelijk binnen ongeveer een week. Daarbij was de organiseerde intersubjectiviteit al even ongebruikelijk. Het Rotterdamse Openbaar Ministerie liet namelijk een hoofdofficier van Justitie van een ander arrondissement en een oud-korpschef het optreden mee beoordelen (www.nu.nl, 26 juni 2012, 11.22 uur).

Die maatschappelijke en politiek-bestuurlijke discussie over politiegeweld heeft twee kanten. Enerzijds zijn er zorgen om de agressie en het geweld tegen agenten, met onder meer een jarenlang opgelopen aantal gewonde agenten tot gevolg (Timmer, 2005; Naeyé en Bleijendaal, 2008). Ondanks de toegenomen beleidsaandacht, de strengere justitiële aanpak en de verbeterde opleiding, training en uitrusting van politieambtenaren blijft het lastig om agressie en geweld van burgers substantieel terug te dringen en het politiewerk veiliger te maken. Er zijn zelfs aanwijzingen dat tot voor kort het aantal agenten dat gewond raakte door burgergeweld nog steeds groeide. Dat is opmerkelijk, omdat de gewelddriminaliteit als geheel de laatste jaren juist is afgenomen. De kennis over deze problematiek neemt weliswaar toe, maar dat leidt nog onvoldoende tot

verbetering van de veiligheid in het politiewerk. Hierdoor ontstaat vertwijfeling over onder meer het gezag van de politie en de juistheid van selectie, aansturing, opleiding en training van politieambtenaren. Dat roept vragen op als: Is de politie (te) terughoudend in het optreden in gevaarsituaties en zo ja, waarom? Zijn de aangeleerde werkwijzen en de daarbij behorende aansturing, bevoegdheden en middelen van de basispolitiezorg adequaat in de huidige maatschappelijke omstandigheden? Belangrijk om te weten zijn ook de achtergrond en de maatschappelijke context van het geweld tegen agenten.

Anderzijds zijn er, bijvoorbeeld ook naar aanleiding van zo'n gefilmd en veel besproken incident, zorgen om de rechtmatigheid van het politieoptreden en om de kwaliteit van het interne en externe toezicht op de juiste toepassing van geweldbevoegdheden. Daar horen vragen bij als: Zorgen de opleiding, training en aansturing van politieambtenaren in optreden in gevaarsituaties wel voor de juiste balans in het politiewerk tegen de achtergrond van de maatschappelijke veranderingen? Is de uitvoering van en de sturing en toetsing van het geweldmonopolie van de politie opgewassen tegen de eisen van de veeleisende, moderne samenleving? Dergelijke vragen zijn lastig te beantwoorden, omdat er geen eenduidige en systematische registratie is van de beoordeling van politiegeweld en de resultaten daarvan. Naar aanleiding van een incident van incidenten komen er wel eens wat gegevens naar buiten. Zo maakte de politie Rotterdam-Rijnmond naar aanleiding van gemeenteraadsvragen over het eerder genoemde voorval in juni 2012 gegevens bekend over klachten tegen politiegeweld (www.metronieuws.nl, 27 juni 2012, 15.07 uur).

Naast het klachtrecht zijn ook tuchtrecht en strafrecht van toepassing op de beoordeling van politieoptreden en daarover is weinig informatie, laat staan over de samenhang tussen die verantwoordingslijnen. Het beeld van de verantwoording en toetsing van politiegeweld is fragmentarisch. Empirisch onderzoek hiernaar is schaars en betreft doorgaans maar een deel van het geweldspectrum van de politie (Van der Meulen, 1966; Van Reenen, 1979; adviescommissie Heijder, 1987; Timmer e.a., 1996; Van der Steeg, 2004; Timmer, 2005; Drenth e.a., 2008).

Meer of minder expliciet wordt politiegeweld ook dikwijls vergeleken met andere landen. Vaak ligt daar de veronderstelling onder dat de Nederlandse politie minder mag, minder kan, minder geschikte bewapening en uitrusting heeft en minder doorpakt dan de collega's in andere landen en dat het respect voor agenten in andere landen groter is dan in Nederland. De weinige vergelijkingen die in het verleden zijn gemaakt gaven een genuanceerder beeld. Onder meer bleek dat de politie in Nederland aanmerkelijk vaker op rijdende auto's schoot dan de politie in Nordrhein-Westfalen (Timmer e.a. 1996).

De hierboven genoemde vraagstukken maken deel uit van de vraag of de politie wel is opgewassen tegen de problemen van gevaar en geweld in de "improvisatiemaatschappij" (Boutellier, 2011). De maatschappelijke omstandigheden zijn complex en voortdurend aan veranderingen onderhevig. Boutellier typeert de huidige samenleving met vijf maatschappelijke processen, de vijf i's: internationalisering, individualisering, informalisering, informatisering en intensivering (2005: 11). In die samenleving is bijna alles mogelijk, is de vrijheid van het individu groot en worden beperkingen op die vrijheid en tegelijkertijd ook veiligheidsrisico's steeds minder aanvaard. Onbegrensd leven in een onbegrensde wereld, worstelend met de sociale ordening. Het paradoxale is dat de samenleving verwacht dat de politie recht en orde handhaaft, maar niet ten koste van de individuele bewegingsvrijheid. Er is een roep dat de politie doortastender ("harder") moet optreden, maar dan wel tegen de ander. Maar de confrontatie met dat "nieuwe" doortastende optreden bijvoorbeeld via een filmpje op het internet levert maatschappelijke discussie op over de aanvaardbaarheid van het politiegeweld.

1.2 Vraagstelling

Om te helpen helderheid in te verschaffen in deze vraagstukken rond politiewerk in gevaarsituaties gaat deze studie over geweld van en tegen de politie en de belangrijkste ontwikkelingen daarin in de laatste tien jaar. Aan de hand van een hoofdvraag en zeven deelvragen is dat onderzocht. De hoofdvraag van dit onderzoek luidt:

Hoe is het optreden van de basispolitiezorg in gevaarsituaties zodanig te verbeteren dat legitimiteit, gezag en geloofwaardigheid van de politie én de doeltreffendheid en veiligheid verbeteren?

Voor de beantwoording van deze vraag is onder meer inzicht nodig in de praktijk van gevaarsituaties in het politiewerk, in de actuele ontwikkelingen daarin en in de weging van de problemen die zich daarin voordoen. Daarnaast is inzicht nodig in wat het handelen van agenten in gevaarsituaties mede bepaalt en in hoeverre bevoegdheden en vaardigheden aansluiten op de risico's in gevaarsituaties.

De deelvragen die hier antwoorden op moet geven zijn de volgende:

- 1 Op grond waarvan en onder welke voorwaarden en omstandigheden is welk politieel geweldgebruik tegen personen toegelaten?
- 2 Wat zijn daarin de recente ontwikkelingen wat betreft onder meer trainingsvoorschriften, verantwoordingsprocedures en jurisprudentie in ruime zin?

Deze onderzoeksvragen worden beantwoord met de recente wet- en regelgeving en met de onderzoeken van onder meer het interfacultair Centrum voor Politiewetenschappen VU als vertrekpunt.

- 3 Wat is de maatschappelijke context van de recente jaren wat betreft onderling burgergeweld, wapenbezit en dergelijke waarbinnen het politiewerk plaatsvindt?

Het antwoord op deze onderzoeksvraag komt voort uit een schets van de ontwikkelingen op basis van onder meer gegevens van het CBS en bouwt voort op eerdere studies van het CPW VU, zoals *Politiegeweld* (Timmer, 2005). Daarnaast geeft een beknopte schets van de relevante literatuur antwoorden op de vraag naar de ontwikkeling van de betekenis van geweld in de samenleving, voor groepen en individuen en van overheidsgeweld als taakgerelateerde instrumentarium.

- 4 Hoe vaak, met welk doel, onder welke omstandigheden en met welke gevolgen gebruikt de politie geweld?
- 5 Hoe verhouden de in de praktijk aangewende technieken en tactieken zich tot de in opleiding en training aangeleerde technieken en tactieken?

De antwoorden op deze onderzoeksvragen bestaan onder meer uit actualisering van recente onderzoeken van het CPW VU. Dit deelonderzoek bouwt voort op eerdere studies van het CPW VU, zoals *Onder schot* (Timmer e.a., 1996), *Politiegeweld* (Timmer, 2005), *Kracht van meer dan geringe betekenis* (Bleijendaal e.a., 2008) en *Agressie en geweld tegen politiemensen* (Naeyé en Bleijendaal, 2008). Daarnaast is ook gekeken naar de meerwaarde van de (leer)ervaringen van ondersteunende specialismen binnen de politie. Het antwoord op de vraag naar de verhouding tussen de aangeleerde en de aangewende technieken is deels te vinden in hoofdstuk 5 Politiegeweld en deels in hoofdstuk 8 Letsel door politiekogels.

- 6 Hoe is het politiegeweld getoetst en beoordeeld?

Deze vraag wordt beantwoord door de ingevoerde geweldmeldingen aan te vullen met de gegevens over de beoordeling, data uit de Integriteitmonitor, klachten over politiegeweld, beoordelingen van de hoofdofficieren van Justitie van geweldaanwendingen en gerechtelijke uitspraken ter zake politiegeweld.

- 7 Wat is de positie van de Nederlandse politie met betrekking tot geweldbevoegdheden en geweldgebruik in vergelijking met andere West-Europese landen?

Deze vraag wordt beantwoord voornamelijk op basis van een literatuur- en bronnenstudie met betrekking tot enkele Europese landen en een vragenlijst die aan de politieorganisaties en de politieministeries van die landen is voorgelegd.

1.3 Leeswijzer

Om de diversiteit aan onderzoeksvragen te beantwoorden en overigens benodigde informatie te verwerven zijn uiteenlopende bronnen geraadpleegd en verschillende onderzoeksmethoden gebruikt. Dit onderzoek is uitgevoerd door een multidisciplinair team van onderzoekers van onder meer de Vrije Universiteit Amsterdam en de hogeschool Windesheim (zie Medewerkers).

Voor de hoofdstukken 3 en 4 is voornamelijk literatuur- en bronnenonderzoek verricht. Hoofdstuk 3 "Ontwikkeling van geweld in Nederland" is een overzicht van gegevens uit bronnen en literatuur over geweld in de Nederlandse samenleving. Hoofdstuk 4 "Geweldbevoegdheden" is een juridische analyse van geldende wet- en regelgeving.

Hoofdstuk 5 "Politiegeweld" behelst een analyse van de empirische data die zijn verworven door meldingen van politieel geweldgebruik van de basispolitiezorg in zes van 25 politieregio's in te voeren in een bestand en daarmee berekeningen uit te voeren. De beperkte doorlooptijd van dit onderzoek heeft het nodig gemaakt om een steekproef te trekken uit de regionale politiekorpsen en binnen die korpsen het onderzoek te beperken tot de basispolitiezorg. Eenmaal met het onderzoek begonnen is gezien de overdaad aan geweldmeldingen over het jaar 2010 besloten om ook daaruit een verantwoorde steekproef te trekken.

Hoofdstuk 6 "Gevaarsituaties in politiewerk" is voor een deel gebaseerd op recente gegevens over geweld tegen politieambtenaren en op voor dit onderzoek afzonderlijk verworven gegevens over politieambtenaren die gewond zijn geraakt door burgergeweld. Hoofdstuk 6 is grotendeels gebaseerd op een analyse van het databestand dat is gemaakt op basis van de geweldmeldingen in de zes steekproefkorpsen.

Hoofdstuk 7 "Specialismen voor gevaarbeheersing" is mede gebaseerd op cijfermatige gegevens uit de doorlopende Monitor Speciale Eenheden van het CPVW VU. Daarnaast zijn interviews gehouden met relevante gesprekspartners over werkwijzen en resultaten van de arrestatieteams.

Hoofdstuk 8 "Letsel door politiekogels" bevat een cijfermatige analyse van alle politieschietincidenten met letsel of de dood tot gevolg. Daarnaast is op basis van de onderzoeken van de Rijksrecherche voor de jaren 2009 en 2010 een inhoudanalyse gemaakt. Hiervoor zijn de dossiers van de Rijksrecherche met betrekking tot de politieschietincidenten in 2009 en 2010 bestudeerd en geanalyseerd.

Hoofdstuk 9 "Toetsing en beoordeling van politiegeweld" is gebaseerd op gegevens uit de geweldrapportage met betrekking tot een oordeel over de juistheid en rechtmatigheid van het gemelde geweldgebruik. Verder bevat hoofdstuk 9 een analyse van de jaarverslagen van politiekorpsen met betrekking tot klachtafwikkeling. Daarnaast is voor dit hoofdstuk de recente rapportage over interne politieonderzoeken bestudeerd. Voor de afwikkeling van de politieschietincidenten met letsel is overzicht gemaakt van de afdoeningen door de hoofdofficieren van Justitie.

Hoofdstuk 10 "Geweldbevoegdheden in Europa" is de weerslag van een lopend vergelijkend onderzoek naar politiegeweld, in het bijzonder politieel vuurwapengebruik in diverse West-Europese landen.

In hoofdstuk 11 "Gepast geweld" zijn de antwoorden op de onderzoeksvragen van dit deelonderzoek gebundeld en voorzien van een nadere analyse en beschouwing. Die beschouwing vormt de basis voor de deelbeantwoording van de hoofdvraag van het gehele onderzoek hoe legitimiteit, gezag en geloofwaardigheid van de politie te verbeteren zijn in combinatie met een vergroting van de doeltreffendheid en veiligheid. Dit deelantwoord moet

enige duidelijkheid verschaffen over de vermeende terughoudendheid van de Nederlandse politie en de achterliggende vraag of de bestaande werkwijzen en de daarbij behorende aansturing, bevoegdheden en middelen van de basispolitiezorg nog geschikt zijn voor de huidige en toekomstige maatschappelijke omstandigheden. Dit onderzoek moet de politie helpen om de samenleving nog beter te dienen in het voorkomen en bestrijden van gevaar en geweld en tegelijkertijd eigen en andermans veiligheid en de geloofwaardigheid en legitimiteit van het overheidsoptreden te optimaliseren.

Ter illustratie zijn hier en daar casus geplaatst. Die zijn afgeleid uit dossiers van concrete voorvallen en zodanig bewerkt dat zij niet op personen zijn te herleiden.

Jaap Timmer en Rutger Visser

2 Geregeld geweld

“De staat met zijn geweldsmonopolie is voor Arendt [Hannah Arendt, red.] dan ook veel meer dan een middel om veilig te kunnen overleven. Die staat is veeleer de voorwaarde en de context voor wat Aristoteles omschreef als ‘het goede leven’.”

Hans Achterhuis, 2008: 46.

2.1 Inleiding

Dit hoofdstuk schetst de ontwikkeling van het geweldmonopolie in handen van de Nederlandse politie. De juridische definitie van geweld in dit hoofdstuk is afkomstig van de Ambtsinstructie 1994 (art. 1 lid 3 onder b en c):

- “b. *geweld*: elke dwangmatige kracht van meer dan geringe betekenis uitgeoefend op personen of zaken;
- c. *aanwenden van geweld*: het gebruiken van geweld en het dreigen met geweld, waaronder wordt begrepen het ter hand nemen van een vuurwapen”.

De politie is bevoegd om eventueel geweld te gebruiken voor de uitvoering van de politietask. Die task is primair: rechtshandhaving (art. 8 Politiewet 1993). Bezien vanuit het doel van de politietask luidt een meer praktische definitie van politiegegeweld: een menselijke handeling die de fysieke integriteit van personen aantast met als doel de handelingsperspectieven van die personen te beperken (vrij naar: Van Reenen, 1979: 18).

In moderne, democratische rechtsstaten heeft de overheid het alleenrecht op het gebruik van geweld. Burgers mogen alleen geweldgebruik uit zelfverdediging en eventueel met mate bij een burgerarrest (Naeyé, 2010). De historische ontwikkeling van dit geweldsmonopolie maakt deel uit van het proces van staatsvorming na de 11e eeuw. De groei van de bevolking in West-Europa, de toenemende onderlinge handel en de vorming van steden deden de behoefte ontstaan aan een georganiseerde vorm van toezicht ten behoeve van de veiligheid. Het recht van de sterkste en willekeur in macht- en gewelduitoefening stonden dat in de weg. Deze eigen en gezamenlijke belangen en de toenemende onderlinge afhankelijkheid brachten grondbezitters en andere (lokale) machthebbers ertoe om hun dwang- en geweldmiddelen over te dragen aan een overheid in ruil voor gemeenschappelijke veiligheid en voor de bescherming van het particuliere en collectieve bezit.

De vroege organisatievormen van het geweldmonopolie zijn naderhand gesplitst in een militaire afdeling en politieafdeling. De militaire afdeling, de krijgsmacht, dient vooral ter verdediging van de landsgrenzen en van de soevereiniteit van de staat en nu steeds meer ook ter handhaving van de internationale politieke en rechtsorde. De politie dient ter handhaving van de interne veiligheid, dat wil zeggen van de nationale rechtsorde en de openbare orde. Aanvankelijk diende het geweldmonopolie ter verdediging van landgrenzen, productiemiddelen, bezittingen en vooral de consolidering van machtposities. Die doelen zijn door de eeuwen heen uitgebreid tot en met de bescherming van de lichamelijke en persoonlijke integriteit en leefsfeer van ieder persoon binnen de landsgrenzen en in toenemende mate ook daarbuiten. Van dat laatste zijn militaire VN- en NAVO-missies voorbeelden.

Het ontstaan van het geweldmonopolie zoals wij dat nu kennen, maakt deel uit van het proces van beschaving. Dit historisch-sociologisch concept is ontwikkeld door onder meer Norbert Elias (1982). Deze sociologische theorie van sociale, onderlinge persoonlijke en organisatorische afhankelijkheden (interdependenties) stelt onder meer dat staatsvorming, arbeidsdeling, nivellering van machtsverhoudingen door de eeuwen heen samengaan met een toenemende, individuele en groepsgewijze beheersing van gedragsimpulsen, zoals agressie,

geweld en sexuele driften. Allerlei regels ter beperking van vechtlust en andere driften zijn in de loop der tijd geïnternaliseerd en leiden tot zogenoemde zelfdwang, de individuele beheersing van de gevoelshuishouding. Dat dit geen hol concept is tonen verscheidene historische studies. Zo laat Achterhuis (2008) zien dat in vier eeuwen tijd het moordcijfer in onze gebieden daalde van ongeveer 15 op de 100.000 inwoners rond 1500 tot 1 op 100.000 rond 1900. Franke (1991: 15) haalt Berents aan, die heeft laten zien dat er in de late middeleeuwen in de Nederlandse steden jaarlijks tussen de 3 en de 7 mensen per 10.000 inwoners door misdrijven door het leven kwamen (30-70 per 100.000). In Amsterdam lag de moordratio in 1999 op 8 per 100.000 en in Rotterdam op 5, terwijl die voor Nederland als geheel gemiddeld ongeveer 1,3 was. Zo bezien is het geweld in Nederland sinds de late middeleeuwen dus flink afgenomen. Overigens verdient ook die stelling weer een relativering. In de middeleeuwen was de kans dat men aan een verwonding stierf aan infecties en dergelijke veel groter dan nu, met de huidige (para)medische zorg door eerste hulp, antibiotica, *intensive care* en dergelijke. Maar ook een breed ontwikkelde zelfbeheersing is nooit 100%.

2.2 Sterke arm

Voor de daadwerkelijke handhaving van de rechtsorde, openbare orde en veiligheid is het daarom onvermijdelijk dat de overheid onder bepaalde omstandigheden geweld moet toepassen. Niet alleen om van misdrijven verdachte burgers aan te houden, maar ook om mensenlevens te redden, of om geweld tegen burgers en politieambtenaren te keren. In een rechtstaat past het dat de overheid het recht op geweldgebruik monopoliseert en eigenrichting tussen burgers niet alleen afwijst maar ook voorkomt (Weber, 1976). Maar de overheid mag het geweldmonopolie niet naar willekeur hanteren. De Nederlandse grondwet (artikel 11) waarborgt de onaantastbaarheid van het lichaam, van de persoonlijke levenssfeer en andere grondrechten, behoudens een aantal bij wet vast te stellen beperkingen. Internationale verdragen als het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM) schragen de Grondwet. De overheid is bij het gebruik van de bevoegdheden die deze uitzonderingen regelen gebonden aan de regels van het recht. Concreet zijn dat de artikelen 41 (noodweer), 42 (wettelijk voorschrift) en 43 (ambtelijke bevel) van het Wetboek van Strafrecht en artikel 8 (bevoegdheid geweld, betreden en fouilleren) van de Politiewet 1993. Zie ook hoofdstuk 4.

Tijdens het ontwikkelingsproces richting staatvorming laten machthebbers en bestuurders zoals de schout en de baljuw zich door de eeuwen heen voor de handhaving van rust en orde bijstaan door uiteenlopende groeperingen en functionarissen met meer of minder formeel geregelde geweldbevoegdheden en bewapening. Dat zijn bijvoorbeeld de stadssoldaten, de nachtwachten en de schutterijen. Grootgrondbezitters hebben bijvoorbeeld ook jachtopzieners en boswachten. De sterke armen werken wel voor overheden, maar zijn daar niet altijd in dienst. Particuliere partijen speelden daar ook een belangrijke rol in. In de tijd van de Bataafse republiek (1795-1806) en onder de Franse bezetting (tot 1813) vinden er een snelle verandering en vooral een formalisering plaats. Zo heet de eerste voorloper van het ministerie van Binnenlandse Zaken het "Ministerie van Inwendige Politie". In de uitvoering komt er bijvoorbeeld ook een *Corps gens d'armes*, aanvankelijk voor de handhaving en in- en uitvoerrechten aan de grens. Naderhand wordt dit onder Frans bewind de Koninklijke Gendarmerie voor de handhaving van rust en orde (Fijnaut, 2007). Het Nederlandse bestel voor lokale en nationale handhaving van recht en orde blijft zich in de tijd verder ontwikkelen. Zo kende Nederland in het interbellum met Gemeente- en Rijksveldwacht, Koninklijke Marechaussee (Kmar) en Korps Politietroepen tot de Gemeentepolitie, Rijkspolitie en Kmar tussen 1945. In 1993 volgde reorganisatie in de 25 politieregio's, het Korps landelijke politiediensten en de Koninklijke Marechaussee.

Sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog is het overheidsgeweld ten behoeve van de handhaving van de interne rechtsorde weer geheel in handen van de politie die daartoe over bewapening en uitrusting beschikt. De kerntaak van de politie bestaat uit de daadwerkelijke handhaving van de rechtsorde. De politie moet de misdaad bestrijden en de openbare orde handhaven. Door bijzondere bevoegdheden en geweldsmiddelen heeft de politie daarbij een stevige machtspositie. Als het erop aankomt, kan de politie het optreden afdwingen met dwangmiddelen als vrijheidsontneming, met fysieke kracht of gepast geweld, met als onvermijdelijk mogelijk gevolg pijn, letsel of schade. Burgers mogen zich hiertegen niet verzetten. Zij moeten dulden dat de politie dwangmiddelen toepast of andere (vrijheidsbeperkende) maatregelen neemt. Daadwerkelijke handhaving is bij uitstek politiewerk en daarom heet de politie ook wel "de sterke arm". Bij alles wat de politie doet is het geweldmonopolie op de achtergrond altijd aanwezig, in het bewustzijn van zowel de betrokken burger als van de politieambtenaar zelf. De krijgsmacht wordt slechts in uitzonderlijke gevallen ingezet en alleen als (bijzondere) bijstand aan de politie. Het bezit van geweldsmiddelen bij de politie is "het verlengstuk van de fysieke kracht van de politieambtenaar zonder welke de sterke arm geen sterke arm zou zijn" (Eerste Kamer 1988-1989, wetsvoorstel 19 535, Memorie van antwoord, blz. 5).

2.3 Wettelijk kader

Een belangrijke invloed op de ontwikkeling van het Nederlandse geweldmonopolie komt van buiten Nederland, namelijk van het Europese Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM). Daarbij gaat het allereerst om het in artikel 2 van het Europees Verdrag tot bescherming van de Rechten van de Mens en de fundamentele vrijheden verankerde recht van een ieder op leven en het verbod van opzettelijke levensberoving. Artikel 6 van het Internationaal Verdrag betreffende Burgerrechten en Politieke Rechten (IVBPR) erkent ook een wettelijk recht op leven en bepaalt dat niemand willekeurig van zijn leven mag worden beroofd. Het tweede lid van artikel 2 EVRM acht levensberoving niet in strijd met het verdrag wanneer die het gevolg is van het gebruik van geweld dat absoluut noodzakelijk is (zie verder Hoofdstuk 4 Geweldbevoegdheden).

De Nederlandse Grondwet kent geen bepaling betreffende het recht op leven. Bij de grondwetsherziening in 1983 is wel een artikel opgenomen met betrekking tot de lichamelijke integriteit. Artikel 11 van de Nederlandse Grondwet beschermt het recht op lichamelijke integriteit. De specifieke wettelijke grondslag die de Nederlandse Grondwet verlangt voor inbreuken op grondrechten van burgers, ligt besloten in artikel 8 Politiewet 1993. Het geweldgebruik vindt zijn begrenzing in de vereisten van proportionaliteit en subsidiariteit.

Verder hebben ook de *Code of Conduct for Law Enforcement Officials* (verder Code of Conduct 1979) en de *Basic Principles on the Use of Force and Firearms by Law Enforcement Officials* (verder Basic Principles 1990) invloed op het Nederlandse geweldmonopolie. De Code of Conduct 1979 is aangenomen door de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties op 17 december 1979 als resolutie 34/169 (VN, 1979). De *Basic Principles on the Use of Force and Firearms by Law Enforcement Officials* (verder Basic Principles 1990) zijn aangenomen tijdens het Achtste VN congres over de preventie van criminaliteit en de behandeling van wetsovertreders, 27 augustus - 7 september, Havana, Cuba (VN, 1990).

2.4 Ontwikkeling van geweldinstructie

Al vóór dat volgens Van Reenen (1979) het tijdperk van wat hij noemt "het ambtelijke geweldmonopolie" op zijn eind loopt, bewerkstelligt de regering in 1957 een landelijk geldende, uniforme geweldinstructie voor de politie. Uitgangspunt is dat de politieambtenaar bevoegd is eventueel geweld te gebruiken ter uitoefening van zijn taak, om een legitiem doel te bereiken. De politieministers willen geen geweldgebruik uit gewoonte, maar willen bereiken dat

de politieambtenaar per geval een afweging zou maken van zijn bevoegdheid. Het scala van in de geweldinstructie genoemde eventueel legitieme doelen is echter nog voornamelijk gerelateerd aan het ambtelijk geweldmonopolie: de handhaving van orde en gezag. De bevoegdheid tot politieel vuurwapengebruik betreft de verspreiding van samenscholingen, het bedwingen van volksmenigten en de aanhouding van voortvluchtige of zich verzettende verdachten en gedetineerden, stropers, smokkelaars en vuurwapengevaarlijke verdachten.

In februari 1966 introduceren de politieministers een geweldinstructie waarin de bevoegdheid tot eventueel politieel geweldgebruik als het niet anders kan, is vervangen door een verplichting daartoe. De motivering van de minister van Binnenlandse Zaken is dat de politie doordrongen moet zijn van het belang dat het gezag van de overheid moet worden gehandhaafd. De overgang van een voorwaardelijke verplichting tot politieel geweldgebruik als opvolger van een voorwaardelijk bevoegdheid is tegengesteld aan de door Van Reenen gesignaleerde trend tot differentiatie en zorgvuldigheid van het geweldmonopolie. In dat perspectief is deze verharding van het ambtelijk geweldmonopolie te zien als het begin van het einde. Toch blijft deze geweldinstructie tot 1984 van kracht. Wel vindt er ook enige modernisering plaats en wordt de grondslag voor eventueel politieel vuurwapengebruik beperkt tot de aanhouding van personen die worden verdacht van een ernstig misdrijf dat tevens een grove aantasting van de rechtsorde oplevert. Daarmee geven de politieministers het startsein voor een discussie wat de politieambtenaar wel en niet onder een 'ernstig misdrijf' tevens grove aantasting van de rechtsorde' moet verstaan. In 1966 geven de politieministers nog als voorbeelden de herhaaldelijke diefstal van fietsen uit een gesloten ruimte, inbraak in een woning, ingooien van ruiten van een gemeentehuis en samenscholing voor een consulaat. Als de identiteit van de aan te houden persoon bekend is en de aanhouding uitstel duldt, moet politieel vuurwapengebruik achterwege blijven. De passage over de aanhouding van stropers en smokkelaars met behulp van het dienstvuurwapen verdwijnt in 1966 uit de geweldinstructie.

In 1988 volgt de regering de verplichting van de grondwetswijziging van 1983 op dat eventuele beperkingen van het recht op, de onaantastbaarheid van de lichamelijke integriteit wettelijk moet zijn gebaseerd op een wettelijke grondslag. Aan de verplichting tot geweldgebruik komt hiermee een einde. De *Ambtsinstructie voor de politie* blijft goeddeels gelijk aan de geweldinstructie 1984. De koppeling aan de Politiewet 1957 brengt met zich mee dat het politieel geweldgebruik moet voldoen aan de vereisten van proportionaliteit en subsidiariteit en gezien het beoogde doel redelijk en gematigd moet zijn. Een en ander betekent dat politieel geweldgebruik niet meer op gekunstelde wijze hoeft te worden gelegitimeerd met een beroep op de algemene politietaak of een ambtelijk bevel. Het politieel geweldgebruik als uiterste middel om een legitiem doel te bereiken heeft zo een wettelijke basis gekregen.

In 1994 volgt de *Ambtsinstructie voor de politie, Koninklijke marechaussee en de buitengewoon opsporingsambtenaar* de Ambtsinstructie 1988 op. Tevens worden dan van kracht de nieuwe Politiewet 1993 en een aantal nieuwe regelingen voor de bewapening en uitrusting van de politie. Daarmee is er voor eerst een onderling samenhangend, wettelijk stelsel voor de bevoegdheden tot politieel geweldgebruik. Dit stelsel loopt van internationale en Europese mensen- en burgerrechtenverdragen, via Nederlandse Grondwet, Politiewet 1993 en Ambtsinstructie 1994 tot aan de Bewapeningsregeling politie en Uitrustingsregeling politie 1994. Uit deze juridische keten volgt dat politieel geweldgebruik nooit op zichzelf kan staan, maar alleen wordt toegelaten accessoir aan de uitoefening van een bevoegdheid in het kader van de politietaak. De politieambtenaar moet optreden in de rechtmatige uitoefening van zijn bediening en hij moet geoefend zijn in het gebruik van het betreffende gewelddmiddel.

Aldus hebben de geweldbepalingen voor de politie de afgelopen 40 jaar flinke veranderingen ondergaan. In de jaren 1960 was politiegeweld een impliciet gelegitimeerd instrument ten behoeve van de desnoods gewelddadige handhaving van orde en overheidsgezag. In de loop der jaren is de geweldinstructie geëvolueerd tot een in internationale verdragen en in de Grondwet verankerde bevoegdheid voor het aanwenden van geweld ter handhaving van de rechtsorde en van de veiligheid. Het autoritaire, ambtelijke geweldmonopolie heeft zich daarmee in de afgelopen decennia ontwikkeld tot een gedifferentieerde en professionele geweldbevoegdheid.

2.5 Geweld, legitimiteit en verantwoording

Sinds de crisis in de opsporing midden jaren 1990 kent de Nederlandse democratische rechtsstaat het leidmotief: "Geen bevoegdheid zonder verantwoordelijkheid, geen verantwoordelijkheid zonder verantwoording" (Van Traa, 1996). Legitimiteit en verantwoording zijn de basis onder het vertrouwen dat burgers nodig hebben om wetten na te leven (Tyler en Huo, 2002). Dat is essentieel voor het draagvlak van overheid en overheidsoptreden en voor het aanvaarden van het gezag van de overheid, in het bijzonder van politieambtenaren en hun gebruik van bevoegdheden. Wil de overheid dat burgers zich aan de wet houden, het gebruik van (geweld)bevoegdheden van politieambtenaren aanvaarden en aanwijzingen van politieambtenaren opvolgen, dan moet die overheid duidelijk maken dat hun vertrouwen niet wordt beschaamd (Zelditch, 2006). Dat betekent dat de overheid zich moet houden aan de wet- en regelgeving, het gebruik van bevoegdheden uitlegt en verantwoordt en overtredingen door overheidspersoneel sanctioneert. Dit is geen theoretische constructie. Onderzoek heeft laten zien dat mensen wetten en regels daadwerkelijk meer overtreden als zij denken dat de overheid niet oprecht is en handelt (Tyler, 2006). Sterker, mensen neigen tot obstructie of rebellie als zij de overheid niet vertrouwen en het overheidsoptreden als niet-legitiem zien (Sherman, 1993).

Diverse incidenten in de recente geschiedenis tonen het belang van legitimiteit van politieoptreden. In de jaren 1960 kenden de Verenigde Staten verscheidene grootschalige rellen naar aanleiding van politieoptreden. Ook de rellen en plunderingen in 1992 in Los Angeles hadden hun oorsprong in politieoptreden. Toen werden namelijk de agenten die de zwarte jonge man Rodney King hadden mishandeld in eerste instantie niet vervolgd. In de zomer van 2011 leidde een dodelijk politieschietincident in Londen tot dagenlange rellen en plunderingen in diverse Engelse steden.

Ook in Nederland kan politieel geweldgebruik heftige maatschappelijke reacties oproepen. Steeds staat daarbij de legitimiteit van het overheidsoptreden ter discussie, evenals die van de onafhankelijkheid van het (rijksrecherche)onderzoek naar een dergelijk voorval en de beoordeling op grond daarvan door het Openbaar Ministerie (OM). Dat bleek bijvoorbeeld na de dood schieten door de politie van de verdachte Pierre Bouleij in december 2000 in Den Bosch, waar drie dagen rellen op volgden (COT, 2000; COT, 2001b). De vrouw die in Amsterdam in 1981 werd doodgeschoten omdat zij een agent bedreigde met een aardappelschilmesje is een icoon voor de discussie over de rechtmatigheid van politiegeweld. Dat heeft ook te maken met de rechtszaken tegen de agent (Timmer e.a., 1996).

2.6 Van ambtelijk naar robuust

In 1966 is volgens Van Reenen (1979) het zogenoemde ambtelijk geweldmonopolie ter ziele gegaan. In dit ambtelijk geweldmonopolie is de politie-ambtenaar tot dan toe min of meer autonoom in de beslissing of een situatie geweldwaardig is. Bij het ambtelijk geweldmonopolie staat de handhaving van 'de' norm centraal. In de maatschappelijke dynamiek van de eerste helft van de jaren 1960 krijgen het individu en de sociale groep meer behoefte en meer ruimte om zich op eigen wijze te ontplooien en te uiten. De provobeweging komt op en manifesteert zich door het gezag van de overheid uit te dagen en de politie

te provoceren. Overheid en politie blijken daar eerst niet goed mee overweg te kunnen en beschouwen het gedrag als afwijkend en daarmee als grond voor legitiem politieel geweldgebruik. Dat op zijn beurt brengt een brede discussie op gang in media en politiek. De vanzelfsprekendheid van het gezag en het gezag van de vanzelfsprekendheid verdwijnen.

Het ambtelijk geweldmonopolie is geleidelijk aan vervangen door een gedifferentieerd en flexibeler geweldmonopolie, dat kan inspelen op de sociale en culturele dynamiek in de samenleving. Zo ontstaat het complexe en dynamische machtsattribuut van de overheid dat bestaat uit exclusieve geweldrechten (geregeld als bevoegdheden) gecombineerd met de van oudsher evenzo exclusieve geweldfaciliteiten, namelijk wapens en uitrusting. Dit ontstaansproces is te herkennen in de ontwikkeling die de geweldbevoegdheden van de politie hebben doorgemaakt, neergelegd in de elkaar door tijd opvolgende geweld- en ambtsinstructies. Politiegeweld heeft zich daarin ontwikkeld tot een middel, maar bepaald niet het enige, om een bepaald doel te bereiken of een bepaald probleem op te lossen.

Geweldgebruik in de uitvoering van de politietaak wordt zo in reactie op de maatschappelijk veranderingen een onderwerp van een rationele afweging van doel, middel en haalbaarheid ingekaderd door politieke besluitvorming en wetgeving en voorzien van de verplichting tot politiek-bestuurlijke verantwoording. Het oude, ambtelijke geweldmonopolie is waarde-rationeel te noemen. Daarbij wordt de rationaliteit voornamelijk bepaald door waarden. Weber brengt waarderationaliteit voornamelijk in verband met religie en religieus gedrag (1968). Het oude geweldmonopolie is namelijk ontstaan in de nog grotendeels agrarische, zich industrialiserende samenleving in de 19e en begin 20e eeuw. In de complexere, postindustriële samenleving ontwikkelt zich binnen de kaders van de democratische rechtstaat een gedifferentieerd geweldmonopolie dat doelrationeel is te noemen, omdat het een middel is dat gericht en beredeneerd is gekozen om daarmee een bepaald doel te bereiken. Een dergelijke ontwikkeling is een langdurig proces van *trial, error* en discussie, dat niet meteen in 1966 was beklonken. Behalve de wet- en regelgeving worden in de loop der jaren ook de politieorganisatie gedifferentieerd en het politieoptreden genuanceerd.

De Mobiele Eenheid (ME) bijvoorbeeld ontstaat en ontwikkelt zich vanaf 1959 en wordt na verloop van tijd meer en meer landelijk geregeld, zowel in opleiding en training, als wat betreft commandovoering, bewapening en uitrusting. Het doel van de ME is de voorkoming van escalatie en van individueel (excessief) politieel geweldgebruik. Lopen er in 1966 tijdens de bouwvakkerrellen nog politieambtenaren met stalen helmen en schieten zij zelf met karabijnen in Amsterdam. In de jaren 1970 woedt er zelfs discussie binnen de politie om de ME het dienstpistool te laten afleggen. Een ander voorbeeld van succesvolle specialisering is de ontwikkeling in het hoogste segment van het politieke geweldspectrum. De arrestatieteams (AT) zijn opgericht om eventueel met hard geweld het hoofd te bieden aan gewapende criminelen. Deze teams ontwikkelen zich in de loop van de jaren 1980 en 1990 in weerwil van de voorspellingen van criticasters tot een professioneel middel om genuanceerd, maar doeltreffend politiewerk te verrichten dat de basis-politie-ambtenaar te boven gaat. Het gaat dan vooral om technisch en tactisch complexe zaken onder levensbedreigende omstandigheden.

Een en ander neemt niet weg dat concrete gevallen van individueel politieel geweldgebruik met ernstige gevolgen nog steeds veel en mogelijk ook meer maatschappelijke aandacht krijgen. Dikwijls leiden dergelijke incidenten tot hernieuwde discussie over de legitimiteit van politieel geweldgebruik. Van Reenen stelt dat het vermogen van de politie om te veranderen en zich aan te passen een belangrijke eigenschap is van het geweldmonopolie in een complexe moderne samenleving. De centrale vraag is dan ook hoe het geweldmonopolie is vormgegeven en ontwikkeld en hoe de politie het geweldmonopolie in de praktijk inricht

en hanteert, dit in de maatschappelijke context van een gegroeide geweldcriminaliteit en een toegenomen wapenbezit.

Sinds de jaren 1960 heeft het geweldmonopolie van de Nederlandse overheid zich eerst ontwikkeld van een autoritair, ambtelijk monopolie tot een maatschappelijk geweldmonopolie in de jaren 1990. Dat is een geweldmonopolie dat paste bij de ontwikkelde democratische verzorgingsstaat van. Kenmerk van het maatschappelijk geweldmonopolie is dat overheidsgeweld geen voorspelbare reactie meer is op afwijkend, crimineel of ondermijnend gedrag maar een keuze. Die keuze is ingegeven door binnen de politie ontwikkelde alternatieven en specialismen. Te noemen zijn: de wijkagent voor het gebied- en mensen-gebonden werk, de ME voor de handhaving van de openbare orde, de arrestatieteams (AT) voor de levensbedreigende omstandigheden. Van Reenen beschrijft hoe in deze nieuwe situatie ook geweldspecialisten belang hebben bij het voorkomen en reduceren van overheidsgeweld. Met het maatschappelijk geweldmonopolie ontstond zo het "omzichtige geweld" (Van Reenen, 1979: 324-326). Door herdefinitie van handelen van burgers en van situaties is het mogelijk gebleken om het gebruik van overheidsgeweld te beperken en slimmer aan te wenden. Een bezetting of demonstratie hoort bij het, binnen kaders, aanvaarde maatschappelijk verkeer en hoeft niet meer in alle gevallen gewelddadig te worden bestreden. De overheid ontdekte de middelen "gedogen" en "preventie" om potentiële geweldsituaties te voorkomen of te kanaliseren.

Nadien heeft het geweldmonopolie zich verder ontwikkeld. Wet- en regelgeving zijn verder verfijnd en verhelder. Daarnaast is Politieonderwijs 2002 geïntroduceerd. Dat is een gedifferentieerd stelsel van initiële en postinitiële opleidingen en trainingen voor politieambtenaren. Dat geldt voor de geweldgerelateerde opleidingen en trainingen. De stelling is dan ook te verdedigen dat de Nederlandse politie anno 2010-2012 een gedifferentieerd, professioneel geweldmonopolie kent. Professioneel betekent in dit verband dat de uitvoerders zich gebonden achten aan rechtsregels, zich scholen, dat het geheel van scholing, vaardigheden en praktijk voortdurend wordt verbeterd en tot slot dat over de uitoefening van bevoegdheden politiek-bestuurlijke verantwoording wordt afgelegd.

Van Reenen (2010) maakt aannemelijk dat de politie bij de inrichting van dit "professionele geweldmonopolie" iets over het hoofd heeft gezien. De samenleving als geheel en de onderlinge sociale verhoudingen daarbinnen zijn veel informeler geworden. Dat betekent dat de doorsnee burger de politieambtenaar die ziet als iemand die hem "bevelen" zou kunnen geven. Iedereen is gewend als in overleg en in onderhandeling te beslissen. De mondige burger laat zich niet gauw iets wijs maken, laat staan is zeggen. De burger beschikt over minstens evenveel informatie als de agent en laat zich niet gemakkelijk aftroeven. Om legitimiteit en vertrouwen te winnen heeft de politie het concept van de burger als klant omarmd, maar die gaat zich dan ook zo voelen en zo gedragen. De potentieel dreigende lading achter de aanwezigheid of het ten tonele verschijnen van een politieambtenaar heeft mede daardoor deels aan kracht ingeboet. Van Reenen refereert aan de fors toegenomen agressie en geweld van burgers tegen de politie en spreekt van een "zwak dreigstelsel" van de politie (2010: 128-129) en brengt in herinnering dat het geweldmonopolie de historische grondslag is van de politie. Die moet de politie kennen en niet loslaten. De politie moet weer de baas willen zijn op straat. Dat is de bestaansgrond en bestaansrecht van de politie.

Van Reenen oppert twee strategieën om de politie op dit punt uit de impasse te halen: informeel en formeel.

De informele aanpak is tweeledig: als je aan een agent komt, moet je dat bezuren. Dat komt je te staan op een hardhandige correctie. De andere informele weg is vooral: zien en gezien worden, kennen en gekend worden. Politieambtenaren moeten zich volgens die aanpak in hun werkgebied zodanig opstellen, dat niemand om hen heen kan, dat zij alles zien en weten van en over

iedereen. Dat kan het dreigconcept versterken, maar tegelijk ook de verbintenis tussen politie en publiek.

De formele aanpak van Van Reenen laat zich lezen als een agenda voor beleidverbetering (2010: 134). Toegespitst op dit onderzoek zijn dit de zeven hoofdpunten:

- 1 Ontwikkel een nieuwe visie op de politie waar het dreigconcept een plaats in krijgt;
- 2 Daarvoor is het nodig om te weten hoe een effectieve dreiging te ontwikkelen is die toch de legitimiteit ook versterkt;
- 3 Wat zijn de rollen en taken hierin van de verschillende politiespecialismen?
- 4 Welke stijlen (lees tactieken, procedures, drills) van optreden zijn er te ontwikkelen en betekenen die voor opleiding en training?
- 5 Welk concept van leiderschap past hierbij?
- 6 Hoe moet de politie(leiding) hierover communiceren met de gehele maatschappelijke en professionele omgeving?
- 7 Wat kunnen hulpmiddelen en symbolen bijdragen aan een nieuwe politieformule (kleding, voertuigen)?

2.6 Antwoord

Het geweldmonopolie is de *raison d'être* van de politie. Het geweldmonopolie als concept heeft zich in een lange geschiedenis ontwikkeld. De laatste decennia is het geweldmonopolie veranderd van een ambtelijk monopolie waarin de agenten voornamelijk zelf de dienst uitmaakte, via een maatschappelijk geweldmonopolie tot een professioneel geweldmonopolie. Dit professionele geweldmonopolie lijkt niet (meer) opgewassen te zijn tegen de maatschappelijke ontwikkelingen en behoeft herijking om het weer krachtiger te kunnen maken. Om te komen tot een doortastender geweldmonopolie, of in het actuele idioom een *robuust geweldmonopolie*, moeten politie en bevoegd gezag een nieuw, integraal concept ontwikkelen. Dat nieuwe overtuigende concept moet elementen hebben van opleiding, training, aansturing, uitrusting en uitstraling, maar moet ook voorzien in democratische legitimiteit en moreel draagvlak. Een eventueel geweldmonopolie nieuwe stijl moet recht doen aan de verwachtingen ten aanzien van veiligheid, rechtshandhaving en orde maar ook aan opvattingen over individuele vrijheden, mensenrechten in de context van de informatie- en improvisatiesamenleving.

Jaap Timmer

3 Geweld in Nederland

Dit hoofdstuk geeft antwoord op de onderzoeksvraag:

Wat is de maatschappelijke context van de recente jaren wat betreft onderling burgergeweld, wapenbezit en dergelijke waarbinnen het politiewerk plaatsvindt?

Hiervoor is een analyse gemaakt van de belangrijkste cijferbronnen met betrekking tot geweld in de Nederlandse samenleving.

Deze studie onderzoekt het optreden van de basispolitiezorg in gevaarsituaties in relatie tot de legitimiteit en de kwaliteit. De maatschappelijke context waarbinnen de politie de taak uitvoert is daarvoor van belang. Die context bestaat onder meer uit de ontwikkeling van agressie en geweld tussen burgers onderling. Daar gaat dit hoofdstuk over. Het eerste aandachtspunt zijn de recente ontwikkelingen in de cijfers rond moord en doodslag. Vervolgens is er aandacht voor de ontwikkeling van geweld in de Nederlandse samenleving in de afgelopen circa 15 jaar, afgerond met een korte weergave van de rol van het strafrecht daarin.

3.1 Onveiligheid in cijfers

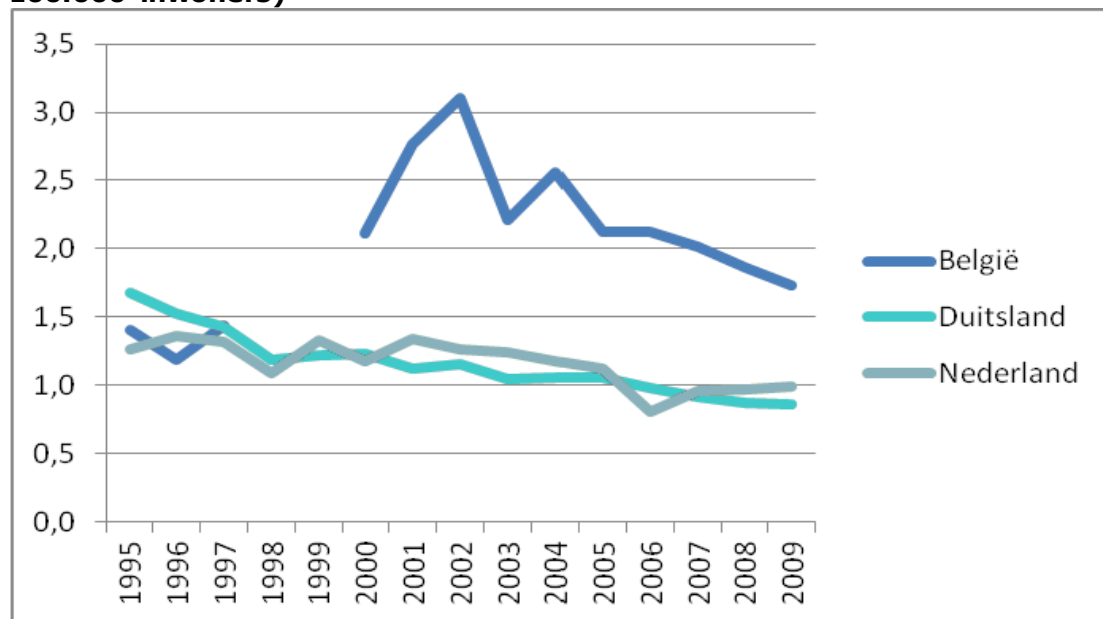
De ontwikkeling in de geweldcriminaliteit kan een nader licht werpen op de ontwikkeling in gevaarsituaties in het politiewerk en op de ontwikkeling in de onveiligheidperceptie is toegenomen. Deze paragraaf geeft daarom de ontwikkeling in de criminaliteitscijfers op hoofdlijnen weer.

Moordratio

De moordratio drukt een verhouding uit tussen het aantal door misdrijven om het leven gekozen burgers per 100.000 inwoners. Door de moordratio op deze schaal weer te geven, is het mogelijk landen met elkaar te vergelijken. Een sterk groeiende moordratio kan iets zeggen over de toegenomen onveiligheid in Nederland. In 1991 liet Franke zien dat Nederland zich in de periode 1989 – 1991 qua moordratio positief verhoudt ten opzichte van de ons omliggende landen. Nederland heeft met 0,9 doden per 100.000 inwoners een lagere moordratio dan bijvoorbeeld Duitsland (1,0) en België (2,1). Schotland piekt in die periode met 4,9 doden per 100.000 inwoners. In de meest recente rapportage van het UNODC (2011) blijkt echter dat in Nederland de moordratio is gestegen naar 1,1 per 100.000. De moordratio in Duitsland is volgens dat rapport 0,8 en in België 1,7 doden per 100.000 inwoners. Waar België en Duitsland er dus in geslaagd zijn hun moordratio naar beneden te krijgen, is de Nederlandse moordratio toegenomen (zie ook bijlage 3.1).

De vergelijking van een moordratio over een korte periode heeft het risico in zich dat grote incidenten een disproportioneel aandeel hebben in de getallen. Zo kan de aanslag van Tristan van der Vlis in Alphen aan den Rijn invloed op de ontwikkeling van de moordratio in 2011. De gestegen moordratio in Nederland staat echter niet op zichzelf in 2010, maar is waar te nemen in de cijfers die vanaf 1995 zijn bijgehouden. Grafiek 3.1 laat de ontwikkeling van de moordratio zien van Nederland, België en Duitsland vanaf 1995 tot 2010. Hoewel schommelingen in Grafiek 3.1 zijn waar te nemen, is het Nederlandse beeld dat de moordratio in de afgelopen 15 jaar per saldo licht is afgenomen. In ieder geval is uit de moordratio niet af te leiden dat de onveiligheid is toegenomen.

Grafiek 3.1 Moordratio in België, Duitsland en Nederland (aantal per 100.000 inwoners)

Bron: UNODC, 2011: 24.

Moordratio in internationaal perspectief

Het plaatsen van de moordratio van Nederland in internationaal perspectief, kan helpen zicht te krijgen op de context waarbinnen de Nederlandse politie haar taak moet uitvoeren. In de groep van in totaal 207 geregistreerde landen bevindt Nederland zich met een 33^e plaats wereldwijd bij de veiliger landen. Echter, afgezet tegen de 43 landen die deze bron tot Europa rekent, behoort Nederland met een 16e plaats tot de middengroep. Uit internationaal onderzoek komt naar voren dat landen als Oostenrijk, Zwitserland, Duitsland, Denemarken, Spanje, Zweden, Griekenland en Italië een lagere moordratio hebben dan Nederland (UNODC, 2011).

Misdaadcijfers

Uiteraard is de moordratio slechts één onderdeel van de context waarbinnen de politie haar taak uitvoert. Kijkend naar het totaal aantal geregistreerde misdrijven, valt op dat de criminaliteitscijfers relatief stabiel zijn (Tabel 3.2), zij het dat er de laatste jaren een lichte daling in is waar te nemen. Zo was geregistreerde criminaliteit in 2010 nog 88 procent van het totaal in 2005.

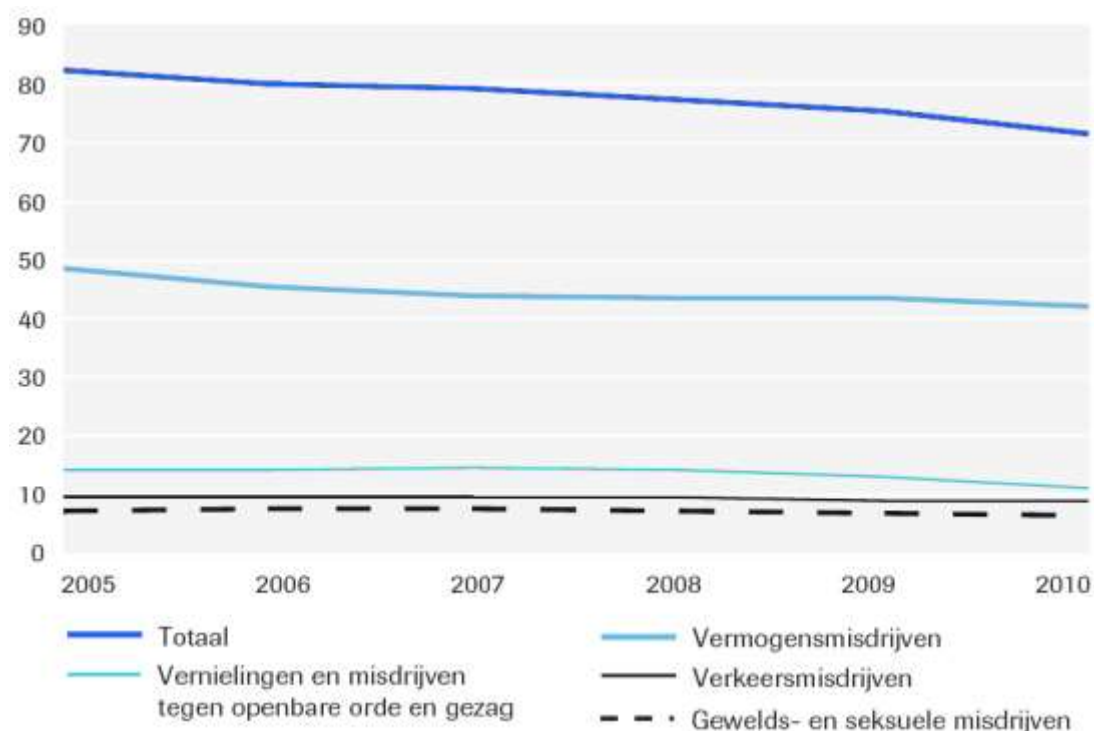
Tabel 3.2 Geregistreeerde criminaliteit en bevolkingsomvang

	Geregis- treerde criminaliteit	Opge- helderde misdrijven	Ophelde- rings- percentage	Geregistreeerde verdachten				Bevolking 12-79 jaar	
	(abs.)		(%)	Totaal* (abs.)	Mannen	Vrouwen	Mannen (%)	Vrouwen	(abs.)
2005	1.341.945	339.199	25,3	500.083	417.849	69.085	83,6	13,8	13.334.278
2006	1.304.325	332.490	25,5	493.280	411.750	70.711	83,5	14,3	13.367.236
2007	1.292.882	323.154	25,0	481.024	400.650	71.987	83,3	15,0	13.397.662
2008	1.266.163	309.563	24,4	457.796	381.915	69.339	83,4	15,1	13.445.743
2009	1.243.286	305.421	24,6	409.148	343.586	63.079	84,0	15,4	13.517.791
2010**	1.184.738	287.487	24,3	382.553	319.928	60.791	83,7	15,9	13.596.581
(index 2005=100)									
2005	100	100		100	100	100			100
2006	97	98		99	99	102			100
2007	96	95		96	96	104			100
2008	94	91		92	91	100			101
2009	93	90		82	82	91			101
2010**	88	85		76	77	88			102

* Het totale aantal verdachten is hoger dan de som van mannen en vrouwen omdat van een aantal verdachten in registratie de aanduiding man of vrouw ontbreekt.
 ** Voorlopige cijfers.

Bron: Kalidien en De Heer-de Lange, 2011: 384.

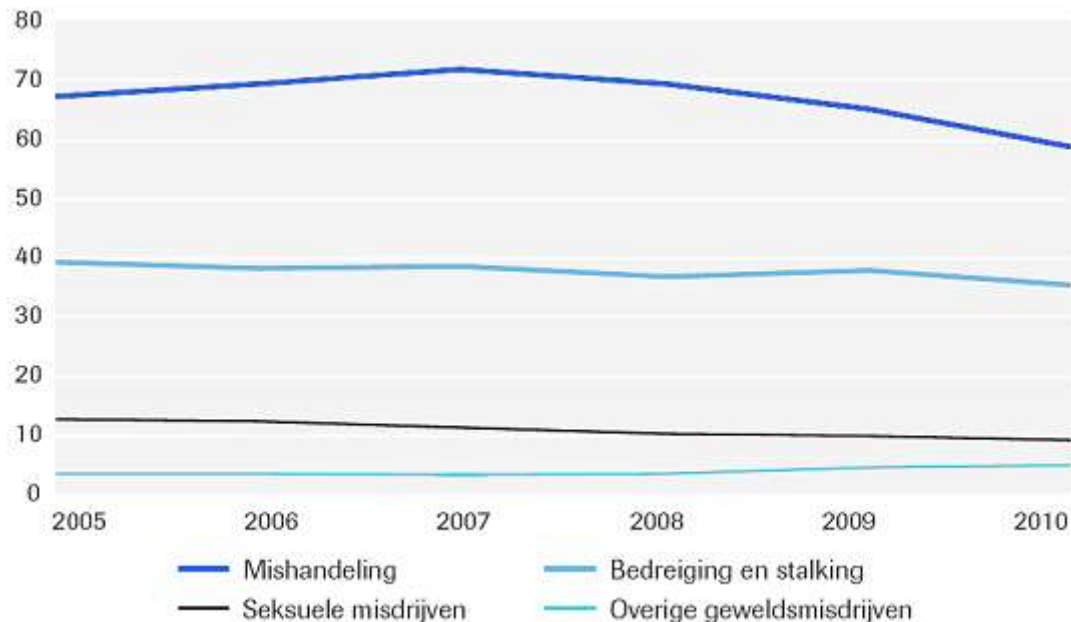
Grafiek 3.2 laat zien dat deze daling in de criminaliteitscijfers hem vooral zit in een afname van de vermogensdelicten en lichte daling van vernielingen en misdrijven tegen de openbare orde. Tegen over de licht dalende trend van de totale criminaliteit staat een relatief stabiel blijvende trend van de geweld- en seksuele misdrijven.

Grafiek 3.2 Geregistreeerde misdrijven naar delictgroep per 1.000 inwoners (12-79 jaar)

Bron: Kalidien en De Heer-de Lange, 2011: 86.

Grafiek 3.3 toont de geweldcriminaliteit naar type. Daarin valt op dat vooral mishandeling is afgenomen en de seksuele misdrijven licht, maar dat de andere typen geweldsmisdrijven min of meer gelijk blijven.

Grafiek 3.3 Geregistreerde geweld- en seksuele misdrijven naar type (absolute aantallen x 1.000)

Bron: Kalidien en De Heer-de Lange 2011: 83.

Over de geweldsmisdrijven met inbegrip van de seksuele misdrijven laat de veiligheidsmonitor zien dat het totaal geregistreerde gewelddelicten is afgenomen met circa 12%. De daling is verdeeld over alle delictsgroepen, zoals tabel 3.3. laat zien. Met uitzondering van stalking, dat is gestegen in de afgelopen 5 jaren.

Tabel 3.3 Geweld- en seksuele misdrijven 2005-2010 (absolute aantallen)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Geweld-en seksuele misdrijven	122.960	123.681	125.054	120.033	117.731	108.085
mishandeling	67.347	69.537	71.899	69.231	65.287	58.644
bedreiging en stalking	39.132	38.120	38.494	36.941	37.782	35.316
bedreiging	35.892	34.870	35.201	34.090	34.423	31.539
stalking	3.240	3.250	3.293	2.851	3.359	3.777
seksuele misdrijven	12.699	12.555	11.316	10.438	10.058	9.088
aanranding	3.325	3.189	2.952	2.734	2.604	2.346
verkrachting	2.487	2.385	2.095	1.918	1.815	1.528
schennis der eerbaarheid	2.777	2.664	2.339	2.191	2.183	1.916
ontucht met minderjarige	1.438	1.507	1.420	1.209	1.197	948

Bron: Kalidien en De Heer-de Lange, 2011: 370.

Het beeld dat het aantal geweldsmisdrijven afneemt, wordt verder ondersteund door de veiligheidsmonitor, dat een overzicht geeft van de jaren 2005 tot en met 2010. Tabel 3.4 laat zien dat het aantal geregistreerde vuurwapenmisdrijven met circa 15% is afgenomen tussen 2005 en 2010.

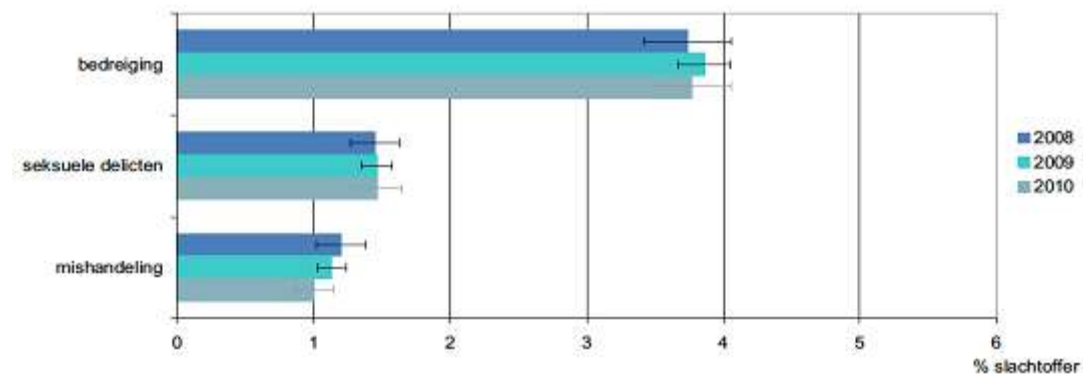
Tabel 3.4 Vuurwapenmisdrijven in respectievelijk 2005, 2006, 2007, 2008, 2009 en 2010 (absolute aantallen)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010
(Vuur)wapenmisdrijven	6.443	6.077	6.126	5.986	6.484	5.519

Bron: Kalidien en De Heer-de Lange, 2011: 371.

Specifieke delicten zoals mishandeling, bedreiging of seksuele delicten komen regelmatig voor en hebben invloed op de onveiligheidperceptie door de grote impact die deze delicten hebben op de persoonlijke levenssfeer. Uit de cijfers van het CBS in grafiek 3.4 blijkt dat in de afgelopen drie jaren geen significante wijziging is in het aantal (geregistreerde) slachtoffers van deze delicten.

Grafiek 3.4 Slachtofferschap van gewelddelicten (% van Nederlandse bevolking)

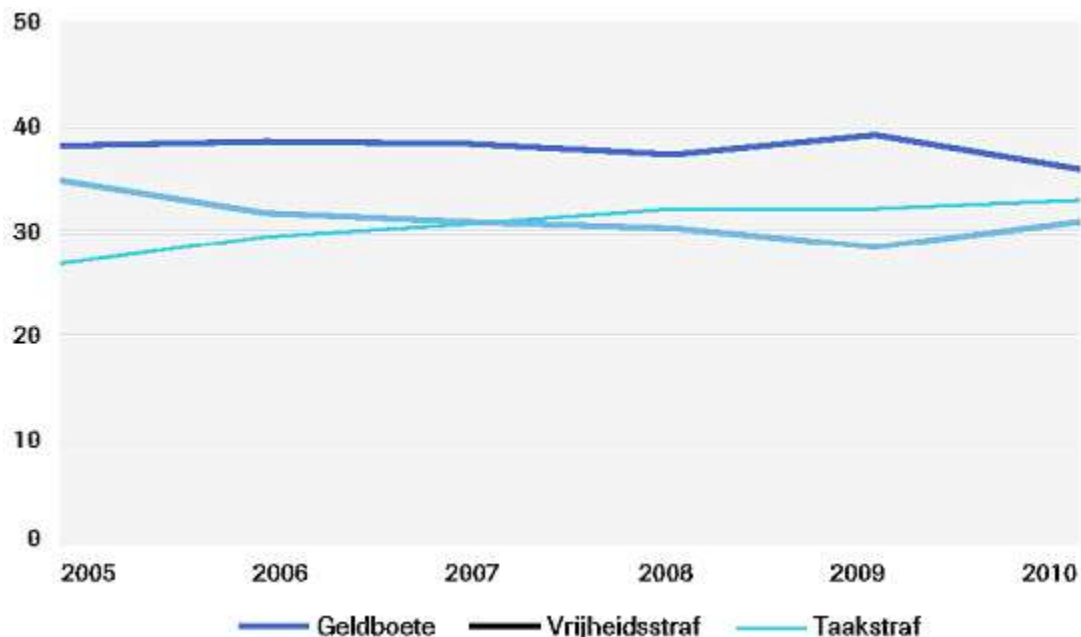
Bron: CBS, 2011: 68.

Straffen

De politie is als handhaver van de rechtsorde onderdeel van de gehele (straf)-rechtketen. De sluitpost van die keten is de rechtelijke macht. De rechtelijke macht bevestigt met het opleggen van straffen de norm van wat wel en niet kan in de samenleving en geeft tegelijkertijd uiting aan het maatschappelijk ongenoegen ten aanzien van criminaliteit.

Grafiek 3.5 toont de veranderende getalsmatige verhouding tussen de verschillende typen straf die de strafrechter oplegt. Grafiek 3.5 laat zien dat de aandeel van de taak- en celstraffen iets is toegenomen ten koste van het aandeel van de geldboetes.

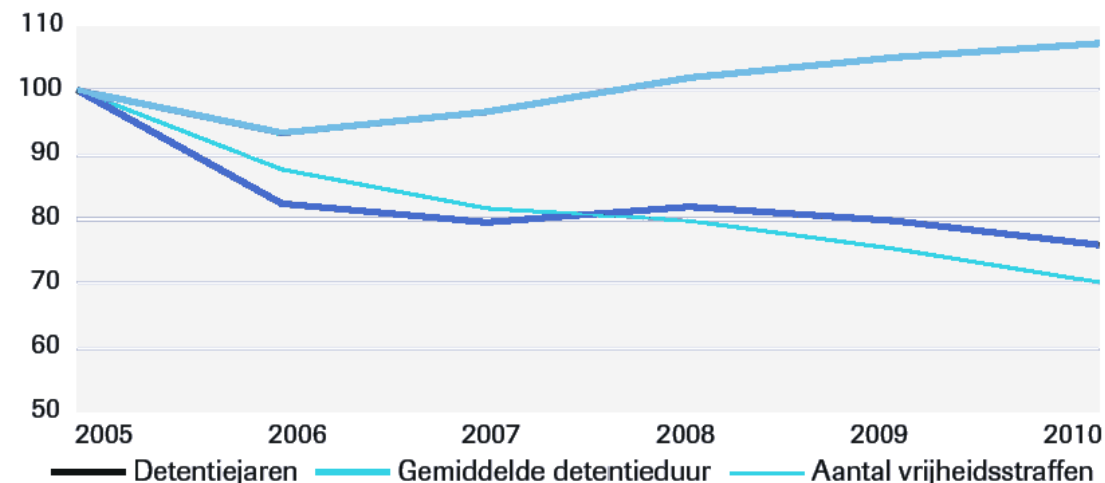
Grafiek 3.5 Door rechter opgelegde hoofdstraf in 2005 -2010 (% van het totaal)

Bron: Kalidien en De Heer-de Lange, 2011: 144.

Hoewel grafiek 3.5 laat zien dat het percentage vrijheidsstraffen ongeveer gelijk is gebleven over de afgelopen vijf jaar, blijkt uit grafiek 3.6 dat het aantal opgelegde vrijheidsstraffen met bijna 20% is afgenomen. Dat betekent dat ook het opleggen van een geldboete of een taakstraf met bijna 20% is afgenomen.

Grafiek 3.6 Door rechter afgedane strafzaken naar aantal, detentieduur en detentiejaren (indexgrafiek, 2005 = 100)

* Gevangenisstraf, hechtenis en jeugddetentie.

Voor corresponderende cijfers zie tabel 6.14, 6.15 en 6.16 in bijlage 4.

Bron: CBS

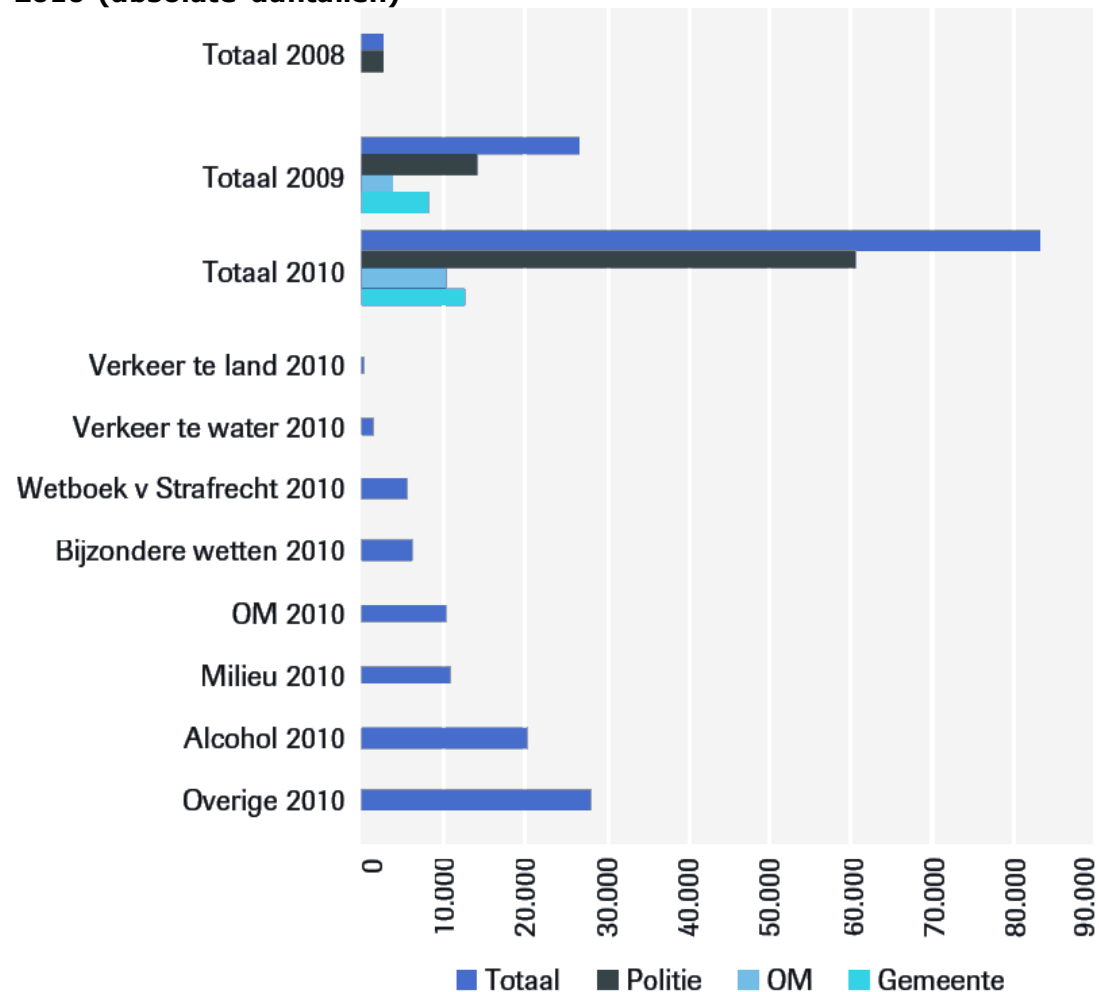
Bron: Kalidien en De Heer-de Lange, 2011: 150.

De geconstateerde daling van het aantal strafopleggingen is deels te verklaren door de inwerkingtreding van de Wet OM-afdoening in 2006 (*Stb.* 2006, 330). Met de OM-afdoening kan het Openbaar Ministerie een strafzaak buiten de

strafrechter om afdoen. Het OM kan in bepaalde lichtere zaken de schuld van de verdachte vaststellen en een aantal straffen en maatregelen opleggen, waaronder een geldboete en een taakstraf. Als de verdachte niet binnen twee weken na het uitreiken van de strafbeschikking in verzet gaat, wordt de OM-strafbeschikking onherroepelijk. Deze zaken komen daardoor niet meer bij de strafrechter terecht. Grafiek 3.7 laat zien dat het aantal strafbeschikkingen in 2010 is toegenomen vergeleken met de voorgaande jaren. Dit kan de afname in het aantal beslissingen van de strafrechter mede verklaren.

Grafiek 3.7 Aantallen strafbeschikkingen per instantie en naar feit 2008-2010 (absolute aantallen)

Bron: Kalidien en De Heer-de Lange, 2011: 126.

3.2 Aanhoudingen

Uit eerder onderzoek is gebleken dat geweld tegen politieambtenaren vrijwel altijd plaatsvindt in de context van een aanhouding (Timmer, 2005; Naeyé e.a., 2005, Naeyé en Bleijendaal, 2008). Het is daarom relevant om inzicht te krijgen in de ontwikkeling in de aantallen aanhoudingen die de politie jaarlijks verricht. De jaarverslagen en -berichten van politie en Openbaar Ministerie zijn helaas niet consequent in de vermelding van die aantallen. Wat wel is terug te vinden zijn aantallen verdachten die in strafzaken zijn betrokken, die zijn aangebracht bij het OM. Volgens de achtereenvolgende jaarberichten van het OM dat ging dat de laatste jaren om de aantallen zoals vermeld in tabel 3.5.

Tabel 3.5 Aantallen door politie bij OM aangebrachte verdachten (absolute aantallen)

2002	178.363
2003	195.125
2004	199.058
2005	200.202
2006	204.547
2007	211.093
2008	233.500

Voor 2009 en 2010 zijn geen vergelijkbare cijfers beschikbaar, maar is het algemene beeld wel dat het aantal zaken, dus vermoedelijk ook het aantal daarbij betrokken verdachten afneemt.

Bron: CBS, 2011.

3.3 Antwoord

In dit hoofdstuk is het antwoord gezocht op de vraag: Wat is de maatschappelijke context van de recente jaren wat betreft onderling burgergeweld, wapenbezit en dergelijke waarbinnen het politiewerk plaatsvindt?

Recente en actuele cijfers met betrekking tot geweldgerelateerde criminaliteit laten zien dat de forse stijging van de aantallen gewelddelicten in de jaren 1980 en 1990 de laatste jaren is omgebogen naar een relatieve daling, inclusief de vuurwapenmisdrijven. De geweldcriminaliteit is daarmee nog lang niet terug op het peil van 1980 of 1990. Daar komt bij dat het moordcijfer in Nederland over een langere periode gezien wat is gedaald, maar de laatste jaren weer licht is gestegen, terwijl dit cijfer in de landen om Nederland heen juist afneemt.

Het veranderde politieke en strafrechtklimaat brengt echter met zich mee dat het totaal aantal straffen dat wordt uitgedeeld nog wel toeneemt. Daarbinnen is een forse toename zichtbaar van het aantal strafbeschikkingen opgelegd door politie, OM en gemeente tegenover een lichte afname van het aantal strafopleggingen door de strafrechter. Aanvankelijk was er een duidelijk stijging zichtbaar van de jaarlijkse aantallen door de politie bij het OM aangebracht verdachten. Dit cijfer loopt sinds 2009 terug.

De maatschappelijke context waarin het politie het werk in gevaarsituaties uitvoert is objectief gezien veiliger geworden. Geweld tegen agenten vindt vrijwel altijd plaats tijdens aanhoudingen. Toename van geweld tegen de politie was een heel aantal jaren lang deels te verklaren uit de oplopende aantallen aanhoudingen die de politie realiseerde voor het OM. Sinds 2009 loopt het aantal door de politie aangehouden verdachten echter terug.

Erwin Bromlewe

4 Geweldbevoegdheden

Dit hoofdstuk geeft antwoord op de onderzoeksvragen:

Op grond waarvan en onder welke voorwaarden en omstandigheden is welk politieel geweldgebruik tegen personen toegelaten?

Wat zijn daarin de recente ontwikkelingen bijvoorbeeld wat betreft trainingsvoorschriften, verantwoordingsprocedures en jurisprudentie in ruime zin?

Daarvoor zijn de belangrijkste wetten en andere geldende voorschriften bestudeerd en in onderlinge samenhang samengevat. Een achterliggende vraag van dit onderzoek is namelijk of de voorwaarden voor het rechtmatig gebruiken van geweldbevoegdheden en de toetsing van het daadwerkelijk geweldgebruik daaraan voor politieambtenaren een rem vormen om eventueel geweld te gebruiken.

De hiervoor genoemde deelvragen worden met behulp van een literatuur- en bronnenstudie beantwoord. Deze literatuurstudie is voornamelijk beschrijvend, waarbij aan de hand van wet- en regelgeving, jurisprudentie en overige relevante literatuur wordt weergegeven hoe de geweldbevoegdheid er juridisch uit ziet per eind 2010. Daarmee besteedt dit hoofdstuk geen aandacht aan de juridisch normatieve component die onder meer ziet op de wenselijkheid van het geweldgebruik of de kwaliteit van de wet- en regelgeving. Niettemin zal op sommige plaatsen ter verheldering een ontwikkeling worden geschetst, of een doorkijk worden gegeven in discussies in de literatuur die nog niet beslecht zijn.

Voordat inhoudelijk wordt ingegaan op de geweldbevoegdheid van de Nederlandse politie en de toetsing daarvan, past een korte nuancerende opmerking ontleend aan Uildriks (1997: 19). De politie is een frontlinie-organisatie. Dat betekent dat het grootste deel van het werk op straat wordt uitgevoerd door de politieagenten. Hoewel een overzichtelijke en uitputtende set regels is opgesteld om het aanwenden van geweld mee te normeren, ontbreekt het op straat aan tijd om die regels na te slaan. De politieagent moet vaak in kort tijdbestek overwegen of hij geweld kan aanwenden. Hoe complexer de situatie hoe moeilijker een dergelijke beslissing is.

4.1 Geweldbevoegdheid

In deze paragraaf staat de geweldbevoegdheid van opsporingsambtenaren centraal. Omdat geweld vaak leidt tot een inbreuk op grondrechten zoals het recht op lichamelijke integriteit volgt eerst een korte schets van de verhouding tussen grondrechten, mensenrechten en de geweldbevoegdheid. Daarna wordt de wettelijke grondslag van de geweldbevoegdheid besproken, waarna aandacht wordt besteed aan de Ambtsinstructie 1994 met betrekking tot de geweldmiddelen. Deze paragraaf sluit af met een weergave van de bevoegdheid tot geïmproviseerd geweld. De informatie uit deze paragraaf geeft een beeld van de speelruimte die de wetgever heeft gelaten bij het inrichten van de geweldbevoegdheid en de toetsing daarvan.

Geweldbevoegdheid en grondrechten

Geweldgebruik door de politie leidt al snel tot inbreuk op grondrechten of mensenrechten. In sommige gevallen echter kan op een grondrecht inbreuk worden gemaakt. Om die reden zal in deze paragraaf kort worden besproken hoe de grondrechten werken en op welke wijze de grondrechten eventueel beperkt kunnen worden. Hieruit zal blijken dat het in ieder geval noodzakelijk is dat een inbreuk op een grondrecht zijn basis vindt in een formele wet. Daarmee is de basis gelegd voor de juridische constructie van de geweldbevoegdheid.

In hoofdstuk I van de Grondwet staan de klassieke grondrechten. De klassieke grondrechten "houden in het algemeen rechtsplichten tot onthouding voor de overheid in" (Bovend'Eert e.a., 2004: 3). Met andere woorden: de grondwet markeert in de grondrechten gebieden waarin de overheid zich in beginsel niet mag mengen. Een voorbeeld is het grondrecht op onaantastbaarheid van het menselijk lichaam (art. 11 Gw), waarin wordt geregeld dat de overheid in beginsel geen wetgeving mag publiceren waaruit voortvloeit dat het menselijk lichaam wordt aangetast.

Niet alle grondrechten gelden onbeperkt, maar de artikelen 1 (discriminatieverbod), 5 (petitierecht) en 7, lid 1 (vrijheid van meningsuiting) wel. Er is een beperkingsystematiek voor de grondrechten. Of een grondrecht aan beperking onderhevig is, kan uit het betreffende grondwetsartikel zelf worden afgeleid. Zo blijkt uit artikel 11 van de Grondwet dat onaantastbaarheid van het menselijk lichaam geldt "behoudens bij of krachtens de wet te stellen beperkingen" (art. 11 Grondwet). De terminologie "bij of krachtens de wet" betekent dat een beperking altijd zijn bron moet vinden in een wet in formele zin. Dat betekent een wet die in overeenstemming met artikel 81 Grondwet is samengesteld, namelijk door de regering en de Staten-Generaal gezamenlijk. Een beperking mag dus ook aan een lagere regelgever worden gedelegeerd (Bovend'Eert, 2010: 5). Het recht op onaantastbaarheid van het menselijk lichaam mag daarom zowel bij formele wet, als bij Algemene Maatregel van Bestuur of ministeriële regelgeving worden beperkt.

Anders dan in veel andere landen kan de rechter een wet niet toetsen aan de Grondwet. Dat recht is in Nederland voorbehouden aan de Staten-Generaal. De rechter mag een wet toetsen aan de mensenrechten. Voor de meeste mensenrechten geldt, in tegenstelling tot de grondrechten, dat die bij iedere vorm van regelgeving beperkt mogen worden. Het voor dit hoofdstuk relevante artikel 2 EVRM (recht op leven) regelt dat dodelijk geweld toch rechtmatig is indien het noodzakelijk was bijvoorbeeld ter noodzakelijke verdediging, voor een rechtmatige aanhouding of tegen het ontsnappen van een rechtmatig gedetineerde. Wanneer een arrestatie rechtmatig is en wanneer oproer of munitie rechtmatig onderdrukt kan worden, wordt gereguleerd door de nationale wetgeving. De term "wet" in het EVRM is minder strikt dan de term wet in onze Grondwet. Het EVRM voorziet in beperking bij iedere vorm van wetgeving, waaronder *common law* en andere vormen van ongeschreven recht (EHRM 24 april 1990, NJ 1991, 523). Zodoende kan via elke vorm van wetgeving het mensenrecht worden beperkt, indien wordt voldaan aan de voorwaarden van onder meer proportionaliteit en noodzakelijkheid (Sap e.a., 2006: 95; Loof, 2005).

Omdat de grondrechten markeren op welk gebied de overheid in beginsel geen regelgeving mag treffen, is het van belang te kijken op welke grondrechten de bevoegdheid om geweld te gebruiken mogelijk inbreuk maakt. De belangrijkste zijn het recht op persoonlijke levenssfeer (art. 10 Gw) en het eerder genoemde recht op onaantastbaarheid van het lichaam (art. 11 Gw). Beide grondrechten bevatten de formulering "behoudens bij of krachtens de wet te stellen beperkingen". Dit houdt in dat er ook een inbreuk op het grondrecht toegelaten is bij formele wet of bij gedelegeerde vormen van regelgeving, zoals een AMvB of ministeriële regeling. In het EVRM gelden als belangrijkste mensenrechten voor dit onderzoek het recht op leven (art. 2 EVRM) en het verbod op onmenselijke of vernederende behandeling (art. 3 EVRM). Het recht op leven kan – zoals hiervoor werd omschreven – bij regelgeving worden beperkt. Het recht op onmenselijke of vernederende behandeling kan echter niet worden beperkt. Daarmee vormt artikel 3 EVRM een absolute grens voor de wetgever.

Wettelijke grondslag

Omdat zowel de Grondwet als het EVRM de lichamelijke integriteit en het recht op leven waarborgen, is het noodzakelijk de onvermijdelijke inbreuk die het geweldgebruik op deze grondrechten maakt te verankeren in een wet in formele zin. Deze wettelijke verankering is te vinden in artikel 8, eerste lid, Politiewet 1993, dat luidt: "De ambtenaar van politie die is aangesteld voor de uitvoering van de politietaak is bevoegd in de rechtmatige uitoefening van zijn bediening geweld te gebruiken, wanneer het daarmee beoogde doel dit, mede gelet op de aan het gebruik van geweld verbonden gevaren, rechtvaardigt en dat doel niet op een andere wijze kan worden bereikt. Aan het gebruik van geweld gaat zo mogelijk een waarschuwing vooraf."

Deze bevoegdheid wordt nader ingevuld door het vijfde lid, dat luidt: "De uitoefening van de bevoegdheden, bedoeld in het eerste tot en met vierde lid, dient in verhouding tot het beoogde doel redelijk en gematigd te zijn." Aldus gelden de volgende voorwaarden om rechtmatig gebruik van geweld te kunnen maken (Naeyé, 1990):

- ambtenaar van de politie;
- in de rechtmatige uitoefening van zijn bediening;
- het doel van geweldgebruik moet het geweldgebruik rechtvaardigen (proportionaliteit);
- het doel van geweldgebruik moet niet op een andere manier kunnen worden bereikt (subsidiariteit);
- het geweldgebruik moet redelijk zijn;
- het geweldgebruik moet gematigd zijn.

De onderdelen worden één voor één toegelicht. De redelijkheid en gematigdheid worden gecombineerd besproken.

Ambtenaar van de politie

Het geweldmonopolie is in het leven geroepen voor "de ambtenaar van de politie". Dit zijn voornamelijk ambtenaren die zijn aangesteld voor de uitvoering van de politietaak (artikel 3, eerste lid, Politiewet 1993). Omdat de Koninklijke marechaussee volgens artikel 6, eerste lid, onderdeel c, van de Politiewet 1993 ook politietaken heeft, mogen ook de met politietaak belaste ambtenaren van de Koninklijke marechaussee gebruik maken van de bevoegdheid om geweld te gebruiken. Tot slot vallen ook bijzondere ambtenaren van politie (voornamelijk Rijksrechercheurs) onder het begrip ambtenaar van de politie. (artikel 3, tweede lid, Politiewet 1993).

Rechtmatige uitoefening van de bediening

De zinsconstructie "rechtmatige uitoefening van zijn bediening" kadert de geweldbevoegdheid in tot die gevallen waarin het geweld ondersteunend is aan de taak die de ambtenaar van de politie opgedragen heeft gekregen en die hij rechtmatig uitvoert. Hieruit kunnen twee criteria worden afgeleid, namelijk dat geweld moet worden gebruikt ten behoeve van het uitvoeren van de politietaak en dat het uitvoeren van die politietaak rechtmatig moet geschieden. Deze criteria worden hieronder uitgewerkt.

Bij geweldgebruik door de politie zal het in de meeste gevallen gaan om het uitvoeren van de politietaak. Over de vraag wat er wel en niet onder die politietaak valt, is steeds discussie (Van Stokkom e.a., 2010). Startpunt is artikel 2 van de Politiewet 1993: "De politie heeft tot taak in ondergeschiktheid aan het bevoegde gezag en in overeenstemming met de geldende rechtsregels te zorgen voor de daadwerkelijke handhaving van de rechtsorde en het verlenen van hulp aan hen die deze behoeven." Onder deze taakbeschrijving vallen in ieder geval de handhaving van de rechtsorde (opsporingsonderzoek), de handhaving van de openbare orde en het verlenen van hulp.

Toch voert de politieambtenaar tal van taken uit die strikt genomen niet direct onder deze taakafbakening vallen en die toch worden gepercipieerd als

politietask. Voor de politieagent die binnen het uitvoeren van een dergelijke task geweld gebruikt, geldt mogelijk onzekerheid over de rechtmatigheid daarvan. Immers, geweld mag slechts worden gebruikt in de rechtmatige uitoefening van de bediening. Met het oog op onderhavig onderzoek kan in de taakafbakening dus mogelijk een remmend element voor het gebruik van geweldgebruik zitten.

Het tweede criterium bij geweldgebruik door de politie is dat de ambtenaar de voornoemde task *rechtmatig* moet uitoefenen. Het criterium strekt zodoende verder dan dat het geweld plaats moet vinden terwijl de ambtenaar zijn werk uitoefent. Dat uitoefenen moet tevens rechtmatig zijn. Rechtmatigheid ziet hier op het in overeenstemming met de wet uitvoeren van de politietask. Zo mag de burger die onterecht wordt aangehouden zich tegen die aanhouding verzetten zonder dat sprake is van wederspanningheid. Het door de politieambtenaar aanwenden van geweld om dat verzet te breken is onrechtmatig en valt niet onder de bevoegdheid van artikel 8 Politiewet 1993. Ook het aanwenden van geweld om een persoon die nog geen verdachte is toch mee naar het bureau te kunnen krijgen, of om een verklaring af te kunnen dwingen is onrechtmatig en kan niet met artikel 8 Politiewet 1993 gerechtvaardigd worden.

Het meetpunt voor rechtmatigheid is zodoende de in de wet aan de opsporingsambtenaar opgedragen politietask, binnen de door de wet gedefinieerde grenzen van de bevoegdheid. Voor dit criterium kan mede worden gekeken naar het leerstuk van *détournement de pouvoir*: “een door de wet gegeven bevoegdheid mag uitsluitend worden gebruikt voor het doel waartoe de wetgever haar aan het bestuursorgaan heeft gegeven” (Van Wijk, 2008: 326). Traditioneel worden hierin twee elementen onderscheiden. Ten eerste mag een bevoegdheid niet worden aangewend voor persoonlijke motieven. Ten tweede mag een bevoegdheid alleen worden gebruikt voor de “specifieke doeleinden die de wetgever voor ogen heeft gehad” (Van Wijk, 2008: 326).

Proportionaliteit

Het proportionaliteitscriterium stelt dat het toegepaste geweldgebruik in verhouding moet zijn tot de task die de politiefunctionaris uitvoert. Dit criterium is intuïtief goed te begrijpen in extreme gevallen, bijvoorbeeld het gebruiken van een dienstwapen om een lichte verkeersovertreding als het door rood licht fietsen mee te stoppen. Men voelt aan dat de inbreuk op de rechtsorde die volgt uit het door rood licht rijden in geen verhouding staat tot de inbreuk op de lichamelijke integriteit die uit het gebruik van een dienstwapen voortvloeit. Het politiegeweld moet, met andere woorden, evenredig zijn met het beoogde doel van het geweldgebruik (Naeyé, 2005: 45).

Subsidiariteit

Het subsidiariteitscriterium ziet erop dat indien geweldgebruik is toegestaan (proportioneel), de opsporingsambtenaar moet kiezen voor het minst ingrijpende geweldmiddel dat hem ter beschikking staat en dat het doel kan bereiken. De normale uitrusting van een politieambtenaar bestaat uit een korte wapenstok, pepperspray en een vuurwapen. Dit houdt in dat de wapenstok prevaleert boven het vuurwapen indien daarmee hetzelfde doel bereikt kan worden. Niet alleen schrijft de subsidiariteit voor dat het minst ingrijpende geweldmiddel moet worden gebruikt, het geweldmiddel moet ook op de minst ingrijpende manier worden gebruikt. Dat betekent dat indien van het vuurwapen gebruik wordt gemaakt, een schot in de benen prevaleert boven een schot in de hartstreek. Bij dit leerstuk wordt daarom vaak gesproken van *dubbele subsidiariteit* (Naeyé, 2005: 45).

Redelijkheid en gematigdheid

Artikel 8, vijfde lid, Politiewet 1993 stelt dat het geweldgebruik redelijk en gematigd moet zijn. Deze toevoeging impliceert dat er iets bestaat dat (deels) naast de proportionaliteit en subsidiariteit in overweging moet worden genomen.

Naeyé stelt hierover: “[dat] de uitoefening van de geweldbevoegdheid [...] in verhouding tot het beoogde doel redelijk en gematigd [moet] zijn. Daarmee wordt een extra proportionaliteitseis gesteld. [...] Dat de wijze waarop het geweld wordt toegepast op zichzelf genomen ook redelijk en gematigd moet zijn, is geen zinloze toevoeging. De wijze waarop een geweldsmiddel wordt gehanteerd is immers veelal bepalend voor de gevolgen daarvan (schade en letsel). Wanneer het doel met twee klappen kan worden bereikt, is een derde klap niet geoorloofd en wanneer met een waarschuwingsschot kan worden volstaan, dient een gericht schot achterwege te blijven” (Naéye, 2009: 69).

4.2 Ambtsinstructie 1994

De geweldbevoegdheid in artikel 8 van de Politiewet 1993 is ruim geformuleerd. Daarom vond de wetgever het nodig om de regering in artikel 9, eerste en derde lid, Politiewet 1993 op te dragen om een nadere uitwerking te geven per Algemene Maatregel van Bestuur (*Kamerstukken II* 1987/88, 19 535, nr. 5: 5). Deze uitwerking is de *Ambtsinstructie voor de politie, de Koninklijke marechaussee en andere opsporingsambtenaren* (verder Ambtsinstructie 1994; *Stb.* 1994, 27). De kernbepalingen van deze Ambtsinstructie 1994 worden hier nader besproken.

Definitie geweld en geweldmiddelen

Een centraal begrip in de Ambtsinstructie 1994 is geweld. Onder geweld wordt in de Ambtsinstructie 1994 verstaan: “elke dwangmatige kracht van meer dan geringe betekenis, uitgeoefend op personen of zaken” (artikel 1, derde lid, onderdeel b, Ambtsinstructie). Onder deze definitie van geweld valt ook het geïmproviseerd geweld, hoewel de Ambtsinstructie 1994 over het toepassen van geïmproviseerd geweld geen nadere bepalingen geeft. De Ambtsinstructie 1994 geeft slechts nadere bepalingen over het gebruik van geweldmiddelen, waaronder de wapenstok, pepperspray en het vuurwapen (artikel 1, derde lid, onderdeel b, onder 1o Ambtsinstructie 1994 juncto artikel 49, eerste lid, Politiewet 1993). Daarnaast vallen voor het bereik van de Ambtsinstructie 1994 ook onder de term geweldmiddelen die onderdelen van de uitrusting van een politieambtenaar die weliswaar niet voor geweld zijn bedoeld, maar die toch als geweldmiddel kunnen dienen. Te denken valt aan de handboeien, die primair voor vervoer bedoeld zijn. (artikel 1, derde lid, onderdeel d, onder 2o Ambtsinstructie 1994 juncto artikel 6, 58, 59 en 60 Politiewet 1993). Voor het gebruik van een geweldmiddel zijn twee algemene criteria in de Ambtsinstructie 1994 opgenomen. Artikel 4 Ambtsinstructie 1994 stelt dat het gebruik van een geweldmiddel uitsluitend is toegestaan aan een ambtenaar:

- “aan wie dat geweldmiddel rechtens is toegekend, voor zover hij optreedt ter uitvoering van de taak met het oog waarop het geweldmiddel hem is toegekend, en
- die in het gebruik van dat geweldmiddel is geoefend.”

Dat het geweldmiddel rechtens toegekend moet zijn en moet worden gebruikt in het optreden bij de uitvoering van een wettelijk opgedragen taak doet denken aan de formulering van artikel 8 Politiewet 1993. De doelbinding voor het geweldgebruik is beperkt tot de rechtmatige uitoefening van de bediening.

Daarnaast moet de agent in het geweldgebruik zijn geoefend. De eisen voor geoefendheid zijn uitgewerkt in de *Regeling toetsing geweldbeheersing politie*.

Volgens artikel 2 van die regeling is een politieambtenaar geoefend indien hij:

- in het voorafgaande jaar de toets geweldbeheersing en de toets aanhouding- en zelfverdedigingvaardigheden met voldoende resultaat heeft afgelegd
- voor het vuurwapen: de politieambtenaar in het voorafgaande kalenderhalfjaar de toets schietvaardigheid met voldoende resultaat heeft afgelegd (artikel 2 Regeling geweldsbeheersing bij de politie).

Als een politieambtenaar niet aan deze eisen voldoet, moet de korpsbeheerder het betreffende gewelddmiddel innemen. Daarnaast "draagt de korpsbeheerder er zorg voor" dat een politieambtenaar een gewelddmiddel niet krijgt dan nadat hij daarin geoefend is, trainingssituaties uitgezonderd (artikel 2, vijfde lid, Regeling toetsing gewelddbeheersing bij de politie). Hiermee ligt de verantwoordelijkheid voor geoefendheid primair bij de korpsbeheerder. Maar het ontslaat de politieambtenaar niet van zijn eigen verantwoordelijkheid om geoefend te zijn en te blijven. Artikel 4 van de Ambtsinstructie 1994 is immers tot de uitoefenaar van geweldd gericht en stelt dat de ambtenaar slechts gebruik mag maken van een gewelddmiddel als hij hierin getraind is. Uit het loutere feit dat het wapen niet is ingenomen, mag een politieambtenaar niet afleiden dat hij dus in het gewelddgebruik getraind is.

Aanwenden van geweldd

De werking van de Ambtsinstructie 1994 wordt uitgebreid door de term "het aanwenden van geweldd." Onder het aanwenden van geweldd wordt verstaan: 'het gebruiken van geweldd en het dreigen met geweldd, waaronder wordt begrepen het ter hand nemen een vuurwapen.' (artikel 1, derde lid, onderdeel c, Ambtsinstructie 1994). Effectief betekent dit dat het dreigen met geweldd ook wordt gezien als gewelddgebruik.

Meldplicht bij aanwenden van geweldd

"De ambtenaar die geweldd heeft aangewend, meldt de feiten en omstandigheden dienaangaande, alsmede de gevolgen hiervan, onverwijld aan zijn meerdere" (artikel 17 Ambtsinstructie 1994). Met het melden van de feiten en omstandigheden omtrent het gewelddgebruik wordt het mogelijk om het gewelddgebruik te toetsen. De ambtenaar die geweldd heeft aangewend moet dit *onverwijld* melden aan zijn meerdere. De meerdere is vervolgens verantwoordelijk voor de schriftelijke afhandeling van een gewelddmelding (artikel 17, tweede lid, Ambtsinstructie 1994).

Wapenstok

De korte wapenstok (± 40 cm) behoort tot de standaarduitrusting van de ambtenaar van de politie (artikel 2 Bewapeningsregeling politie). De lange wapenstok (± 60 cm) is voorbehouden aan de Mobiele Eenheid en eventueel in de basispolitiezorg in daarvoor aangewezen gebieden. In de Ambtsinstructie 1994 zijn geen afzonderlijke bepalingen opgenomen over het gebruik van de wapenstok. Hieruit vloeit voort dat de algemene regeling van artikel 4 Ambtsinstructie 1994 opgaat, te weten dat de ambtenaar de korte wapenstok rechtens uitgereikt moet hebben gekregen, binnen zijn taakoefening opereert en in het gebruik ervan getraind moet zijn. De ambtenaar van de politie die werkt met een surveillancehond heeft tevens de beschikking over een lange wapenstok en een elektrische wapenstok. Deze beide wapenstokken worden besproken bij het kopje "Lange en elektrische wapenstok".

Pepperspray

Ook pepperspray behoort tot de standaarduitrusting van de ambtenaar van de politie (artikel 2 Bewapeningsregeling politie). Het betreft een spuitbus met het middel Oleoresin Capsicum (artikel 1, onderdeel d, Bewapeningsregeling politie). Dit middel heeft een bijtende werking op het zicht en oriëntatievermogen van het slachtoffer. De gevallen waarin het gebruik van pepperspray is toegestaan zijn weliswaar beperkt, maar niet voor misinterpretatie vatbaar. In verdediging tegen (een redelijk vermoeden van aanwezigheid van) een voor onmiddellijk gebruik gereed zijnd wapen. Omdat "wapen" niet nader gedefinieerd is in de Ambtsinstructie 1994 zal worden gekeken naar de betekenis die in het normaal taalgebruik wordt gehanteerd. Volgens Van Dale: "voorwerp om mee te vechten /

om zich mee te verdedigen" (Van Dale 2007). Hieronder vallen dus zowel het vuurwapen en het mes, als ander geïmproviseerde wapens zoals een biljartkeu.

De tweede situatie waarin het gebruik van pepperspray is toegestaan, betreft het aanhouden van een persoon die zich aan zijn rechtmatige vrijheidsbeneming tracht te onttrekken of heeft onttrokken. Tot slot mag pepperspray worden gebruikt voor het onder controle brengen van, of het verdedigen tegen agressieve dieren (artikel 12a Ambtsinstructie 1994). Voorafgaand aan het gebruik van pepperspray wordt zo mogelijk een waarschuwing gegeven. Pepperspray mag niet worden gebruikt tegen personen jonger dan 12 of ouder dan 65 zijn, tegen zwangere vrouwen, personen met ademhaling- of andere ernstige gezondheidsproblemen of tegen groepen mensen. Zowel de leeftijd, als de zwangerschap of ernstige gezondheidsstoornis moeten voor de ambtenaar zichtbaar zijn.

Vuurwapen

Het vuurwapengebruik is geregeld in hoofdstuk 2, §2 van de Ambtsinstructie 1994. In de Integrale Beroepsvaardigheid Training van de politie wordt onderscheid gemaakt tussen het afvuren van een schot uit noodweer (zelfverdediging) en het zogenoemde aanhoudingsvuur. Het noodweerschot is niet in de Ambtsinstructie 1994 geregeld, maar wordt aan het einde van deze paragraaf toch kort behandeld. De juridische afwikkeling van noodweerschoten hebben relatief grote invloed op hoe politiemensen denken en handelen rond het geweld- en vuurwapengebruik.

Artikel 7 eerste lid Ambtsinstructie 1994 noemt vier omstandigheden waarin het gebruik van het vuurwapen toegelaten is.

1. "Om een persoon aan te houden van wie redelijkerwijs mag worden aangenomen dat hij een voor onmiddellijk gebruik gereed zijnd vuurwapen bij zich heeft en dit tegen personen zal gebruiken;" Dit criterium is gelijklopend aan het criterium bij het gebruik van pepperspray. Er hoeft geen zekerheid te zijn over de aanwezigheid van een vuurwapen, die aanwezigheid moet redelijkerwijs mogen worden aangenomen. De ambtenaar zal op basis van feiten of omstandigheden en in redelijkheid tot die aanname moeten komen.
2. "Om een persoon aan te houden die zich aan zijn aanhouding, voorgeleiding of andere rechtmatige vrijheidsbeneming tracht te onttrekken of heeft onttrokken, en die wordt verdacht van of is veroordeeld wegens het plegen van een misdrijf
  - 1°. Waarop naar de wettelijke omschrijving een gevangenisstraf van vier jaren of meer is gesteld, en
  - 2°. Dat een ernstige aantasting vormt van de lichamelijke integriteit of de persoonlijke levenssfeer, of
  - 3°. Dat door zijn gevolg bedreigend voor de samenleving is of kan zijn."

Er moet een verdenking zijn van een misdrijf dat wordt bedreigd met minimaal vier jaren gevangenisstraf. Het misdrijf moet een ernstige aantasting van de lichamelijke integriteit of de persoonlijke levenssfeer vormen, of het misdrijf moet door zijn gevolg bedreigend voor de samenleving (kunnen) zijn. Dat laatste criterium is lastig te beoordelen en kan om die reden mogelijk bijdragen tot terughoudendheid in geweldaanwending bij politieambtenaren.

3. "tot het beteugelen van oproerige bewegingen of andere ernstige wanordelijkheden, indien er sprake is van een opdracht van het bevoegd gezag en een optreden in gesloten verband onder leiding van een meerdere;" Hier ligt beslissingsbevoegdheid bij de meerdere. Daarom is het voor dit onderzoek naar basispolitiezorg nauwelijks relevant.
4. "tot het beteugelen van militaire oproerige bewegingen, andere ernstige militaire wanordelijkheden of munitie indien de militair van de Koninklijke

marechaussee in opdracht van de minister van Defensie dan wel de officier van justitie te Arnhem belast met militaire zaken in gesloten verband onder leiding van een meerdere optreedt". Ook dit element is voor de basispolitiezorg nauwelijks relevant.

Voor de twee omstandigheden waaronder de politieambtenaar zelf kan beslissen tot aanhoudingsvuur geldt dat de criteria redelijk overzichtelijk zijn. De meeste agenten weten goed om wat voor het type misdrijven het gaat dat met vier of meer jaren gevangenisstraf wordt bedreigd. Deze vier jaren gelden ook als hoofdregel om te bepalen of voorlopige hechtenis is toegelaten en zijn dus relevant is voor de beslissing of een verdachte buiten heterdaad mag worden aangehouden (artikel 67 Wetboek van strafvordering). Een verdachte een dergelijk misdrijf mag bijvoorbeeld ook eventueel in verzekering worden gesteld. Tegelijkertijd zijn er ook "met name genoemde" feiten waarop voorlopige hechtenis is toegelaten. Die feiten worden niet met minimaal vier jaar gevangenisstraf bedreigd, maar mogen niettemin tot voorlopige hechtenis leiden. Dit kan voor agenten wel verwarrend zijn. Een andere complicerende factor in het kunnen inzetten van een vuurwapen is de inschatting of het gevolg van het misdrijf gevaarlijk kan zijn voor de samenleving. Deze inschatting zal niet steeds gemakkelijk te maken zijn.

Automatische vuurwapens mag de politie (arrestatieteams, persoonsbeveiliging en beveiliging van transporten van de Nederlandsche Bank) alleen meevoeren met toestemming per geval van de hoofdofficier van Justitie. Het gebruik van automatisch vuur is alleen toegestaan voor noodweer (art. 8 Ambtsinstructie 1994). Precisievuurwapens (art. 9 Ambtsinstructie 1994) mag de politie (Dienst Speciale Interventies KLPD) alleen meevoeren met toestemming van de Hoofdofficier van Justitie. Het gebruik van precisievuurwapens is beperkt tot situaties waarvoor de voorzitter van het College van Procureurs-Generaal toestemming heeft verleend.

Surveillancehond

Het inzetten van de surveillancehond is slechts geoorloofd onder het direct en voortdurend toezicht van een geleider, die ofwel bij de surveillancedienst is geplaatst, ofwel na toestemming van het bevoegd gezag is toegevoegd aan de mobiele eenheid (artikel 15 Ambtsinstructie 1994). Dit houdt ten eerste in dat de politieambtenaar een 'geleider' moet zijn. De Regeling politiehonden stelt dat als geleider geldt 'ambtenaar van de politie die toestemming heeft van de korpsbeheerder of de beheerder van het Korps landelijke politiediensten om dienst te doen met een [...] politie-surveillancehond [...] (artikel 1, onderdeel e, Regeling politiehonden). Voordat de geleider ingezet mag worden, dient hij samen met een specifieke hond worden gecertificeerd (artikel 15 Ambtsinstructie 1994 juncto artikel 2 en 3, tweede lid, Regeling politiehonden). De geleider moet met een specifieke hond de keuring doorlopen. Die keuring bestaat uit het beoordelen van de gehoorzaamheid van de hond, de samenwerking tussen geleider en hond en het nemen van hindernissen (artikel 11, derde lid, Regeling politiehonden). Als de keuring succesvol is afgelegd, is de geleider voor maximaal twee jaar gecertificeerd (artikel 13, tweede lid, Regeling politiehonden).

De Ambtsinstructie 1994 schrijft voor dat de geleider direct toezicht heeft op de hond. Dit betekent dat de geleiding niet kan worden overgelaten aan een ander. Daarbij moet het toezicht voortdurend zijn, wat betekent dat de rechtmatigheid van het inzetten van de hond verdwijnt zodra de geleider stopt met direct toezicht houden. De Ambtsinstructie 1994 verbindt geen specifieke voorwaarden aan het inzetten van de surveillancehond, zoals bij het gebruik van de pepperspray en het vuurwapen wel het geval is. Dit houdt in dat bij het inzetten van de surveillancehond het algemene regime van artikel 8 Politiewet 1993 geldt. Onder meer de Nationale ombudsman heeft dit opgemerkt (Timmer, 2005). De Nationale ombudsman heeft de regering daarom geadviseerd om de inzet van de surveillancehond nader te regelen in de Ambtsinstructie 1994 (No 2009/076). Een

advies van een werkgroep aan de regering om de inzet van de surveillancehond nader te regelen in de Ambtsinstructie 1994 is tot nog toe niet opgevolgd.

Lange en elektrische wapenstok

De Bewapeningsregeling politie stelt in artikel 5 dat de politieambtenaar die dienst doet met een surveillancehond, ook de beschikking heeft over een lange wapenstok en een elektrische wapenstok. De elektrische wapenstok mag slechts worden ingezet als afweermiddel tegen agressieve dieren en dan na toestemming van de meerdere (artikel 15 Ambtsinstructie 1994). Over de lange wapenstok zijn geen afzonderlijke bepalingen opgenomen in de Ambtsinstructie 1994, zodat daarbij de algemene regels voor geweldgebruik gehanteerd moeten worden.

Geïmproviseerd geweld

Geïmproviseerd geweld is het geweld dat een politieambtenaar aanwendt, maar waarvan de toepassing niet is geregeld in de Ambtsinstructie 1994 en waarbij het middel niet als gewelddmiddel is aangewezen in de Bewapeningsregeling. Hierbij valt te denken aan het gebruik van een object dat niet valt onder de definitie van gewelddmiddel in de Ambtsinstructie 1994, zoals een stoel of een bezemsteel. Ook een dienstvoertuig is eventueel te gebruiken voor geïmproviseerd geweld, zoals het van de weg drukken van een verdachtenauto. Voor geïmproviseerd geweld gelden alleen de algemene maatstaven van artikel 8 Politiewet 1993: het geweld moet proportioneel, (dubbel) subsidiair, redelijk en gematigd zijn en de agent moet het natuurlijk melden bij de meerdere.

Noodweer

In de Ambtsinstructie 1988 was nog opgenomen dat het gebruik van het vuurwapen ook geoorloofd was in gevallen van noodweer (art. 41 Sr). De verwijzing naar deze strafuitsluitingsgrond is in de Ambtsinstructie 1994 komen te vervallen. Zo wordt ruimte gelaten voor de ontwikkeling van de jurisprudentie op basis van artikel 41 Sr zonder dat deze in strijd kan komen met de regeling van het geweldgebruik in de Politiewet 1993 (Timmer e.a., 1996: 56). Het schrappen van de verwijzing naar de noodweerbepaling laat onverlet dat een politieambtenaar net als iedere burger een beroep kan doen op noodweer als dat nodig is. Het gaat hier om een wettelijke strafuitsluitingsgrond die geen vermelding behoeft in een lagere regelgeving.

Noodweer is omschreven in artikel 41, eerste lid, Wetboek van Strafrecht: "Niet strafbaar is hij die een feit begaat, geboden door de noodzakelijke verdediging van eigen of eens anders lijf, eerbaarheid of goed tegen ogenblikkelijke, wederrechtelijke aanranding." Ten eerste moet er sprake zijn van een ogenblikkelijke wederrechtelijke aanranding, dus een aanranding die in strijd met het recht is en die aanstonds dreigt. Noodweer is daarmee geen aanvalsrecht. Voor de ogenblikkelijkheid geldt echter ook dat niemand hoeft te wachten tot hij werkelijk wordt mishandeld of erger, maar dat er een onmiddellijk aanranding moet dreigen. Het moet gaan om een aanranding van eigen of andermans lijf, lichamelijke eerbaarheid (dus niet eerbaarheid in de zin van belediging) of goederen. De wederrechtelijke aanranding moet een verdediging noodzakelijk maken. Voor dit criterium gelden ook de vereisten van proportionaliteit en subsidiariteit. Deze eis is daarom uitdrukkelijk in de wet gekomen, om disproportionele verdediging te gaan (Cleiren en Nijboer, 2006: 330). Noodweer kent twee uitbreidingen. Noodweereces kan de verdachte vrijpleiten als de verdediging buiten proportie was vanwege een "hevige gemoedsbeweging" (41 Sr, tweede lid). Het putatieve noodweer betekent dat de verdediging niet noodzakelijk was, maar dat de verdachte verschoonbaar heeft gedwaald in de veronderstelling dat hij zich moest verdedigen.

De politieambtenaar is goed bekend met de eisen van proportionaliteit en subsidiariteit. Het beoordelen of een ogenblikkelijke wederrechtelijke aanranding van lijf, eerbaarheid of goederen dreigt kan de politieagent worden toevertrouwd.

In die zin zit is het noodweercriterium helder en zou dat voor weinig terughoudendheid bij agenten hoeven te zorgen.

Geweld ter hulpverlening

In eerdere studies is aandacht gevraagd voor het probleem dat politieambtenaren in sommige situaties geen andere optie hebben dan geweld te gebruiken, maar waarvoor de wettelijke grondslag onduidelijk is of ontbreekt onder meer door Naeyé (2007). Een voorbeeld is het gebruik van politiegeweld ter ondersteuning van zorgverleners. Het komt geregeld voor dat agenten ter plaatse worden gevraagd om bijstand te verlenen aan zorgverleners die een patiënt tegen zichzelf of anderen in bescherming moeten nemen door hem of haar te isoleren en/of te kalmeren door middel van medicatie. Verschillende auteurs, onder wie Naeyé (2007) stellen dat "het verlenen van hulp aan hen die deze behoeven" uit artikel 2 Politiewet 1993 onvoldoende grond geeft voor het schenden van de lichamelijke integriteit van personen. Aanbevelingen om te voorzien in een dergelijke wettelijke basis voor geweldgebruik zijn tot dusver niet opgevolgd.

Preventief geweld

Sommige politiegerelateerde organisaties uiten de wens om de bestaande geweldbevoegdheden uit te breiden met "preventieve" geweldbevoegdheden. De politiebond ACP verwoordt dit als volgt: *"Het toepassen van geweld door de politie moet worden overgelaten aan de professionele inschatting van politiemensen. Politiemensen moeten daarbij op proportionele wijze (passend bij de situatie) preventief kunnen optreden. Het preventief toepassen van geweld kan namelijk de-escalerend werken"* (ACP, 2012).

De wet laat geen ruimte voor het preventief gebruiken van geweldbevoegdheden. Als de politie werkt als handhaver van de rechtsorde, geldt als basisvoorwaarde dat er een verdenking moet zijn van een strafbaar feit. In enkele gevallen kan ook een poging of voorbereiding voor een misdrijf genoeg zijn om bepaalde strafvorderlijke bevoegdheden aan te wenden. Maar dan gaat het altijd het om precies beschreven situaties waarin een (duidelijk) verband bestaat met een te plegen ernstig strafbaar feit. Daarbij geldt bovendien dat hoe verder een handeling verwijderd is van het feitelijk uitvoeren van een misdrijf, hoe ernstiger het delict moet zijn dat strafbaar gepoogd of voorbereid kan worden. Zo geldt voor een strafbare poging dat de minimum strafdreiging vier jaar gevangenisstraf moet betreffen en geldt voor een strafbare voorbereiding zelfs dat een minimale strafbedreiging van acht jaar. In die zin geldt dat voor de strafrechtelijke handhaving geen mogelijkheid is in de wet om preventief geweldbevoegdheden toe te passen.

Kennelijk ziet de wetgever geen aanleiding de bevoegdheden uit te breiden. Bovendien is het moeilijk om objectief te beschrijven wanneer een bevoegdheid preventief ingezet kan worden. Omdat het verband met een nog te gebeuren ongeregeldeheid altijd onzeker is, is het niet zeker of die ongeregeldeheid zal plaatsvinden. Mocht die zekerheid wel bestaan, dan biedt de wet mogelijkheden om in te grijpen. Het gevolg van deze onzekerheid is dat er een grote kans bestaat dat een politieambtenaar soms een preventieve bevoegdheid aanwendt zonder dat een ongeregeldeheid zou volgen. Achteraf bezien zou het inzetten van een dergelijke bevoegdheid dan onterecht zijn. Uiteraard is dit voorbeeld theoretisch, omdat na het gebruiken van de bevoegdheid niet meer vastgesteld kan worden hoe de situatie zou zijn verlopen als niet in was gegrepen. Het inzetten van bevoegdheden tegen mensen die niets strafbaars doen, kan gerechtvaardigd zijn als de gevolgen van de potentiële ongeregeldeheid ernstig zijn. Te denken valt aan het risico op een terroristische aanslag met slachtoffers. In een dergelijk geval kan de veiligheid van de samenleving prevaleren. Maar wanneer het gaat om het risico dat een groepje jongeren onder invloed later op de avond voor overlast zorgt, is het niet proportioneel om preventief bevoegdheden in te zetten.

Daarnaast laten preventief toe te passen bevoegdheden zich lastig objectief beschrijven. Deze moeilijkheid openbaart zich bijvoorbeeld in het leerstuk van de strafbare voorbereiding. De voorbeelden die de ACP geeft sluiten mogelijk aan bij een voorgevoel dat agenten hebben, maar dat niet in objectieve woorden te vatten is. Het legaliteitsbeginsel vereist met het oog op de rechtszekerheid dat de wet precies omschrijft in welke gevallen bevoegdheden mogen worden toegepast. Dat is voor het toepassen van preventieve bevoegdheden moeilijk te bereiken.

Het gevolg van voorgaande bespiegeling is dat de wijze waarop de strafvorderlijke bevoegdheden thans in de wet zijn vormgegeven een adequate balans vormen tussen de veiligheid van de samenleving en het beschermen van de mensenrechten.

Het bestuursrecht laat de laatste jaren wel een ontwikkeling zien in de richting van preventieve bevoegdheden (zie ook *Kamerstukken II 1998/99, 26 735, nr. 3*). Te denken valt aan de wetgeving rondom hooligans. De zogenoemde Voetbalwet (Wet Maatregelen Bestrijding Voetbalvandalisme en Ernstige Overlast, Wet MBVEO) voorziet in de mogelijkheid van bestuurlijke ophouding. De hooligan moet zich dan voorafgaand aan een voetbalwedstrijd melden bij de politie en gedurende de wedstrijd op het politiebureau zijn. Dergelijke maatregelen hebben een preventief karakter. Een belangrijke overeenkomst tussen de verschillende preventieve bevoegdheden is dat er een zekere objectivering van de risico's mogelijk is, doordat iemand een geschiedenis heeft in het plegen van bepaalde ongeregeldeheden. Daarmee kan ten eerste worden gesteld welk type ongeregeldeheid dreigt en ten tweede welk risico de samenleving loopt. De wetgever spreekt dan van een "oproerige beweging of ernstige wanordelijkheden, dan wel de ernstige vrees voor het ontstaan daarvan" (*Kamerstukken II 1998/99, 26 735, nr. 3: 8*), aansluitend bij de artikelen 154a (ophouding aangewezen personen) en 175 Gemeentewet (noodbevelen). Dat maakt het mogelijk om een afweging te maken tussen het potentiële risico en de inbreuk op de persoonlijke vrijheid.

De Memorie van Toelichting bij de opname van bestuurlijke ophouding in de Gemeentewet stelt dat in België de politie wel zelfstandig bevoegd is om *potentiële* ordeverstoorders preventief aan te houden, ook zonder de intentie hen daarvoor te vervolgen (artikel 31, Wet op het Politieambt). In het Nederlandse recht is de bevoegdheid toegekend aan de burgemeester. De Tweede Kamer merkt daarbij op dat een dergelijke vergaande bevoegdheid voor de politie niet past in het Nederlandse staatsrechtelijke bestel (*Kamerstukken II 1998/99, 26 735, nr. 3: 21*). Die hoort bij de burgemeester, vindt de Tweede Kamer, want het verdient "de voorkeur een dergelijke ingrijpende bevoegdheid toe te delen aan een met bestuursbevoegdheid en -verantwoordelijkheid bekleed orgaan. Aldus is een democratische controle op de toepassing van de bevoegdheid mogelijk. De burgemeester zal voor de verrichte ophoudingen verantwoording moeten afleggen aan de gemeenteraad" (*Kamerstukken II 1998/99, 26 735, nr. 3: 21*).

4.3 Antwoord

In dit hoofdstuk zijn de antwoorden gezocht op de onderzoeksvragen:

- Op grond waarvan en onder welke voorwaarden en omstandigheden is welk politieel geweldgebruik tegen personen toegelaten?
- Wat zijn daarin de recente ontwikkelingen bijvoorbeeld wat betreft trainingsvoorschriften, verantwoordingsprocedures en jurisprudentie in ruime zin?

In het licht van internationale verdragen, Europese wetgeving en de Nederlandse Grondwet heeft de Nederlandse wetgever de politieke bevoegdheid tot geweldgebruik ondergebracht en een samenhangend stelsel gemaakt van wet- en regelgeving. Volgens dit stelsel mag een Nederlandse ambtenaar die is aangesteld voor de politietaken geweld gebruiken om zijn taak uit te oefenen en binnen die taak het gestelde doel te bereiken. Dat toegepaste geweld moet in

balans zijn met het door de verdachte gepleegde feit (proportioneel) en zo min mogelijk ingrijpend (subsidiar) zijn. De agent moet het minst ingrijpende geweldmiddel op de minst ingrijpende wijze toepassen (dubbele subsidiariteit). Afgezet tegen de vaak korte beslistermijn voor een politieambtenaar is het denkbaar dat de complexe overwegingen van proportionaliteit en subsidiariteit een remmende omstandigheid vormen bij het inzetten van de geweldbevoegdheid. De politieambtenaar mag alleen een geweldmiddel dragen en gebruiken als hij in het gebruik daarvan is geoefend. De politieministers bepalen de vereisten van geoefendheid.

Bevoegd tot gebruik van geweld in de uitoefening van hun politie- of opsporingstaak zijn de ambtenaren die vallen onder de Politiewet 1993 en de Ambtsinstructie 1994. De Regeling Toetsing Geweldbeheersing Politie regelt wat die geoefendheid inhoudt. Het onderhouden van deze geoefendheid is een gezamenlijke verantwoordelijkheid van de politieambtenaar en de korpsbeheerder. Het niet voldoen aan de vereisten van geoefendheid behoort te leiden tot het innemen van de betreffende geweldmiddelen. Het gebruik van alle geweld behoort de politieambtenaar te melden.

Preventieve (geweld)bevoegdheden horen volgens de wetgever in het Nederlandse staatsrechtelijk bestel niet bij de politie als uitvoerend orgaan maar bij bestuursorganen als de burgemeester, die daarvoor rechtstreeks politieke verantwoording kan en moet afleggen aan de gemeenteraad.

Geweldmiddelen

Voor het gebruik van de wapenstok geldt dat het gebruik daarvan alleen de bovenstaande voorwaarden gelden. Datzelfde geldt voor geïmproviseerd geweld, voor de surveillancehond en voor de lange wapenstok. Voor de pepperspray geldt daarnaast dat die slechts onder strikte voorwaarden ingezet mag worden. Het gebruik van pepperspray is beperkt tot de aanhouding van wapengevaarlijke personen, van personen die zich verzetten tegen dan wel onttrekken aan hun rechtmatige aanhouding en de verdediging tegen of het onder controle brengen van agressieve dieren. Belangrijk is ook dat pepperspray niet ingezet mag worden tegen groepen personen, personen die zichtbaar zwanger zijn of zichtbaar moeite hebben met de luchtwegen of personen die zichtbaar jonger zijn dan 12 of ouder dan 65.

Het gebruik van semiautomatische vuurwapens is beperkt tot de aanhouding van vuurwapengevaarlijke personen en personen verdacht van of veroordeeld voor een misdrijf bedreigd met een celstraf van vier jaar of meer. Dat misdrijf moet tevens een aantasting vormen van de persoonlijke levenssfeer of de lichamelijke integriteit van personen of bedreigend zijn voor de samenleving (art. 7 Ambtsinstructie 1994). Hierbij geldt de voorwaarde dat de politie zich onthoudt van vuurwapengebruik als de identiteit van de aan te houden persoon bekend is en de aanhouding uitstel duldt. Het criterium van de strafbedreiging met 4 jaar of meer kan voor politieambtenaren verwarrend zijn. Dat geldt ook voor het criterium "bedreigend voor de samenleving". Daar is geen nadere invulling aan gegeven en ook nauwelijks jurisprudentie over.

De conclusie is dat in de omschrijving van de geweldbevoegdheden enkele elementen zitten die zouden kunnen leiden tot terughoudendheid in het gebruik van de geweldbevoegdheid. Daarbij gaat het om tegen welke misdrijven nu precies wel of niet een wettelijke strafbedreiging van 4 jaar of meer cel geldt. Dat is een van de criteria voor rechtmatig vuurwapengebruik ter aanhouding (artikel 7 lid 1 onder b 1^e Ambtsinstructie 1994). Ook het "bedreigend voor de samenleving" (artikel 7 lid 1 onder b 3^e Ambtsinstructie 1994) kan lastig zijn om in de praktijk te interpreteren. Verder valt het op dat naarmate de gevolgen van het inzetten van een geweldmiddel verderstrekkend kunnen zijn, de overwegingen ook complexer worden. Het is denkbaar dat een complexere overweging sneller leidt tot het niet-inzetten van geweld.

Erwin Bromlewe

5 Politiegeweld

Dit hoofdstuk geeft geheel of gedeeltelijk antwoord op de volgende twee onderzoeksvragen:

Hoe vaak, met welk doel, onder welke omstandigheden en met welke gevolgen maakt de politie gebruik van geweld?

Hoe verhouden de in de praktijk aangewende technieken en tactieken zich tot de in opleiding en training aangeleerde technieken en tactieken?

Paragraaf 5.2 verantwoordt het gebruik van de verzamelde informatie. Paragraaf 5.3 geeft informatie over hoe vaak welk soort politieel geweld wordt gebruikt en bij welk politiewerk dit nodig is. Paragraaf 5.4 beschrijft kenmerken van de geweldgebruikende politieambtenaren. In paragraaf 5.5 komt het doel van politieel geweld aan de orde; waarom gebruikt de politie geweld? Paragraaf 5.6 gaat in op de omstandigheden waaronder politieel geweld plaatsheeft, zoals tijdstip en kenmerken van de omgeving. De daaropvolgende paragraaf 5.7 beschrijft de kenmerken van burgers waartegen de politie geweld inzet. De gevolgen van het politieel geweld komen in paragraaf 5.8 aan bod. Paragraaf 5.9 schetst door middel van extrapolatie een landelijk beeld van het politieel geweldgebruik. Waar mogelijk en relevant worden de bevindingen uit dit onderzoek vergeleken met die uit eerder onderzoek over de jaren 2000 (Naeyé e.a., 2005; Timmer, 2005) en 2005 (Bleijendaal e.a., 2008). De gevolgen van het politieel vuurwapengebruik komt afzonderlijk aan de orde in hoofdstuk 8 Lestel door vuurwapengebruik.

5.1 Verantwoording

De onderzoekspopulatie voor het empirische onderzoek naar geweld van en tegen de politie bestaat uit de korpsen Amsterdam-Amstelland, Brabant Zuid-Oost, Friesland, Utrecht, Twente en Zeeland. Deze korpsen zijn geselecteerd om een vergelijking met eerder onderzoek over 2005 te kunnen maken (Bleijendaal e.a., 2008). Bleijendaal c.s. verantwoordden de selectie als volgt: "Deze korpsen zijn geselecteerd op basis van de landelijke indeling in vijf regioclusters en een evenwichtige geografische spreiding. De landelijke indeling in regioclusters is op haar beurt weer gebaseerd op de zogenoemde omgevingsadressendichtheid en het aantal woningen. De korpsen in cluster 1 hebben het meest verstedelijkte verzorgingsgebied, terwijl het verzorgingsgebied van de korpsen in cluster 5 vooral een meer landelijk karakter heeft. Elke cluster is door tenminste één regiokorps in de steekproef vertegenwoordigd. Cluster 1 wordt door twee regiokorpsen vertegenwoordigd: Amsterdam-Amstelland en Utrecht" (Bleijendaal e.a., 2008).

Binnen het bestek van dit deelonderzoek (tijd en budget) was het niet mogelijk om alle 4.056 bekende geweldvoorvallen in de geselecteerde korpsen diepgaand te onderzoeken. Daarom is er voor gekozen om alle geweldvoorvallen slechts te onderzoeken op soort geweldgebruik en maand van plaatsvinden. Vervolgens is een steekproef van 559 dossiers genomen, waarvan de details zijn onderzocht. In tabel 5.1 zijn de aantallen onderzochte casus per korps weergegeven.

Tabel 5.1 Onderzochte cases (absolute aantallen)

Korps	Totaal aantal geweldmeldingen	Steekproefgrootte
Amsterdam-Amstelland	2029	230
Brabant-Zuid-Oost	947	103
Friesland	202	24
Twente	143	24
Utrecht	1390	143
Zeeland	219	35
Totaal	4930	559

In elk van de zes steekproefkorpsen is de administratie van de geweldmeldingen uit 2010 geraadpleegd. Bij iedere casus is begonnen met het bestuderen van de geweldsrapportage. Politieambtenaren moeten bij ieder gebruik van geweld dit melden aan een meerdere, waarna een geweldsrapportage moet worden opgemaakt. De manier waarop dit gebeurt, verschilt per korps en ook binnen elk korpsen. Zo komt het voor dat de meerdere het rapport opstelt na of tijdens het gesprek met de melder. Ook kan het zijn dat de meerdere en de melder het rapport samen opstellen. Eveneens komt het voor dat de melder het rapport geheel zelfstandig opstelt, waarna de meerdere dit controleert en tekent. Mede door deze verschillende werkwijzen verschillen omvang en kwaliteit van de rapportages onderling sterk. Andere achtergronden hiervan zijn de werkdruk en het (gebrek aan) gevoel van urgentie van het opstellen van de rapportage. Veel agenten accepteren het opstellen van de rapportage als een onderdeel van hun werk, maar besteden er het liefst zo min mogelijk tijd aan.

De informatie uit de geweldsrapportages is aangevuld met gegevens uit het politieel datasysteem Basisvoorziening Handhaving (BVH). In BVH kan men alle documenten vinden die met het betreffende dossiernummer te maken hebben, zoals de voor dit onderzoek belangrijke processen verbaal van verhoor van verdachten en getuigen. Een zaak kan in BVH van 1 tot wel 50 of meer documenten bevatten. Wanneer de zoekslag in BVH is voltooid is er een lijst met personeelsgegevens van de betrokken politieambtenaren (bij elke case alleen de meest belangrijke politieambtenaar) opgevraagd. Daarnaast zijn uit HKS gegevens opgevraagd over de betrokken burgers (bij elke case alleen de meest belangrijke burger). Uiteindelijk leverde dit een database op met 559 cases met elk 386 variabelen.

Doordat de gegevens afkomstig zijn van een steekproef uit de geregistreerde geweldmeldingen uit 2010 uit een steekproef van zes van de 25 politieregio's zijn in deze studie geen onderlinge verschillen tussen de politieregio's en dergelijke uit te lichten.

5.2 Geweldmiddelen

Elke politieambtenaar in de basispolitiezorg beschikt over een set handboeien, een zogeheten veiligheidvest, een korte wapenstok, een bus pepperspray en een semiautomatisch 9 mm pistool type Walther P5 geladen met acht messing hollow-point patronen type RUAG Action Effect of Action NP. Daarnaast kan de basispolitiezorg in daartoe aangewezen noodgebieden worden uitgerust met een lange wapenstok, die normaal besproken is voorbehouden aan de Mobiele Eenheid. De Nederlandse politie telt verder ter ondersteuning van de basispolitiezorg ongeveer 400 hondengeleiders met evenveel diensthonden. Een agent is alleen bevoegd tot het gebruik van geweld als hij daarin ook geoefend is (artikel 4, Ambtsinstructie 1994). Dat wil zeggen dat agenten geregeld moet trainen en twee per jaar een toets moeten afleggen, waarbij zij moeten laten zien dat zij de aangeleerde fysieke technieken en het gebruik van hun geweldmiddelen beheersen (zie ook hoofdstuk 4).

5.3 Aard en omvang politiegeweld

Tabel 5.2 geeft weer welke soorten politiegeweld in 2010 in welke mate zijn toegepast. Per incident kan er meer dan één soort geweld zijn toegepast, waardoor het totaal boven de 100% kan uitkomen. Het overgrote deel van het politiegeweld (81%) bestaat uit fysiek geweld. Op afstand (14%) wordt dit gevolgd door het richten van pepperspray op de burger (veelal in combinatie met een mondelinge waarschuwing). Daarnaast is in 12% van de gevallen pepperspray ook daadwerkelijk ingezet. De wapenstok werd in 9,7% van de gevallen gebruikt, waarbij de lange wapenstok iets vaker werd gehanteerd. Van het gemelde geweld bestaat 10,8% uit gebruik van het vuurwapen. Dit is vermoedelijk een overrapportage. Zo komt het voor dat in één geweldmelding betreffende de aanhouding van een vuurwapengevaarlijke verdachte aangegeven wordt dat 6 agenten hun wapen hebben gericht op de verdachte. In vergelijking daarmee staan de geweldmeldingen waarbij meerdere agenten fysiek geweld hebben gebruikt: daarbij wordt een groot gedeelte van het geweldgebruik niet beschreven of zelfs genoemd, waardoor deze niet meegenomen wordt in het onderzoek. Daadwerkelijk schieten is maar een klein deel van het gehele politiegeweld: 1,6% van het totaal. Meestal betreft het dan ook nog waarschuwingsschoten. Een klein gedeelte (0,5%) betreft gericht schieten.

Tabel 5.2 Gebruikte geweldmiddelen* (N=558; percentages)

Soort politieel geweldgebruik	2010	2005
Fysiek geweld	80,5%	85%
Richten pepperspray	14,3%	13%
Pepperspray	12,0%	14%
Wapenstok totaal	9,7%	10%
Korte wapenstok	4,5%	n.b.
Lange wapenstok	5,2%	n.b.
Richten vuurwapen	8,2%	n.b.
Inzet Diensthond	4,5%	5,0%
Vuurwapen ter hand nemen	10,8%	4,7%
Gericht schot	0,5%	0,1%
Waarschuwingsschot	1,1%	0,1%
Overig	9,6%	5,0%

* Omdat per incident meer dan een soort geweld kan worden ingezet, telt deze tabel op tot meer dan 100%.

Het fysiek geweldgebruik betreft een aantal soorten. Duwen en trekken (28%), naar de grond brengen van de verdachte (28%) en het aanleggen van een wurggreep of nekklem (26%) komen het meest voor (zie tabel 5.3). In vergelijking tot 2005 komen deze drie vormen minder vaak voor (Bleijendaal e.a., 2008: 56). Het verschil tussen de jaren 2005 en 2010 bij duwen en trekken (77% in 2005) heeft vermoedelijk ook te maken verschillen in meetmethode en verschillen in registratie. Het valt op dat in 2010 vaker gebruik is gemaakt van bij de IBT aangeleerde technieken dan in 2005 (Bleijendaal e.a., 2008: 56). Het gaat daarbij om:

- de armklem (20% in 2010 tegen 9% in 2005);
- de beenklem (5% in 2010 tegenover 1% in 2005);
- speciale opbrengtechnieken (6% in 2010, in 2005 niet als afzonderlijke variabele gemeten).

Verder valt op dat het fixeren van de burger met 8% geregeld wordt toegepast. Hierbij wordt het gehele lichaam of hoofd van de burger met kracht tegen bijvoorbeeld een muur of auto geduwd, zodat de burger zich niet meer kan verzetten. De techniek waarbij één of meerdere agenten op de burger gaan zitten (5%) heeft hetzelfde doel. Wellicht heeft dit te maken met de verandering van de training onder invloed van de wijziging van de Regeling Toetsing Geweldsbeheersing Politie (RTGP). Evaluatie van die RTGP leerde dat de toetsing

te zeer gericht was op de vorm waarin agenten de technieken voor Aanhouding en Zelfverdediging (AZV) toepasten en te weinig op het resultaat, namelijk een veilige aanhouding (Stel e.a., 2009). Daarop zijn training en toetsing aangepast, realistischer geworden en waarschijnlijk daardoor ook voor agenten in de basispolitiezorg bruikbaar.

Het lijkt dat bepaalde technieken in sommige korpsen wel en in andere korpsen niet worden toegepast. Een voorbeeld hiervan is de zogeheten bloedverwuring. Dat is een controletechniek waarbij door middel van een armklem om de hals van de tegenstrever de doorbloeding naar het hoofd wordt afgeknelld met als doel dat deze zijn verzet zal staken. Dit is een techniek die bij verkeerde toepassing tot zwaar letsel of zelfs de dood kan leiden. Deze techniek wordt bij IBT niet aangeleerd. Één van korpsen rapporteert geregeld bloedverwuring. Een ander korps dat het bij de gemelde toepassingen van een nekklem nadrukkelijk niet ging om een bloedverwuring.

Tabel 5.3 Fysiek politiegeweld naar soort* (N=555; percentages)

Soorten fysiek geweldgebruik	2010	2005
Duwen en trekken	28%	77%
Naar de grond brengen	28%	37%
Wurggreep/Nekkleem	26%	43%
Armklem	20%	9%
Vuistslag	13%	10%
Schoppen	9%	7%
Fixeren burger	8%	n.b.
Overige opbrengtechnieken	6%	n.b.
Klap met de vlakke hand	5%	13%
Beenklem	5%	1%
Op burger zitten	5%	n.b.
Knietje	4%	5%
Overig	5%	1%

* Omdat per incident meer dan een soort geweld kan worden ingezet, telt deze tabel op tot meer dan 100%.

In 7% van de gevallen trad een politieambtenaar solo op, bij de overige gevallen waren 2 of meerdere politieambtenaren in de onmiddellijke nabijheid van elkaar. In de meeste gevallen gaat het dan om 2 of 3 agenten. In een kwart van de gevallen zijn er zelfs 4 of meer politieambtenaren aanwezig bij het incident. Dit wil echter niet zeggen dat alle aanwezige politieambtenaren ook daadwerkelijk geweld gebruiken. Soms is bijvoorbeeld personeel nodig om omstanders op afstand te houden.

Wegens gebrekkige registratie op dit vlak zijn bijna geen betrouwbare uitspraken te doen over de verhouding tussen het aantal politieambtenaren dat geweld gebruikt en het aantal betrokken burgers waartegen geweld wordt aangewend. Vooral bij incidenten waarbij meerdere politieambtenaren en/of meerdere burgers betrokken zijn laat de registratie aan duidelijkheid te wensen over. Wel valt uit de data het beeld te herkennen dat in eerder onderzoek uit 2000 en 2005 werd geschetst: het grootste gedeelte van het geweld vindt plaats tussen één burger en één of twee agenten (Bleijendaal e.a., 2008: 56).

Tabel 5.4 laat de verdeling zien over de verschillende dienstonderdelen het meeste geweld gebruiken. Opgenomen zijn alle onderdelen die meer dan 1% van het geweld voor rekening nemen. De wijkteams nemen met bijna 85% het leeuwendeel van de geweldaanwendungen voor hun rekening. De overige genoemde onderdelen zijn minder vertegenwoordigd.

Tabel 5.4 Politiegeweld naar dienstonderdeel* (N=558; percentages)

Korpsonderdeel	Percentage
Wijkteams	84,9%
Hondengeleiders	3,9%
Verkeerspolitie en Openbaar Vervoer teams	2,7%
Dienst Executieve Ondersteuning	2,3%
Werkstudenten en politievrijwilligers	1,4%

* Omdat niet alle korpsonderdelen in deze tabel zijn weergegeven telt deze tabel niet op tot 100%

Tabel 5.5 geeft inzicht in het doel van het politiewerk waarvoor politieambtenaren geweld aanwenden. Bovenaan staat het aanhouden en overbrengen (55,6%). Met enig inlevingsvermogen is het voor te stellen dat burgers in een dergelijke situatie niet willen voldoen aan de aanwijzingen van de politiebeambte, waardoor deze laatste geweld gebruikt. Ook bij corrigerend aanspreken (8,2%), staande houden en bekeuren (7,9%) en surveilleren (7,2%) zien agenten zich regelmatig genooddaakt om geweld te gebruiken. Dit zijn situaties waarbij verzet van burgers en hierop volgend geweld van de politie mogelijk minder voor de hand liggen. Toch heeft het politiegeweld in deze situaties samen een belangrijk aandeel van bijna een kwart (23,3%).

Tabel 5.5 Soort politiewerk bij politiegeweld (N=558; percentages)

Soort politiewerk	Percentage
Aanhouden en overbrengen	55,6%
Corrigerend aanspreken	8,2%
Staande houden en bekeuren	7,9%
Ophouden voor onderzoek	7,9%
Surveilleren	7,2%
Assistentieverlening	6,8%
Overig	6,4%

5.4 Kenmerken van politieambtenaren

Van alle voorvallen vindt 99% plaats binnen diensttijd. Politieambtenaren gebruiken dus buiten diensttijd bijna nooit hun geweldbevoegdheid. Van het politiegeweld komt 61% van het totaal op het conto van politieambtenaren tot 35 jaar oud. Dit wijkt af van de 52% in 2000, maar komt overeen met het beeld in 2005 (Bleijendaal e.a., 2008: 77). Politieambtenaren vanaf 40 jaar oud melden relatief minder geweldgebruik dan hun jongere collega's. De gemiddelde leeftijd van de meldende politieambtenaren is 34 jaar oud.

Tabel 5.6 laat zien dat het percentage geweldgebruik in 2010 ten opzichte van 2005 iets is afgenomen voor de groep van 0 t/m 5 jaar. De drie opvolgende groepen zijn groter geworden, behalve die van 21-25 dienstjaren. Ondanks dat de groep van 0 t/m 5 jaar de grootste blijft, is het geweldgebruik in 2010 iets gelijkmatiger verdeeld over de leeftijdsgroepen dan in 2000 en 2005. Het gemiddeld aantal dienstjaren is 10.

Tabel 5.6 Aantal dienstjaren politieambtenaren met geweld (N=531; percentages)

Dienstjaren	2000	2005	2010
0 – 5 jaar	31%	45%	35%
6 – 10 jaar	25%	20%	24%
11 – 15 jaar	9%	17%	19%
16 – 20 jaar	14%	4%	9%
21 – 25 jaar	15%	5%	2%
26 – 30 jaar	4%	6%	3%
31 jaar en langer	2%	3%	7%

Ook in 2010 nemen hoofdagenten het leeuwendeel van de geweldaanwendungen voor hun rekening. Tabel 5.7 toont het geweldgebruik naar rang. Echter, de tweede positie is in 2010 vergeleken met 2005 van de agenten (16%) naar de brigadiers (21%) verschoven. De inspecteurs van politie hebben in 2010 ook een groter aandeel in geweldsaanwendungen (van 1% naar 5%). Er is dus een zekere verschuiving gaande van het geweldgebruik van lagere naar hogere rangen. In de meeste politieregio's is het de laatste jaren beleid om weer meer senioriteit en operationele leiding "op straat" dus in het hart van de politiepraktijk te hebben. Dat is waarschijnlijk een deel van de verklaring voor deze verschuiving. Daarnaast speelt de vergrijzing van de politiepopulatie hier wellicht ook een rol.

Tabel 5.7 Rang politieambtenaren met geweld (N=555; percentages)

Rang	2005	2010
Aspirant	6%	5%
Surveillant	4%	4%
Agent	24%	16%
Hoofdagent	46%	50%
Brigadier	18%	21%
(Hoofd)inspecteur	1%	5%

Vergeleken met 2005 wordt een groter gedeelte van politieel geweld aangewend door politieambtenaren in burger, namelijk 7,9% in 2010 tegenover slechts 1,2% in 2005. Dat betekent dat nog altijd het overgrote deel (92,1%) door politieambtenaren in uniform of dergelijke wordt aangewend.

In 89,6% wordt het politieel geweld aangewend door manlijke agenten, tegen 10,4% door vrouwen. Deze bevinding komt op hoofdlijnen overeen met die over 2005 en eerdere studies (Brugman, 2007; Bleijendaal e.a., 2008). Vrouwelijke politieambtenaren zijn ondervertegenwoordigd in de meldingen geweldgebruik. Gemiddeld is rond 25% van de executieve politieambtenaren in Nederland van het vrouwelijk geslacht. Dit geldt ook voor de zes steekproefkorpsen. Voorlopig is de voornaamste verklaring dat vrouwelijk politiepersoneel zich in gevaarsituaties terughoudender opstelt, zeker als er meer (manlijke) collega's ter plaatse zijn. Tegen agressieve verstoorden en verdachten die onder invloed zijn van drugs gebruiken politievrouwen even vaak geweld als politiemannen (Brugman, 2007).

5.5 Doel van geweldgebruik

Tabel 5.8 geeft weer met welk doel het politiegeweld is ingezet. Net als in 2000 en 2005 was het meest voorkomende doel in 2010 het aanhouden van een verdachte. Het was 2010 met 74% wel iets lager dan in 2000 (80%) en 2005 (88%) (Bleijendaal e.a., 2008: 56). In 68% van de gevallen gebruikt de politie geweld om geweld van de burger af te wenden. In 61% van de gevallen gaat het hierbij om afwenden van geweld gericht tegen de politieambtenaar zelf, in 48%

tegen een collega, in 15% tegen burgers of de verdachte zelf en in 5% tegen zaken.

Van de minder voorkomende doelen is handhaving van de openbare orde de grootste met 24%. Daarna volgen overige doelen (7%). Daaronder vallen bijvoorbeeld medewerking van de verdachte verkrijgen en enkele gevallen van het doden van een dier en hulpverlening en het transporteren van een verdachte (beide 6%). Opvallend hierbij is dat hulpverlening vergeleken met 2005 (3%) verdubbeld is (Bleijendaal e.a., 2008: 56). Geweld bij hulpverlening is soms nodig om geesteszieken of drugsverslaafden te kunnen helpen.

Tabel 5.8 Doel politiegeweld* (N=558; percentages)

Doel	Percentage
Aanhouden verdachte	74%
Afwenden van geweld	68%
Handhaving openbare orde	24%
Overige doelen	7%
Hulpverlening	6%
Transporteren verdachte	6%

*Omdat meerdere doelen kunnen bestaan per incident, telt deze tabel op tot meer dan 100%

Tabel 5.9 geeft weer welke soorten politieel geweld gebruikt worden per doel van dit geweldgebruik. Zo is te zien dat fysiek geweld bij alle doelen hoog scoort en bij het transporteren van een verdachte zelfs 100%. Dat wil zeggen dat bij alle door ons onderzochte geweldmeldingen bij transport fysiek geweld is gebruikt. Dit wil dus niet zeggen dat bij transport altijd (fysiek) geweld wordt gebruikt.

Waar fysiek geweld bij alle doelen vaak wordt aangewend worden de wapenstok en diensthond voornamelijk ingezet bij het handhaven van de openbare orde. Pepperspray wordt vaak ingezet bij het aanhouden van een verdachte en voor het afwenden van geweld. Het vuurwapen wordt vooral in aanhoudingssituaties en bij het afwenden van geweld gebruikt. Opvallend bij geïmproviseerd en overig geweld is dat dit vaak bij hulpverlening wordt gebruikt. Dit wijst erop dat politieambtenaren in hulpverleningsituaties vaak improviseren en de aangeleerde IBT-technieken dus niet gebruiken.

Tabel 5.9 Doel politiegeweld naar soort* (N=558; percentages)

	Fysiek geweld	Wapen stok	Pepperspray	Diensthond	Vuurwapen	Geïmproviseerd /overig
Aanhouden verdachte	80,3%	5,6%	16,8%	3,6%	12,4%	9,0%
Afwenden van geweld	83,4%	8,7%	16,6%	4,2%	10,0%	8,4%
Handhaven openbare orde	80,5%	27,8%	15,0%	12,0%	3,8%	11,3%
Transporteren verdachte	100%	6,3%	3,1%	0,0%	0,0%	6,3%
Hulpverlening	88,2%	2,9%	8,8%	0,0%	5,9%	29,4%
Overig	94,7%	2,6%	0,0%	0,0%	5,3%	5,3%

*Omdat meerdere soorten geweld kunnen worden ingezet per incident, tellen de kolommen en rijen in deze tabel op tot meer dan 100%

Uit tabel 5.10 wordt duidelijk dat politiegeweld meestal (79%) een reactie is op (dreiging met) fysiek geweld van burgerzijde. Daarna komt (dreiging met) geweld door steekwapens (5,8%) het meest voor. In 22,2% van de gevallen gaat het alleen om dreiging met geweld, waarbij de burger om welke reden dan ook besluit om niet door te zetten. Onderstaande tabel telt niet tot 100% op omdat

de groep burgers die niet gespecificeerd verbaal geweld gebruikte of een intimiderende houding aannam niet is meegenomen. Dit betreft 33% van de gevallen. Van deze groep is dus niet duidelijk waar de dreiging precies uit bestaat. Burgers gebruiken vaker fysiek geweld tegen de politie dan dat zij ermee dreigen, maar dreigen vaker met een steekwapen dan dat zij het daadwerkelijk gebruiken, laat tabel 5.10 zien.

Tabel 5.10 Geweld tegen politie: dreiging of feitelijk geweld* (N=558; percentages)

Soort dreiging en geweld verdachte	Dreiging met geweld	Gebruik van geweld	Totaal percentage
Fysiek	15,2%	64%	79,2%
Steekwapen	4,5%	1,3%	5,8%
Vuurwapen	0,7%	0,4%	1,1%
Slagwapen	1,4%	1,1%	2,5%
Gooi- en smijtwerk	0,2%	2,3%	2,5%
Vervoermiddel	0,2%	1,3%	1,5%
Totaal	22,2%	70,4%	92,6%

* Deze tabel telt niet op tot 100%. De burgers die niet gespecificeerd verbaal geweld gebruikten of een intimiderende houding aannamen zijn niet meegeteld.

In 26,2% van de gevallen is er geen (dreiging van) geweld door de burger. Hieronder vallen bijvoorbeeld incidenten waarin burgers proberen te ontkomen aan staandehouding dan wel aanhouding of waarin burgers tegen zichzelf in bescherming moeten worden genomen. Ook vallen hieronder zaken waarin uit de gegevens niet duidelijk is geworden welk(e) (dreiging van) geweld er zou zijn.

5.6 Omstandigheden van politiegeweld

Het merendeel van het politiegeweld (64,9%) vindt plaats op de openbare weg. Tabel 5.11 laat dit zien. Op grote afstand (14,4%) komt de burgerwoning met aangrenzende tuin. Het politiebureau is de plek waar 7,7% van het politiegeweld wordt aangewend. Dit is een verdubbeling ten opzichte van 2005. In 2,2% van het totaal moet de politie in de publiekruimte geweld gebruiken tegen burgers. Geweld in het politiecellencomplex is afgenomen van 4% naar 2,3% (Bleijendaal e.a., 2008: 69).

Tabel 5.11 Politiegeweld naar locatie (N=556; percentages)

Locatie	Percentage
Openbare weg	64,9%
Woning/tuin	14,4%
Politiebureau	7,7%
Openbare gelegenheid	4,3%
Horeca (binnen/direct buiten)	1,6%
Politiecellencomplex	2,3%
Dienstvoertuig	2,3%
Bedrijfsruimte	1,8%
Overige plaatsen	0,7%

In grafiek 5.1 is de percentuele spreiding van politiegeweld naar de dagen van de week weergegeven. Vrijdag en vooral de dagen van het weekend, zaterdag en zondag, scoren bovengemiddeld.

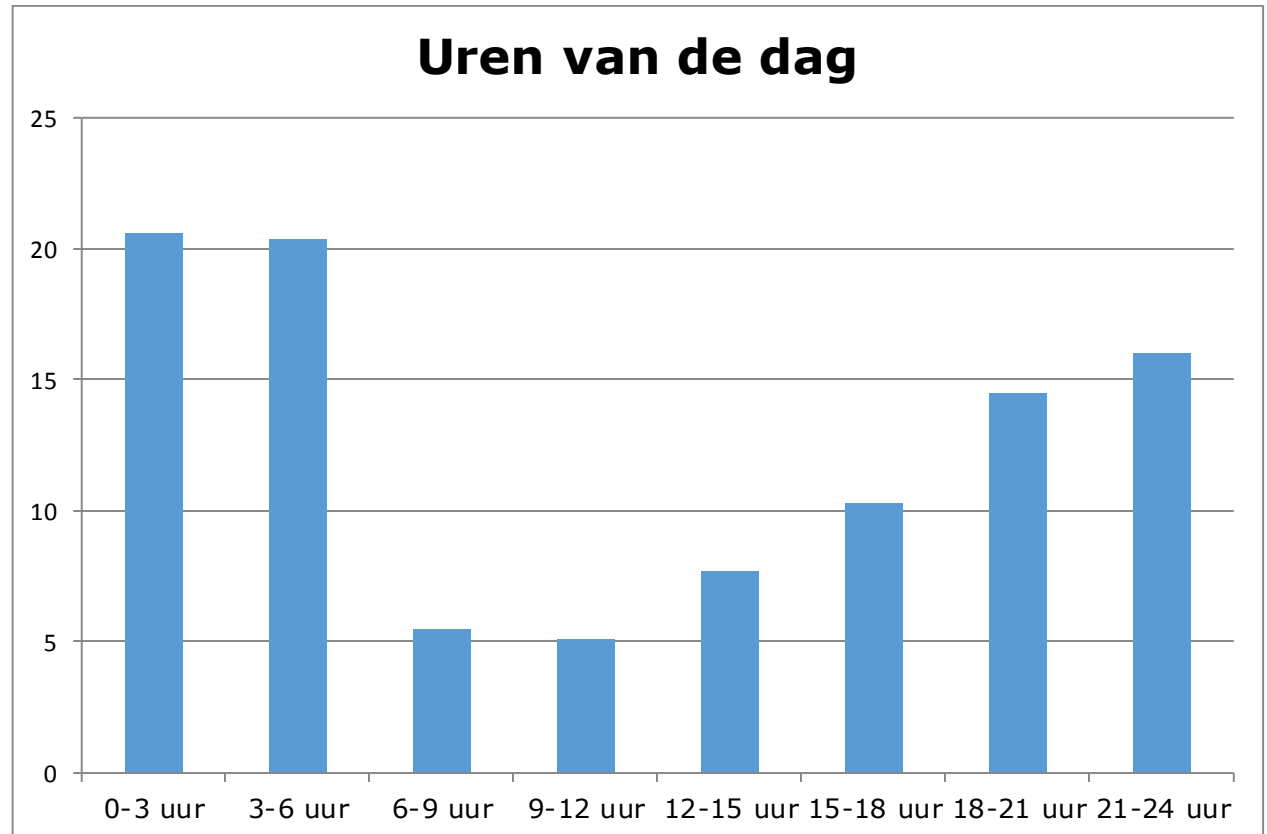
Grafiek 5.1 Politiegeweld naar dag van de week (N=558; percentages)

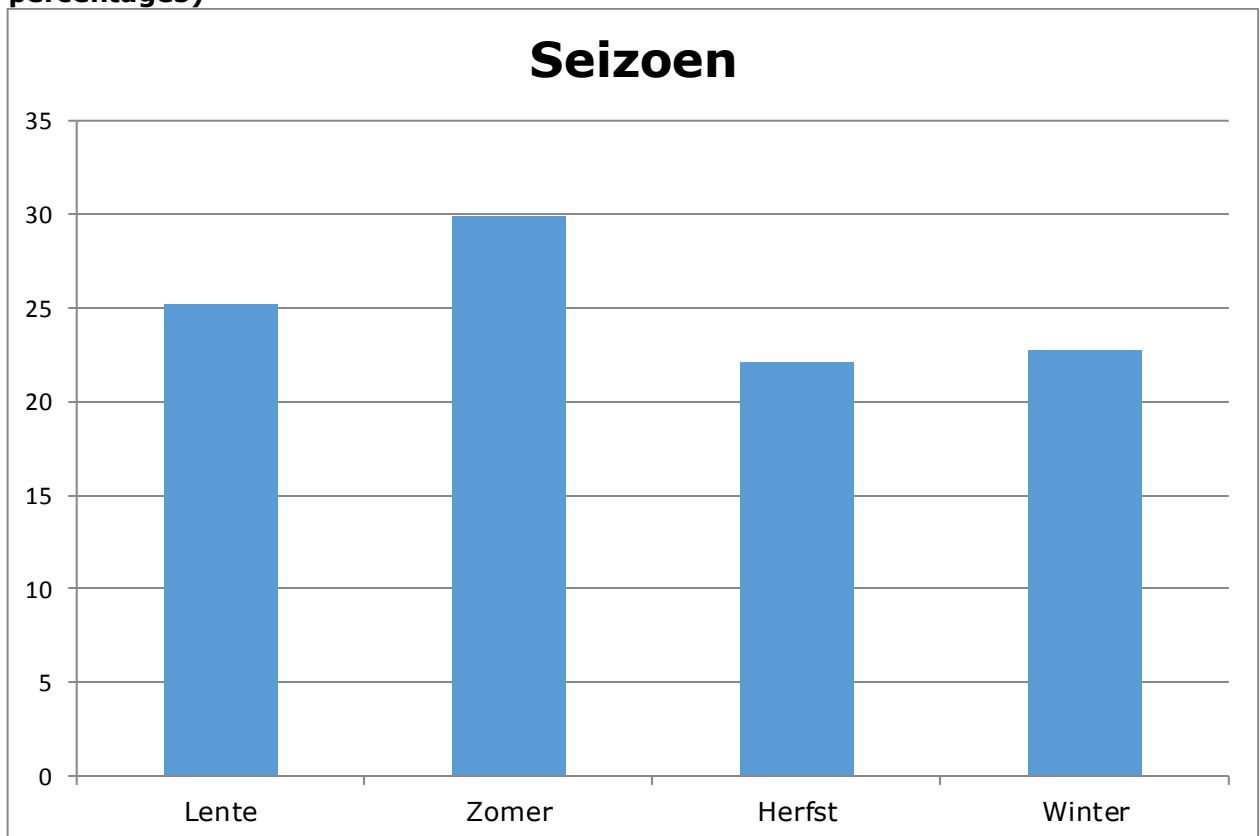
Grafiek 5.2 geeft de percentuele spreiding weer van politiegeweld naar uren van de dag. Duidelijk zichtbaar is het toenemende geweld van de rustige ochtend naar de drukke nachtelijke uren, waar in 25% van de tijd 40% van het geweld wordt gebruikt.

Grafiek 5.2 Politiegeweld naar uur van de dag (N=545; percentages)

In grafiek 5.3 is de spreiding van politiegeweld weergegeven over de maanden van het jaar. Hieruit valt op te maken dat er naar verhouding meer politiegeweld plaatsvindt in de zomermaanden.

Grafiek 5.3 Politiegeweld naar maanden van het jaar (N=558; percentages)

Tabel 5.12 geeft weer in wat voor lichtomstandigheden het politieel geweld plaatsvond. Schemering werd met 2% weinig aangegeven door de agenten, wat wellicht valt te verklaren doordat het een vaag begrip is, dat vaak ook door daglicht of donker kan worden vervangen. In de stedelijke gebieden zal tijdens de schemering ook de straatverlichting al gaan branden, waardoor deze optie ook mogelijk wordt. Dat 31% van de geweldsincidenten onder donkere omstandigheden plaatsvond is wel een belangrijk gegeven, aangezien slecht of geen zicht de situatie ingewikkelder kan maken.

Tabel 5.12 Lichtomstandigheden politiegeweld (N=558; percentages)

Lichtomstandigheden	Percentage
Donker	31%
Schemering	2%
Daglicht	30%
Kunstlicht	37%

5.7 Kenmerken burgers

Uit tabel 5.13 wordt duidelijk dat bijna de helft (45%) van het geweld wordt ingezet tegen verdachten van 18 t/m 27 jaar oud. Dit is opmerkelijk, aangezien deze leeftijdsgroep slechts 12% van de gehele bevolking vertegenwoordigt (CBS, 2011). Politiegeweld wordt relatief weinig aangewend tegen personen jonger dan 18 jaar en ouder dan 47 jaar. In de steekproef is de jongste verdachte waar geweld tegen werd gebruikt 12 jaar en de oudste 75 jaar. De gemiddelde leeftijd is 30 jaar oud. Binnen het bestek van dit onderzoek kon geen achterliggende daderinformatie worden verzameld, zoals de aard van eventuele antecedenten en dergelijke.

Tabel 5.13 Leeftijd verdachten tegen wie politiegeweld is aangewend (N=411; percentages)

Leeftijd verdachte	Politiegeweld
18 jaar en jonger	7,1 %
18 t/m 27 jaar	45,0%
28 t/m 37 jaar	23,4%
38 t/m 47 jaar	16,1%
48 jaar en ouder	8,5%

Tabel 5.14 laat zien dat de overgrote meerderheid van de tegenstrevers van de politie mannen zijn.

Tabel 5.14 Geslacht aangehouden verdachte tegen wie politiegeweld is aangewend, vergeleken met totaal verdachten (N=478; percentages)

Geslacht verdachte	Aanhoudingen	Politieel geweldgebruik	Politieel vuurwapengebruik
Man	92,5%	92,1%	91,8%
Vrouw	7,5%	7,9%	8,2%

Bij 18% van de geweldaanwendungen was de identiteit van de verdachte bekend is. Dit is belangrijk aangezien de aanhouding in deze gevallen eventueel later en daardoor beter voorbereid had kunnen geschieden. Vooral in situaties van politieel vuurwapengebruik is dit van belang. Vuurwapengebruik is volgens de Ambtsinstructie 1994 namelijk alleen toegelaten als de aanhouding geen uitstel duldt in verband met een reëel gevaar of omdat de identiteit van de verdachte niet bekend is. Of die afweging in de betreffende kwesties al dan niet correct is gemaakt is niet onderzocht. Zichtbaar is dat wapenstok en diensthond het meeste tegen onbekende verdachten worden ingezet. Dit lijkt logisch, aangezien deze geweldmiddelen vooral bij het handhaven van de openbare orde worden ingezet. Daarbij blijven verdachten vaak onbekend.

In vergelijking met 2005 zijn hier bij de afzonderlijke geweldmiddelen geen grote veranderingen te bespeuren. Wel valt op dat het aantal bekende verdachten flink is afgenomen. In 2005 was de identiteit nog in gemiddeld 31% van de verdachten waartegen geweld werd aangewend bekend (Bleijendaal e.a., 2008: 76). In 2010 was dat 18% van de gevallen. Tabel 5.15 maakt dit duidelijk.

Tabel 5.15 Bekendheid identiteit burger naar soort politiegeweld (N=473; percentages)

Politieel geweldgebruik	Identiteit bekend	Identiteit onbekend
Fysiek	31,9%	68,1%
Wapenstok	7,7%	92,3%
Pepperspray	20,6%	79,4%
Diensthond	10%	90%
Vuurwapen	13,7%	86,3%
Overig	24,2%	75,8%
Gemiddeld	18,0%	82%

Verder blijkt dat 75% van het geweld van burgers tegen politie met een instrumenteel doel wordt aangewend. Het gaat hierbij meestal om het voorkomen van aanhouding van de burger zelf of een (meestal bekende) andere burger. In 25% van de gevallen is het burgergeweld expressief te noemen. In deze gevallen heeft de burger geen duidelijk doel anders dan het aangeven van zijn of haar ongenoegen.

5.8 Gevolgen van politiegeweld

Tabel 5.16 geeft weer in welke mate burgers letsel hebben opgelopen door politiegeweld. Meestal ontstaat er geen letsel bij de betrokken burgers (75,8%) door het aangewende politiegeweld. In 22,4% van de gevallen blijft het bij gering letsel, zoals schaafwonden, bloedneus en blauwe plekken. Ernstig letsel is in 1,6% van de gevallen vastgesteld, bijvoorbeeld zoals botbreuken, blijvende schade aan het gebit of schotwonden. Er zijn in de steekproef geen burgers overleden door politiegeweld. Wel is twee maal een dol dier gedood. In vergelijking tot 2005 levert deze cijfers geen verrassingen op (Bleijendaal e.a., 2008: 61).

Tabel 5.16 Letsel burgers door politiegeweld (N=537; percentages)

Letsel	Percentage
Geen	75,8%
Gering letsel	22,4%
Ernstig letsel	1,6%
Fataal	0,0%

Uit tabel 5.17 is af te lezen in welke mate de verschillende soorten politieke geweldsmiddelen tot letsel bij de burger leiden. In 2005 ontstond geen letsel ten gevolge van pepperspray (Bleijendaal e.a., 2008). Voor 2010 zijn echter twee gevallen gevonden waarin alleen pepperspray is gebruikt en gering letsel aan burgerzijde is. Het is niet bekend waar dit letsel uit bestond, maar er zijn af en toe voorvallen waarin verdachten na te zijn gepeperd zich ergens aan stoten of vallen. Fysiek politiegeweld leidt wel geregeld tot letsel. Bij geen van de onderzochte inzetten van de wapenstok is letsel aan burgerzijde gemeld. Het gaat hier merendeels om inzetten bij ordeverstoringen. Vaak worden burgers die daarbij klappen of stoten met de wapenstok ontvangen niet aangehouden. Als zij zich niet naderhand melden, bijvoorbeeld met een klacht is het eventuele letsel door politiegeweld niet vast te stellen.

De diensthond leidt bij daadwerkelijk inzet (bijten) meestal wel tot letsel. In 14,3% van de gevallen is sprake van ernstig letsel. De gevallen waarin inzet van de diensthond niet leidt tot letsel (28,6%) zijn deels situaties waarin de verdachte ontkomt en letsel dus niet is vast te stellen. Inzet van de diensthond ter (preventieve) dreiging is het merendeel van de alle inzetten van de hondengeleiders. Doorgaans levert dat geen letsel op.

Tabel 5.17 Soort politieel geweldgebruik naar aard letsel verdachte burger tegen wie geweld is gebruikt (N=495)

Politieel geweldgebruik	Geen letsel	Gering letsel	Ernstig letsel
Fysiek	71,2%	27,5%	1,3%
Pepperspray	90,5%	9,5%	0,0%
Wapenstok	100%	0,0%	0,0%
Diensthond	28,6%	57,1%	14,3%

Tabel 5.18 laat zien dat bij ongeveer één achtste (13,4%) van de geweldincidenten politiemensen letsel oplopen. In 2,2% betreft het ernstig letsel (zoals botbreuken) en in 11,2% gering letsel (zoals schaafwonden en blauwe plekken). Dit letsel kan ontstaan door geweld van de burger of door ongelukken bij de toepassing van politiegeweld. Zo kan het gebeuren dat een politieambtenaar zijn hand kneust, doordat hij een burger een vuistslag geeft. In het overgrote gedeelte van de gevallen (86,6%) is er geen sprake van letsel bij de politie.

Tabel 5.18 Letsel aan politiezijde door burgergeweld (N=555; percentages)

Letsel	Percentage
Geen	86,7%
Gering letsel	11,2%
Ernstig letsel	2,2%

5.9 Landelijk beeld

De zoekmethode voor 2010 heeft in totaal 4.930 geweldsaanwendingen opgeleverd, dit zijn er aanzienlijk meer dan de 3.008 geweldsaanwendingen van het jaar 2005 (Bleijendaal e.a., 2008: 47). Aangezien geen wezenlijk andere zoekmethode is gebruikt, wijst dit op een hogere meldingsbereidheid onder agenten en hun leidinggevendenden of op een verbeterde registratie en het meest waarschijnlijk op allebei. Dat hier nog steeds een ontwikkeling in gaande is bewijst het nieuwe registratiesysteem van de regiopolitie Amsterdam-Amstelland. Daar is begin 2011 de Geweldmonitor in gebruik genomen. Dit systeem voorziet in een digitaal geweldmeldingsformulier dat gemakkelijk is in te vullen en waaruit de gegevens direct belanden in een databestand waarmee te rekenen is. Dit heeft in Amsterdam-Amstelland gezorgd voor een stijging van geweldmeldingen van 2.997 (tot en met november 2011) tegenover 1.856 over heel 2010.

Volgens Bleijendaal c.s. kan het schetsen van een landelijk beeld aan de hand van de geweldrapportages geen correct beeld geven (Bleijendaal e.a., 2008: 15). Daarom hebben zij een methode ontwikkeld om extra informatie uit het bedrijfsprocessensysteem te halen. De gebruikte methode bleek helaas niet te achterhalen en kon daardoor niet worden gerepliceerd.

Uit gesprekken met experts uit verschillende korpsen voor dit onderzoek werd duidelijk dat het niet mogelijk is om een betrouwbare methode te ontwikkelen om alle geweldsincidenten uit het bedrijfsprocessensysteem te halen. Dit komt voornamelijk door de manier waarop het systeem voor invoer van gegevens constant wisselt. Het bedrijfsprocessensysteem werkt namelijk met zogenoemde *maatschappelijke klassen* die door de invoerders zelf moeten worden aangegeven. De lijst met deze maatschappelijke klassen kan per korps verschillen en is nogal uitgebreid. Zo heeft de politie Amsterdam-Amstelland 378 maatschappelijke klassen. Bovendien komen er af en toe maatschappelijke klassen bij en worden soms ook van de lijst afgehaald. Daar het voor de invoerders praktisch onmogelijk is om de gehele actuele lijst te onthouden en de juiste maatschappelijke klassen aan ieder incident te koppelen, laat deze registratie te wensen over. Regelmatig wordt intern een campagne gehouden om bepaalde maatschappelijke klassen meer onder de aandacht te brengen. Dat zorgt dan voor een tijdelijke opleving in het gebruik van de betreffende maatschappelijke klassen. Doordat deze campagnes op een bepaald korps en zelfs op een district of afdeling kunnen zijn gericht wisselt de kwaliteit van registratie niet alleen in de tijd, maar ook per locatie.

De conclusie van de geraadpleegde experts is: op basis van het bedrijfsprocessensysteem kan op deze manier geen voldoende betrouwbaar beeld worden verkregen. Dit neemt niet weg dat de door Bleijendaal e.a. (2008) gebruikte methode daadwerkelijk meer geweldgebruik heeft gevonden en zodoende meer licht op het geweldsvraagstuk werpt. De onderzoekers schrijven in 2008: "De aanvullende zoekslag in de bedrijfsprocessensystemen van de zes steekproefkorpsen in 2005 heeft daarnaast een stijging opgeleverd van 60% van het aantal teruggevonden geweldsaanwendingen" (Bleijendaal e.a., 2008: 15). Uit gaande van deze 60% is te veronderstellen dat er over het jaar 2010 minimaal 7.888 geweldsaanwendingen hebben plaatsgevonden in de 6 steekproefkorpsen met in totaal 12.847 politieambtenaren. Dat betekent dat iedere politieambtenaar gemiddeld ongeveer iedere 7 maanden eenmaal geweld aanwendt.

De zes steekproefkorpsen hebben in 2010 in totaal 115.763 aanhoudingen verricht, zoals tabel 5.19 laat zien. Als de basispolitiezorg bij aanhoudingen geweld toepast, betreft dat doorgaans maar één van de aanwezige agenten. Dat leidt tot de voorzichtige conclusie dat in bijna 7% (7.888/115.763) van de aanhoudingen politieel geweld is gebruikt. Dit is beduidend meer dan in de bevindingen voor het jaar 2005, namelijk 0,94% (Bleijendaal e.a., 2008: 31). Wel is duidelijk dat de Nederlandse politie het gros van de aanhoudingen in de basispolitiezorg realiseert zonder geweldgebruik.

Tabel 5.19 Inwoneraantal, aantal fte's en aantal aanhoudingen per korps en totaal

Korps	Inwoneraantal	Aantal fte's	Aantal aanhoudingen
Amsterdam-Amstelland	943.000	5.379	37.748
Brabant-Zuid-Oost	732.000	1.544	25.385
Friesland	642.000	979	6.042
Twente	623.000	1.069	6.544
Utrecht	1.229.000	3.206	36.255
Zeeland	382.000	670	3.789
Totaal	4.551.000	12.847	115.763

Veel vergelijkingsmateriaal met politieoptreden in de landen om ons heen is er niet, zeker niet wat betreft het gebruik van fysiek politiegeweld. Een onderzoek in de VS laat zien dat de politie in 12% tot 17% van de in totaal 7.512 aanhoudingen geweld gebruikte (Garner en Maxwell, 2002). Ook in dat onderzoek bestond het leeuwendeel van het politiegeweld uit fysiek geweld, inclusief opbrenggrepen en dergelijke. Dergelijke percentages werden in de VS wel al door meer onderzoeken vast gesteld.

5.10 Antwoord

In dit hoofdstuk zijn de antwoorden gezocht op de volgende twee onderzoeksvragen: *Hoe vaak, met welk doel, onder welke omstandigheden en met welke gevolgen maakt de politie gebruik van geweld? Hoe verhouden de in de praktijk aangewende technieken en tactieken zich tot de in opleiding en training aangeleerde technieken en tactieken?*

De politieorganisaties lijken de melding en registratie van geweld-aanwendungen in 2010 beter te op orde te hebben dan in 2005. Dit onderzoek heeft in de zes steekproefkorpsen voor 2010 in totaal 4.930 geweldsaanwendungen opgeleverd. Dat zijn er aanzienlijk meer dan de 3.008 geweldsaanwendungen voor 2005. Voor dit onderzoek is geen verbeterde zoekmethode gebruikt. Dit wijst er dat de meldingsbereidheid onder agenten is verbeterd en dat de korpsen beter registreren. Zo heeft de politieregio Amsterdam-Amstelland begin 2011 zogeheten "Geweldsmonitor" in gebruik genomen. Daarmee is het geweld-meldingformulier gemakkelijker in te vullen en dat de melding automatisch opslaat en ontsluit voor registratie en analyse. Alle executieve politieambtenaren worden bij de reguliere training en toetsing ook getraind in het invullen van dit digitale formulier. Dit formulier en de digitale wijze van werken is geïnspireerd door het advies van een werkgroep in 1995 (Werkgroep evaluatie meldingsformulier geweldgebruik, 1995). Deze Geweldsmonitor heeft voor toename van geweldsmeldingen gezorgd van 2.997 over de eerste 11 maanden in 2011 tegenover 1.856 12 maanden in 2010.

De zes steekproefkorpsen hebben in 2010 in totaal 115.763 aanhoudingen verricht. Als de basispolitiezorg bij aanhoudingen geweld toepast, betreft dat doorgaans maar één van de aanwezige agenten. Dat leidt tot de voorzichtige conclusie dat in 7% (7.888/115.763) van de aanhoudingen ofwel 1 op de 15 politiegeweld is aangewend. Dit is meer dan de gevonden 0,94% voor 2005. Landelijk verrichte de politie in 2010 in totaal 210.500 aanhoudingen. Een extrapolatie van de gevonden gegevens levert een landelijke schatting op 14.343 geweldsaanwendungen door de Nederlandse politie in 2010. De conclusie blijft dat

de Nederlandse politie het gros van de aanhoudingen in de basispolitiezorg realiseert zonder geweldgebruik.

Bij 76% van de geweldaanwendingen meldt de politie dat er geen letsel door is ontstaan. Dit betekent dat er in 24% (totaal 3.442) van de gevallen wel letsel aan burgerzijde is ontstaan, waarvan 22% gering (3.213 licht gewonden) en 2% ernstig (287 ernstiger gewonden). Dit beeld voor 2010 is ongeveer gelijk aan dat van 2005.

Het beleid om meer senioriteit en leiding in de politiepraktijk op straat te hebben lijkt zich te vertalen in meer meldingen geweldgebruik door brigadiers en (hoofd)inspecteurs dan in 2005. Nog steeds valt op dat politievrouwen zijn ondervertegenwoordigd in het gebruik van geweld.

De verdeling van de geregistreerde geweldaanwendingen over de diverse soorten van politiegeweld is in 2010 niet wezenlijk veranderd ten opzichte van 2005. Wel valt op dat agenten in 2010 vaker gebruik maken van de aangeleerde fysieke technieken voor aanhouding dan in 2005. Dat geldt dan vooral voor de armklem, de beenklem en opbrengtechnieken zoals de bokkenpoot. Ook fixeren agenten verdachten vaak tegen een object, zoals een auto of een wand. Dit lijkt er op te wijzen op dat de aanpassing van het onderdeel Aanhouding- en Zelf-verdediging Vaardigheden na de evaluatie van de Regeling Training en Toetsing Gevaarbeheersing effect sorteert.

Alle geconstateerde verbeteringen laten onverlet dat het Landelijke Melding Formulier en de wijze waarop dat wordt gebruikt in de politieorganisaties nog functioneert als zou kunnen. De gevraagde informatie is daarnaast niet toereikend om er goede analyses op te kunnen baseren. Zo gaat bijvoorbeeld veel informatie verloren over hoeveel agenten in één voorval welk geweld hebben gebruikt maakt tegen hoeveel mensen en met welke resultaten.

Rutger Visser

6 Gevaarsituaties in politiewerk

Dit hoofdstuk geeft antwoord op twee vragen die voortvloeien uit de onderzoeksvragen die betrekken hebben op de maatschappelijke context en de omstandigheden waaronder gevaar ontstaat voor agenten. Deze vragen luiden:

Wat zijn de recente ontwikkelingen in het burgergeweld tegen politieambtenaren?

Hoe reageren politieambtenaren in die gevaarsituaties?

Dit hoofdstuk begint met een getalsmatige schets van het geweld tegen de politie in Nederland en de gevolgen daarvan. Vervolgens gaat het in op de specifieke problemen van agressie en geweld waarmee de politie in de zes steekproefkorpsen te maken heeft gekregen en waarbij de politie geweld heeft gebruikt.

6.1 Agressie en geweld tegen politie

Geweld tegen de politie is de keerzijde van het geweldmonopolie. In die zin is het een ingebakken beroepsprobleem. Daar komt bij dat de maatschappelijke verwachting is dat de politie daar niet voor vlucht. De uitdaging is dus er zo professioneel mogelijk op te anticiperen en als dat niet succesvol zo vakkundig mogelijk op te reageren. Eerder onderzoek heeft laten zien hoe geweldincidenten ontstaan en verlopen (onder meer: Timmer, 2005; Naeyé en Bleijendaal, 2008; Van der Torre e.a., 2011). Er zijn signalen dat de reguliere politieambtenaar behoefte heeft aan meer en beter hanteerbare concepten voor het veilig en adequaat optreden op straat. Dit blijkt onder meer uit de geregeld terugkerende roep om meer en andere geweldsmiddelen en de beproevingen daarmee. Diverse studies maken duidelijk dat een meer professionele benadering van gevaarsituaties door politieambtenaren gewenst is. Het meest recente voorbeeld daarvan is Van der Torre e.a. (2011). De vraag hoe die meer vakkundige organisatie en benadering is te bereiken is daarmee echter nog niet beantwoord. Dit hoofdstuk tracht de inzicht in geweld tegen politie te genereren om zo aangrijpingspunten te vinden om het initiatief aan de zijde van de politie te kunnen brengen en houden en (potentiële) conflicten met een zo gering mogelijke mate van geweld tot een goed einde te brengen.

Onder de werknemers met een publieke taak springt de politie er cijfermatig uit wat betreft de confrontatie met agressie en geweld (Abraham en Roorda, 2011: 14), overigens samen met treinpersoneel, vooral door verbaal geweld. Met name in de categorie "fysiek geweld" vangen agenten de meeste klappen op. Zo kreeg in 2007 en 2009 17% van het politiepersoneel te maken met fysiek geweld (Abraham e.a., 2011). Dat is een abstract cijfer, maar dat zijn ongeveer 8.500 politieambtenaren. Opmerkelijk is de daling van 17% in 2009 naar 7% in 2011. Helaas verklaren de auteurs deze ontwikkeling niet. Eerder lieten Naeyé e.a. (2009) zien dat agressie tegen politiepersoneel in de vorm van belediging en bedreiging sinds midden jaren 1990 fors is toegenomen. Die trend was ook eerder al zichtbaar (Timmer, 2005). Maar dat geldt ook voor de maatschappelijke, administratieve en beleidsmatige aandacht daarvoor.

Letsel aan politiezijde

De harde kern van het probleem van agressie en geweld tegen de politie is het aantal politiemensen dat erdoor gewond raakt.

Om dit probleem inzichtelijk te krijgen zijn sinds eind jaren 1990 regelmatig de politiekorpsen op de relevante gegevens bevraagd (Timmer, 2005: 277-280, 558). Sinds 1995 moet net als alle arbeidsectoren ook de politie krachtens de Arbo-wet gegevens verzamelen en verstrekken over dienstongevallen, inclusief oorzaken en gevolgen. Aan alle regiokorpsen is voor dit onderzoek het

verzoek gericht om informatie met betrekking tot het aantal gewonde politie-ambtenaren door geweld van burgers. De gegevens zijn eenvoudig. Daardoor is geen onderscheid te maken naar aard en ernst van de verwondingen. Wel is bekend dat een Arbo-melding ontstaat als de verwonding is gezien en eventueel behandeld door (para)medisch personeel. Door de jaren hebben steeds 15 à 20 korpsen de gevraagde gegevens kunnen verstrekken (Timmer, 2005: 278; Timmer, 2006). Voor de jaren 2010 en 2011 vormen de zes steekproefkorpsen en enkele aanvullende korpsen de informatie bron. Samen vertegenwoordigen zij ongeveer twee derde van de Nederlandse politie. Een en ander maakt het mogelijk om de verkregen gegevens te extrapoleren naar de gehele Nederlandse politie. De aldus ontstane voorzichtige schattingen van het aantal agenten dat gewond is geraakt door burgergeweld zijn weergegeven in tabel 6.1. Deze cijfers laten zien dat het probleem van agressie en geweld tegen de politie in omvang enigszins lijkt af te nemen: van naar schatting 993 door burgergeweld verwonde agenten via 1.567 in 2009 naar 1.306 in 2011. Maar gezien de ernst van de gevolgen voor politiemensen en voor het gezag van de politie is het onverminderd een probleem. Voor de medewerkers en hun achterban kan een dergelijke ervaring lang nawerken. Voor de organisatie vormt het een forse kostenpost, onder meer door het verzuim, de afwikkeling en de rechtstreeks geleden schade.

Tabel 6.1 Letsel aan politiezijde door burgergeweld (absolute aantallen)

1995	600
2000	658
2005	993
2009	1.567
2010	1.268
2011	1.306

Bronnen: Timmer (2005: 558) en dit onderzoek.

In het kader van het landelijke beleid Veilige Publieke Taak (VPT) zijn in 2010 de zogenoemde Landelijke Eenduidige Afspraken (ELA) gemaakt met en tussen alle relevante ketenpartners over melding, registratie, opvang, nazorg en strafrechtelijke en civielrechtelijke afwikkeling. Binnen de politie is daar vorm en inhoud aan gegeven door het beleid en registratie met betrekking tot Geweld Tegen Politie Ambtenaren (GTPA). De zes steekproefkorpsen rapporteren op grond van de registratie van GTPA voor 2010 en 2011 in totaal respectievelijk 1.684 en 2.478 dossiers te hebben opgemaakt. Deze toename is vermoedelijk deels toe te schrijven aan de groeiende bekendheid en ervaring met deze specifieke instrumenten.

Over Nederlandse politieambtenaren die *in the line of duty* worden gedood is in het verleden weinig geschreven (Timmer, 2005; Blaauw, 2011). Mogelijk had dat te maken met het relatief geringe aantal politieambtenaren dat in Nederland sneuvelt door geweld van burgers. In de Verenigde Staten komen naar verhouding veel meer politieambtenaren in de uitoefening van de dienst door geweld om het leven. Met de frequentie waarmee in Amerika politieambtenaren worden gedood, zouden er in Nederland jaarlijks zeker vier agenten om het leven komen door geweld van burgers. Gemiddeld wordt er in Nederland één agent omgebracht in de drie jaar, zoals tabel 6.2 laat zien.

Tabel 6.2 Omgebrachte agenten in Nederland 1970-2011 (absolute aantallen)

1970-1979	7
1980-1989	3
1990-1999	2
2000-2009	3
2010-2012	1
TOTAAL 42 jaar	16

Bronnen: Timmer, 2005; Blaauw, 2011.

Recent onderzoek naar het voorkomen van psychosociale klachten onder politiemensen heeft laten zien dat mogelijk rond 25% van de Nederlandse politiemensen verminderd weerbaar is, mede als gevolg van gevaar en geweld in de praktijk van het basispolitiewerk (AEF, 2011). Dit lijkt onder meer verschillende vormen van verzuim te genereren en hoge kosten met zich mee te brengen (AEF, 2011). Dit verdient mede aandacht omdat de politie, meer nog dan andere overheidsorganisaties, een voorbeeldfunctie heeft en agenten een beroep hebben dat hoge risico's met zich meebrengt.

6.2 Agressie tijdens politieoptreden

De hier gepresenteerde bevindingen hebben betrekking voorvallen van burgergeweld tegen de politie, waarbij een of meer van de betrokken politieambtenaren geweld hebben gebruikt.

In de basispolitiezorg kan men in vele verschillende gewelddadige situaties belanden. Hoewel de kans relatief klein is dat het gebeurt, moet een politieambtenaar hiervoor altijd op zijn hoede zijn. In tabel 6.3 is beschreven hoe vaak bepaalde gevaarsituaties relatief voorkomen. Zo is er in 20% van de onderzochte cases sprake van uitgaansgeweld. Opvallend is dat er in 39% van de gevallen sprake is van minimaal één agressieve verstoorde.

Tabel 6.3 Soorten gevaarsituaties* (N=555; percentages)

Gevaarsituatie	Percentage
Agressieve verstoorde	39%
Uitgaangerelateerd geweld	20%
Huiselijk geweld	8%
Groepsgeweld	7%
Vuurwapengerelateerd geweld	6%

*Deze tabel telt niet op tot 100% omdat niet alle incidenten binnen de genoemde gevaarsituaties vallen. De gevaarsituaties zijn ook niet onderling uitsluitend, waardoor een incident onder meerdere gevaarsituaties kan vallen.

6.3 Uitgaansgeweld

Zoals hierboven duidelijk is gemaakt is in 20% van de bestudeerde cases sprake van uitgaansgeweld. Situaties zijn als zodanig aangemerkt wanneer er een combinatie was van een uitgaansgebied of een uitgaansgelegenheid, van middelengebruik, mede afhankelijk van de dag van de week en het tijdstip.

In situaties van uitgaansgeweld wijkt de verhouding man/vrouw niet af van de gehele onderzoekspopulatie: in 93% van de gevallen is er sprake van een mannelijke verdachte en in 7% van de gevallen gaat het om een vrouw. Wel opvallend is de oververtegenwoordiging van jongeren: 63,2% van de betrokken verdachten zit in de groep van 18 t/m 27 jaar oud. Dit is significant meer dan de 41,1% dat deze leeftijdsgroep voorkomt in de overige populatie verdachten. Hieruit kunnen wij concluderen dat de het grootste deel van het uitgaansgeweld tegen agenten wordt gepleegd door jongeren van 18 t/m 27 jaar oud.

Aangezien de politie bij arrestanten niet standaard een alcoholtest afneemt, is het niet met zekerheid vast te stellen of een burger al dan niet onder invloed is ten tijde van zijn aanhouding. Om hier toch uitspraken over te kunnen doen is gelet op uitspraken van de verdachte zelf, getuigen en slachtoffer en op de beschrijving van de betrokken politieambtenaar. Op deze manier is vastgesteld dat 94% van de verdachten van uitgaansgeweld vermoedelijk onder invloed was van alcohol.

Casus 6.1 Uitgaansgeweld

Tijdens een uitgaansavond worden 2 agenten door de meldkamer naar een kroeg gestuurd alwaar een dronken klant problemen zou veroorzaken. Bij de kroeg aangekomen blijkt de man al naar buiten te zijn begeleid door de portiers. De verdachte staat te schelden tegen de portiers, maar reageert niet agressief

richting de 2 gearriveerde agenten. Hij begrijpt dat hij mee moet naar het bureau en laat zich rustig boeien en naar de politieauto begeleiden. Eenmaal in de auto geeft de man aan dat hij nog een sigaretje wil roken, wat de agenten niet toestaan. Hierop ontsteekt de verdachte in woede en begint te schelden en tegen het autoportier te trappen. Ondanks kalmerende woorden van de agenten gaat verdachte hiermee door, waarop de agenten met zijn tweeën de man onder controle proberen te brengen. Zij trachten armklemmen en een beenklem aan te leggen en stampen de man op zijn borst. De man weet echter van geen ophouden en raakt met een van zijn trappen de hand van een agent, waardoor deze een gekneusde duim oploopt. Uiteindelijk valt de man op zijn buik tussen de autostoelen en de achterbank in, waarna beide agenten op hem gaan zitten en een collega hen naar het bureau rijdt.

6.4 Groepsgeweld

Van groepsgeweld is sprake wanneer een groep van drie of meer burgers gewelddadig bij het incident betrokken is. Opvallend hierbij is dat alle hoofdverdachten in deze gevallen mannen betroffen. De groep jongeren van 18 t/m 27 jaar oud is in deze vorm van geweld nog sterker vertegenwoordigd dan bij uitgaansgeweld. 73,7% komt op het conto van deze leeftijdsgroep.

Daar de situatie bij groepsgeweld vaak chaotisch is en het grootste gedeelte van de betrokken burgers niet aangehouden wordt is het lastig vast te stellen of de betrokkenen onder invloed zijn van alcohol. Van de personen die in deze situaties zijn opgepakt is in 92,6% vastgesteld dat deze vermoedelijk onder invloed waren van alcohol.

Het geweld dat burgers in deze situaties tegen de politie gebruikt, bestaat voor het grootste gedeelte uit fysiek geweld. De politie op haar beurt gebruikt meestal (70%) een combinatie van geweld. Meestal gaat het hierbij om een combinatie van fysiek geweld (voornamelijk duwen en trappen om afstand te creëren) en de (lange) wapenstok. Slechts in 15% van de gevallen blijft het politieel geweld beperkt tot fysiek geweld. Pepperspray wordt, in overeenstemming met de geweldsinstructie en de ambtsinstructie, bijna niet ingezet tegen groepen.

Politieambtenaren raken relatief vaak ernstig verwond in situaties van groepsgeweld. In 7,2% van deze gevallen werd ernstig letsel vastgesteld, tegenover gemiddeld 1,8% in andere situaties. Over verwonde burgers is in deze gevaarsituatie wegens gebrekkige informatie geen uitspraken te doen. Te verwachten valt dat veel burgers gering letsel oplopen in de vorm van blauwe plekken en schrammen. Dit is echter niet terug te vinden in de processen verbaal aangezien in deze situaties de meeste burgers niet worden aangehouden. Daarom is doorgaans niet bekend is of zij verwondingen hebben opgelopen.

Casus 6.2 Groepsgeweld

Op een warme zomeravond zijn twee groepen jongeren met elkaar in gevecht geraakt. De politie arriveert met 5 man en wringt zich tussen de toegestroomde toeschouwers door. Ondanks vorderingen van de politie stopt een gedeelte van de jongeren niet met vechten, waarop de agenten hen proberen te scheiden door de jongens beet te pakken en weg te duwen. De meeste jongeren gaan er vandoor, na het uiten van enkele beledigingen aan het adres van de politie. Een van de jongens weet echter van geen ophouden en geeft een elleboogstoot naar achteren, waarbij hij een agent in het gezicht raakt en zijn neus hierbij breekt. Vervolgens richt de geweldenaar zich weer op een jongen van de rivaliserende groep die op de grond ligt. Terwijl 2 politiemensen de menigte op afstand houden gebruiken de overige collega's hun lange wapenstok om de verdachte naar de grond te krijgen. Na meerdere slagen gaat de verdachte naar de grond en lukt het de agenten om de man te boeien. De agent met de gebroken neus en een gewonde burger worden naar het ziekenhuis vervoerd. Alleen de verzettende man wordt aangehouden.

6.5 Huiselijk geweld

Huiselijk geweld is geweld dat door iemand uit de huiselijke kring (familie, huisvrienden) van het slachtoffer wordt gepleegd. Dit kan zowel binnen als buitenshuis plaatsvinden. Daders zijn vaak (ex)-partner, gezinslid, familielid of huisvriend. Wanneer de politie bij een acuut geval van huiselijk geweld komt zijn de gemoederen veelal al verhit, wat voor een lastige situatie kan zorgen. Het is bovendien niet altijd duidelijk wie verdachte en wie slachtoffer is. Waar voorheen werd gedacht dat slechts mannen huiselijk geweld plegen is de wetenschap tegenwoordig tot het inzicht gekomen dat ook vrouwen dader, in plaats van alleen slachtoffer, kunnen zijn. In dit onderzoek is 75,6% van de daders een man. In 24,4% is de dader een vrouw, wat significant meer is dan de 6,6% in andere gevaarsituaties.

Waar bij huiselijk geweld ook de groep 18 t/m 27 jarigen veel voorkomt, is de oudere groep van 28 t/m 37 jarigen hier net zo sterk vertegenwoordigd (beide 29,4%). Het valt op dat 23,5% van de daders 48 jaar of ouder is. In andere situaties is dat 8,5%. Het komt geregeld voor dat de politie optreedt om de strijdende partijen te scheiden, maar dat vervolgens de partijen zich in gezamenlijkheid tegen de politie keren. Hierbij kan het zelfs voorkomen dat het eerdere slachtoffer zich ook tegen de politie keert om aanhouding van de dader te voorkomen. In bijna 80% van de gevallen wordt door burgers fysiek geweld gepleegd tegen de politie, en in 4,7% van de gevallen wordt hierbij zelfs een steekwapen ingezet. De politie heeft hiermee bij huiselijk geweld een grote kans om fysiek belaagd te worden. Politieambtenaren raken relatief iets vaker gewond in deze gevaarsituatie: namelijk 16,2% tegenover 13,2% in andere gevaarsituaties. Dit geldt ook voor burgers: in 30,8% raakt een burger verwond door politieel geweld tegenover 23,5% in andere gevaarsituaties.

Opvallend is dat in een vijfde van de gevallen van huiselijk geweld (21%) er pepperspray wordt gebruikt. Dit lijkt in strijd met de aanwijzingen voor het gebruik van dit wapen: het dient namelijk niet in afgesloten ruimtes in te worden gezet.

Casus 6.3 Relatieve geweld

Op een regenachtige zaterdag reageren 2 hoofdagenten op een melding van een bezorgde vrouw. De vrouw hoorde dat haar burelen met veel geschreeuw en kabaal ruzie maakten, waarna een harde klap volgde. Hierna bleef het verontrustend stil. De gearriveerde agenten kunnen niet door het raam naar binnen kijken en bellen aan. Een agressief ogende man doet open en een van de verbalisanten legitimeert zich als zijnde politiemann en vraagt of zij even uit de regen naar binnen mogen komen. De agent geeft aan de politie niet nodig te hebben en stuurt hen weg. De agenten geven hierop aan dat zij een overlastmelding hebben gekregen en graag de vrouw des huizes even zouden spreken. De man reageert boos: "er is helemaal niets aan de hand en mijn vrouw is niet thuis". Na een kort gesprek, waarbij duidelijk wordt dat de man niet van zins is mee te werken besluiten de politieambtenaren binnen te treden omdat zij vermoeden dat de vrouw des huizes gewond zou kunnen zijn geraakt. Zij duwen de man aan de kant en lopen direct door naar de woonkamer. Zij treffen daar een zacht huilende vrouw aan met een bebloed gezicht. Hierop bestellen de agenten een ambulance en besluiten om de man ambtshalve aan te houden wegens mishandeling. Onder hevig protest en licht verzet boeien de agenten de man en lopen met hem naar de auto. Wanneer de arrestant in de auto wordt begeleid komt de mishandelde vrouw schreeuwend naar buiten gerend en gaat een van de agenten te lijf. Zij schreeuwt dat als zij problemen hebben ze dat zelf wel op lossen en daar niet de bemoeienis van de politie voor nodig hebben. De man houdt zich ondertussen rustig in de politieauto. Na korte tijd kalmerend toegesproken te zijn komt de vrouw tot rust en kan zij behandeld worden door het intussen gearriveerde ambulancepersoneel. De man wordt afgevoerd naar het bureau.

6.6 Agressieve verstoorden

Agressieve verstoorden zijn mensen die geestelijk in de war zijn en/of onder invloed van verdovende middelen en die daardoor tijdelijk gestoord gedrag vertonen (Timmer, 2005). Met gestoord gedrag wordt in deze studie bedoeld volkomen irrationeel gedrag, zich vaak uitend in onbeheerste verbale en/of fysieke agressie. Het overgrote gedeelte van deze burgers is onder invloed van alcohol. Confrontaties met agressieve verstoorden zijn extra lastig, omdat deze personen onberekenbaar zijn en hun stemming zeer snel kan omslaan. Sommigen reageren direct bij het zien van de politie al agressief. Daarbij komt dat deze personen minder gevoelig kunnen zijn voor pijn, waardoor zij moeilijker onder controle zijn te brengen. Achteraf weten deze mensen vaak niet meer wat zij hebben gedaan en wat hen is overkomen. Het grootste deel van deze groep is tijdens het delict ook onder invloed van verdovende middelen zoals alcohol (75,1%), drugs (5,1%) of een combinatie hiervan (10,7%). Dit betekent dat het bij de overige groep (9,1%) om (tijdelijk) geestelijk gestoorde mensen gaat. Van de aangehouden personen is 88,6% man en 11,4% is vrouw. Daarbij komen vrouwen in deze gevaarsituatie vaker voor als verdachte dan gebruikelijk. In bijna de helft van de gevallen (44,2%) gaat het hierbij om burgers in de leeftijd van 18 t/m 27 jaar oud.

Ook in deze gevaarsituaties gebruiken burgers veel (74,8%) fysiek geweld tegen de politie. De politie gebruikt in deze omstandigheden relatief vaak (29% tegenover 20% in andere gevaarsituaties) meer dan een geweldmiddel. Ook gebruikt de politie vaker de wapenstok (13,1%) of alternatief geweld (17,8%). Dit laatste is deels te verklaren door de werkwijze van de politie met agressieve, verstoorde mensen. In situaties met agressieve verstoorden is hulverlening relatief vaak een van de doelen van het politieoptreden. In 13,1% van de situaties (tegen 6,1% van alle situaties) is het ingrijpen van de politie bedoeld om niet vooral de omgeving, maar vooral ook de verdachte tegen zichzelf te beschermen.

Casus 6.4 Agressieve verstoorde

Aan het einde van een mooie zomerdag lopen twee agenten over het marktplein, waar zij een vervulde zwerver op een bankje zien liggen slapen. Zij wekken de man en vertellen hem dat zij hem bij de volgende ronde hier niet meer willen zien liggen. Ook moet hij de troep opruimen die om het bankje heen ligt. De man reageert eerst niet, maar snauwt na enkele keren aandringen iets terug waarop de agenten hun ronde vervolgen. Wanneer zij na een half uur weer langs lopen ligt de zwerver er nog steeds. Een van de agenten spreekt de man hierop aan, die wederom geen sjoerge geeft. De andere agent heeft geen geduld meer met de verwaarloosde man en trekt hem aan zijn mouw. De zwerver reageert als door een wesp gestoken, pakt de hand van de agent stevig beet en bijt hard in de arm van de diender. De gebeten agent slaat de zwerver meerdere malen tegen het hoofd, maar de man weigert los te laten. Pas wanneer de collega pepperspray in de ogen van de zwerver sprayt laat deze los en kan hij onder uitzinnig protest worden aangehouden. De gebeten agent wordt in het ziekenhuis aan zijn bijtewond behandeld.

Schildprocedure

Voor het veilig onder controle nemen van agressieve gestoorden is de zogenoemde "schildprocedure" ontstaan. Wanneer een (vermoedelijk) gestoord persoon door het lint gaat, gebruikt men deze techniek om de situatie zo veilig mogelijk onder controle te krijgen. Het komt regelmatig voor dat de persoon in kwestie geen verdachte is in de zin van het Wetboek van strafvordering. In die gevallen gebruikt de politie geweld om de persoon tegen zichzelf te beschermen. Een voorbeeld is een paranoïde schizofreen die onophoudelijk met zijn hoofd tegen de muur slaat en die iedereen aanvalt die bij hem in de buurt komt. Om zo

iemand bijvoorbeeld in een bekleedde ruimte te kunnen plaatsen en eventueel ook medicatie te kunnen toedienen is het nodig om hem onder controle te brengen. Instellingen voor geestelijke gezondheidszorg doen daarvoor soms een beroep op de politie.

De schildprocedure is een doorontwikkeling voor de basispolitiezorg van de zogeheten "gestoordenprocedure" van de Arrestatieteams (AT). Ook ondersteuninggroepen passen een dergelijke tactiek soms toe met behulp van schilden. De laatste jaren wordt deze tactiek in enkele korpsen geleerd aan reguliere politieambtenaren. Vijf politieambtenaren benaderen de verdachte op explosieve wijze. De voorste twee duwen met hun schild tegen de verdachte aan en fixeren hem tegen een muur. Twee andere politieambtenaren brengen de benen van de burger onder controle en halen hem onderuit. Door de positie tussen schilden en muur glijdt de burger naar de grond, waar hij op de buik wordt gedraaid en de handen op de rug worden geboid. Wanneer de verdachte zo onder controle is gebracht worden de schilden van de persoon afgehaald. De vijfde man betreft een commandant die het overzicht bewaard. Vaak zorgt een hondengeleider voor extra afscherming.

6.7 Vuurwapengeweld

In totaal is in 9,1% van de gevallen van politiegeweld sprake geweest van situaties waarbij er (mogelijke) dreiging bestond van vuurwapens. Dit cijfer is hoger dan de 6% "vuurwapengerelateerd geweld" vermeld in tabel 6.3, omdat er ook situaties kunnen zijn waarbij agenten achtergrondinformatie hebben of ontvangen. Situaties waarin burgers (mogelijk) in het bezit zijn van een vuurwapen brengen een groot risico met zich mee. Een vuurwapen kan namelijk plotseling worden ingezet en ernstige consequenties hebben. Om deze reden bestaat een aanzienlijk deel van de opleiding en training van politieambtenaren uit het omgaan met vuurwapengevaarlijke situaties. Een voorbeeld hiervan is de BTGV (Benaderingstechnieken gevaarlijke verdachten), waarbij vuurwapengevaarlijke verdachten volgens een vast protocol uit een voertuig moeten worden gepraat. De techniek maakt in sommige korpsen vast deel uit van het trainingspakket. In vuurwapengevaarlijke situaties is het niet standaard dat een politieambtenaar zijn vuurwapen trekt. In tweederde van de gevallen (66,7%) trekt de politieambtenaar het pistool. Dergelijke situaties zijn niet alleen voor de politie risicovol, maar ook voor de betrokken burgers. Wanneer een vuurwapen ter hand wordt genomen, verhoogt dat de kans op daadwerkelijk gebruik, bedoeld of onbedoeld, met alle mogelijke gevolgen van dien. In 7,2% van de situaties was er voorinformatie betreffende de vuurwapengevaarlijkheid van de verdachte. Dit zorgt ervoor dat politieambtenaren de situatie extra voorzichtig benaderen en voorzorgsmaatregelen nemen, zoals het gebruik van kogelwerende vesten. Zoals uit het voorbeeld onderaan deze paragraaf blijkt is deze informatie niet altijd even betrouwbaar.

Wanneer een burger zijn handen niet wil laten zien kan dit, in combinatie met andere omstandigheden, leiden tot een verdenking van vuurwapenbezit. Dit was in 1,4% van onderzochte cases het geval. In 0,9% van de gevallen is er sprake van een burger die een vuurwapen zichtbaar heeft en in slechts 0,2% van de gevallen richtte een burger zijn wapen ook daadwerkelijk op de politie. In de steekproef zitten geen cases waarin burgers op de politie hebben geschoten. In 21,6% van deze vuurwapengevaarlijke situaties komt de betrokken politieambtenaar spontaan in aanraking met de verdachte(n). Hierbij is de politie dus niet vooraf op de hoogte van (mogelijke) vuurwapengevaarlijkheid en aldus relatief onvoorbereid.

Casus 6.5 Vuurwapenmelding

De meldkamer krijgt een melding van een burger die op de snelweg een andere automobilist met een vuurwapen in de hand zag. In de betreffende BMW met enigszins getinte ruiten zitten 3 jonge mannen. De politie weet de auto nog net voor het stadscentrum bij een stoplicht in te sluiten en 6 agenten trekken hun vuurwapen en richten het op de inzittenden van de BMW. De politieambtenaren voeren de autoprocedure keurig uit en de verdachten worden één voor één gesommeerd om rustig, met de handen goed zichtbaar, de auto te verlaten en op de grond te gaan liggen. Na de succesvolle aanhouding van de drie verdachten bergen alle agenten hun vuurwapen, worden de verdachten goed aan lichaam en kleding onderzocht en wordt de BMW doorzocht. Er wordt echter geen vuurwapen aangetroffen. Wel een vrij grote, zwarte mobiele telefoon die door één van de verdachten in de auto was gebruikt.

6.8 Belediging en intimidatie

Strijk-en-zet worden politieambtenaren beledigd en geïntimideerd. Hoe vaak precies is moeilijk vast te stellen aangezien de ene persoon zich minder snel beledigd en geïntimideerd voelt dan de ander en hier zodoende ook minder snel tegen zal optreden. De politie maakt niet altijd proces-verbaal op van deze overtredingen. De onderzoekers hebben daarom de dossiers doorzocht op aanwijzingen voor belediging en intimidatie. Op deze manier is vastgesteld dat in 17,3% van de cases sprake was van belediging en in 20,9% van intimidatie. Zie tabel 6.4. Vermoedelijk betreft dit een onderrapportage van het daadwerkelijke aantal. Het is de vraag of de betrokken ambtenaren zich zodanig beledigd of geïntimideerd voelen dat zij daar dan aangifte van doen of het vermelden, zeker als er ook nog ernstiger strafbare feiten plaatsvinden.

Tabel 6.4 Belediging en intimidatie van burgers tegen politieambtenaren (N=558; percentages)

Beledigingen	17,3%
Intimidatie	20,9%

Meer dan de helft (56,8%) van deze gedragingen komen voor rekening van de leeftijdsgroep 18 t/m 27 jarigen. Daarna komen de 28 t/m 37 jarigen met 20,5%. Opvallend is dat bij beledigen de betrokken burger in 75% van de gevallen onder invloed is van alcohol en/of drugs. Bij intimidatie is dit 75,6%. In 81,1% van de gevallen wordt de belediging en/of intimidatie voorafgegaan, vergezeld of gevolgd door fysiek geweld tegen de politie. Dit is vermoedelijk een overrapportage, aangezien incidenten waar geen fysiek geweld bij komt wegens verschillende oorzaken vermoedelijk minder snel in dit onderzoek zouden zijn beland.

Casus 6.6 Beschonken scheldpartij

Wanneer twee surveillanten op een uitgaansavond een bon uitschrijven aan een wildplasser horen zij iemand schreeuwen en schelden. Een van de surveillanten richt zich tot het kabaal en ziet hoe een jonge vrouw met een hoop misbaar hun kant op komt lopen. De vrouw maakt weidse armgebaren en vraagt zich hardop af: "of die eikels dan werkelijk niets beters te doen hebben". De politiemann maant de vrouw zich rustig te houden omdat zij anders een bekeuring zal krijgen. De zichtbaar stomdronken vrouw luistert echter niet en gaat verder met haar tirade, waarbij zij wijzend naar de surveillanten woorden gebruikt als: "klootzakken" en "kankerlijers". Al snel ontstaat er een groep toeschouwers en een gedeelte hiervan staat naar de politie te wijzen en te lachen. Wanneer de eerste surveillant klaar is met de wildplasser, besluiten de verbalisanten om de scheldende vrouw aan te houden wegens belediging van een ambtenaar in functie en openbare dronkenschap. De vrouw is zodanig onder invloed dat zij zich amper kan verzetten en wordt onder luidkeels protest vlot afgevoerd naar het politiebureau.

6.9 Antwoord

Dit hoofdstuk geeft antwoord op vragen naar de ontwikkelingen het geweld van burgers tegen de politie en naar het geweldgebruik door de politie in gevaarsituaties.

Uit dit hoofdstuk blijkt dat de registratie van geweld tegen politie-ambtenaren is verbeterd. Vooral blijkt dat het aantal agenten dat in 2010 gewond raakte door burgergeweld licht is gedaald: van ongeveer 1.567 in 2009 tot 1268 in 2010. Het is echter nog altijd hoger dan in 2005 (993), 2000 (658) en 1995 (600). De lichte daling mogelijk is wel een indicatie dat het ingezette beleid vruchten afwerpt. Onderzoek in opdracht van Veilige Publieke Taak van het ministerie van BZK laat zien dat in 2011 minder agenten rapporteerden het slachtoffer te zijn geweest van fysiek geweld dan in 2007 en 2009 (Abraham en Roorda, 2011). Het is voor agenten in de basispolitiezorg bemoedigend om te weten dat overheid en organisatie zich inspannen voor de veiligheid van het politiewerk. De omstandigheden waaronder burgergeweld tegen agenten met politiegeweld als reactie voorkomt verschilden in 2010 weinig van de jaren 2000 en 2005.

Agenten in de basispolitiezorg lopen de grootste risico's, niet in heel bijzondere situaties maar juist in de doorsnee van hun werk, namelijk bij aanhoudingen, ingrijpen in geweldsituaties (groepsgeweld en relationeel geweld) en bij het corrigeren en controleren van burgers. Uit eerder onderzoek is al gebleken dat veel van de riskante verdachten "bekenden van de politie" zijn: verzetplegers, notoire drinkers of druggebruikers. Dit onderzoek bevestigt dat beeld. De openbare weg, burgerwoningen en het politiebureau zijn de meest voorkomende plaats delict van misdrijven tegen agenten. Daarnaast is uitgaansgeweld een belangrijke risicobron voor agenten.

Rutger Visser en Jaap Timmer

7 Specialismen voor gevaarbeheersing

7.1 Inleiding

Dit hoofdstuk beantwoordt de vraag of en zo ja wat er voor de basispolitiezorg te leren is van specialismen die zijn ontwikkeld om het dagelijks politiewerk te ondersteunen.

Daarbij kan het gaan om de beheersing van gevaar, het herstel van de balans in de machtverhoudingen op straat en de verbetering van de gezagpositie van de basispolitiezorg. Er circuleren veel ideeën ter verbetering van de reguliere politiepraktijk. In die praktijk worden er ook vele initiatieven ontwikkeld ter verbetering. Niet van al die ideeën en voorstellen is zeker of en zo ja wat zij precies verbeteren. In de loop van de jaren hebben politiekorpsen al dan niet in samenwerking met de Politieacademie verscheidene functies, opleidingen en specialismen ontwikkeld, doorontwikkeld en geïnstitutionaliseerd. Voorbeelden zijn de cursus crisiscommunicatie, de opleiding tot politieonderhandelaar, de aanhoudingseenheden ter ondersteuning van de Mobiele Eenheid en de opleiding Vaardigheden Aanhouden in Groepsverband (VAG). Daarnaast kent de Nederlandse politie de Aanhouding en Ondersteuning Eenheden (AOE), in de wandeling doorgaans aangeduid als Arrestatieteam (AT). Binnen het bestek van de dit onderzoek zijn niet al deze specialismen afzonderlijk te onderzoeken. Daarom is gekozen om naast de vaardigheid van crisiscommunicatie vooral de twee belangrijkste gevaarspecialismen ter ondersteuning van de basispolitiezorg nader te belichten: de ondersteuningsgroepen en de arrestatieteams.

Van deze geweldspecialismen is het werk van de arrestatieteams het beste gedocumenteerd. Daarom zijn de relevante inzichten uit een afstudeeronderzoek naar hoe de AT's omgaan met hun gezag en hun bevoegdheden in dit onderzoek betrokken als voorbeeld hoe van een specialisme te leren is voor de breedte van het politievak. Dit hoofdstuk bevat informatie uit de doorlopende Monitor Ondersteuninggroepen en de Monitor Speciale Eenheden van het Centrum voor Politiewetenschappen VU. Daarnaast hebben drie studenten van Strategisch Leidinggevende Leergang in 2011 een afstudeer-onderzoek gedaan naar het gezag van het arrestatieteam. Dit onderzoek heeft inzichten opgeleverd die van waarde zijn voor het verstevigen van het gezag van de Nederlandse politie en dat van de basispolitiezorg in het bijzonder.

7.2 Crisiscommunicatie

Tijdens de gijzelingen midden jaren 1970 bleek dat er in Nederland nauwelijks kundige onderhandelaars waren, die konden communiceren met daders van gijzelingen en ontvoeringen en zo gewapend politioptreden mede zouden kunnen voorkomen (Cladder, 1996). Naar aanleiding van die ervaringen zijn er toen 25 politieonderhandelaars, verdeeld over Nederland, opgeleid naar een trainingsmodel van de Amerikaanse FBI (Federal Bureau of Investigation). In de jaren 1990 was er opnieuw behoefte aan politieonderhandelaars. In 1996 is de Politieacademie daarom gestart met de opleiding politieonderhandelaar nieuwe stijl (Cladder, 1996; Drost en Van de Streek, 1997). Deze opleiding is ontwikkeld in samenwerking onder meer met de Metropolitan Police in Londen. Het motto is: vreedzaam levens redden. Nederland telt nu in zeven interregionale samenwerkingverbanden in totaal ongeveer 50 politieonderhandelaars (Adang en Drost, 2000). Sociaalcommunicatief vaardige en ervaren politiemensen kunnen de opleiding volgen en hebben daarna de functie van politieonderhandelaar als neventaak. Zij kunnen worden ingezet om incidenten als gijzelingen, ontvoeringen, afpersingen, dreigingen met zelfdoding, ernstige demonstraties of acties, barricades door criminele, gestoorden of doorgeslagen personen geweldloos tot een goed einde te brengen. De onderhandelaars wisselen via het Nationaal Onderhandelaarsplatform (NOP) onderling informatie en ervaringen uit.

Sinds 1992 geeft de Politieacademie de cursus crisiscommunicatie aan operationeel leidinggevend, vooral van speciale eenheden en ondersteuningsgroepen. Als de gevaarlijke situatie voortduurt, kunnen zij de communicatie overdragen aan politieonderhandelaars. Ook zijn *first responders* binnen het gevangeniswezen opgeleid om bijvoorbeeld bij (dreigende) gijzelingen vroegtijdig de communicatie te kunnen starten.

Casus 7.1 Onderhandelaar praat man met geweer zijn huis uit

Op een nacht wordt een slapend dorp opgeschrikt door geweervuur. Een dronken huisvader slaat door. Zijn vrouw en kinderen zijn het huis uitgevlucht en de man schiet in het wilde weg vanuit het huis op de omgeving. Met een opvallende surveillanceauto gaat de politie even na middernacht ter plaatse. Onderweg pikt men een rechercheur op die de man in kwestie goed kent. Als de politie de bewuste straat inrijdt, blijkt alle verlichting in het huis uit te zijn. De rechercheur verkeert in de veronderstelling dat het om een echtelijke twist gaat en denkt bij het naderen van het huis dat alles wel weer rustig zal zijn. Plotseling opent de man het vuur op de politieauto. De drie politieambtenaren verlaten de auto en zoeken dekking, maar de rechercheur is dan al geraakt door een schampschot, zo blijkt later in het ziekenhuis. De rechercheur is echter eerst nog in staat de verdachte schutter te bellen. Hij probeert de verdachte over te halen zich over te geven, maar tevergeefs. De verdachte zegt dat hij meer dan voldoende munitie in huis heeft.

Het arrestatieteam is met spoed onderweg. De basispolitiezorg zet in een ruimte ring rond de woning de buurt af. Het AT neemt posities in rond het huis. De sectiecommandant van AT roept de hulp in van een politieonderhandelaar. De commandant AT en de onderhandelaar hanteren in het verdere optreden één harde voorwaarde: vóór 6.00 uur moet de man het huis uit zijn. Dan ontwaakt namelijk de woonwijk, gaan mensen naar hun werk en kinderen naar school. Na de hele nacht te hebben onderhandeld, komt de man rond 5.00 uur ongewapend zijn huis uit. Het AT houdt hem aan. Het blijkt dat de man het leven niet meer ziet zitten, maar te bang is om er zelf een einde aan te maken. Hij hoopte door de politie te worden doodgeschoten. De strafrechter veroordeelt de levensmoede schutter tot drie jaar cel.

Er zijn geen cijfers bekend over aantallen inzetten van politieonderhandelaars en politiemensen met een opleiding crisiscommunicatie en de resultaten daarvan. Die zouden waarschijnlijk laten zien dat het middel een duidelijke meerwaarde heeft in de praktijk van het politiewerk. Steeds weer blijkt dat goede communicatie cruciaal is bij politieoptreden en een sleutel kan zijn tot de-escalatie (Kop, 1997; Timmer, 1999; Adang en Drost, 2000; Giebels en Noelanders, 2004). In de praktijk worden politieonderhandelaars steeds vaker gevraagd om te helpen bij het voorkomen van zelfmoordpogingen, bij relationele en familiecrises en bij criminele gijzelingen en ontvoeringen. Ook bij het leggen en onderhouden van contacten met groepen demonstranten, met radicale politieke groeperingen en in gevoelige rechercheonderzoeken naar ernstige delicten kunnen onderhandelaars een meerwaarde. Het doel is altijd: herstel en behoud van de veiligheid van personen en oplossen van ontstane problemen, aanhouden van verdachten van strafbare feiten en herstel van de rechtsorde. De ervaringen leren dat vakkundig communiceren in veel gevallen de-escalierend werkt, mensenlevens spaart en de kans op letsel en traumatische ervaringen verkleint (Adang en Giebels, 1999; COT, 2001a; Giebels en Noelanders, 2004; Zuring, 2008).

Meer politieonderhandelaars opleiden en inzetten is geen reële optie. De kosten van de opleiding zijn hoog en onderhandelaars blijven toch schaars. Meer coördinatoren en leidinggevend in de basispolitiezorg opleiden in crisiscommunicatie ligt meer voor de hand. Die zijn immers sneller beschikbaar en

kunnen in complexe, langdurige of escalerende omstandigheden de zaak overdragen aan opgeleide politieonderhandelaars.

7.3 Vaardigheden Aanhouden in Groepsverband

In 1989 formuleerde de gemeentepolitie Tilburg de behoefte aan extra getrainde groep politieambtenaren voor het doen van aanhoudingen met een verhoogd risico, onder meer in verband met horecaproblemen (Timmer, 2005: 361). De voorganger van de huidige Politieacademie in Ossendrecht ontwikkelde een opleiding op maat voor dit doel. Uiteindelijk ontstond daaruit 1991 de drieweekse opleiding Vaardigheden Aanhouden in Groepsverband (VAG). Enkele korpsen hebben een periode lang deze cursus verplicht of vrijwillig aangeboden aan hun personeel in de basispolitiezorg. Dat is echter geen gemeen goed geworden. Wel hebben veel korpsen sommige researchgroepen, hun Aanhoudingseenheid (AE) van de ME of een of meer andere groepen met een specifieke taak de VAG-opleiding of een (eigen) cursus die daar op lijkt laten volgen. Voor zover nu bekend hebben verscheidene korpsen een extra getrainde groep agenten die op basis van de VAG-opleiding of een vergelijkbare cursus aanhoudingen met verhoogd risico en ondersteunende werkzaamheden verricht, zoals de begeleiding van bedreiging van lokale bestuurders. De meeste ondersteuningsgroepen werken met mensen uit de basispolitiezorg die dit werk verrichten als neventaak.

Het werkzame bestanddeel van de ondersteuningsgroepen is vooral de drieweekse opleiding in vaardigheden in groepsverband van de Politieacademie of een daaraan gelijkwaardige cursus. De VAG-opleiding heeft veel elementen in zich die geregeld opduiken als aanbevelingen om de standaard training voor agenten in de basispolitiezorg mee te verbreden en te verdiepen (zie onder meer Van der Torre e.a., 2012). Deze elementen zijn voornamelijk op basis van frequentere training meer planmatig, goed geïnformeerd en beter voorbereid met de juist materialen onder leiding van een vaardig leidinggevende een potentiële riskante aanhouding veilig realiseren. Andere werkzame bestanddelen zijn: duidelijke taak- en rolverdeling, resoluut maar genuanceerd doorpakken en het initiatief behouden. Een belangrijk onderscheid tussen de werkwijzen van een ondersteuningsgroep en de procedure van een arrestatieteam is dat waar het AT in bepaalde procedures standaard vuurwapens trekt ("vuurlijnen legt", in het jargon). Dat komt in de aangeleerde, standaardwerkwijze van de VAG-opleiding niet voor. Dit laat onverlet dat iedere politieambtenaar natuurlijk bevoegd is om zijn/haar vuurwapen te trekken als dat nodig is.

Voor het jaar 2000 werd het totaal aantal justitiële aanhoudingsinzetten (dus buiten verstoringen van de openbare orde) van de toen naar schatting 24 ondersteuningsgroepen van de politie in Nederland voorzichtig geschat op 1.303 (Timmer, 2005: 387). Inzetten waarvoor de basispolitiezorg de capaciteit en/of de capaciteiten niet heeft, zijn steeds meer het werkveld geworden van ondersteuningsgroepen, meestal in deeltijd, soms voltijds. Het gaat dan bijvoorbeeld om:

- aanhoudingen met een verhoogd risico niet zijnde levensbedreigend (inzetcriterium voor arrestatieteam);
- ondersteuning bij horeca-inzetten en bij evenementen;
- begeleiding van licht bedreigde publieke personen;
- tijdelijke projecten bijvoorbeeld ter bestrijding van brandstichtingen;
- bestrijding drugsoverlast;
- ondersteuning van grotere rechercheonderzoeken;
- bewaken en beveiligen van objecten (bijvoorbeeld Irakese verkiezingen in Rotterdam).

Zo kent de politieregio Rotterdam-Rijnmond de Regionale Interventie Eenheid (RIE) waarin ongeveer 60 agenten zijn ondergebracht die ME-, AE- en VAG-opgeleid zijn en die planmatig inzetten kunnen doen, zowel in uniform als in burger of in ME- of AE-verband.

Over 2009 rapporteerden zeven van de 12 ondersteuningsgroepen die zijn aangesloten bij het landelijk overleg dat zij bij elkaar opgeteld 481 aanhoudinginzetten in totaal 430 verdachten met een verhoogd risico te hebben aangehouden. Dat is gemiddeld 61 aangehouden verdachten per ondersteuningsgroep per jaar. Het landelijk overleg van ondersteuningsgroepen telt 12 deelnemers. Het is echter bekend dat er meer van dergelijke groepen actief zijn. Uitgaande van de 12 bekende ondersteuningsgroepen zouden die bij elkaar opgeteld 737 verdachten hebben aangehouden. Vermoedelijk is het landelijk totaal dus hoger. Wel is bekend dat deze ondersteuningsgroepen de laatste jaren geen ernstige geweldincidenten hebben gehad.

Casus 7.2   Aanhouding verdachten handel in verdovende middelen

De politie heeft serieuze informatie dat een groep in een woonhuis softdrugs en mogelijk ook in harddrugs verkoopt aan minderjarigen. Ook leden van een gewelddadige motorclub behoren tot de clientèle. De hoofdverdachte is erg scherp op zijn omgeving en op eventuele politie. Hij heeft zijn woonhuis beveiligd met camera's rondom.

Omdat er verscheidene verdachten in beeld en mogelijk ook in het pand zijn en vermoedelijk ook de nodige klanten, heeft de recherche de regionale ondersteuningsgroep gevraagd om op te treden. De bedoeling is om eerst op straat een aantal klanten aan te houden voor de bewijsvoering. Vervolgens moet de ondersteuningsgroep het pand betreden, de verdachten aan te houden en de handelswaar, het geld, eventuele wapens en andere relevante zaken in beslag te nemen.

Toegerust met een aantal fietsen en auto's houdt de 12 man sterke ondersteuningsgroep in diverse fiets- en autoprotocolen zonder problemen het voor de bewijsvoering benodigde aantal klanten aan. Daarna betreedt de ondersteuningsgroep het woonhuis van de hoofdverdachte en houdt deze eveneens zonder moeilijkheden aan. In het pand waren op dat moment 11 personen aanwezig, onder wie klanten en verdachten.

Voor zover bekend zijn de ondersteuningsgroepen van de politieregio's Rotterdam-Rijnmond en Zeeland de enige waarbij de medewerkers deze taak voor een bepaalde periode voltijds vervullen. Bij de andere ondersteuningsgroepen vervullen de medewerkers deze taak in deeltijd naast uiteenlopende reguliere politiefuncties, bijvoorbeeld in de surveillancedienst of bij de recherche. De meeste ondersteuningsgroepen rapporteren gemiddeld minstens één inzet per week. Zij merken daarbij aan dat dit werk voor de leden wel een krent in de politiepap is en zinvolle leerervaringen oplevert, naast de extra opleiding en training in veiliger politiewerk. Voor de dienstonderdelen waar de leden werken, brengt het vaak wel enige "planningsonrust" teweeg. De VAG-opleiding, de zinvolle leerervaring naast het reguliere IBT-trainer voor de basispolitiezorg, het uitdragen van meer planmatige en veiliger werkwijzen in het politiewerk en de welkome operationele ondersteuning van de basispolitiezorg maken de ondersteuningsgroep tot een mogelijk aantrekkelijke bouwsteen voor veiliger politiewerk.

7.4   Arrestatieteams

Er is moeilijk en gevaarlijk politiewerk dat de basisvaardigheden van de agent in de basispolitiezorg overstijgt. Voor dat werk beschikt de Nederlandse politie over acht Aanhouding- en Ondersteuning Eenheden (AOE), in het dagelijkse spraakgebruik meestal arrestatieteams (AT) genoemd. In de meeste Westerse landen zijn specialistische politie-eenheden zoals arrestatieteams sinds het einde van de jaren 1960 ontstaan. Eind jaren 1960 kampen verschillende streken en steden in Nederland met een plotselinge toename van gewapende en gewelddadige overvallen (Timmer e.a., 1996). Voor dergelijke aanhoudingen werd dikwijls de Mobiele Eenheid ingezet, soms met karabijnen en enkele keren zelfs met precisievuurwapens. De politieleiding zocht naar fijnzinniger middelen. Bij onder

meer het rijkspolitiedistrict Den Haag werd in 1969 een arrestatiegroep operationeel. Deze groep kreeg op 1 februari 1973 van de minister van Justitie de officiële benaming "arrestatieteam" (Timmer e.a., 1996).

Bij de gemeentepolitie ontstonden vergelijkbare groepen. In 1969 richtte de gemeentepolitie Arnhem een Groep Bijzondere Opdrachten (GBO) op om meer grip te krijgen op illegale cafés, bordelen, overlast en buurtterreur. In 1977 richtte de gemeentepolitie Utrecht ook een Groep Bijzondere Opdrachten op, nadat een lid van de Rote Armee Fraktion (RAF) een politieman doodschoot. Daarna volgden de gemeentelijke politiekorpsen van onder meer Rotterdam, Den Haag, Haarlem en Hilversum het Utrechtse voorbeeld. De Koninklijke marechaussee (Kmar) richtte in 1976 de Brigade Speciale Beveiligingsopdrachten (BSB) op mede naar aanleiding van de Molukse terreuracties en van Palestijnse aanslagen in Nederland.

In 1979 schreven de ministers van Binnenlandse Zaken en Justitie de inrichting van een aantal arrestatieteam voor. Zo kende de Nederlandse politie tot 1994 vier voltijdse AT's bij de rijkspolitie en zes merendeels deeltijdse AT's bij gemeentepolitie: Amsterdam, Rotterdam, Den Haag, Utrecht, Arnhem en Eindhoven. In Amsterdam hield de gemeenteraad de oprichting van een AT tot 1990 tegen uit angst voor "mitrailleurs", voor "afstompen" van politiemensen en voor escalatie van geweld (Timmer, 2005). Na de reorganisatie van de Nederlandse politie in 25 politieregio's, één Korps landelijke politiediensten (KLPD) én de Koninklijke marechaussee in 1994 zijn de arrestatieteams gaandeweg gereorganiseerd in zes interregionale AT's anno 2012. Sinds de reorganisatie van de Nederlandse politie in 1994 ontvangen alle medewerkers van de arrestatieteams dezelfde AT-opleiding aan de Politieacademie. Deze staat in contact met de acht arrestatieteams en ontwikkelt zich naar de praktijkbehoeften en voortschrijdende inzichten. Eind jaren 1980 werd zo de toenmalige opleiding van de rijkspolitie AT's gewijzigd, vooral op het punt van de gehanteerde procedures in het wapengebruik. Dit leidde goeddeels tot de beëindiging van ongewilde schoten in AT-procedures, die in de jaren 1980 nog regelmatig slachtoffers eisten (Timmer, 2005).

Taak en organisatie

Het politiewerk in levensbedreigende omstandigheden van de arrestatieteams bestaat uit vier hoofdtaken:

- 1 Aanhouden van verdachten in levensbedreigende omstandigheden;
- 2 Beveiligen van personen en objecten in levensbedreigende omstandigheden;
- 3 Ondersteunen in levensbedreigende omstandigheden;
- 4 Intervenieren in direct levensbedreigende omstandigheden zoals ontvoeringen en gijzelingen.

De AT's van de Nederlandse politie voeren specialistische taken uit ter ondersteuning van de recherche of de basispolitiezorg en worden niet voor reguliere politietaken zoals verkeerscontroles of handhaving van de openbare orde ingezet. Essentieel in de taakstelling is het element "onder levensbedreigende omstandigheden". Tot 2002 stond in artikel 8 van het Besluit beheer regionale politiekorpsen (Bbrp): "als vuurwapengeweld tegen de politie of anderen dreigt" (Fortuin e.a., 1998: 113-115; Besluit beheer regionale politiekorpsen BBRP, 2002: 213). Deze wijziging maakt het mogelijk om het AT ook voor andere gevaren dan alleen vuurwapengeweld in te zetten. Het gaat dan bijvoorbeeld om technisch-tactische complexe zaken of om de aanhouding van gevaarlijke gestoorde personen. De inzet van een AT is een ingrijpend dwangmiddel. Bij elk AT-optreden worden snel en indringend grondrechten van burgers geschonden, zoals het recht op de onaantastbaarheid van het lichaam door geweldgebruik en het woonrecht door binnentreden. Daarom is de beslissing tot de inzet van een AT voorbehouden aan de Hoofdofficier van Justitie van het parket dat het opsporingsonderzoek leidt en aan de korpsleiding.

De geldende regelgeving schrijft voor dat elk AT moet bestaan uit twee secties van 11 leden, 4 operationeel commandanten, 1 teamchef plus

administratieve ondersteuning, optellend tot 28 voltijdse formatieplaatsen waarvan 27 executief. Samen met het AT van de BSB Kmar en AT KLPD telt politie Nederland anno 2010 acht arrestatieteams met een totale personeelsformatie van formeel ongeveer 260. De feitelijke sterkte beliep in 2010 een kleine 200 man.

Opleiding en training

Door de strenge psychosociale en fysieke selectie van het personeel, de speciale opleiding, frequente training en de specifieke uitrusting zijn de leden van deze teams goed toegerust om op te treden in moeilijke en gevaarlijke situaties. De intensieve opleiding van 943 uren in 16 weken vormt het basisinstrumentarium. De cursisten met minimaal enige jaren politie-ervaring leren om snel te kunnen klimmen én dalen op de geweldladder, met behoud van de veiligheid en de wettelijk voorgeschreven en professionele gewenste zorgvuldigheid. De eenheid en de kracht van het huidige "stelsel van de speciale eenheden" (Fijnaut, 2004) voor de Nederlandse politietaak liggen vooral in de gezamenlijke AT-opleiding. Die maakt het mogelijk dat de teams één taal spreken, werkzaamheden op elkaar kunnen afstemmen en dat leden van verschillende teams in gemengde samenstelling operaties kunnen uitvoeren. Het leidende principe van wat AT'ers in de opleiding krijgen aangeleerd is dat van subsidiariteit: kan het met een minder middel en kan het slimmer? De operationeel leidinggevenden van de AT's krijgen een aanvullende, specifieke opleiding. Mede doordat de AT-opleiding ook dient tot basis van de politieke antiterreureenheid Unit Interventie (UI) stromen voor die eenheid ook militairen in vanuit vooral het korps Mariniers. Veel van deze mariniers verruilen na enige tijd hun militaire loopbaan voor een bij de politie. Onder meer langs deze route stromen er de laatste jaren meer (oud-)militairen in bij de AT's. Sinds 1978 hebben 2 politievrouwen de AT-opleiding volbracht. De AT's streven er wel naar meer om vrouwen te werven.

Bewapening en uitrusting

De Nederlandse politieambtenaar is bevoegd om geweld aan te wenden als dat nodig is om het gestelde doel te bereiken in de uitvoering van de politietaak. Het gebruik van het vuurwapen is toegelaten ter aanhouding van een verdachte van een ernstig geweldsmisdrijf of van een vuurwapengevaarlijke verdachte van enig misdrijf. Een lid van een arrestatieteam heeft geen andere (geweld)bevoegdheid dan enige andere executieve politieambtenaar.

De aanwijzing van de bewapening en uitrusting van politieambtenaren is in Nederland de bevoegdheid van de minister van Veiligheid & Justitie. Een lid van een arrestatieteam beschikt net als een reguliere agent over een set handboeien, een kogelwerend vest, een korte wapenstok, een bus pepperspray en een semi-automatisch 9 mm pistool geladen met messing hollow-point patronen. Daarnaast beschikt elke AT'er over een kogelwerende helm, een zwaar kogelwerend vest, speciale kleding en een semi-automatische pistoolmitrailleur 9mm. Daarmee heeft een AT'er meer patronen en dus meer vuurkracht en meer precisie dan met het gewone pistool. Met de pistoolmitrailleur verschiert het AT dezelfde politiepatroon als reguliere agenten. Voor het meevoeren van de pistoolmitrailleur in automatische uitvoering moet de Hoofdofficier van Justitie toestemming verlenen. De Nederlandse AT's gebruiken snelle, onopvallende voertuigen die met behulp van zwaailichten, sirenes en lichttekst als politieauto's herkenbaar kunnen worden gemaakt.

De arrestatieteams beschikken ook over niet-dodelijke wapens. Daarbij gaat het om stroomstootwapens, speciaal getrainde AT-honden en *bean bag* patronen te verschietsen met een kaliber 12 shot gun. Deze alternatieve wapens moeten zoveel mogelijk het gebruik van het vuurwapen voorkomen in situaties waarin het fysiek benaderen en onder controle nemen van de verdachte geen optie is.

Werkwijze

Het werkzame bestanddeel van de Nederlandse arrestatieteams zijn de tactieken en in mindere mate de bewapening. Het primaire doel van een AT-aanhouding is de verdachte te overrompelen, zodat deze zich niet tegen zijn aanhouding kan verzetten. De meest gebruikte AT-aanhoudingsprocedures zijn (Timmer, 2005):

- woningprocedure (44%);
- autoprocedure (16%);
- fysieke procedure te voet (18%);
- overige procedures (22%) zoals gestoorde personen aanhouden of aanhoudacties in horecagelegenheden.

Als de overrompeling niet slaagt, is het voor het AT én voor de verdachte van levensbelang om snel duidelijk te maken dat de actie geen overval is, maar een politieoptreden. Daarom maakt het AT zich altijd zo snel mogelijk aan de verdachte en aan de omgeving bekend als politie door middel van het hard roepen "POLITIE!", met de "POLITIE"-opdruk op de kogelwerende schilden en kogelwerende vesten, door middel van oplichtende tekstborden met "STOP POLITIE", blauwe zwaailichten op de auto's, blauwe baretten of "POLITIE"-opdrukken op blauwe jasjes. Bij de overrompeling is onderlinge samenwerking in de adequate uitvoering van de ingetrainde procedures de kern van het succes. Lukt die overrompeling niet (geheel), dan blijft de kracht van de procedure van belang. Maar ook telt ook één van de andere elementen van de AT-werkwijze, namelijk de intimiderende werking van het verbale optreden, gecombineerd met het uiterlijk vertoon en de bijna compromisloze doortastendheid.

Casus 7.3 Aanhouding van een verdachte van een gewapende overval

Een bedrijf is op klaarlichte dag overvallen door twee jonge mannen, de een gewapend met een stroomstootwapen, de andere met een vuurwapen. Eén van hen weet te ontkomen met de buit en zijn vuurwapen. De ander springt tijdens de achtervolging door beveiligers en politie in paniek in het water en wordt aangehouden. Zijn stroomstootwapen wordt in beslag genomen. De rechtbank veroordeelt deze verdachte tot twee jaar celstraf.

Het arrestatieteam moet de andere verdachte aanhouden. Hij wordt ook verdacht van afpersing. Het AT heeft hem in een eerdere zaak ook aangehouden. Toen maakte het AT vanwege de gevaarstelling gebruik van explosieven om zijn woning te betreden. Nu is besloten hem buiten aan te houden. Het observatieteam heeft post gevat rond zijn woning. Als de verdachte 's morgens vroeg door collega's van huis wordt gehaald, volgen het observatieteam en het arrestatieteam het werkbusje naar een rustig moment op een rustige landweg. Daar voert het AT in het donker een autoprocedure uit. Omdat de andere inzittenden geen verdachten zijn, wordt alleen de verdachte achter in het busje onder schot genomen, totdat hij fysiek onder controle is. Daarna wordt hij geblindeld afgevoerd naar een politiebureau.

De leden van het arrestatieteam leggen de andere inzittenden van het busje kort het hoe en wat van hun actie uit, noteren de gegevens van de bestuurder en geven hem de contactgegevens van de recherche om eventueel later nog uitleg te kunnen vragen.

Werkcijfers

Rond 1980 telden de Nederlandse arrestatieteams gezamenlijk ongeveer 80 medewerkers, die in totaal per jaar enkele honderden aanhoudingen verrichtten (Timmer, 2005). Betrouwbare administratieve gegevens met betrekking tot de werkcijfers van de AT's gaan niet verder terug dan 1992. Na een daling van het aantal medewerkers in de loop van de jaren 1990, waren de AT's in 2010 bijna weer op de voorgeschreven sterkte. Het aantal inzetten ter aanhouding van verdachten is de loop van de afgelopen 20 jaren verdubbeld. Dat heeft vooral te maken met de veranderende opsporingsstrategieën van politie en justitie om meer strafbare feiten te stoppen en verdachten aan te houden. De ontwikkeling van het aantal aangehouden verdachten is in de loop van de jaren enigszins bij

de aanhoudinzetten achtergebleven. De complexiteit van de zaken en risico's bij AT-aanhoudingen zijn fors toegenomen. Er worden sinds begin jaren 1990 bijna twee keer zoveel vuurwapens aangetroffen tijdens en na aanhoudingen als daarvoor.

Tabel 7.1 geeft een overzicht van de belangrijkste werkcijfers van de arrestatieteams over de jaren 2009 en 2010. Deze zijn verdeeld in AT-inzetgegevens en cijfers over burger geweldgebruik tegen AT'ers. Een constante door de jaren is het jaarlijks aantal aangehouden gevaarlijke verdachten van 1600 of meer.

In 2010 telden de AT's in totaal 1.805 inzetten ter aanhouding. Tijdens die inzetten hielden zij in totaal 1.653 verdachten aan onder levensbedreigende omstandigheden. Daarbij troffen zij 408 vuurwapens aan. De 313 overige inzetten zijn vooral duikinzetten, het tactisch openen van panden voor collega's van andere politiediensten en andere rechercheondersteunende werkzaamheden. De 45 beveiligingsinzetten betreffen gevallen waarin personen of objecten met spoed op een hoog niveau beveiligd moeten worden. In drie gevallen schoot het AT gericht. Daarbij raakte drie verdachten gewond. Door de inzet van andere vormen van geweldgebruik raakten acht verdachten gewond. Er raakten in 2010 twee AT-medewerkers licht gewond.

Tabel 7.1: Werkcijfers AT's in 2009 en 2010

AT-inzetgegevens	2009	2010
Personeel	176	204
Aanvragen	1924	2093
Aanhoudingsinzetten	1759	1805
Beveiligingsinzetten	79	45
Overige inzetten	299	313
Aangehouden verdachten	1616	1653
Aangetroffen vuurwapens	479	408
Schieten door AT	1	3
Gewonde verdachten	5	11
Verdachten gedood	0	0
Burger geweldgebruik		
Fysiek	2	22
Slag/steekwapen	4	0
Dreigen vuurwapen	1	1
Schieten door burgers	2	0
Gewond personeel	3	2
Personeel gedood	0	0

De AT's dreigden verder in 900 van hun 1.805 aanhoudingsinzetten met één of meer vuurwapens en gebruikten 241 maal fysiek geweld tegen één of meer verdachten. Daarnaast zetten de AT's 96 maal specifieke AT-middelen in zoals de AT-hond, het stroomstootwapen of explosieven om zich toegang tot een pand te verschaffen.

Geweldgebruik

Het gebruik van fysiek geweld in de zin van naar de grond brengen of ergens dwingend tegenaan zetten is in autoprotocedures en aanhoudingen te voet op straat bijna standaard. Vuistslagen om het verzet te breken komt bij iedere AT niet meer dan enkele malen per jaar voor. Het stroomstootwapen sinds in het proefjaar 2009

in Nederland tientallen keer ingezet met het bedoelde effect, namelijk dat de verdachte veilig kon worden aangehouden zonder meer indringend geweldgebruik van bijvoorbeeld de AT-hond of het vuurwapen. Daarnaast is er in ook nog een klein aantal inzetten van de AT-hond en de bean bag.

In de tien jaren van 1980 tot en met 1989 vielen er vijf burgerdoden door politiekogels van de AT's, van wie twee door een ongewild schot. In de jaren 1990 vielen er vier burgerdoden door bewust afgevuurde AT-kogels en één door fysiek AT-geweld. Van 2000 tot en met 2009 zijn er drie personen overleden door AT-kogels, van wie één door een ongewild schot. Vier verdachten raakten er in die tien jaar gewond door kogels van een AT. Om een grotere vuurkracht (meer patronen) te hebben en om preciezer te kunnen schieten, zijn de AT's in loop van de jaren 1990 de 9mm pistoolmitrailleur vaker gaan meevoeren. In 2003 vielen de eerste rake AT-schoten met de pistoolmitrailleur in operationeel gebruik, met één dode en een gewonde tot gevolg. In 2004, 2005, 2009, 2010 en 2013 schoten AT'ers ook verdachten neer met pistoolmitrailleurs.

Gezag

Velen zijn van mening dat de politie aan gezag heeft ingeboet in de Nederlandse samenleving. Mensen zijn kritischer gaan oordelen, nemen geen genoegen meer met automatische gezagtoekenning. Gezag is niet langer vanzelfsprekend, maar het moet verdiend en onderhouden worden. Een herpositionering van de politie is daarvoor een voorwaarde. De politie zorgt voor herkenbare orde in de samenleving. Het is cruciaal dat politiemensen met overtuiging en zelfvertrouwen de straat op gaan. Hoe meer de agent de geloofwaardige belichaming is van een legitieme macht, hoe sterker het gezag op straat is. Als de politie op het juiste moment resoluut optreedt en doorzettingskracht vertoont, vormt dat één van de belangrijkste pijlers voor een geloofwaardige uitoefening van de politietaak.

Deze en de volgende paragrafen richten zich op het gezag van arrestatieteams in Nederland. Het doel van dit deelonderzoek is om aan de hand van een gezaghebbend onderdeel van de politie een bijdrage te leveren aan het denken over de het gezag van de Nederlandse politie. Verstevinging van het gezag van die politie is het uiteindelijke doel. Daartoe is de volgende onderzoeksvraag gesteld, die hier wordt beantwoord: *Hoe is het optreden van de arrestatieteams van invloed op hun imago en in afgeleide daarvan op het door hen uitgestraalde gezag?*

Dit deelonderzoek bestaat uit een literatuurstudie naar gezag en het arrestatieteam (AT). Daarnaast zijn 39 interviews gehouden en geanalyseerd. Gezag, zo blijkt uit de literatuur, baseert zich niet op dwang of geweld maar op overtuiging, niet op ontzag of vrees maar op vertrouwen en respect. Gezag is de mogelijkheid die een persoon of een groep heeft om de eigen wil door te zetten, op grond van het feit dat anderen de wil hebben om te volgen. Gezag maakt deel uit van de maatschappelijke dynamiek en moet dus ook mee veranderen met de cultuur en de samenleving.

Arrestatieteams en gezag

Voor dit deelonderzoek zijn 39 respondenten geïnterviewd. Deze respondenten waren onder meer (Hoofd)Officieren van Justitie, leidinggevende politieambtenaren, de Nationale ombudsman, aangehouden verdachten en advocaten. De input uit deze interviews, ondersteund door relevante literatuur, geeft antwoord op de vragen: Hoe kijkt de omgeving tegen het arrestatieteam aan? Welke uitstraling heeft het arrestatieteam? Wat is de effectiviteit en expertise van arrestatieteams? Wat kan de BPZ leren van het arrestatieteam?

De interviews zijn afgenomen aan de hand van een gestructureerde vragenlijst. Het streven was om de vragen zo open mogelijk te houden en vooral de geïnterviewde personen aan het woord te laten. Afhankelijk van het verloop van de verschillende interviews werd er meer ingezoomd op sommige vragen van onze vragenlijst. De vragenlijst diende wel in alle interviews als rode draad in de

gesprekken. Gedurende de interviews zijn de antwoorden op de vragen door de geïnterviewden en de aanvullende relevante op- en aanmerkingen direct verwerkt. Dit om geen details en indrukken te vergeten, om zo de kans op subjectiviteit en dus vertekening te minimaliseren. De vragenlijst aan de hand waarvan interviews zijn gehouden, is zo gemaakt dat de belangrijkste gezagsgronden aan de orde komen. Om alle informatie uit de interviews mee te kunnen nemen in de analyse zijn nog twee extra groepen van onderwerpen aangemaakt. Dat betreft ten eerste de groep 'Overig' en ten tweede de groep 'Wat kan BPZ leren van AT'. Volgens de literatuur zijn de belangrijkste gronden voor gezag: 'Charisma', 'Traditie', 'Rationeel legaal', 'Expertise' en 'Effectiviteit' (Zijdeveld, 2000: 17; De Vries en Van der Vijver, 2002; De Savornin Lohman, 2000; Castells, 1996). Deze thema's komen in de volgende paragrafen terug in de korte presentatie van de resultaten van de 39 interviews.

AT's hebben geen gezagsprobleem en dat lijkt bij de BPZ wel het geval. Investeren in meer opleiding en training van de BPZ, deels geïnspireerd door de van ervaringen van specialismen als het AT, wordt veelvuldig door de respondenten aangedragen. Dan gaat het over:

- vooraf een inzet goed briefen, duidelijke afspraken met elkaar maken en planmatig werken;
- een juiste houding tijdens optreden op straat, correct contact met publiek en fysiek en qua kleding een representatieve uitstraling hebben;
- tijdens het optreden op straat fysiek en mentaal weerbaar zijn, kunnen doorpakken indien nodig, kunnen op- en afschakelen en leiderschap op straat aanwezig laten zijn, en
- het optreden evalueren en daarvan leren.

Het gezag dat de respondenten aan AT's toeschrijven lijkt vooral gelegen in de optelsom van zaken waarin AT's anders zijn dan normale politie-eenheden. Juist doordat AT's op zoveel punten afwijken, lijkt synergie te ontstaan door een combinatie van verschillende factoren. De uniciteit van AT's zit niet in de individueel door de respondenten geconstateerde zaken maar in de som der delen. Bijna alle respondenten hebben hierdoor een positieve kijk op de AT's en beoordelen de inzetten als zeer professioneel. Dit wordt ook bevestigd vanuit de kwantitatieve analyse. Hoewel er sprake is van een absolute toename van het aantal personeelsleden bij de AT's in Nederland blijkt dat door de toename van het aantal inzetten en de grotere intensiteit van deze inzetten er sprake is van een relatieve achteruitgang in de personeelssterkte. Hier staat tegenover dat in het laatste decennium ondanks de stijging van het aantal inzetten zowel relatief als absoluut een daling heeft plaatsgevonden van incidenten met een fatale afloop voor de verdachte. De complexiteit van de zaken en risico's bij AT-aanhoudingen zijn bovendien toegenomen. Dat zegt iets over de professionaliteit van de AT's. En juist die professionaliteit kan dienstbaar worden gemaakt aan de gehele politie en in het bijzonder aan de ruggengraat van de politieorganisatie: de medewerkers van de basispolitiezorg.

AT's en basispolitiezorg

Uit de interviews zijn de volgende inzichten naar voren gekomen. Arrestatieteams binnen de politie hebben door hun effectiviteit en het proportioneel gebruik van geweld een groot draagvlak. De AT's dragen daarmee ook bij aan het gezag van de politie. Arrestatieteams zijn specifiek ingericht, uitgerust, opgeleid en hebben binnen het geweldsmonopolie een verregaande bevoegdheid en bewapening. AT'ers zijn zich hiervan bewust en gaan daar professioneel mee om. Door de getraindheid, vaste procedures, hoge actie-intelligentie en de gedegen voorbereiding ontstaat doortastend, professioneel en correct optreden. AT'ers acteren in het hoogste geweldspectrum, waarbij het streven is om zo min mogelijk geweld toe te passen. Het goed en snel kunnen schakelen in geweldstoepassing wordt benoemd als een kerncompetentie.

Het absolute aantal personeelsleden bij de AT's is toegenomen, maar het aantal inzetten en de intensiteit daarvan ook. Daardoor is er eigenlijk een relatieve achteruitgang in de personeelssterkte. Hier staat tegenover dat in het laatste decennium ondanks de stijging van het aantal inzetten zowel relatief als absoluut een daling heeft plaatsgevonden van incidenten met een fatale afloop voor de verdachte. De complexiteit van de zaken en de risico's bij AT-aanhoudingen zijn bovendien toegenomen. Dat zegt veel over de professionaliteit van de AT's. De afgelopen jaren heeft er een verandering plaatsgevonden in de soorten inzet. Steeds vaker wordt de instap in een woning vervangen door de autoprocedure of de fysieke procedure te voet. Daarmee wordt de geweldstoepassing in aantal groter, omdat het dreigen met het vuurwapen en het fysiek naar de grond werken van een verdachte standaard is bij dergelijke inzetten.

Het specialisme arrestatieteam binnen de politie heeft door de effectiviteit van het optreden en de terughoudendheid met geweldstoepassing duidelijk een politiek en maatschappelijk draagvlak. De AT's dragen daarmee bij aan het gezag van de politie. Er wordt zelfs betoogd dat AT's onmisbaar zijn voor de Nederlandse politie. Zonder AT's zouden volgens respondenten mogelijk sommige aanhoudingen niet meer plaats (kunnen) vinden en zouden bij aanhoudingen meer gewonden en mogelijk ook doden vallen.

AT's zijn voor de uitoefening van hun taak specifiek opgeleid, ingericht, uitgerust en bewapend. Door hun getraindheid, vaste procedures, hoge actie-intelligentie en de gedegen voorbereiding ontstaat doortastend, professioneel en correct optreden. AT'ers acteren in het hoogste geweldspectrum, waarbij het streven is om zo min mogelijk geweld, gericht tegen personen, toe te passen. Het goed en snel kunnen schakelen in geweldstoepassing wordt benoemd als een kerncompetentie.

Gelet op het voorgaande kan de indruk ontstaan dat AT's terughoudend zijn in het toepassen van geweld. Dit is echter niet het geval. AT's gebruiken bij hun optreden juist vaak een bepaalde mate van geweld (zoals het leggen van een vuurlijn), maar door het vroegtijdige stadium waarin dit gebeurt, wordt doorgaans escalatie voorkomen. Dit in tegenstelling tot de basispolitiezorg die de-escalatie als uitgangspunt heeft en volgens veel respondenten blijft praten tot de zaak in sommige gevallen escaleert of in een impasse raakt. Te laat doorpakken, kan tot gevolg hebben dat uiteindelijk een zwaardere vorm van geweld nodig is om het gestelde doel alsnog te bereiken.

AT's laten zien dat zij een duidelijke grens hebben getrokken en dat elke verdachte weet dat bij het overschrijden daarvan gevolg wordt gegeven aan de belofte om (ernstig) geweld te gebruiken. Desondanks moet er wel rekening worden gehouden met het feit dat AT's en de BPZ moeilijk met elkaar te vergelijken zijn. AT'ers hebben het per definitie gemakkelijker dan de medewerkers van de BPZ. Bijvoorbeeld een AT'er die zich laat verrassen door in ad hoc situaties te snel te acteren is 'dom', maar van een BPZ'er wordt verwacht dat hij dit constant doet. De vraag is legitiem of een voormalige AT'er, die in die hoedanigheid anoniem kan acteren, bij terugkeer in de BPZ net zo effectief is in zijn optreden als voorheen bij het AT.

Door het naast AT's instellen van allerlei groepen voor het verrichten van aanhoudingen met verhoogd risico zal de routine bij de BPZ afnemen of helemaal niet worden verkregen. De BPZ zal daardoor het risico lopen beschouwd te worden als toeschouwers in gevallen waarin het spannend dreigt te worden. Dit doet afbreuk aan de geloofwaardigheid van de politie. Inzetten van echte specialisten (AT's) moeten alleen gebeuren als dit niet anders kan. Vervreemden van gevaarlijke situaties door de personeelsleden van de BPZ zal haar optreden nog terughoudender maken. In het verleden heerste binnen de politie wel de mening dat teveel inzetten van AT's BPZ'ers "aanhoudingschuw" zou kunnen maken. Een groei van het aantal aanhoudingsgroepen en de inzet daarvan kan

daar ook toe leiden. Met als gevolg dat het gezag van de basispolitiezorg verder afbrokkelt en er steeds meer specialismen en specialisten nodig zijn.

AT's hebben een groot zelflerend vermogen ontwikkeld. Bij werving en selectie zijn de testen (fysiek, medisch, psychisch) zwaarder dan voor politiemensen in de BPZ. AT's kenmerken zich door een stevige groepsdynamiek met een grote onderlinge betrokkenheid en daarmee vertrouwen en loyaliteit. Dit heeft mede te maken met de sterke onderlinge afhankelijkheid bij inzetten. Er is een onderlinge kennisoverdracht binnen het AT. De sturing is sterk en direct, omdat leidinggevers bij alle inzetten aanwezig zijn.

In verhouding tot de BPZ verkeren de AT's in een luxe positie. De BPZ moet handelen en gezag verdienen met vaak de jongste en minst ervaren medewerkers, met minimale training, met de minste uitrusting en de minste directe of (zichtbaar) aanwezige leiding. Dit gebeurt vaak in onoverzichtelijke en veelal onverwachte omstandigheden. Investeren in opleiding en training van de BPZ wordt door de respondenten in dit deelonderzoek ter verbetering van de kwaliteit van de BPZ en het daarmee te verdienen gezag bij de burger, veelvuldig als oplossing aangedragen. Dan gaat het vooral over:

- 1 Vooraf een inzet/dienst goed briefen, planmatig werken, in vaste teams werken en onderlinge afspraken maken bij ad hoc situaties voordat daadwerkelijk wordt opgetreden;
- 2 Een juiste houding tijdens optreden op straat, correct contact met publiek en fysiek en qua kleding een representatieve uitstraling hebben;
- 3 Tijdens het optreden op straat fysiek en mentaal weerbaar zijn, kunnen doorpakken indien nodig, kunnen op- en afschalen en leiderschap op straat aanwezig laten zijn, en
- 4 Het optreden evalueren en daarvan leren.

7.5 Antwoord

In dit hoofdstuk is het antwoord gezocht op de vraag of en zo ja wat er voor de basispolitiezorg te leren is van specialismen die zijn ontwikkeld om het dagelijks politiewerk te ondersteunen ter verhoging van de veiligheid voor personeel en burgers. Drie specialismen die in het bijzonder rechtstreeks van betekenis zijn voor de veiligheid van de basispolitiezorg zijn daarvoor nader bekeken: crisiscommunicatie, aanhouden in groepsverband door ondersteuningsgroepen en de arrestatieteams. Van deze geweldspecialismen is het werk van de arrestatieteams het beste gedocumenteerd. De belangrijkste inzichten uit eerder onderzoek naar de AT's zijn daarom in dit onderzoek betrokken als voorbeeld hoe van een specialisme te leren is voor de breedte van het politievak. Daarbij kan het gaan om beheersing van gevaar, om herstel van de balans in de machtsverhoudingen in het publieke domein en om verbetering van de gezagpositie van de basispolitiezorg.

Crisiscommunicatie

Onderhandelen vormt een voor de basispolitiezorg leerzaam en waardevol specialisme. Door de zware opleiding is het een zeer schaars middel. Crisiscommunicatie als vaardigheid voor ervaren en gemotiveerde *first responders* en leidinggevers een waardevolle aanvulling op de bestaande vaardigheden zijn. Ook situaties die ogenschijnlijk (nog) laag in het geweldspectrum zitten, is er met de overtuigingskracht en aandacht die gerichte crisiscommunicatie kan bieden veel te winnen. Het te verwachten rendement in termen van veiligheid, gezag en maatschappelijk draagvlak voor de politie is hoog.

Vaardigheden Aanhouden in Groepsverband

De planmatige, groepsgewijze aanpak die de VAG-opleiding van de Politie-academie met zich meebrengt en die het werkzame bestanddeel vormt van ondersteuningsgroepen, biedt de basispolitiezorg een palet aan oplossingen en een doortastend maar zorgvuldig alternatief voor escalatie of niet-optreden. De VAG-opleiding of een eventuele ondersteuninggroep kan de basispolitiezorg extra

capaciteit en capaciteiten brengen in aanvulling op de reguliere IBT-training en het bestaande repertoire van nog gestandaardiseerde werkwijzen.

Arrestatieteam

AT's en de BPZ zijn lastig met elkaar te vergelijken. Toch loont het de moeite om uit de praktijk van de AT's lering te trekken voor de BPZ. Het specialisme AT heeft door de effectiviteit van het optreden veel draagvlak binnen en buiten de politieorganisatie. De AT's dragen bij aan het gezag van de politie als geheel. AT's zijn specifiek opgeleid, ingericht, uitgerust en bewapend. Door hun getraindheid, vaste procedures, actie-intelligentie en voorbereiding kunnen zij doortastend, professioneel en correct optreden. AT'ers acteren in het hoogste geweldspectrum, waarbij het streven is om toch zo weinig mogelijk geweld tegen personen, te gebruiken. Het goed en snel kunnen schakelen in gevaarsituaties is een kerncompetentie. Zijn de AT's dan terughoudend zijn met geweld? In zeker zin niet. AT's gebruiken bij hun optreden juist vaak een bepaalde mate van geweld, maar door het vroegtijdige stadium waarin zij dit doen, voorkomen zij escalatie. AT's trekken een duidelijke grens en de verdachte weet waar hij aan toe is. Investeren in opleiding en training van en leiding geven aan de BPZ afgeleid van de ervaringen van AT's wordt door vanuit brede lagen van het veld van politie, justitie en openbaar bestuur veelvuldig als oplossing aangedragen.

De conclusie is dat de basispolitiezorg meer kan leren van de omliggende politiedisciplines als crisiscommunicatie en arrestatieteams voor een effectievere en meer gezaghebbende taakuitvoering dan nu gebeurt. Dit zit hem dan vooral in de meer doordachte, vaak meer doortastende en vooral meer gestandaardiseerde manier van denken, voorbereiden, uitvoeren en nabeschouwen. Verdergaande versnippering van het politievakgebied door meer geweldspecialismen en meer geweldspecialisten is ongewenst en zou agenten in de basispolitiezorg "aanhoudingschuw" kunnen maken. Dat heeft dan eerder tot gevolg dat het gezag van de BPZ verder afbrokkelt, dan dat dit het gezag van de BPZ helpt te verbeteren.¹

Joost Manusama, Ron de Ridder, Frank Rippens en Jaap Timmer

8 Letsel door politiekogels

Dit hoofdstuk beantwoordt een deel van de onderzoeksvraag:

Hoe vaak, met welk doel, onder welke omstandigheden en met welke gevolgen maakt de politie gebruik van geweld?

8.1 Objectief en onafhankelijk onderzoek

Het belang van de objectiviteit vergt dat bij het vermoeden dat een politieambtenaar een ernstig strafbaar feit heeft gepleegd, als voorbereiding op de beslissing van het OM over de eventuele vervolging, de Rijksrecherche wordt ingeschakeld. De ministers van Justitie en Binnenlandse Zaken hebben dit in 1969 neergelegd in de 'Regeling inzake strafrechtelijke en disciplinaire onderzoeken naar gedragingen van politieambtenaren.' In de nu geldende regeling is dit inzetcriterium in wezen nog steeds van kracht (OM, Aanwijzing taken en inzetcriteria Rijksrecherche, 2010). De Rijksrecherche verricht onderzoek als de integriteit van de overheid in het geding is en onafhankelijk en objectief onderzoek geboden is. Deze taak komt neer op het onderzoeken van mogelijk strafbare gedragingen van overheidsambtenaren (waaronder politiepersoneel), bestuurders en politici, bijvoorbeeld inzake corruptie, letsel door politieel vuurwapengebruik, ontsnappingen van gedetineerden en onderzoeken naar politiek-bestuurlijke lekken.

De Rijksrecherche ressorteert rechtstreeks onder het College van Procureurs-generaal. De rijksrecherche is georganiseerd in vier werkgebieden en drie werklocaties. Het werkgebied Noord- en Oost-Nederland wordt bediend vanuit Zwolle, Noord-West-Nederland en Zuid-West-Nederland vanuit Den Haag (tevens landelijk hoofdbureau) en Zuid-Nederland vanuit Den Bosch. De inzet van de Rijksrecherche voor onderzoeken wordt vooraf getoetst door een afzonderlijke Coördinatiecommissie Rijksrecherche (CCR) en gecoördineerd door een landelijk werkende rijksrechercheofficier van Justitie bij het Landelijk Parket van het OM. Het executieve personeel bestaat uit ongeveer 100 bijzondere ambtenaren van politie (artikel 43 Politiewet 1993) met ruime recherche-ervaring bij de politie en andere opsporingsdiensten.

De meerwaarde van de Rijksrecherche is de objectiviteit en onafhankelijkheid. De Rijksrecherche beschikt niet over eigen ondersteunende diensten, zoals Forensisch Technische Opsporing (FTO). De Rijksrecherche laat zich bijstaan en ondersteunen door onderdelen en diensten van andere politieorganisaties en doet grote onderzoeken ook wel in een uitgebreider samenwerkingsverband. Het merendeel van de Rijksrechercheonderzoeken naar vuurwapengebruik betreft voorvallen waarin een politiekogel een burgerslachtoffer heeft gemaakt. Een enkele keer vormt een ongeluk met een vuurwapen, al dan niet met gewonden, aanleiding voor een Rijksrechercheonderzoek. Verder richt het onderzoek zich soms op (pogingen tot) zelfdoding van (partners van) politieambtenaren. Ook de complexiteit van het incident, het slachtofferschap van een agent of een (straf)klacht van een burger tegen een gewapend politieoptreden kan reden zijn tot het instellen van een onderzoek. Om het onderzoek goed en onafhankelijk te kunnen uitvoeren en ondersteunende diensten te kunnen aansturen is het van belang dat de Rijksrecherche zo snel mogelijk na een schietincident ter plaatse komt.

De Rijksrecherche heeft buiten kantooruren en -dagen altijd een minimaal aantal rechercheurs inclusief leidinggevenden in piket voor het zogeheten Team Spoedeisende Inzetten. Als er bijvoorbeeld een schietincident heeft plaatsgevonden, geeft de meldkamer van de lokale politie dit via een landelijk telefoonnummer door aan de piketleidinggevende van de Rijksrecherche. Deze stuurt meteen de eerste Rijksrechercheurs en de benodigde ondersteuning zoals de Forensisch Technische Opsporing (FTO) ter plaatse. Het is vaak van belang om de eerste uren en eventueel dagen veel mensen op de zaak te kunnen inzetten

om getuigen te verhoren, omliggende informatie te kunnen verzamelen en praktische zaken te regelen zoals verificatie van wapens, sporen en dergelijke.

Formeel verzoekt de plaatselijke Hoofdofficier van Justitie aan de CCR de inzet van de Rijksrecherche. In de praktijk is dat in spoedgevallen een kwestie van enkele telefoontjes. De Hoofdofficier wijst in zijn of haar parket een zaakofficier van Justitie aan. De weerslag van het onderzoek van de Rijksrecherche is een proces-verbaal. In de praktijk is dat een dossier met daarin onderlinge samenhangende processen-verbaal met één proces-verbaal dat dit geheel samenbundelt.

Agentschutter: getuige of verdachte?

Op basis van de eerste indrukken en bewijzen beslist de zaakofficier over de status van de agentschutter: getuige of verdachte? Volgens de geldende regels is een agentschutter in beginsel getuige in het Rijksrechercheonderzoek, tenzij er meteen of eventueel tijdens het onderzoek gereede twijfels rijzen bij de rechtmatigheid van het geweldgebruik (OM, Aanwijzing handelwijze bij geweldsaanwending (politie)ambtenaar, 2006). Tot begin jaren 1980 kwam het regelmatig voor dat de agentschutter in eerste instantie niet als verdachte, maar als getuige werd gehoord. Hoewel dit een minder confronterende wijze van verhoor lijkt, onthoudt de Rijksrecherche zo in wezen de politieambtenaar de wettelijke bescherming die aan een verdachte toekomt. Om dat probleem te omzeilen werden agenten ook wel eens verhoord als getuigen, maar gaf de rijksrecherche hen wel de cautie, voor het geval zij later in dezelfde zaak als verdachte zouden worden gehoord. Sinds het begin van de jaren 1980 merkten OM en Rijksrecherche de agentschutter standaard aan als verdachte.

Vooruitlopend op een verwachte wijziging van de Ambtsinstructie 1994 in 2001 heeft het College van procureurs-generaal in 2000 bepaald dat bij onderzoeken naar geweldsincidenten de betrokken politieambtenaar niet meer direct wordt aangemerkt als verdachte "indien niet aanstonds duidelijk is dat hij als zodanig moet worden gekwalificeerd. Het College heeft hiertoe besloten op advies van de OM Adviescommissie beoordeling vuurwapenincidenten (...). Eerst moet worden onderzocht of in overeenstemming met de Ambtsinstructie is gehandeld en of er sprake is van een (andere) strafuitsluitingsgrond. Pas indien daar gereede twijfel over bestaat, wordt de politiefunctionaris aangemerkt als verdachte. De officier van justitie beslist hierover" (Aanwijzing van 16 mei 2000, registratienummer 2000I001, *Algemeen Politieblad*, nummer 15, 15 juli 2000: 6). Die gereede twijfel kan ontstaan in de loop van het onderzoek, op grond van technische bewijzen of verklaringen van andere getuigen en klachten en dergelijke. De gedachte achter deze beleidswijziging is dat het niet de bedoeling van de wetgever kan zijn om de politieambtenaar geweldsbevoegdheden te geven en daarbij geweldsmiddelen te verstrekken om hem vervolgens bij het gebruik daarvan ter uitvoering van de politietask reeds bij voorbaat strafrechtelijk ter verantwoording te roepen.

Een onderzoek ter waarheidsvinding van het neerschieten van een burger moet zijn ingericht en uitgevoerd als een strafrechtelijk onderzoek. Daarbij horen onder meer onderzoek van het gebruikte vuurwapen, afnemen van "schiethanden", technisch onderzoek op de plaats delict, ook als dat een privé woning is, en gerechtelijke sectie op het eventuele dodelijke slachtoffer. Voor veel van deze indringende en soms ook "bijzondere" opsporingsbevoegdheden is een verdachte nodig. Maar de "dader" is aangemerkt als getuige. Dit is waarom sommige agentschutters de laatste jaren tijdens het onderzoek een rolwisseling hebben ondergaan, vooral als de neergeschoten tegenstrever was overleden. Daarnaast is de status getuige of verdachte soms onderwerp van onderhandeling tussen korpsleiding en OM: een ongewenste koehandel met belangen. Vandaar dat het OM een nieuwe regeling in voorbereiding heeft de agentschutter in een Rijksrechercheonderzoek voortaan weer standaard aan te merken als verdachte. Het is voor een politieambtenaar raar om zelf te worden aangemerkt als

verdachte, zeker als hij of zij net een riskante aanhouding heeft verricht en daarmee de samenleving een belangrijke dienst heeft bewezen. De agentschutter heeft echter meer dan wie ook belang bij een gedegen, objectief onderzoek dat boven iedere twijfel verheven is en blijft, eventueel tot in de hoogste rechtsgang. Daarnaast is ook de legitimiteit van het politieoptreden gebaat bij een solide verantwoording.

8.2 Onderzoek naar Rijksrecherchedossiers

De Rijksrecherche doet onderzoek naar alle rake schietincidenten van de Nederlandse politie. De uitvoerige dossiers van deze onderzoeken zijn ten behoeve van dit onderzoek geanalyseerd. Het betreft 34 dossiers over de jaren 2009 en 2010. De kenmerken van de betreffende voorvallen worden in dit hoofdstuk vergeleken met de 72 voorvallen in de negen jaar daarvoor. In totaal betreft het dus 111 voorvallen uit de periode 1999 tot en met 2010. De analyse is zowel kwalitatief als kwantitatief van aard. Het kwantitatieve deel richt zich op de frequentie en omstandigheden van het vuurwapengebruik. Het kwalitatieve deel richt zich voornamelijk op de handelingsperspectieven en besluitvorming van de agentschutter ten tijde van het voorval.

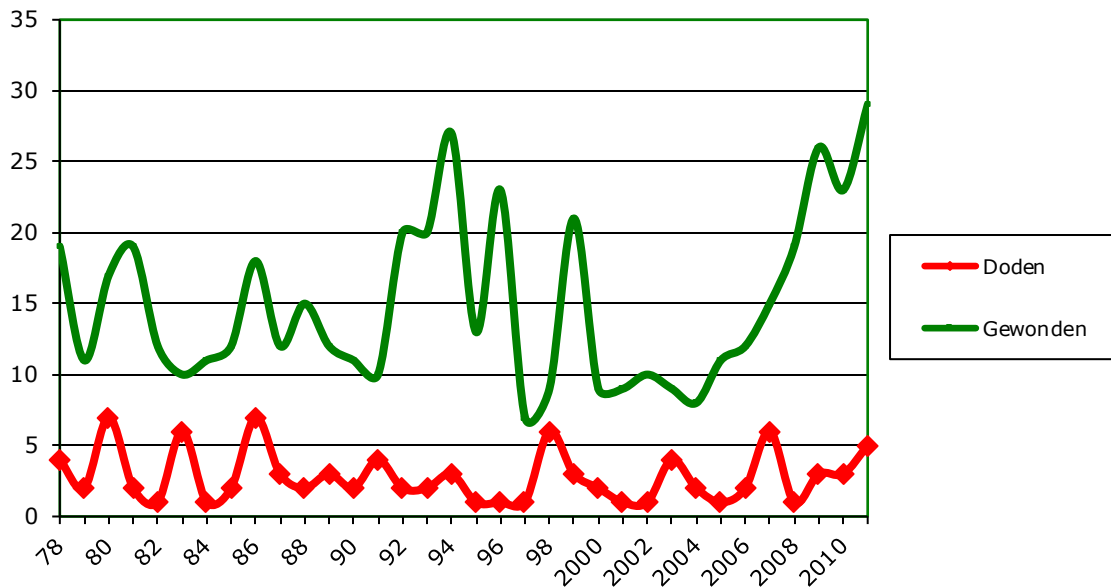
In hoofdstuk 5 Politiegeweld is aandacht besteed aan de gevolgen van geweldgebruik door de politie. Hoofdstuk 8 Letsel door politiekogels vormt de weerslag van de analyse van de dossiers van de Rijksrecherche met betrekking tot onderzoeken naar het politieel vuurwapengebruik met letsel of de dood tot gevolg. Het vuurwapen is het meest ingrijpende geweldmiddel waarover de agent beschikt. Dit hoofdstuk biedt inzicht in de gevolgen van die meest ingrijpende kant van het politieel geweldgebruik.

Aard en omvang politieschietincidenten met letsel

In de 34 jaar van 1978 tot en met 2011 vielen er 100 doden en 508 gewonden door politiekogels in Nederland (Timmer, 2005; doorlopend onderzoek CPVW VU; dit onderzoek). Gemiddeld komen er in die 34 jaar drie mensen per jaar om door politiekogels en lopen er 15 per jaar letsel op. Dit is een tamelijk stabiel beeld, hoewel over de jaren heen de fluctuaties aanzienlijk zijn. Maar grafiek 8.1 laat zien dat dergelijke fluctuaties passen in het historische beeld. Zo schommelt het aantal gewonden tussen de zeven en de 29 en het aantal doden tussen de één en zeven in één jaar. In 2010 vielen er 23 gewonden en drie doden door politiekogels en in 2011 29 gewonden en vijf doden. Het is relevant om hierbij aan te merken dat in de periode van 34 jaar die grafiek 8.1 bestrijkt de Nederlandse samenleving is veranderd, het aantal executieve politieambtenaren bijna is verdubbeld en de (geweld)criminaliteit fors is toegenomen. In het slothoofdstuk van deze studie is er meer aandacht voor deze bevindingen tegen die maatschappelijke context.

Grafiek 8.1 Politieel vuurwapengebruik met letsel 1978-2011

100 gedood, 508 gewond (door ongewild schot: 12 gedood en 33 gewond)

Het vuurwapengebruik van de Nederlandse politie is in te delen in schieten ter aanhouding en schieten uit zelfverdediging of verdediging van een ander (zie ook hoofdstuk 4 Geweldbevoegdheden). Bij aanhoudingsvuur is de bevoegdheid daartoe wettelijk voornamelijk verankerd in artikel 8 Politie 1993 en artikel 7 lid onder a en b van de Ambtsinstructie 1994. Het kenmerkende van de voorvallen van aanhoudingsvuur is de verdachte zich aan zijn aanhouding probeert te trekken of zich daar (mogelijk) tegen gaat verzetten. Een voorbeeld is het schieten ter aanhouding van een vluchtende overvaller. Hieronder valt ook het aanhouden van een persoon die over een vuurwapen beschikt en dit vermoedelijk tegen personen zal gebruiken. Schieten uit noodweer kent veelal een direct levensbedreigende situatie voor de agent en/of voor derden.

Tabel 8.1 laat zien dat het aandeel schieten uit noodweer met 53% iets groter is in het totaal dan het aandeel het schieten ter aanhouding (38%) en beide vormen (9%). Deze getalsmatige verhouding lijkt momenteel niet erg aan verandering onderhevig. Maar over langere tijd bekeken is er wel een verandering waar te nemen. In de periode 1978 tot en met 1995 bedroeg het aandeel van schieten ter aanhouding namelijk 25% (Van der Meulen, 2010; Timmer e.a., 1996).

Tabel 8.1 Doel politieel vuurwapengebruik in percentage van totaal (N=106)

	1999-2008 (N=72)	2009-2010 (N=34)
Ter aanhouding	43%	39%
Verdediging	49%	52%
Beide vormen	8%	9%

In sommige voorvallen kan zowel uit noodweer als ter aanhouding worden geschoten, bijvoorbeeld ter aanhouding op een vluchtende gewapende overvaller die zich vervolgens tegen de politie keert. Of zoals in Casus 8.1 een vluchtende, vuurwapengevaarlijke verdachte die door met zijn vuurwapen te dreigen agenten in een noodweersituatie brengt.

Casus 8.1 Schieten uit noodweer en ter aanhouding

Samen met een collega achtervolgt agent A een vuurwapengevaarlijke verdachte. De verdachte komt met zijn auto tot stilstand tegen een boom. A benaderd de verdachte en ziet dat deze voorover gebukt een vuurwapen aan het laden is. A zegt daarover: "Ik heb geschoten om de verdachte aan te houden maar de situatie zat ook dicht tegen noodweer aan. Er was al bekend dat verdachte een vuurwapen in bezit had en ik had een vuurwapen gezien. Mijn collega schoot in dezelfde situatie uit noodweer."

Aan het schieten van de agent gaat in 86% van de voorvallen een (telefonische) melding aan de politie vooraf. In veel van de voorvallen betreft dit een melding van geweld. Deze melding betreft vaak een overval of inbraak (28%) of een vuurwapengevaarlijke verdachte (18%). In mindere mate is er sprake van huiselijk geweld (10%) en uitgaansgeweld (4%). Ander vormen van geweld (10%) zijn bijvoorbeeld mishandelingen op straat.

In deze gevallen is er voor de agent al een bepaalde dreiging bekend. Met deze informatie kan een agent beter voorbereid de situatie in handelingsperspectieven overdenken, zoals in casus 8.2. Echter, in bijna een kwart (24%) van de voorvallen beschikt de agent voordat hij de situatie tegemoet gaat niet over informatie van mogelijk geweld of risicovolle omstandigheden.

Tabel 8.2 Melding van geweldstype in percentage van totaal (N=106)

Type geweld	1999-2008	2009-2010
Overval / inbraak	26%	32%
Vuurwapengevaarlijke	16%	21%
Huiselijk geweld	10%	12%
Uitgaansgeweld	6%	0%
Ander geweld	10%	18%
Anders	7%	12%
Geen melding	13%	6%

Casus 8.2 Op basis van melding handelingsperspectief overdenken

"Op het moment dat je op zo'n incident afgaat weet je dat je het risico loopt dat er geschoten gaat worden. Immers, die jongens willen weg, in combinatie met de melding over vuurwapens en het al gebruikte geweld brengt dat met zich mee dat er een situatie kan ontstaan dat er geschoten gaat worden. Door het vluchten ontstond de mogelijkheid dat schieten ter aanhouding aan de orde kon komen."

Tabel 8.3 laat zien dat in 93% van de politieschietincidenten met letsel in 2009 en 2010 de tegenstrever beschikte over een wapen. In 38% van de gevallen is dat een steekwapen en in 32% een vuurwapen. Derde wapen in belang (11%) is het voertuig, vrijwel altijd een auto. In deze gevallen gebruikt de tegenstrever die om mee te ontkomen aan aanhouding en soms ook daadwerkelijk als gewelddmiddel tegen de politie.

In de trainingen in de integrale beroepvaardigheden wordt het agenten afgeraden om gericht te schieten op voertuigen. De effectiviteit is gering, de risico's zijn groot en de beoordeling achteraf is meestal negatief (Timmer, 2005: 213-214). Echter, ook met een voertuig weten tegenstrevers agenten soms in levensbedreigende situaties of in situaties van onmacht te dwingen. Tabel 8.3 laat zien dat er in de aanwezigheid van wapens bij tegenstrevers in dit soort voorvallen weinig is veranderd. Onder de categorie "anders" vallen minder gebruikelijke gewelddmiddelen als een hond of zelfs een handgranaat.

Tabel 8.3 Type geweldsmiddel in percentage van totaal (N=111)

Type geweldsmiddel	1999-2008	2009-2010
Steekwapen	37%	38%
Vuurwapen	33%	32%
Voertuig	11%	15%
Slagwapen	6%	6%
Geen wapen	7%	6%
Anders	6%	3%

Tabel 8.4 toont de schootsafstanden van de agentschutter tot het doel. De schootsafstand binnen noodweergevallen is een indicator voor het levensbedreigende karakter van de situatie waarin de agent gehandeld. Van 59% van de geregistreeerde noodweerincidenten is de schootsafstand twee meter of korter. Op deze afstand is kan een tegenstrever met een steek- of slagwapen regelrecht levensbedreigend zijn. De laatste jaren komt het vaker voor dat de agenten dergelijk levensbedreigend geweld eerder stoppen door middel van aanhoudingsvuur op de benen. Zo laat de agent het niet aankomen op directe levensbedreiging en kan hij met minder ingrijpend geweld toe, zodat doorgaans het letsel geringer is evenals de kans op dodelijk letsel. Verschillende agentschutters zeggen ook dat dit in beroepsvaardigheid trainingen wordt aangeleerd. Aanhoudingsincidenten kennen meestal een langere schootsafstand. In drie aanhoudingsincidenten waarvan de schootsafstand bekend is was die groter dan 20 meter. In een van deze incidenten raakt de agentschutter een vluchtende, vuurwapengevaarlijke verdachte op meer dan 50 meter afstand.

Tabel 8.4 Afstand schutter doel op moment van schieten (N=92)

Afstand	Aantal incidenten	Schieten ter aanhouding in percentages	Schieten uit noodweer in percentages
0-1 meter	13	3%	23,1%
1-2 meter	25	12%	36,5%
2-5 meter	30	27%	36,5%
5-10 meter	8	15%	3,8%
10-20 meter	13	33%	0%
20+ meter	3	9%	0%

Casus 8.3 Voorkomen van noodweer

In een recreatiegebied loopt een verstoorde man die met een mes dreigt richting A. De collegae van A zijn al aanwezig maar krijgen geen grip op de dreigende man. A komt ter plaatse. De verdachte richt zich dan op A. "Ik voelde me steeds meer bedreigd en was er van overtuigd dat als ik niets zou doen, de verdachte mij zou steken. Ik moest de verdachte stoppen, als ik langer had gewacht was ik in een noodweersituatie terecht gekomen. Ik besloot de verdachte gericht in zijn benen te schieten en schoot eenmaal, de verdachte blijft dan eerst stilstaan, kermt van de pijn en valt vervolgens op de grond."

De tegenstrever van een agent in een noodweersituatie is dikwijls geestesziek en/of onder invloed van verdovende middelen. Daardoor is deze meestal onbereikbaar en reageert hij niet op aanroepen, waarschuwen of gebruik van de pepperspray. In voorkomende gevallen is dit soort tegenstrevers zelfs niet onder de indruk van één of meer hondenbeten. Op het moment dat een dergelijke verstoorde persoon een agent aanvalt met een wapen is deze bijzonder moeilijk te stoppen zonder geweldgebruik. Veel agenten die in een dergelijke situatie het vuurwapen gebruiken, typeren dat moment als een kwestie van "hij of ik". Agenten ervaren dan een plotselinge doodbedreiging die hen dwingt om de tegenstrever uit te schakelen. Veel agenten zeggen dat zij hier toch een bewuste afweging hebben kunnen maken om het geweld toe te passen, ondanks de vaak korte tijdsspanne en het indringende geweld. Natuurlijk beïnvloedt de impact van het geweld de gemoedstoestand van de agent en daar mee ook die beslissing.

Maar ook andere aspecten, als ervaringen uit het verleden, zijn van invloed op deze beslissing.

Enkele agenten spreken over angstbeleving, maar vaker over aandacht-vernauwing in hevige gemoedstoestand. Deze aandacht is veelal gefocust op de bron van de dreiging, zoals het mes dat de tegenstrever draagt. Andere signalen uit de omgeving worden dan niet of in minder mate waargenomen. Zo hebben verscheidene agenten hun eigen schoten niet gehoord, of waren zij zich niet bewust van de aanwezigheid van collega's. De beslissing om vuurwapengeweld toe te passen mag dan bewust of rationeel zijn, door aandachtsvernauwing kan deze gebaseerd zijn op een incompleet beeld van de situatie.

Casus 8.4 Dreiging binnen noodweersituaties

Eenmaal binnen ziet Agent D zijn collegae E en F de salontafel gebruiken als schild en richting de verdachte lopen. D hoort de verdachte zware diepe kreten grommen en ziet dat de verdachte met het mes om de tafel heen, richting E en F zwaait. Opeens flitst door A zijn hoofd dat een collega in 2009 is neergestoken omdat hij een man wilde helpen die voor een trein wilde springen. Collega R is daarbij in zijn hoofd gestoken en in zijn ruggenwervel geraakt. Daardoor kan hij nu niet meer zelfstandig ademen, praten en eten. D denkt dan "niet weer" en roept "pas op!" Collega's deinzen achteruit. De verdachte reageert niet. D trekt zijn vuurwapen en hoort collega E roepen: "D heeft zijn vuurwapen getrokken, achteruit." Opnieuw roept de verdachte: "Ik maak jullie dood." Met in het achterhoofd dat de verdachte de flessen heeft gegooid, messen tot zijn beschikking heeft, zijn uitspraken en gemoedstoestand, trekt G zijn pistool en richt dit op de verdachte. Ook agent H heeft zijn dienstwapen getrokken en beide roepen de verdachte aan. De verdachte blijft naar voren lopen en G en H met de dood bedreigen. De verdachte versnelt iets. G is vooral gefocust op zijn handen en zijn borst. G realiseert zich dat hij zich in een schietwaardige situatie bevindt, krijgt opnieuw het gevoel dat hij de verdachte niet kan bereiken en haalt dan 2 keer de trekker over. Op het zelfde moment schiet ook collega H. "Hij was compleet gestoord, wist niet meer wat hij deed, hij begreep ons niet en deed maar iets, hij was compleet afwezig. Hij was gestoord en onberekenbaar. Ik voelde pure angst voor wat hij nu weer zou gaan doen."

Als gevolg van een hevige gemoedstoestand kan tijdens een noodsituatie een vecht-, vlucht- of vriesreactie ontstaan. In maar enkele incidenten is een vries- of vluchtreactie te herkennen in het handelen van een agent. Voorbeelden zijn een agent die wegrent van een plaats delict waar een collega zwaar toegetakeld is of een agent die kort na het schieten beseft dat hij de trekker nog geheel naar achter geknepen houdt en dus niet kan schieten. In enkele gevallen zeggen agenten dat ervaringen uit het verleden positief van invloed zijn op het vertrouwen in het eigen handelen tijdens een heftig incident. Maar voor veel agenten geldt dat angst en vertwijfeling op het hevigste moment naar de achtergrond worden gedrongen door alertheid en de drang om te overleven. Vaak komen de angst of de woede er pas na het incident uit.

Casus 8.5 Vertrouwen in eigen handelen

Agent I heeft eerder die week alleen bij een zware aanrijding gestaan waar de hulpdiensten lange tijd niet bij konden: "Zowat een uur daar alleen gestaan. Volgens de verpleegkundige zou het slachtoffer dit niet halen, achteraf gelukkig wel. Ik heb hier slecht van geslapen. Toch heeft dit incident mij wel een soort zekerheid gegeven dat ik ook alleen wel zaken af kan handelen."

Casus 8.6 Angst en vertwijfeling na het incident

"Collega J gaf aan dat hij tijdens het incident aardig last van stress gehad te hebben waardoor hij twee verdachten die aanvankelijk waren aangehouden toch

heeft laten ontglippen. Zij ontvluchtten op het moment dat J werd afgeleid door de schoten van collega's."

"Ik had de man bewust niet geboeid, omdat ik de bibbers kan krijgen van hetgeen wat gebeurd was, Agent K is bang dat de verdachte dat zou merken en dan iets zou doen. Dit aangezien hij vaker niet luisterde als K en collega L een beetje twijfelden."

Op een enkeling na zeggen ook agentschutters zeker te zijn van de juistheid van het eigen schieten. Zij zijn ook wel trots op het eigen handelen, zoals de agent in casus 8.5. Agenten zijn er vaak trots dat zij de situatie gecontroleerd tot een goed einde hebben weten te brengen. Sommige agenten ervaren het als vervelend dat er een lange tijd van onderzoek en onzekerheid na het schieten volgt, maar hebben doorgaans wel vertrouwen in een juiste procedure en afhandeling. Daarnaast heerst er ook veel onbegrip tegenover de tegenstrevers. Onbegrip over het feit dat iemand je in een situatie dwingt om te schieten of onbegrip over het feit dat iemand je zonder reden naar het leven staat. Dit heeft soms ook traumatische gevolgen voor de schutter, wat zowel op de privé als werksituatie zijn uitwerking heeft.

Casus 8.7 Reactie na het incident

"Ik heb geen naar gevoel over gehouden en was in eerste instantie trots."

In een tweede verklaring verklaart M dat hij regelmatig droomt van verschillende geweldmomenten, maar met als rode draad het schietincident, M slikt hier medicijnen voor. Ook overdag heeft B last van concentratieproblemen en kan K agressief reageren.

N: "Ik maak me zorgen over de toekomst, ik heb de situatie niet meer in de hand en anderen moeten oordelen over mijn geweldsaanwending."

8.3 Getuige of verdachte?

Op grond van de geldende *Aanwijzing handelwijze geweldgebruik (politie)-ambtenaar* merkt het OM de agentschutter in het Rijksrechercheonderzoek in beginsel aan als getuige. Wanneer er gerede twijfel bestaat over de juistheid van handelen bestond, hoort de Rijksrecherche de agent als verdachte. Over de periode 1999-2008 merkte het OM 24% van de agentschutters aan als verdachte en dus 76% als getuige. In de periode 2009-2010 was 12% van de agentschutters verdachte in het Rijksrechercheonderzoek.

8.4 Antwoord

Dit hoofdstuk heeft het antwoord gezocht op een belangrijk deel van de onderzoeksvraag 4: Hoe vaak, met welk doel, onder welke omstandigheden en met welke gevolgen maakt de politie gebruik van geweld?

Van alle politiegeweld is scherpste kant, namelijk letsel door politiekogels goed gedocumenteerd. Dat komt niet doordat de politie dit zelf goed bijhoudt, maar door dat al sinds de jaren 1960 het verplicht is om de Rijksrecherche dergelijke zaken te laten onderzoeken (Timmer e.a., 1996). Een cijfermatige analyse van dit materiaal levert het volgende beeld op. In de 34 jaar van 1978 tot en met 2011 vielen er 100 doden en 508 gewonden door politiekogels in Nederland. Gemiddeld komen er drie mensen per jaar om door politiekogels en lopen er 15 per jaar letsel op. Dit is door de jaren heen tamelijk stabiel beeld, hoewel over de jaren heen de fluctuaties aanzienlijk zijn. Zo schommelt het aantal gewonden tussen de zeven en de 29 en het aantal doden tussen de één en zeven in één jaar. In 2010 vielen er 23 gewonden en drie doden door politiekogels en in 2011 29 gewonden en drie doden in 30 voorvallen.

Er zijn twee ontwikkelingen in dit materiaal te ontdekken. De eerste ontwikkeling is dat er een verschuiving plaatsvindt van voornamelijk schieten uit zelfverdediging (noodweer), namelijk ongeveer 75% in de jaren 1980 en 1990 naar in kleine meerderheid ter aanhouding de laatste jaren (52%). Nadere

analyse leidt tot de conclusie dat deze verschuiving van noodweervuur naar aanhoudingsvuur vermoedelijk te maken heeft met de verbetering van opleiding en training. Dit houdt verband met de komst van trainingscentra en de professionalisering van de trainingdocenten bij de politie.

Dit is meteen een deel van het antwoord op onderzoekvraag 5 "Hoe verhouden de in de praktijk aangewende technieken en tactieken zich tot de in opleiding en training aangeleerde technieken en tactieken?" De verschuiving van het aandeel "noodweer" in de politieschietincidenten met letsel is het resultaat van de verbetering in de wet- en regelgeving en in de daarmee verbonden inhoud en organisatie van de opleiding en training en de daaraan gekoppelde professionalisering van de docenten daarin.

Een tweede ontwikkeling is dat er de laatste jaren gemiddeld meer schoten worden afgevuurd per voorval en dat er ook in enkele gevallen meer dan één slachtoffer valt. Zo telden 30 voorvallen in 2011 op tot 5 doden en 29 gewonden.

Er is opnieuw discussie over de status van getuige of verdachte van de agentschutter in Rijksrechercheonderzoeken naar politieschietincidenten met letsel. Het onderzoek en de agent zouden beter af zijn bij de status van verdachte. Toch zijn de laatste jaren juist minder agentschutters aangemerkt als verdachte. In de periode 1999-2008 had 24% van de agentschutters de status van verdachte in een Rijksrechercheonderzoek naar een politieschietincident met letsel. In de jaren 2009 en 2010 was dat 12%.

Stefan van der Meulen

9 Toetsing en beoordeling van politiegeweld

9.1 Inleiding

Dit hoofdstuk beantwoordt de vraag:

Hoe is het politiegeweld getoetst en beoordeeld?

Elke agent die geweld gebruikt, moet dat melden aan de meerdere (artikel 17, Ambtsinstructie 1994). De meerdere moet daar rapport van opmaken door middel van een landelijk voorgeschreven formulier. Het doel van deze meldingsplicht is "om de beheerder inzicht te geven in de wijze waarop zijn ambtenaren omgaan met de bevoegdheid geweld te gebruiken" (Ambtsinstructie 1994, Nota van toelichting). Het is dan ook primair de korpsbeheerder die zich een oordeel moet vormen over de juistheid van de gemelde geweldtoepassing. Als er geen aanleiding is voor een nader onderzoek, blijft het na de melding tot een interne beoordeling door de leidinggevendenden onder eindverantwoordelijkheid van de korpsbeheerder.

Afhankelijk van de aard van het geweldgebruik en de ernst van de gevolgen, moet de korpschef de melding doorzenden naar de Hoofdofficier van Justitie ter beoordeling. Voor politiegeweld zijn verschillende interne en externe toetsingstrajecten en -middelen. Intern is dat de eventuele disciplinaire straf, variërend van schriftelijke berisping via een korting op salaris of vrije dagen tot onvoorwaardelijk ontslag. Het toetsingskader dat de korpsbeheerder daarbij hanteert is de vraag of de agent zich heeft schuldig gemaakt aan plichtsverzuim, zoals bedoeld in het Besluit algemene rechtspositie politie (Barp). Plichtsverzuim kan zijn het overtreden van een voorschrift, of het doen of nalaten van iets dat een goed ambtenaar niet betaamt. Als de bemiddeling van een klacht van een burger niet slaagt, kan die klager zich wenden tot de onafhankelijke commissie voor de politiekachten en daarna eventueel tot de Nationale ombudsman. De Nationale ombudsman toetst het handelen van bestuursorganen aan criteria voor behoorlijk bestuur.

De individuele agent is eventueel ook strafrechtelijk aansprakelijk te stellen voor geweldgebruik. Strafrechtelijk gaat er om of de agent zich kan beroepen op een schuldsluitingsgrond (noodweer[exces]) of op een strafuitsluitingsgrond (wettelijk voorschrift), (respectievelijk artikel 41 en 42 Wetboek van Strafrecht). Onderzoeken naar politieel vuurwapengebruik met (dodelijk) letsel en naar ander politieel geweldgebruik met zwaar lichamelijk letsel of ernstiger tot gevolg worden altijd gedaan door de Rijksrecherche. Ander politiegeweld (met letsel) waarover klachten of aangiften zijn, wordt onderzocht door het Bureau Interne Onderzoeken van het betreffende korps. De beoordeling van de rechtmatigheid van het politiegeweld ligt voor politiegeweld met letsel of de dood tot gevolg en voor alle schietincidenten bij de Hoofdofficier van Justitie. Voor de beoordeling van schietincidenten met letsel krijgt de Hoofdofficier van Justitie sinds 1998 een bindend advies van de OM Adviescommissie beoordeling vuurwapenincidenten.

Al deze toetsing- en beoordelingsroutes zijn relevant voor dit onderzoek. Binnen het bestek van dit onderzoek was het echter niet mogelijk om alle afdoeningen van de politieschietincidenten in 2010 met letsel tot gevolg op te vragen, in te zien en te analyseren. Evenmin was het mogelijk om alle interne (tucht- en strafrechtelijk) onderzoek naar geweldaanwendingen te analyseren. Daarom worden deze trajecten alleen op hoofdlijnen aangestipt. Wel zijn er gegevens beschikbaar over de afdoening van de geweldmeldingen door leidinggevendenden in de zes steekproefkorpsen, evenals over de afwikkeling van klachten, zowel intern als bij de Nationale ombudsman.

9.2 Wettelijk kader

9.2.1 Inleiding

Eerder kwam naar voren dat geweldgebruik inbreuk maakt op grondrechten en mensenrechten. Zowel grondrechten als mensenrechten kunnen tot enigermate worden beperkt, maar daar gelden strikte voorwaarden voor. De overheid moet zich in het gebruiken van zijn macht verantwoorden. Naast verantwoordingsplicht moet er ook een mogelijkheid zijn om de overheid te controleren.

De politie heeft te maken met verschillende mogelijkheden tot rechtsbescherming voor burgers. Deze kunnen invloed hebben op de actiebereidheid van politieagenten. Daarom komen hier achtereenvolgens aan de orde:

- het klachtrecht (intern en extern),
- het tuchtrecht en
- de strafrechtelijke toetsing door het OM of strafrechter.

Deze procedures kunnen elkaar deels overlappen, maar hebben ook een eigen rechtssfeer. Om die reden kunnen de procedures naast elkaar bestaan en uitgevoerd worden (Drenth, Naéye en Bleijendaal, 2008: 80).

9.2.2 Klachtrecht

In hoofdstuk X van de Politiewet 1993 is een algemene regeling voor het afhandelen van klachten tegen de politie opgenomen. In dit hoofdstuk is geen definitie van het begrip "klacht" opgenomen. Niettemin is er een bovengrens en een ondergrens, waartussen de klacht zich begeeft. De bovengrens wordt gemarkeerd door andere rechtsgebieden, zoals het strafrecht. Het is niet de bedoeling dat strafrechtelijke grieven over bijvoorbeeld de rechtmatigheid van een aanhouding in de klachtenprocedure worden afgewikkeld. Een dergelijk geschil valt onder de rechtsmacht van de strafrechter. Datzelfde geldt voor bestuursrechtelijke geschillen. Toch kan een aanhouding wel degelijk in een klachtenprocedure besproken worden. Het gaat dan echter niet om de al dan niet rechtmatigheid van de aanhouding, maar om het gedrag van de politieambtenaar ten tijde van de aanhouding. De ondergrens wordt gemarkeerd door die grieven die niet door de klachtencommissie zullen worden behandeld, maar die in het informele circuit zullen worden afgedaan. Tussen de bovengrens en de ondergrens bevindt zich de behoorlijkheid van de ambtenaar en het bestuursorgaan tijdens en na het optreden. De klachtenprocedure gaat daarom onder meer over de bejegening van de burger door de politieorganisatie. Het doel van de klachtenprocedure is meerzijdig. Enerzijds beoogt de klachtenprocedure de burger een platform te bieden waar zijn grieven gehoord kunnen worden, anderzijds geldt de klachtenprocedure voor de politie als leerinstrument en dus als input om de organisatie te kunnen verbeteren.

Klachtenprocedure

De klachtenprocedure is decentraal geregeld (artikel 61 Politiewet 1993). De instructienorm van artikel 61 Politiewet 1993 bepaalt dat de interne regels voorzien in:

- de instelling van een commissie voor de politiekklachten;
- de registratie van de mondeling en schriftelijk ingediende klachten en, indien beschikbaar, de daarop genomen beslissingen; en
- een jaarlijkse publicatie van geregistreerde klachten en beslissingen

De ruimte voor de regionale korpsen wordt verder beperkt doordat afdeling 9.1.3 van de Algemene wet bestuursrecht van toepassing is op de behandeling van klachten (artikel 61, derde lid, Politiewet 1993). Die afdeling geeft regels over het verwerken van klachten en de plichten van het bestuursorgaan dat de klachten behandelt. Op hoofdlijnen verloopt de klachtenprocedure als volgt:

- de klager krijgt een schriftelijke bevestiging van de ontvangst van zijn klacht;
- de beklaagde krijgt het klaagschrift met eventuele bijlagen;

- het bestuursorgaan stelt de klager en de beklaagde in staat om gehoord te worden;
- het bestuursorgaan stelt de klager schriftelijk en gemotiveerd in kennis van de bevindingen van het onderzoek naar de klacht, zijn oordeel daarover evenals van de eventuele conclusies die het daaraan verbindt;
- het bestuursorgaan vermeldt bij welke ombudsman en binnen welke termijn een verzoekschrift ingediend kan worden;
- de klager heeft de gelegenheid om in beklag te gaan bij de ombudsman;
- de ombudsman beoordeelt of het geschil voor bezwaar, beroep of beklag vatbaar is. Als dat het geval is, draagt de ombudsman het verzoekschrift over aan het bevoegde orgaan en stelt de klager hierover in kennis;
- de ombudsman voert een onderzoek naar de behoorlijkheid van het gedrag van een bestuursorgaan;
- de ombudsman brengt een rapport uit waarin hij zijn bevindingen uiteen zet en zijn oordeel geeft;
- het rapport wordt toegezonden aan de klager en het bestuursorgaan;
- indien adviezen worden gedaan in het rapport van de ombudsman, laat het bestuursorgaan weten wanneer het die adviezen opvolgt, of met redenen omkleed waarom het overweegt het advies niet op te volgen.

De klachtenprocedure gaat dus over de behoorlijkheid van het uitvoeren van de taak van de politieorganisatie. Het oordeel van de ombudsman of de klachtencommissie is niet juridisch bindend. Hoewel een negatief oordeel van de ombudsman dus op persoonlijk niveau vervelend kan zijn, heeft dit doorgaans geen gevolgen voor de individuele ambtenaar. Hoogstens kan een oordeel van de ombudsman voor de korpsleiding aanleiding zijn om disciplinaire maatregelen in overeenstemming met het tuchtrecht te nemen.

Er is binnen de klachtenprocedure veel ruimte voor een informele afwikkeling van de klacht. Een uitspraak van de klachtencommissie of de Nationale ombudsman is geen doel op zich, maar een middel om de klager tevreden te kunnen stellen. Niet zelden werkt een persoonlijk gesprek tussen klager en de politieorganisatie zalvend en is een formeel oordeel onnodig.

De situatie kan zich voordoen dat tijdens de klachtenprocedure een tucht- of strafrechtelijke verdenking aandient tegen de beklaagde. Dan wordt de klacht-behandeling stop gezet en wordt het onderzoek overgedragen aan Bureau Interne Onderzoeken (BIO). Dit past in een zorgvuldige klachtenprocedure, omdat de beklaagde in het licht van de strafrechtelijke verdenking mogelijk incriminerende verklaringen kan afleggen. Het overdragen aan BIO en de bijbehorende behandeling als verdachte geeft de beklaagde dan een duidelijke rechtspositie. Als het tucht- of strafrechtelijke traject is afgerond, wordt de klachtenprocedure eventueel hervat.

9.2.3 Tuchtrecht

Het tuchtrecht is een eigensoortig recht dat binnen een beroepsgroep actief is. Van der Steeg onderscheidt vier kenmerken van het tuchtrecht:

- het is groepsrecht: het tuchtrecht onderscheidt zich doordat het ziet op specifieke groep met een gezamenlijke rechtspositie, in onderhavig geval de groep functionarissen van de politie. Een belangrijk element daarbij is dat de groepsleden een besef van groepsnormen delen, hoewel niet de gehele groep iedere norm hoeft te dragen;
- het is sanctierecht: overtreding van de norm wordt met sanctie bestraft. Degene die straf oplegt behoort (deels) tot de groep. Voorbeelden van sancties zijn berispingen en waarschuwingen, salarissanctie, boete of strafdienst;

- het hanteert een open norm als grondslag voor sanctiebevoegdheid: "De tuchtnorm ligt aan de basis van de sanctiebevoegdheid. Het is over het algemeen een open en vage norm die om nadere concretisering in de praktijk vraagt. Zo wordt in het politietuchtrecht plichtsverzuim omschreven als "het overtreden van een voorschrift of het doen of nalaten van iets dat een goed ambtenaar in gelijke omstandigheden behoort na te laten of te doen" (art. 76 Barp); en
- het is eigensoortig recht: het betreft een rechtsgebied dat gelijkenissen vertoont met zowel het bestuursrecht, civiel recht als het strafrecht, maar dat niettemin een geheel eigen karakter heeft (Van der Steeg, 2004).

Deze indeling geeft een beeld van het politietuchtrecht: het betreft handelingen van de beroepsgroep politiefunctionarissen, die intern gehandhaafd worden op basis van relatief open normen. Als algemeen doel van het tuchtrecht geldt het bewaken van de kwaliteit en interne orde van de groep (Van der Steeg 2004: 38).

Normen

Artikel 125, eerste lid, Ambtenarenwet biedt de wettelijke grondslag voor het politietuchtrecht. Onderdeel k van dat artikel geldt als delegatiebepaling voor het Besluit algemene rechtspositie politie (Besluit van 16 maart 1994, houdende vaststelling van de algemene rechtspositie van de politie, Stb. 1994 214, geldend op 20 januari 2012; verder BARP), dat het politietuchtrecht bevat. De belangrijkste bepaling is artikel 76, dat de navolgende tuchtnorm bevat: "De ambtenaar die de hem opgelegde verplichtingen niet nakomt of zich overigens aan plichtsverzuim schuldig maakt, kan disciplinair worden gestraft."

De relatief open norm plichtsverzuim wordt in het tweede lid gedefinieerd als: "Plichtsverzuim omvat zowel het overtreden van een voorschrift als het doen of nalaten van iets dat een goed ambtenaar in gelijke omstandigheden behoort na te laten of te doen." Dit leidt tot de volgende feiten die voor de politie tucht-rechtelijk gesanctioneerd kunnen worden:

- het niet nakomen van opgelegde verplichtingen;
- het overtreden van een voorschrift;
- het doen van iets dat een goed ambtenaar in gelijke omstandigheden behoort na te laten; of
- het nalaten van iets dat een goed ambtenaar in gelijke omstandigheden behoort te doen (Van der Steeg 2004: 96).

De praktijk moet deze tamelijk open norm preciseren. Dit heeft zowel voordelen als nadelen. De voordelen zijn dat het bevoegd gezag een discretionaire bevoegdheid krijgt, waardoor het flexibel met normschendingen om kan gaan zonder regelboeken vol te hoeven uitschrijven. Het nadeel is dat er onzekerheid bestaat over welk gedrag onder het tuchtrecht bestraft kan worden. Een ander nadeel is dat hoe meer gedecentraliseerd de norm wordt geconcretiseerd, hoe groter de kans is op rechtsongelijkheid binnen de politieorganisatie. Beide nadelen kunnen invloed hebben op de actiebereidheid van agenten en op het vertrouwen dat zij hebben in de leiding.

De tuchtrechtelijke gedraging plichtsverzuim bestaat uit 12 categorieën (Van der Steeg, 2004: 298):

- corruptie;
- diefstal/verduistering in dienstbetrekking;
- fraude;
- meeneed;
- aannemen van giften/kortingen;
- onverenigbare nevenwerkzaamheden;
- lekken/misbruik van informatie;
- ongewenste omgangsvormen en bejegening;
- onrechtmatig geweldsgebruik;

- onrechtmatige opsporingsmethoden/dwangmiddelen;
- tekortschieten in arbeidsrechtelijke verplichtingen;
- normovertredingen in de privé sfeer.

Het overschrijden van de geweldbevoegdheid is primair een strafrechtelijke aangelegenheid. Toch kan deze handeling ook onder het tuchtrecht vallen. Dit roept de vraag op of een eenmaal uitgereikte sanctie binnen het tuchtrecht, gevolgen heeft voor het recht op vervolgen in het strafrecht. Hierbij moet worden bedacht dat het tuchtrecht primair ziet op de verhouding tussen de gezaghebber en de ambtenaar. Dit houdt in dat het primair om een arbeidsrechtelijke regeling gaat, die de verhouding tussen werkgever en werknemer beoogt te normeren. De jurisprudentie bevestigt dit (Cleiren en Nijboer, 2006: 468; HR 4 mei 1936, NJ 1937, 30; HR 9 oktober 1984, NJ 1985, 251; HR 15 januari 1985, NJ 1985, 450). Het gevolg is dat een tuchtrechtelijk oordeel over onrechtmatig geweldgebruik uitdrukt dat er in de arbeidsverhouding sprake is van een onwenselijke omstandigheid. Strafrechtelijk hoeft de tuchtrechtelijke sanctie dus geen gevolgen te hebben.

Sancties

Het tuchtrecht voor de politie kent de navolgende sancties: (artikel 77, eerste lid, BARP)

- schriftelijke berisping;
- buitengewone dienst;
- vermindering van het recht op jaarlijkse vakantie;
- geldboete van ten hoogste €22;
- gedeeltelijke inhouding salaris van ten hoogste het salaris van een halve maandag;
- vermindering van het salarisnummer met ten hoogste twee jaren;
- het niet meetellen van dienstdtijd van ten hoogste vier jaren;
- schorsing voor bepaalde tijd met gehele of gedeeltelijke inhouding van het salaris;
- plaatsing in een lagere salarisschaal;
- (voorwaardelijk) ontslag.

Gezien de relatief open normen van het tuchtrecht en de geringe "jurisprudentie" en vooral ook de geringe bekendheid daarvan is het denkbaar dat de dreiging van deze sancties invloed hebben op het handelen van een politieambtenaar. Het tuchtrecht voorziet in de verhouding van de overheid die eenzijdig dwingend kan beslissen over de rechtspositie van een werknemer. Daarom zijn de sanctiebesluiten uit het tuchtrecht bestuursrechtelijk van aard en geldt de Algemene wet bestuursrecht (Van der Steeg, 2004: 83 en 173). Dit is van belang voor de rechtsbescherming van de politieambtenaar. Het sanctiebesluit is een bestuursrechtelijk besluit. Dit houdt in beginsel in dat het besluit voor bezwaar vatbaar is bij de bestuursrechter (art. 8:1 en 7:1 Algemene wet bestuursrecht).

9.3 Strafrechtelijke toetsing

Naast de klachtenprocedure die handelt over de bejegening door een politieambtenaar en de tuchtrechtelijke toetsing die handelt over de interne kwaliteit en de orde van de politieorganisatie kan uit het politieel optreden met geweld ook een strafrechtelijke verdenking voortvloeien. Hierbij valt onder meer te denken aan mishandeling, het opzettelijk toebrengen van zwaar lichamelijk letsel of zelfs doodslag. Voor al deze strafrechtelijke verdenkingen geldt dat wanneer het geweld rechtmatig is gebruikt – dus in overeenstemming met de voorschriften van artikel 8 Politiewet 1993 respectievelijk de Ambtsinstructie 1994 – de politieambtenaar zich kan beroepen op de rechtvaardigingsgrond *wettelijk voorschrift* (artikel 42 Strafrecht).

9.3.1 Procedures

Meldplicht

Een opsporingsambtenaar die geweld heeft aangewend, is verplicht de feiten en omstandigheden inclusief de gevolgen van het geweld terstond aan zijn meerdere te melden (art. 17, Ambtsinstructie 1994). De meerdere is vervolgens verplicht om die geweldsmelding terstond vast te leggen (Artikel 17, tweede lid, Ambtsinstructie 1994; *Stcrt* 2001, 168: 8). Daarmee wordt de meerdere aanspreekbaar voor de inhoud van de geweldsmelding (*Stb.* 2001, 387: 9). Deze vastlegging van de geweldsmelding geschiedt volgens een bij ministeriële regeling vastgesteld formulier, het Landelijk Melding Formulier, verder LMF. In het LMF wordt een aantal omstandigheden vastgelegd, te weten:

- gegevens voorval; datum, tijdstip, locatie en weersomstandigheden;
- basisgegevens optreden; in/buiten diensttijd, geüniformeerd of niet, aanleiding optreden, wijze van optreden, bijzonder optreden en bevoegd gezag;
- soort geweldgebruik; waarschuwing, soort geweld, (soort) vuurwapengebruik en munitie;
- doel aanwenden geweld; afwenden van geweld, ter aanhouding en een restcategorie;
- gevolgen van de geweldaanwending: onbekend, geen, gering letsel, letsel van meer dan geringe betekenis en schade;
- feitelijke beschrijving: korte omschrijving van de feitelijke toedracht. Alleen indien de melding binnen 48 uur ter kennis van de officier van justitie moet worden gebracht (artikel 17, derde lid. Ambtsinstructie 1994);
- gegevens over de ambtenaar;
- soort letsel; botbreuken, inschotwond, uitschotwond, blijvend letsel, anders nl;
- Vuurwapengebruik: richtpunt en raakpunt persoon, vervoermiddel, dier, schiethouding en beschermde uitrusting;
- soort onderzoek: geen onderzoek, intern onderzoek, rijksrecherche onderzoek, disciplinair onderzoek, strafrechtelijk onderzoek, nationale ombudsman (meerder keuzen mogelijk);
- beoordeling;
  - o Geweld conform Ambtsinstructie 1994
  - o Geweldaanwending rechtmatig
  - o Eventuele beslissing t.a.v. betrokken ambtenaar (Regeling melding geweldaanwending, bijlage).

De meerdere is verantwoordelijk voor het invullen van het LMF. De politieambtenaar is verantwoordelijk voor het melden van het geweld aan de meerdere. De spanning tussen het opmaken van een geweldsmelding en het beginsel dat niemand hoeft mee te werken aan zijn eventuele vervolging (het non-incriminatiebeginsel) heeft de wetgever ingezien. In de vernieuwde geweldmeldingsprocedure "is naar een evenwicht gezocht tussen enerzijds voldoende informatie om te voldoen aan de meldingsplicht zonder dat anderzijds de informatie bij voorbaat incriminerend is" (*Stb.* 2001, 387, p. 10). In de uitwerking van een door de meerdere uitgewerkte LMF betekent dit dat de agent slechts de feitelijke omschrijving van de geweldsaanwending hoeft te geven en niet verder hoeft te motiveren waarom zijn geweldsaanwending rechtmatig is geweest. Juist in het rechtvaardigen van geweldgebruik kunnen incriminerende elementen zitten (*Stb.* 2001, 387: 9).

In drie gevallen moet het Landelijk Meldings Formulier (LMF) binnen 48 uur door de korpschef aan de officier van justitie ter kennis worden gebracht. Deze gevallen zijn:

1. de gevolgen van het aanwenden van geweld daartoe naar het oordeel van de korpschef of de commandant aanleiding geven;
2. het aanwenden van geweld lichamelijk letsel van meer dan geringe betekenis dan wel de dood heeft veroorzaakt, of;

3. gebruik is gemaakt van een vuurwapen en daarmee één of meer schoten zijn gelost.

Daarbij is aan te merken dat de term "letsel van meer dan geringe betekenis" mogelijk onduidelijk is. Uit een brief aan de Tweede Kamer van de Minister van BZK blijkt dat van "lichamelijk letsel van meer dan geringe betekenis in ieder geval sprake is als bijstand van een arts noodzakelijk is, bijvoorbeeld bij zware kneuzingen, botbreuken of aanzienlijk bloedverlies" (Kamerstukken II 2001/02, 26 345, nr. 76: 3).

De officier moet op basis van het LMF beoordelen of er een strafrechtelijk onderzoek ingesteld moet worden. Een dergelijk opsporingsonderzoek moet worden ingesteld indien de gewelddaanwending ernstige gevolgen heeft. Dat is in ieder geval aan de hand indien vuurwapengebruik de dood of lichamenlijk letsel ten gevolg heeft en wanneer overige geweldsaanwendingen de dood of zwaar lichamenlijk letsel tot gevolg hebben. In dergelijke gevallen geldt de Aanwijzing handelwijze geweldsaanwending (politie)ambtenaar (verder: Aanwijzing).

De derde categorie bestaat erin dat de gevolgen van de geweld-aanwending aanleiding geven om de officier van justitie in kennis te stellen. Dit is aan de hand indien gerede twijfel bestaat aan de rechtmatigheid van het geweldgebruik. In een dergelijk geval kan op basis van het LMF een verdenking van een strafbaar feit rijzen en kan de officier van justitie een opsporingsonderzoek instellen. Technisch gezien geldt de Aanwijzing in deze gevallen niet. Europese Jurisprudentie op basis van potentiële inbreuk op de artikelen 2 en 3 van het EVRM dwingen echter tot een soortgelijke indeling van het strafproces, zodat effectief het verschil gering is.

Aanwijzing handelwijze geweldsaanwending (politie)ambtenaar

De Aanwijzing (Stcrt. 2006, 143) heeft tot doel het onderzoek naar de toedracht van ernstige gevolgen van geweldsaanwending effectief, objectief en voortvarend te laten verlopen. Daartoe is een aantal aanwijzingen opgenomen:

- het onderzoek naar de toedracht van de feiten wordt uitgevoerd door de Rijksrecherche;
- de Rijksrecherche moet zo snel mogelijk naar de plaats van het voorval komen, om daar een onderzoek op de plaats van het geweldsincident uit te voeren. Opsporingshandelingen worden in beginsel niet gedaan door het korps waar de politieambtenaar werkt;
- indien een politieambtenaar geweld heeft aangewend in overeenstemming met de Ambtsinstructie 1994 wordt hij als getuige aangemerkt, ongeacht de aard van het letsel. Dit is slechts anders indien gerede twijfel bestaat aan het gelegitimeerd gebruiken van de geweldbevoegdheid. De beslissing over de status van de politieambtenaar is aan de officier van justitie;
- hoewel de politieambtenaar in beginsel als getuige wordt gehoord, wordt hij er niettemin op gewezen dat hij "geen vragen behoeft te beantwoorden, indien hij door beantwoording daarvan zichzelf aan het gevaar van vervolging kan blootstellen";
- de Hoofdofficier van Justitie ziet erop toe dat de leiding van het opsporingsonderzoek niet in handen komt van een officier van justitie die nauwe banden heeft met het dienstonderdeel waar de betrokken politieambtenaren werken;
- het onderzoek wordt toegezonden aan de Hoofdofficier van Justitie. De Hoofdofficier van Justitie beoordeelt het geweldgebruik op basis van de Politiewet 1993, de Ambtsinstructie en de relevante passages uit het Wetboek van Strafrecht;
- de Hoofdofficier van Justitie ziet af van strafvervolging indien "geen rechtens relevante twijfel kan bestaan over het bevestigende antwoord op de vraag of de strafrechter, indien de zaak aan hem zou zijn voorgelegd, een beroep op een rechtvaardigings- of

schulduitsluitingsgrond zal honoreren en de politiefunctionaris zal ontslaan van rechtsvervolging. Er kunnen echter omstandigheden aan de orde zijn waardoor het in de rede ligt het rechterlijk oordeel in te winnen." Voor het geval een onderzoek is ingesteld, maar nadien blijkt van rechtmatig geweldgebruik, is een afzonderlijke sepotgrond opgenomen: "09. Rechtmatige geweldsaanwending (politie)ambtenaar". Zie Aanwijzing gebruik sepotgronden, Stcrt. 2009, 12 653;

- indien de Rijksrecherche onderzoek doet naar het daadwerkelijk vuurwapengebruik waarbij minimaal één schot is gelost, moet de Adviescommissie politieel vuurwapengebruik een advies over de afdoening uitbrengen. De Hoofdofficier van Justitie is ook verplicht om zijn voorgenomen beoordeling voor te leggen aan deze adviescommissie.

De Aanwijzing zou vervallen per 31-12-2011 (Stcrt. 2006, 143), maar is verlengd. De top van het OM is in gesprek met alle partijen over een nieuwe Aanwijzing. Daarbij is vooral aandacht voor de rechtspositie van de ambtenaar die geweld heeft gebruikt. De vraag is dan namelijk aan de orde of die ambtenaar als getuige of als verdachte moet worden aangemerkt in het onderzoek. Nu schrijft de Aanwijzing in paragraaf 4.3 voor dat de politieambtenaar die geweld heeft gebruikt als getuige wordt aangemerkt. "Er moet uitgegaan worden van een gelegitimeerd gebruik van de geweldbevoegdheid [...] Als daar gerede twijfel over bestaat, moet hij als verdachte worden aangemerkt." Het uitgangspunt dat de politieambtenaar gelegitimeerd gebruik maakt van zijn geweldbevoegdheid tenzij daar gerede twijfel over bestaat, drukt vertrouwen uit in die politieambtenaar. De politieambtenaar is wel verplicht om zijn geweldgebruik te verantwoorden, maar wordt niet bij voorbaat in een strafrechtelijk kader betrokken.

Hoewel het horen van de politieambtenaar als getuige sympathiek oogt, schuilen er ook nadelen in. Die nadelen vloeien voort uit het feit dat de getuigenpositie in het strafrecht veel minder goed omschreven is dan die van de verdachte en met minder waarborgen omkleed. De verdachte is niet tot antwoorden verplicht. Daarnaast is wettelijk geregeld onder welke omstandigheden opsporingshandelingen mogen worden verricht en wanneer de verdachte toegang heeft tot een raadsman. Voor de getuige geldt een dergelijk welomschreven positie niet. Dit wringt vooral als een getuige op enig moment toch verdachte wordt. De verklaringen die de voormalige getuige dan al heeft afgelegd, blijven bruikbaar terwijl deze niet waren omkleed met de waarborgen die horen bij de positie van de verdachte.

De constructie om de opsporingsambtenaar automatisch als getuige te benaderen levert daarnaast moeilijkheden op in het opsporingsonderzoek. Zo kan het lastig zijn om bevoegdheden als binnentreden ter doorzoeking toe te passen indien het onderzoek nog geen verdachte heeft. In een dergelijk geval zou men alsnog de agent kunnen aanmerken als verdachte, maar iemand op pragmatische gronden aanmerken als verdachte lijkt niet heel zuiver.

Vervolgingsbeslissing

De beslissing tot het instellen van een vervolging concentreert zich op de vraag of er sprake is van (een verdenking van) een strafbaar feit. Binnen het strafrecht geldt als definitie voor het strafbare feit: een menselijke gedraging, die valt binnen een delictomschrijving, die wederrechtelijk is en aan schuld te wijten. Het criterium voor een menselijke gedraging is dat sprake moet zijn van een gewilde spierbeweging. In het geval van bewust geweldgebruik door een politieambtenaar zal dit criterium altijd behaald worden. De menselijke gedraging moet vallen binnen een delictomschrijving. Het aanwenden van geweld zal bijna altijd vallen onder de delictomschrijving van mishandeling, doodslag of bedreiging.

Omdat er meestal een gedraging is die valt binnen een delictomschrijving, zal de beoordeling van de officier van justitie zich voornamelijk concentreren op

het oordeel of de gedraging wederrechtelijk is en verwijtbaar. De wederrechtelijkheid kan worden weggenomen door de rechtvaardigingsgronden: noodweer, overmacht in de noodtoestand, wettelijke voorschrift, bevoegd gegeven ambtelijk bevel of het ontbreken van de materiële wederrechtelijkheid (art. 40 e.v. Wetboek van Strafrecht).

De schuld kan weggenomen worden door de schulduitsluitingsgronden noodweer excès, ontoerekenbaarheid, psychische overmacht, onbevoegd gegeven ambtelijk bevel en de Afwezigheid Van Alle Schuld (AVAS). Als uit het dossier voortvloeit dat succesvol beroep kan worden gedaan op een van de strafuitsluitingsgronden zal de hoofdofficier van justitie niet besluiten tot het instellen van vervolging. Dit vindt ook zijn weerklink in de Aanwijzing handelswijze geweldsaanwending (politie)ambtenaar.

De Hoofdofficier kan op basis van het opportuniteitsbeginsel beslissen dat van vervolging afgezien moet worden. Hierin wordt onderscheiden tussen het technisch sepot dat plaatsvindt omdat te weinig bewijs aanwezig is om een zaak te kunnen bewijzen, en het beleidssepot dat plaatsvindt omdat er gronden "aan het algemeen belang" ontleend zijn die het vervolgen in de weg staan. (artikel 67, tweede lid, Wetboek van Strafvordering).

Beklag tegen sepot: artikel 12 Strafvordering

Het openbaar ministerie is het enige orgaan dat in Nederland bevoegd is om een strafrechtelijke vervolging in te stellen. Deze bevoegdheid van het openbaar ministerie kent veel vrijheid. Als tegenwicht tegen deze discretionaire vrijheid is in het Wetboek van Strafvordering een mogelijkheid opgenomen om van het niet (verder) vervolgen beklag te doen. Artikel 12 Sv geeft de mogelijkheid om een beroep in te stellen bij het Gerechtshof tegen het niet-vervolgen, het niet voortzetten van de vervolging en tegen het vervolgen via een strafbeschikking. Alleen de rechtstreeks belanghebbenden mogen dit beklag doen, dus het slachtoffer of de nabestaanden. Het Gerechtshof moet beslissen op basis van de navolgende instructie: "[indien] het gerechtshof van oordeel is dat vervolging of verdere vervolging had moeten plaatshebben" (artikel 12i Wetboek van Strafvordering). Als het gerechtshof vindt dat een vervolging moest worden ingesteld of gecontinueerd, dan beveelt het Hof dat aan het OM. Het OM moet aan dit bevel voldoen. Steeds meer direct betrokkenen kennen de weg naar de artikel 12 procedure. Dat geldt in het ook voor (de directe omgeving van) slachtoffers van politieel politiegeweld. Voor de politieambtenaar die geweld aanwendt betekent dit dat er langer onzekerheid kan bestaan over zijn status in het strafproces.

9.3.2 Strafuitsluitingsgronden

Een politieambtenaar die met geweld een burger verwondt of doodt pleegt daarmee formeel gezien een strafbaar feit. De mogelijkheid bestaat dat het delict is gepleegd onder zondanige omstandigheden dat dit hem niet is toe te rekenen en straf daarom achterwege moet blijven. Deze strafuitsluitingsgronden zijn omschreven in de artikelen 39 (psychische stoornis), 40 (overmacht), 41 (noodweer), 42 (wettelijk voorschrift) en 43 (ambtelijk bevel). Daarnaast erkennen rechtsleer en rechtspraak ook ongeschreven strafuitsluitingsgronden. Het gaat dan om strafuitsluitingsgronden die niet in de wet zijn neergelegd: "afwezigheid van alle schuld" (AVAS) en "ontbreken van de materiële wederrechtelijkheid". Strafuitsluitingsgronden vormen een uitzondering op het normale uitgangspunt dat een gedraging die voldoet aan een delictsomschrijving, strafbaar is.

Strafuitsluitingsgronden worden onderscheiden in rechtvaardigingsgronden (die de wederrechtelijkheid aantasten) en schulduitsluitingsgronden (die de schuld wegnemen). In beginsel sluiten deze twee varianten elkaar uit. Deze tweedeling loopt parallel met het onderscheid tussen de strafbaarheid van het feit en de strafbaarheid van de verdachte (art. 350 Sv). In de rechterlijke beraadslaging komt de beoordeling van een eventuele rechtvaardigingsgrond aan de orde bij de vraag

naar de strafbaarheid van het bewezen verklaarde feit. De beoordeling van een schulditsluitingsgrond is aan de orde bij de vraag naar de strafbaarheid van de verdachte. Wanneer er een strafuitsluitingsgrond is, luidt de rechterlijke uitspraak in beide gevallen "ontslag van alle rechtsvervolgning". Er zijn twee beginselen die een rol spelen bij de vaststelling van de reikwijdte van strafuitsluitingsgronden (Wemes 1994: 170). De *Garantenstellung* en *culpa in causa* zijn van belang bij de vaststelling van de strafrechtelijke aansprakelijkheid van de schietende politieambtenaar.

Garantenstellung

Strafuitsluitingsgronden hebben voor bepaalde personen vanwege hun functie of beroep een minder groot bereik dan voor een doorsnee persoon. Dit heet *Garantenstellung*. Aan personen met een bepaalde maatschappelijke functie of rol mogen in bepaalde situaties hogere eisen worden gesteld dan aan de gemiddelde burger. Iemands hoedanigheid of functie kan een extra verantwoordelijkheid met zich mee brengen. Dat kan bijvoorbeeld gelden voor politiemensen, brandweerlieden, artsen en militairen. Politieambtenaren vervullen hun taak in een specifieke ambtelijke hoedanigheid en aanstelling. Zij vervullen een deel van de overheidstaak en hebben als sterke arm een de plicht om niet te versagen daar waar gewone burgers zullen mogen vluchten of dichtklappen. Hun bevoegdheden, uitrusting, opleiding, training en bewapening zijn daarop afgestemd. Van politieambtenaren mag verwacht worden dat zij met een zakelijke en doordachte aanpak ook moeilijke taken tot een goed einde kunnen brengen (Van de Vijver 1980: 27). Uiteraard zijn incasseringsvermogen en persoonlijke ervaringen van politieambtenaren van invloed op hun gedrag (Kruize en Wijmer 1993: 211), maar de rechtmatige uitoefening van hun bediening moet aan een hoge standaard voldoen. Voor de uitvoering van het geweldmonopolie geldt *noblesse oblige*, juist daar mag beroepsdeformatie geen rol spelen.

Voor een agent is het lastig om te beoordelen in hoeverre hij mag of moet vluchten of hij juist pal moet staan en niet mag wijken voor onrecht. De rechtspraak lijkt een voorkeur te hebben voor het gebruik van de vluchtmogelijkheid (Wemes 1994: 203). De politieministers stellen in hun toelichting op de Ambtsinstructie 1994 dat politiegeweld zoveel mogelijk beperkt moet blijven. Door de toegenomen communicatiemogelijkheden kunnen politieambtenaren door informatie verwerving en verwerking, maar ook door assistentie te vragen gevaarsituaties gemiddeld beter beheersen dan vroeger. Hier speelt de *Garantenstellung* hier een rol.

Een politieambtenaar die zich in een vechtpartij mengt om een verdachte aan te houden of vechtenden te scheiden, handelt in de rechtmatige uitoefening van zijn bediening. Het is hem dan niet te verwijten dat hij zich moedwillig aan de risico's van de vechtpartij heeft blootgesteld. Wanneer een burger zich mengt in een vechtpartij, is van noodweer niet meteen sprake omdat dat geen noodzakelijke verdediging oplevert (NJ 1987, 950). Dat geldt ook voor degene die de confrontatie zoekt of niet uit de weg is gegaan, hoewel daartoe voldoende gelegenheid was (NJ 1992, 256). Bij verdere professionalisering van het politieoptreden nemen de marges voor een geslaagd beroep op een strafuitsluitingsgrond navenant af. Vooral doordat de Ambtsinstructie 1994 de bevoegdheid tot geweldsgebruik afhankelijk stelt van de vereiste geoefendheid, kunnen agenten zich niet meer beroepen op gebrekkige raining. Het "recht" op het maken van fouten neemt af.

Culpa in causa

Een agent die een beroep lijkt te kunnen doen op een strafuitsluitingsgrond, kan toch strafbaar blijken te zijn, omdat het zijn eigen schuld is dat hij in de betreffende situatie verzeild is geraakt. In dat geval is sprake van *culpa in causa*. Dit is een verzamelbegrip voor gevallen waarin een feit toch strafbaar is, omdat de verdachte zich verwijtbaar vrijwillig zonder dwang of noodzaak in een gevaarlijke situatie heeft begeven (Wemes 1994: 171).

Het behoort tot de politietaak om in risicovolle situaties handelend op te treden, waar dit van een burger niet verlangd kan worden. Bij de plicht om te handelen komt de agent operationele speelruimte toe. Anderzijds brengt de Garantenstelling met zich mee dat er voor een politieambtenaar gemiddeld eerder sprake is van culpa in causa dan voor een gemiddelde burger. Het culpa in causa beginsel breidt de reikwijdte van beoordeling van politieel geweldgebruik uit tot de aanlooffase en de mate van geoefendheid van de politieambtenaar die het gewelddmiddel aanwendt.

In het politieonderwijs groeit het inzicht dat politieambtenaren zichzelf nogal eens in situaties manoeuvreren waarin niets anders overblijft dan geweld te gebruiken. Voorbeelden daarvan zijn: onnodig voor een rijdende auto gaan of blijven, achtervolgingen tegen elke prijs doorzetten, dekkingsmogelijkheden onbenut laten en taakverdeling met collega's verwaarlozen (Adang en Van Liempt 1996: 22; Adang en Timmer, 2005). Met het culpa in causa-beginsel is de plicht van de politieambtenaar aangescherpt om op grond van zijn professionaliteit te voorzien in wat voor een situatie hij terecht kan komen.

Artikel 42 Sr (wettelijk voorschrift)

"Niet strafbaar is hij die een feit begaat ter uitvoering van een wettelijk voorschrift."

Het spreekt vanzelf dat iemand die op gezag van de overheid en ter uitvoering van een wettelijk voorschrift geweld gebruikt en daardoor een delictsinhoud vervult, straffeloos behoort te blijven. Door te spreken van "ter uitvoering van" geeft de wetgever aan dat het wettelijk voorschrift een plicht of een taak moet voorschrijven. De algemene bevoegdheid van een politieambtenaar om in de rechtmatige uitoefening van zijn bediening geweld te gebruiken (art. 8 Politiewet 1993), gecombineerd met een specifieke bevoegdheid waartoe de agent dat geweld aanwendt (aanhoudingsbevoegdheid art. 53 en 54 Sv), vormt voor een agent een dergelijk wettelijk voorschrift. Datzelfde geldt voor de geweldsbevoegdheid in het kader van de handhaving van de openbare orde (art. 175 Gemeentewet) op grond waarvan de burgemeester aan de politie bevelen kan geven. De politieambtenaar is niet strafbaar, omdat hij handelde op basis van een ambtelijk bevel (art. 43 Sr). De burgemeester als "doen pleger" gaat vrijuit, omdat hij het feit doet plegen op basis van een ambtelijk bevel (HSR 1996: 333).

Artikel 42 Sr kent geen variant waarin het excès als bijzondere schuldsluitingsgrond functioneert. De politieambtenaar die geëmotioneerd raakt, omdat de verdachte bijvoorbeeld niet blijft staan, kan niet inbrengen dat hij heeft geschoten als gevolg van emoties en stress. De taakuitoefening moet voldoen aan de algemene beginselen van behoorlijk politieoptreden (proportionaliteit, subsidiariteit, redelijkheid, gematigdheid en behoorlijkheid).

De politieambtenaar die geweld gebruikt in de overtuiging dat hij een wettelijk voorschrift uitvoert, terwijl dat niet bestaat, blijft strafbaar. Artikel 42 Sr voorziet niet in een geval van dwaling. Van een politieambtenaar wordt juist goede kennis van de wettelijke voorschriften verwacht.

Er is een gaande discussie over artikel 42 Strafrecht als juist geformuleerde grond voor het gebruik van een geweldbevoegdheid (Naeyé, 2011). Sinds de crisis in de opsporing in de jaren 1990 (zie onder meer Commissie Van Traa, 1996) en daarop volgende jurisprudentie is duidelijk dat artikel 2 Politiewet 1993 zelf geen grond is het gebruik van verstrekkende bevoegdheden tot inbreken op grondrechten. Het "wettelijk voorschrift" is daarvoor onvoldoende uitgewerkt. Naeyé pleit ervoor om artikel 42 Strafrecht daarom te herformuleren naar voorbeeld van artikel 38 van het Wetboek van Militair Strafrecht (Staatsblad 2010, nr. 745; Naeyé, 2011). Dat luidt namelijk: "Niet strafbaar is de militair die geweld gebruikt in de rechtmatige uitoefening van zijn taaken in overeenstemming met de regels die voor de uitoefening van die taak zijn vastgesteld".

Artikel 43 Sr (ambtelijk bevel)

- "1 Niet strafbaar is hij die een feit begaat ter uitvoering van een ambtelijk bevel, gegeven door het daartoe bevoegde gezag.
- 2 Een onbevoegd gegeven ambtelijk bevel heft de strafbaarheid niet op, tenzij het door de ondergeschikte te goeder trouw als bevoegd gegeven werd beschouwd en de nakoming daarvan binnen de kring van zijn ondergeschiktheid was gelegen."

Wanneer een agent geweld gebruikt op bevel van zijn meerdere, wordt het toebrengen van (dodelijk) letsel gerechtvaardigd door de aanwezigheid van een rechtvaardigingsgrond (art. 43 Sr eerste lid) of een schulduitsluitingsgrond (art. 43 Sr tweede lid).

Een ambtelijk bevel kan alleen worden gegeven binnen een hiërarchische verhouding in een publiekrechtelijk verband. Er moet een zeggenschapsrelatie zijn waarbinnen de bevolene verplicht is aan het bevel gevolg te geven (Van Rest, 1991: 43). Het bevel kan de wederrechtelijkheid van een gedraging wegnemen voor degene die het bevel uitvoert. De opdrachtgever die de gedraging doet plegen, kan vrijuit gaan op grond van het wettelijk voorschrift dat hem de bevelsbevoegdheid verleent. De zeggenschapsrelatie tussen de politieambtenaar en zijn meerdere is wel een noodzakelijke maar geen voldoende grond voor de politieambtenaar om ieder bevel uit te voeren. De meerdere moet een wettelijke grondslag hebben waarop het bevel is gebaseerd. Het bevel moet passen binnen de taakopdracht van de ondergeschikte politieambtenaar. Met betrekking tot het politiegeweld zijn in de Ambtsinstructie 1994 een tweetal bevelsverhoudingen neergelegd op grond waarvan de individuele politieambtenaar wordt beperkt in zijn operationele beslissingsvrijheid om van zijn vuurwapen gebruik te maken. Zo is er in artikel 5 juncto 7 lid 1 onder c Ambtsinstructie 1994 een speciale bevelsverhouding in het leven geroepen voor het optreden in "gesloten verband, onder leiding van een meerdere". Daarbij mag de politieambtenaar uitsluitend vuurwapengeweld gebruiken in opdracht van het bevoegd gezag en op uitdrukkelijke last van zijn meerdere. Voor het gebruik van precisievuurwapens is er eveneens een speciale bevelsbevoegdheid. Het gebruik van dergelijke wapens vindt plaats op bevel van de commandant van de precisieschutters. Deze commandant is op zijn beurt afhankelijk is van een bevel door of vanwege de Hoofdofficier van Justitie, met toestemming van of namens de minister van Veiligheid & Justitie. De meerdere en de commandant ontleen aan deze regeling de bevoegdheid het bevel te geven. Zij kunnen straffeloosheid claimen op basis van artikel 42 Sr. De schutter die het bevel uitvoert, kan straffeloosheid claimen op grond van artikel 43 Sr. De politieambtenaar houdt dus een eigen verantwoordelijkheid en moet in geval van twijfel afzien van uitvoering. Voor blinde gehoorzaamheid of voor *Befehl ist Befehl* is geen plaats. In een uitzonderlijk geval, waarin een beroep op artikel 43 lid 2 Sr niet wordt gehonoreerd, kan een verschoonbare dwaling onder de werking van het beginsel AVAS, afwezigheid van alle schuld, vallen.

Artikel 41 lid 1 Sr (noodweer)

"Niet strafbaar is hij die een feit begaat, geboden door de noodzakelijke verdediging van eigen of eens anders lijf, eerbaarheid of goed tegen ogenblikkelijke, wederrechtelijke aanranding."

Wanneer straffeloosheid van het politieel vuurwapengebruik niet is te baseren op een wettelijk voorschrift, rest de vraag of de agent zich kan beroepen op noodweer (artikel 41 lid 1 Sr) of noodweerexces (lid 2). In artikel 41 komt tot uitdrukking dat iedere burger het recht heeft zich te verdedigen tegen iemand die hem aanvalt zonder recht of bevoegdheid, zelfs als hij daardoor een strafbaar feit pleegt. Aan de politieagent komt een beroep op noodweer dus toe in zijn hoedanigheid van

particulier. Dit vormt een vangnet voor die gevallen die niet vallen onder de geweldbepalingen in de Ambtsinstructie 1994.

Noodweer is een strafuitsluitingsgrond: de wederrechtelijkheid van de gedraging valt weg op grond van objectieve omstandigheden. Een beroep op noodweer(exces) is pas aan de orde wanneer bewezen is verklaard dat de agent het strafbare feit heeft gepleegd. Voor een geslaagd beroep op noodweer(exces) moet er sprake zijn van een "ogenblikkelijke, wederrechtelijke aanranding". Onder aanranding verstaat de rechtspraak: "gedragingen welke kunnen worden beschouwd als een feitelijke aantasting van eigen of eens anders lijf, eerbaarheid of goed, maar ook gedragingen welke een onmiddellijk dreigend gevaar voor zodanige aantasting opleveren" (NJ 1965, 262). De woorden "geboden door de noodzakelijke verdediging" geven aan dat de beginselen van proportionaliteit en subsidiariteit van toepassing zijn.

Artikel 41 lid 2 Sr (noodweerexces)

"Niet strafbaar is de overschrijding van de grenzen van noodzakelijke verdediging, indien zij het onmiddellijk gevolg is geweest van een hevige gemoedsbeweging, door de aanranding veroorzaakt."

Mogelijk is straffeloosheid van het politieel geweldgebruik niet in te roepen met een beroep op een wettelijk voorschrift, noch met een beroep op noodweer. In dat geval zou beroep op noodweerexces mogelijk kunnen zijn. Noodweerexces is een schuldsluitingsgrond. Dit betekent dat de verdachte zijn strafwaardige niet is te verwijten. De door de wederrechtelijke aanranding opgewekte hevige gemoedsbeweging (angst, vrees, woede, verontwaardiging, drift of radeloosheid) kan voortduren ook nadat het onmiddellijke gevaar objectief gezien is geweken. Zo lang ook kan die gemoedsbeweging de strafbaarheid uitsluiten, ook al overschrijdt de verdachte met zijn geweldgebruik daarbij de grenzen van de noodzakelijke verdediging. Een dergelijke excessieve reactie moet dan wel het gevolg zijn van de hevige gemoedsbeweging. Volgens vaste jurisprudentie gaat een beroep op noodweerexces niet op wanneer er geen noodweersituatie is (geweest). De overschrijding van de grenzen van noodzakelijke verdediging kan zich eerst voordoen indien die verdediging zelf noodzakelijk is of was (NJ 1985, 651). De Hoge Raad houdt duidelijk vast aan het bestaan van een noodweersituatie, althans in aanvang. Indien er in het geheel geen sprake is geweest van een noodzakelijke verdediging, kan de verdachte geen beroep doen op noodweerexces voor het handelen van de verdachte op het moment van de aanranding, noch voor het handelen daarna (NJ 1993, 691).

Artikel 40 Sr (overmacht)

"Niet strafbaar is hij die een feit begaat waartoe hij door overmacht is gedrongen."

De Memorie van Toelichting omschrijft overmacht als elke kracht, drang of dwang waartegen men geen weerstand kan bieden. Er zijn verschillende vormen van overmacht. Bij "disculperende psychische overmacht" is te denken aan de situatie dat men onder bedreiging van een pistool wordt gedwongen tot het plegen van een delict. Een rechtvaardigende noodtoestand kan ontstaan als iemand wordt geconfronteerd met conflicterende rechtsbelangen, waaruit men zich mag redden door het plegen van een strafbaar feit. Niet onder invloed van een hevige gemoedsbeweging, maar weloverwogen op basis van een zorgvuldige belangenafweging offert de verdachte het lichtere belang op ten behoeve van het zwaardere belang.

Afwezigheid van alle schuld (AVAS)

Tot slot kan in de afwikkeling van politiegeweld ook de afwezigheid van alle (strafrechtelijk relevante) schuld (AVAS) een rol spelen. Dit verzamelbegrip van het

niet wettelijke vastgelegde beginsel "geen straf zonder schuld" is een sluitpost. De hierboven beschreven schulduitsluitingsgronden gaan voor (HSR 1996: 276). Gezien de geringe betekenis van AVAS voor de afdoening van politieel geweldgebruik blijven deze strafuitsluitingsgronden hier verder buiten beschouwing.

9.4 Beoordeling door leidinggevenden

Iedere geweldmelding moet door een meerdere worden beoordeeld. Hiervoor staan in onderdeel D enkele vragen die beantwoord dienen te worden (zie kader). De verschillende korpsen passen dit ieder zo op hun eigen wijze toe. Bij sommige korpsen gebeurt dit in de praktijk door de direct leidinggevende, bij andere door een hogere politiechef en bij weer andere door IBT-docenten. Wat de korpsen echter met elkaar gemeen hebben is dat de beoordeling trouw geschiedt. Zo werd over 2010 in 95,9% van de geweldmeldingen een oordeel genoteerd. Dit was in 2005 nog wel anders, toen slechts voor 35% een oordeel kon worden vastgesteld.

Van de beoordelingen luidde 98,3% "rechtmatig" en 98,7% "volgens Ambtsinstructie 1994". In slechts 1,7% werd geoordeeld dat één of meerdere aspecten van het geweldgebruik niet in orde was. Daarnaast waren er ook enkele gevallen waarin het geweldgebruik wel rechtmatig en volgens Ambtsinstructie 1994 was, maar waar de beoordelaar het desondanks nodig vond om een gesprek met de betreffende politieambtenaar aan te gaan.

Kader – Beoordeling meldingsformulier geweldsaanwending

34.	a.	geweldsaanwending conform ambtsinstructie	ja/ nee
	b.	geweldsaanwending rechtmatig	ja/ nee
	c.	eventuele beslissing t.a.v. betrokken ambtenaar	.....

Het melden van geweldgebruik dient "onverwijld" te gebeuren, zodat indien noodzakelijk binnen 48 uur de officier van justitie in kennis kan worden gebracht (hoofdstuk 2, paragraaf 4, artikel 17, lid 3 van de ambtsinstructie). Het woord "onverwijld" is niet nader gespecificeerd, maar uit praktisch oogpunt ligt het voor de hand dat dit binnen 48 uur (dus binnen 2 dagen) moet gebeuren. In het overgrote gedeelte van de gevallen lukt dit, maar 13,5% wordt pas na langer dan 2 dagen gemeld aan de meerdere. 3,1% van de meldingen vindt zelfs pas na langer dan een week plaats, waarvan het bij bijna de helft langer dan een maand duurt. De redenen hiervoor zijn de onderzoekers onbekend.

Voor politieambtenaren is het prettig als zij spoedig een beoordeling ontvangen van hun geweldmelding, vooral als het gaat om vuurwapengebruik of politiegeweld met letsel tot gevolg. Ook komt het voor dat burgers zeggen een klacht in te gaan dienen tegen de politieambtenaar. Een vlote beoordeling helpt dan de stress weg te nemen. In 34% van de gevallen wordt er nog op de dag van het incident een oordeel gegeven. In 68,5% is dit binnen een week gebeurd. In de overige gevallen (31,5%) duurt het dus langer dan een week voordat een politieambtenaar weet waar hij aan toe is. In 11,2% is dit langer dan een maand, maar dan gaat het ook om de meest complexe incidenten en onderzoeken.

9.5 Klachten

In 2009 is het landelijke advies uitgebracht om klachten uniform te gaan rubriceren. Werkgroepen zijn ingesteld om aan de volgende vier onderwerpen te werken: een uniform jaarverslag, leren van klachten, rechtspositie beklagde medewerker en het uniform klachtenformulier (Jaarverslag Klachten Politie Utrecht 2010). De ontwikkelingen zijn in volle gang en dit is ook goed zichtbaar. Drie van de zes bestudeerde korpsen, te weten Utrecht, Zeeland en Brabant Zuid-Oost, hebben in 2010 een uniform klachtenjaarverslag gepresenteerd. De

korpsen Amsterdam-Amstelland, Friesland en Twente rapporteren ieder nog op eigen wijze.

9.5.1 Aantal klachten

De Nationale Ombudsman meldt dat in het jaar 2010 alle korpsen samen iets meer dan 7.000 klachten hebben ontvangen (Jaarverslag van de Nationale ombudsman 2010). Het totaal aantal klachten dat in 2010 is ingediend over de zes steekproefkorpsen bedraagt 2.469. Niet al deze klachten zijn daadwerkelijk in behandeling genomen. Het aantal behandelde klachten in 2010 komt op 1.934, een aanzienlijk lager getal. Dit aantal gaat over de behandelde klachten en bevat ook klachten die in 2009 al zijn ingediend maar pas in 2010 zijn afgehandeld. Bij alle korpsen is een trend te zien in afname van het aantal klachten ten opzichte van de jaren ervoor. Wanneer deze trend de komende jaren doorzet is er sprake van een piek aan aantal klachten in 2009.

9.5.2 Fase van afhandeling

Hoewel procedures rondom klachtenafhandeling per korps enigszins verschillen is altijd het onderscheid tussen informele en formele afhandeling aanwezig. Informele afhandeling wordt ook wel (informele) bemiddeling genoemd. Bij iedere klacht wordt altijd gepoogd deze eerst informeel af te handelen. De klager treedt in deze fase in gesprek met de klachtencoördinator die als intermediair tussen de organisatie en de klager staat. Gesprekken met de klager, de intermediair en in sommige gevallen ook de beklaagde leiden in veel gevallen tot het oplossen van de klacht. Wanneer een klacht niet langs de informele weg kan worden opgelost, gaat de formele procedure in werking. In de meeste onderzochte korpsen wordt het merendeel van de klachten informeel opgelost. Amsterdam heeft het laagste percentage informeel opgeloste klachten, namelijk 55%. Dit in grote tegenstelling tot Zeeland, waar 94% van de klachten informeel wordt afgehandeld. De politie Zeeland heeft de klachten uit 2010 allemaal informeel afgehandeld, maar een aantal klachten uit 2009 is in 2010 nog formeel afgehandeld.

9.5.3 Doorlooptijd

De korpsen overschrijden de termijn tot afhandelen van de klacht regelmatig en dan vooral bij de formele procedure. Er zijn verschillende redenen aan te dragen voor deze overschrijdingen, waarvan de meest genoemde zijn: een organisatorisch probleem bij het korps, vertraging door reactie van de klager of complexiteit van de klacht. Bij de korpsen Brabant-Zuid-Oost en Amsterdam-Amstelland duurt meer dan de helft van de formele klachtenafhandelingen langer dan de gestelde termijn van 14 weken. De politie Utrecht heeft in 2010 maar één formele klacht binnen de gestelde termijn afgehandeld en 53 klachten buiten de termijn. In Friesland worden de klachten in 40% van de gevallen niet binnen 10 weken afgehandeld. De korpsen Twente en Zeeland overschrijden in maar enkele gevallen de gestelde termijn. Ook bij informele klachtenafhandeling wordt de termijn vaak overschreden, maar minder dan bij formele klachtenafhandeling.

9.5.4 Klachten over geweldgebruik

In relatie tot het onderzoek zal in deze sectie worden gekeken naar de klachten die gaan over geweldgebruik en de verhouding hiervan tot de klachten in totaal. Niet ieder bestudeerd korps liet het toe op basis van de rapportage in te zoomen op de aard van de verschillende klachten. Hierdoor zal in deze paragraaf vooral worden gekeken naar de korpsen die wel inzicht geven in het onderscheid in klachten. Korpsen die in deze analyse worden meegenomen zijn Brabant Zuid-Oost, Utrecht, Zeeland en Amsterdam-Amstelland. Het totaal aantal geweld-gerelateerde klachten van deze korpsen in 2010 komt op 166. Met een totaal van 1.602 klachten in 2010, kan worden geconstateerd dat 10,4% van alle klachten geweld gerelateerd is. Uit de geweldmeldingsformulieren wordt duidelijk dat in de korpsen Utrecht en Amsterdam op 4,7% van de geweldaanmeldingen een klacht

volgt. In het Brabant-Zuid-Oost ligt dit lager, namelijk 1,5%. In Zeeland worden relatief veel klachten ingediend, ruim 8%. De oorzaak hiervan is uit de verkregen data moeilijk te halen en behoeft verder onderzoek.

Binnen de klachten gerelateerd aan geweld wordt onderscheid gemaakt in de verschillende soorten geweld, te weten: fysiek, handboeien, wapenstok, peperspray, diensthond en vuurwapen. Opmerkelijk is dat bij het korps Amsterdam relatief veel klachten binnen komen die betrekking hebben op het gebruik van handboeien. Het gaat hier om de helft van alle klachten die worden ingediend. Dit is in tegenstelling tot de andere korpsen, waar relatief minder wordt geklaagd over handboeien. Over het algemeen is het aantal klachten gelijk verdeeld met het aantal geweldmeldingsformulieren dat is opgemaakt. Dit wil zeggen dat over ieder soort geweld percentueel gezien even veel klachten worden ingediend.

In 2010 zijn er minder klachten ingediend dan in 2009. De meeste klachten zijn afgehandeld in de informele fase, dus zonder dat de korpsbeheerder en de klachtencommissie er aan te pas komen. De redenen hiervan zijn uit deze studie niet op te maken en behoeven verder onderzoek. De tijd die het kost om klachten af te handelen is bij de meeste korpsen toegenomen en overschrijdt hierdoor vaak de gestelde termijn. Dit geldt voor de informele procedure, maar vooral voor de formele procedure. Ruim 10% van de ingediende klachten betreft geweldgebruik. Over de verschillende typen politiegeweld wordt evenredig vaak geklaagd.

9.6 Nationale ombudsman

De burger die zich niet behoorlijk behandeld voelt door (een functionaris van) een overheidsinstantie kan terecht bij de Nationale ombudsman als de organisatie de klacht zelf niet (naar tevredenheid van de klager) afwikkelt. De Nationale ombudsman is een onafhankelijke organisatie die door middel van bemiddeling tracht partijen tot elkaar te brengen en tot een bevredigende oplossing te komen. Over het jaar 2010 kwamen er bijna 12.000 zogeheten "binnenwettelijke" klachten binnen bij de Nationale ombudsman. Daarvan hadden er 1.219 (10,3%) betrekking op de politie. In vergelijking tot 2008 en 2009 is er een procentuele stijging waarneembaar in het aantal klachten dat de Nationale ombudsman over de politie ontvangt.

Tabel 9.1 Klachten over politie bij Nationale ombudsman (absolute aantallen en %)

Klachten/Jaar	2008	2009	2010
Aantal	956	1.021	1.219
Percentage	8,6%	9,9%	10,3%

Over de zes onderzochte korpsen heeft de Nationale ombudsman 374 klachten binnengekregen. Dat is ongeveer 15% van de bij de korpsen zelf ingediende klachten. In 221 zaken heeft de Nationale ombudsman geïntervenieerd en in 82 zaken is hij een onderzoek gestart.

9.7 Interne onderzoeken

De Bureaus Interne Onderzoeken van de politie deden in 2008 1.451 disciplinaire en strafrechtelijke onderzoeken tegen 1.453 medewerkers, in 2009 1.247 onderzoeken tegen 1.277 agenten en in 2010 1.304 onderzoeken tegen 1.424 agenten (Van Hoogdalem-Zomer, 2011). De interne onderzoeken worden sinds een aantal jaren centraal bijgehouden en getalsmatig geanalyseerd.

In 2010 hadden 566 van die 1.304 onderzoeken betrekking op geweldgebruik (44%), waarvan 136 disciplinair en 430 strafrechtelijk werden onderzocht. Van de 136 disciplinaire zaken werd in 37 zaken plichtsverzuim en in 5 zaken een strafbaar feit geconstateerd. Gegrond is dus 31%. Van de 430 strafzaken tegen geweld hadden er 390 betrekking op mishandeling. Daarvan is

in 21 gevallen (5%) een strafbaar feit geconstateerd. In 12 van deze 21 onderzoeken kreeg de betrokken politieambtenaar ontslag en in 2 zaken voorwaardelijk ontslag. De andere opgelegde sancties in 2010 zijn niet bekend (Van Hoogdalem-Zomer, 2011). De laatste juridisch-wetenschappelijke inhoudsanalyse van de integriteitsonderzoeken van de politie dateert van 2004 (Van der Steeg, 2004).

9.8 Strafrechtelijke afwikkeling

Als het politiegeweld letsel heeft veroorzaakt en als de politie heeft geschoten wordt dit op rechtmatigheid beoordeeld door de Hoofdofficier van Justitie. De Hoofdofficier van Justitie beoordeelt het geweldgebruik op basis van het dossier, dat een zaakofficier van Justitie heeft opgebouwd. De diverse adviezen en het eventuele rapport van BIO of Rijksrecherche zijn daarin opgenomen. De Hoofdofficier beslist uiteindelijk of er aanleiding is om de betreffende politieambtenaren te vervolgen of om bij de korpsbeheerder op een disciplinaire maatregel aan te dringen. In een enkel geval zet de Hoofdofficier van Justitie daartoe een stok achter de deur door middel van een voorwaardelijk sepot. Ook kan de Hoofdofficier van Justitie een inhoudelijke evaluatie voorstellen, wanneer hij strafrechtelijke noch disciplinaire maatregelen opportuun acht. Evaluatie vindt bij voorkeur plaats in de aanwezigheid van de leidinggevendenden van de betrokken politieambtenaar. In enkele gevallen wordt de politieambtenaar ten parkette ontboden voor een gesprek.

9.8.1 OM Adviescommissie beoordeling vuurwapenincidenten

De afdoening van politieel vuurwapengebruik verschilt zowel inhoudelijk als procedureel nog steeds per arrondissement. Het College van Procureurs-generaal heeft naar aanleiding van aanbevelingen in *Onder schot* (Timmer e.a., 1996: 393) getracht lijn te brengen in de beoordeling van "rake zaken". Sinds 1 april 1998 bestaat daarom de OM adviescommissie beoordeling vuurwapenincidenten (College van Procureurs-generaal, brief 1998021298/1998010926). Deze commissie bestaat uit drie Hoofdofficieren van Justitie, ondersteund door een ambtelijk secretaris. Iedere (fungerend) Hoofdofficier van Justitie is verplicht een voorgenomen afdoening van een schietgeval met letsel voor advies aan de adviescommissie voor te leggen. De adviescommissie adviseert binnen een week. Als de Hoofdofficier van Justitie wil afwijken van het advies, dan moet hij dit gemotiveerd aan de commissie voorleggen. Ook kunnen andere vuurwapenmeldingen voor advies aan de commissie worden voorgelegd (casus 10.1 is daarvan een voorbeeld). De voorzitter van de adviescommissie stelt, ondersteund door een ambtelijk secretaris, het advies op. De commissie kan ook fungeren als meervoudige kamer van advies in complexe zaken en in vraagstukken waarover geen of onvoldoende jurisprudentie is.

9.8.2 Beslissing OM

De afdoening door het OM kan de vorm hebben van een sepotbeslissing of een vervolgingsbeslissing, dat wil zeggen het vorderen van een gerechtelijk vooronderzoek of het uitbrengen van een dagvaarding. In zeldzame gevallen zal dat gepaard gaan met een bevel tot inverzekeringstelling of voorlopige hechtenis.

De officier van Justitie kan in principe vrij beslissen over de opportuniteit van de strafrechtelijke vervolging. Hij heeft geen vervolgingsplicht. Zijn beslissing stoelt op zijn vermoeden of de vervolging zal kunnen leiden tot een schuldigverklaring door de rechter ter terechtzitting. Daarbij anticipeert hij op de te verwachten beslissing van de rechter over de formele en materiële vragen zoals voorgeschreven in de artikelen 348 en 350 Sv. Dit opportuniteitsbeginsel wordt zo opgevat dat er een reden moet zijn om tot vervolging over te gaan. Het algemeen uitgangspunt is daarbij "geen vervolging, tenzij". Niet ieder politieel vuurwapengebruik dat in strijd met de wet heeft plaats gevonden, vereist een strafrechtelijke reactie. Andersoortige reacties bieden soms bevredigender mogelijkheden dan het strafrecht, bijvoorbeeld via het tuchtrecht.

Wanneer een schuldigverklaring niet haalbaar lijkt, zal de OvJ seponeren (technisch sepot). Met een technisch sepot laat het OM de zaak geheel rusten. In dat geval er kan geen strafrechtelijke reactie volgen, omdat de bevoegdheid of de mogelijkheid tot vervolging naar het oordeel van het OM ontbreekt, bijvoorbeeld wegens de aanwezigheid van een strafuitsluitingsgrond. Is dat niet het geval, dan beoordeelt de OvJ of de op zich zelf haalbare vervolging, opportuun is. Indien naar aanleiding van het ingestelde voorbereidend onderzoek het OM van oordeel is dat vervolging moet plaats hebben, gaat het daartoe zo spoedig mogelijk over. De officier van Justitie kan op grond van artikel 167 lid 2 en 242 lid 2 Sv afzien van vervolging "op gronden aan het algemeen belang ontleend." Als strafrechtelijke vervolging niet opportuun is, volgt een zogenaamd beleidssepot. Ook een beleidssepot kan geheel zonder gevolgen blijven; men spreekt van een "kaal sepot". Maar een beleidssepot kan ook worden gecombineerd met het uitdelen van een waarschuwing, schriftelijk dan wel mondeling en het stellen van voorwaarden.

In de periode 1978-2000 seponerde het OM in totaal 90 procent van de zaken waarin een burger door een politiekogel werd getroffen (Timmer, 2005). Tabel 9.2 toont de beoordeling van gevallen van politieel vuurwapengebruik met letsel of de dood tot gevolg uit 2009 en 2010, voor zover bekend. In het bestek van dit onderzoek was het niet mogelijk om alle Rechtbanken en Gerechtshoven te bevragen op de daadwerkelijke afdoening na een eventuele vervolgingsbeslissing of een beklagprocedure ex artikel 12 Wetboek van Strafvordering. De afdoeningbeschikkingen van de 19 hoofdofficieren van Justitie over politieschietincidenten worden niet centraal gearchiveerd. Wel centraal beschikbaar zijn de afdoeningadviezen van de OM Adviescommissie. Die zijn voor dit onderzoek ingezien. In 2009 deed de Rijksrecherche 29 onderzoeken naar politieschietincidenten met letsel. In 2010 waren dat er 26. Van 41 van deze 55 dossiers waren bij de OM Adviescommissie afdoeningadviezen.

Tabel 9.2 laat zien dat in ruim de helft (56%) van deze schietincidenten met letsel de agentschutters niet zijn vervolgd omdat zij zich konden beroepen op een wettelijke bevoegdheid (42 Sr.). Ongeveer een derde (34%) van de agentschutters kon zich naar het oordeel van de Hoofdofficier van Justitie beroepen op noodweer (artikel 41 Strafrecht). In 4 van de 41 gevallen (10%) oordeelde de Hoofdofficier dat het vuurwapengebruik niet rechtmatig was en besloot het OM in beginsel om te gaan vervolgen. Dit is consistent met de periode 1978 tot en met 2000 (Timmer, 2005).

Tabel 9.2 Beoordeling OM rechtmatigheid schietincidenten (absolute aantallen en percentages)

	2009	2010	Totaal	percentage
Conform geweldbevoegdheid	10	15	25	58%
Noodweer	6	8	14	33%
Niet Rechtmatig	3	1	4	9%
TOTAAL	19	24	43	100%

Bron: Openbaar Ministerie

Een selectie van rechterlijke uitspraken ter zake van politiegeweld is opgenomen in bijlage 9.1.

9.8.3 Strafrechter en politiegeweld

In enkele van de gevallen dat het OM "onrechtmatig" oordeelde in 2009 en 2010, mondde dat uit op een voorwaardelijk sepot. Dat wil in dit verband zeggen dat de Hoofdofficier liever niet wil vervolgen en de korpsbeheerder en korpsleiding de kans geeft om disciplinaire maatregelen te nemen. Doet de korpsleiding dat niet binnen de door hoofdofficier bepaalde termijn, dan gaat het OM alsnog vervolgen. In 2009 geeft het OM in drie gevallen een voorwaardelijk sepot, waarbij de voorwaarde is dat de korpsbeheerder een disciplinaire sanctie moet opleggen. Casus 9.1 is daar een voorbeeld van. Van de anderen is de afloop niet bekend.

Casus 9.1   Nachtelijke inbraak in supermarkt

De politie krijgt op een zaterdagavond rond 2 uur in de ochtend een melding van inbraak in een supermarkt. Vier agenten gaan ter plaatse. Drie van de vier gaan meteen de supermarkt binnen. De vierde agent blijft achter bij dienstauto. Zij draagt geen veiligheidvest, de dienstauto is op slot en zij heeft de sleutel niet. Het is donker, maar de dienstauto staat nabij een lantaarnpaal. Op enig moment komen er twee jongens uit de richting van de supermarkt rennen. Zij passeren de politieauto en de agente op ongeveer vier meter. De agente sommeert hen te blijven staan, maar zij roepen volgens de agente terug: "Ga weg! Wij zijn bewapend!" of woorden van gelijke strekking. Zonder te waarschuwen schiet de agente vervolgens vrijwel meteen twee maal gericht op één van de jongens. Deze jongen van 15 wordt getroffen in een voet en in een knie.

Het Openbaar Ministerie is van oordeel dat de agente niet rechtmatig heeft gehandeld. Zij kan zich volgens het OM niet beroepen op een geweldbevoegdheid ter aanhouding. De verdachte personen waren immers niet vuurwapengevaarlijk (artikel 7 lid onder a Ambtsinstructie 1994) en werden ook niet verdacht van een geweldsmisdrijf waar vier jaar of meer gevangenisstraf op staat (artikel 7 lid onder b Ambtsinstructie 1994). De agente hoefde zich niet tegen de twee jongens te verdedigen, want op het moment dat zij schoot liepen zij van haar weg. Zij kan zich dus ook niet beroepen op noodweer (art. 41 Sr). Het OM ziet echter geen meerwaarde in vervolging en besluit voorwaardelijk te seponeren. De korpsbeheerder moet volgens het OM de agente disciplinair corrigeren en het optreden ter lering goed evalueren. De korpsbeheerder laat echter geen tuchtrechtelijke procedure starten. Binnen de gestelde termijn ontvangt het OM geen bericht over de tuchtrechtelijke beslissing. Het OM besluit daarop de agente toch te vervolgen voor het neerschieten van een jongen van 15 jaar oud. Het OM vraagt de rechtbank om een werkstraf van 150 uren wegens poging tot zware mishandeling.

Rechtbank oordeelt in november van het jaar na het voorval dat de agente zich niet kan beroepen op een bevoegdheid om te schieten ter aanhouding en evenmin op noodweer. De rechtbank vindt dat de agente heeft gedwaald in haar beoordeling dat zij in gevaar was en zich moest verdedigen. Daarbij heeft zij naar het oordeel van de rechtbank wel proportioneel en subsidiair gehandeld door op de benen van de weggrennende verdachte te schieten.

Bron: onder meer LJN: B04538, 06/850265-09.

In casus 9.1 hebben korpsbeheerder en korpsleiding nagelaten om de agente de door het OM gevraagde disciplinaire correctie te geven. Vervolgens zag het OM zicht genoodzaakt om te gaan vervolgen. Maar de rechtbank voelde niet voor een zware strafrechtelijke correctie. In wezen hebben korpsbeheerder en korpsleiding hun agente ruim een jaar in onzekerheid gelaten.

Artikel 12 Strafvordering

Het beklag bij het Gerechtshof tegen een sepot door het OM (art. 12 Strafvordering) is een steeds meer gebruikt middel in strafzaken. Ook in gevallen van politiegeweld gebruiken slachtoffers of nabestaanden dit middel steeds vaker om hun ongenoegen te uiten over het politieoptreden en de beoordeling daarvan door het OM. De eerste 18 jaren van de onderzochte periode van 1978-1995 tellen vijf klaagschriften bij het Hof tegen het niet vervolgen van een politieschutter (Timmer e.a., 1996). Dat is minder dan één per drie jaar. De zes jaren 1996 tot en met 2000 telden zeker 10 van dergelijke bezwaarprocedures (Timmer, 2005). Dat is ruim twee per jaar. Deze stijgende tendens heeft zich in het gehele strafrecht doorgezet en waarschijnlijk ook in politiekwesties. De mondige burger en de marktbewuste advocaat lijken het art. 12 Sv te hebben gevonden als middel om politieoptreden verstrekkender aan de kaak te stellen. Aangezien de termijnen van beoordeling door het OM en van beklag en beslissen daarop zeer ruim zijn, kan

een zaak daardoor voor een agentschutter jaren slepen. Een goed voorbeeld daarvan is een Amsterdamse casus. Een agent schiet in Amsterdam op 11 december 2001 een verdachte dood. Na aanvankelijk sepot, beklag daartegen bij het Gerechtshof en een gerechtelijk vooronderzoek met reconstructie ontslaat de rechtbank hem op 28 juli 2005 van rechtsvervolging. Dat dit ook sneller kan en tegenwoordig meestal ook sneller gaat toont casus 9.2 Interventieschoten.

Casus 9.2 Interventieschoten

Op 19 januari 2010 gaat een 40-jarige man in Friesland door het lint. In verband met een echtscheiding ziet de man, die bekend staat vanwege zijn korte lontje, al enige tijd zijn twee zoontjes niet meer. Rond het middag uur slaan de stoppen bij de man door. Hij sticht brand in zijn woning, stapt met een groot "jagersmes" in zijn auto en rijdt met hoge snelheid weg. Een buurtbewoner maakt hiervan meteen melding bij de politie. De politie kent de man uit eerdere incidenten. De meldkamer stuurt meteen politiemensen naar enkele locaties waar de man gezien de eerdere ervaringen zou kunnen opduiken. Eén daarvan is de school waar zijn twee kinderen op zitten. De verdachte rijdt eerst naar het werk van zijn ex-vrouw. Als hij haar daar niet treft, rijdt hij door naar de school. De ex-vrouw is op de hoogte van de op handen zijnde agressie van de man. Daarom heeft zij haar twee kinderen vervroegd van school gehaald en was zij dus eerder ook niet op haar werk.

Bij de school staan twee agenten opgesteld om de verdachte eventueel op te vangen en aan te houden, in ieder geval op grond van brandstichting. De twee agenten spreken op grond van de beschikbare informatie onderling af dat zij de man gaan aangehouden en dat hij in geen geval de school in mag komen. Bovendien spreken zij af dat één van de agenten gericht zal schieten ter aanhouding als de verdachte zich verzet tegen of onttrekt aan zijn aanhouding en niet voldoet aan hun opdrachten. De school had de instructie gekregen ramen en deuren goed gesloten te houden. De school was niet ontruimd, mede gezien de korte tijd tussen melding en mogelijk verschijnen van de man bij de school.

Kort nadat de agenten zich bij de school hebben geposteerd verschijnt de verdachte daar ook met zijn auto. Hij rijdt met hoge snelheid op de voordeur van de school af en stormt zwaaiend met een mes het schoolplein op om naar binnen te gaan. De agenten sommeren hem meermalen om te blijven staan en het mes weg te leggen. Als hij daar niet aan voldoet, schiet één van de agenten drie maal op de verdachte. Het eerste schot mist doel. Het tweede schoot treft een bovenbeen van de verdachte, waardoor deze valt. Vervolgens probeert de verdachte met zijn mes zich zelf te doden. Daarop schiet de agent de verdachte in zijn hand. Het mes valt op de grond en de verdachte wordt onder controle genomen en later afgevoerd met een ambulance.

De rechtbank veroordeelt de verdachte tot vier jaar cel, waarvan één jaar voorwaardelijk. Daarnaast moet de man zich onder psychiatrische behandeling stellen en komt hij onder toezicht van de reclassering te staan. De rechtbank verwerpt het verweer van de verdachte dat de politie onrechtmatig zou hebben gehandeld.

De verdachte doet naderhand aangifte tegen de agentschutter van poging tot moord. Mede op advies van de OM Adviescommissie Vuurwapengebruik oordeelt de Hoofdofficier van Justitie dat de agentschutter rechtmatig heeft gehandeld en stelt geen vervolging in. Daarop verzoekt de verdachte op grond van artikel 12 Strafvordering het Gerechtshof om het OM te bevelen de agent alsnog te vervolgen. Op 20 februari 2012 oordeelt het Gerechtshof in Arnhem dat de eerste twee schoten van de agent gerechtvaardigde aanhoudingsschoten waren op grond van artikel 7 van de Ambtsinstructie 1994. Het derde schot in de hand van de verdachte past volgens het Gerechtshof niet in de geweldinstructie. Het Hof vindt dat de agent dit vanwege zijn intentie en omdat feit dat hij niet op een vitaal lichaamsdeel schoot niet strafrechtelijk is te verwijten.

Bronnen onder meer: Gerechtshof Arnhem LJN: BV6431 K11/0137, *Leeuwarder Courant*, 20 januari 2010.

Recht in tegenspraak

De strafrechter weet zich niet altijd goed raad met de beoordeling van toepassing van geweldbevoegdheden door de politie en de weging daarvan in de berechting van burgerverdachten en in de afzonderlijke berechting van agentverdachten. Dat kan leiden tot merkwaardige tegenstrijdigheden in de uitkomst van de rechtspraak, die tot consequentie hebben rechtsonzekerheid voor uitvoerende politieambtenaren. Twee recente voorbeelden uit de nasleep van twee recente politieschietincidenten in de casusbeschrijving 9.3 Auto doorzeefd laten zien dat de rechtspraak in dit soort zaken verre van consequent is.

Casus 9.3 Auto doorzeefd

In 2005 traden agenten op tegen drie nachtelijke winkelinbrekers. Op de gewelddadige vluchtpogingen van de verdachten en het vermoeden van wapens volgden 32 gerichte politieschoten op de verdachtenauto. Deze kwam kilometers verder tot stilstand. De verdachte bestuurder overleefde het, met een politiekogel in zijn hoofd. Hij werd in hoger beroep veroordeeld. Het Gerechtshof Den Haag gaf de man strafvermindering, omdat de politie volgens het Hof onrechtmatig had geschoten. De Hoofdofficier besloot echter de agentschutters niet te vervolgen. De verdachte maakte daar bij het Gerechtshof bezwaar tegen via artikel 12 van het Wetboek van Strafvordering. Het Gerechtshof Den Haag oordeelde vervolgens in juli 2010 dat de agenten rechtmatig ter aanhouding hadden geschoten.

Casus 9.4 Schieten op winkelinbreker

"Rechtbank: schietende agenten over de schreef", kopt BN De Stem van 14 juli 2010. Stond er een agent terecht? Nee, de verdachte van een nachtelijke winkelinbraak. De rechter gaf hem strafvermindering, omdat de politie hem onrechtmatig zou hebben neergeschoten. Is die agent inderdaad vervolgd? Nee, de Hoofdofficier van Justitie vond dat hij rechtmatig had gehandeld.

De rechter heeft tot taak om in strafzaken de gebruikte politiebevoegdheden te toetsen op rechtmatigheid, inclusief geweldbevoegdheden. De legitimiteit van politieoptreden en rechtspraak en de rechtszekerheid van agenten zijn echter niet gebaat bij tegenstrijdige uitspraken van rechters over hetzelfde politieoptreden, nota bene door hetzelfde rechtsorgaan.

9.9 Antwoord

In dit hoofdstuk is antwoord gezocht op de vraag:

Hoe is het politiegeweld getoetst en beoordeeld?

9.9.1 Bevindingen

Er zijn zes routes waarlangs geweldgebruik door de politie kan worden getoetst en beoordeeld:

- 1 intern door de leidinggevende en eventueel de korpsleiding of korpsbeheerder;
- 2 extern op grond van het klachtrecht door tussenkomst van de Commissie voor de Politieklachten en eventueel door de Nationale ombudsman;
- 3 intern op grond van het tuchtrecht door de korpsleiding en de korpsbeheerder;
- 4 extern door de Hoofdofficier van Justitie (ter zake van geweldgebruik met letsel of schieten);
- 5 extern door de Hoofdofficier van Justitie door tussenkomst van de OM Adviescommissie Vuurwapengebruik (schieten met letsel);

6 de strafrechter.

De politie heeft de organisatie van de beoordeling van politiegeweld zichtbaar verbeterd. Over het jaar 2005 van nog maar 35% van de geweldmeldingen een oordeel te vinden (Drenth e.a., 2008). Van 95,9% van de geweldmeldingen uit 2010 was een beoordeling geregistreerd.

In 34% van het gemelde geweldgebruik geeft de verantwoordelijk leidinggevende nog op de dag van het incident een oordeel. In 69% is dit binnen een week gebeurd. In de overige gevallen (32%) duurt dit langer dan een week, in 11% langer dan een maand.

Van de in behandeling genomen klachten tegen agenten heeft gemiddeld ongeveer 10% betrekking op geweldaanwending. Een kwart tot een derde van deze klachten wordt geheel of gedeeltelijk gegrond verklaard. Van de 1.304 interne onderzoeken betroffen er 578 (44%) gevallen van geweldaanwending. De Bureaus Interne Onderzoeken hebben deze zaken hoofdzakelijk onderzocht op grond van het Wetboek van Strafrecht. In 26 zaken was de conclusie dat de betreffende agent een strafbaar feit had gepleegd. In 37 zaken had de agent zijn of haar plicht verzuimd (disciplinair).

Voor schietincidenten met letsel worden agenten zelden vervolgd, laat staan veroordeeld. Sinds 1978 zijn er tussen 40 en 50 agentschutters vervolgd. Van hen zijn er 11 schuldig bevonden en veroordeeld, waarvan tien met strafoplegging. In vier zaken veroordeelde de rechter de agent tot een (voorwaardelijke) boete en in vier andere zaken tot een (voorwaardelijke) gevangenisstraf. Eén agent kreeg een taakstraf van 240 uren. De hoogst opgelegde straf in de periode 1978-2005 is een celstraf van 2 jaren in 1997. Voor zover bekend is er sindsdien geen Nederlandse ambtenaar van politie meer schuldig bevonden aan strafbaar raak schieten. Wel neemt het aantal zaken toe waarin de nabestaanden of het slachtoffer van een politiekogel zelf met behulp van artikel 12 van het Wetboek van Strafvordering bezwaar maken tegen de niet-vervolg van de agentschutter. Het hof kent een deel van deze zaken toe, maar vervolging daarna leidt zelden tot een schuldigverklaring, laat staan strafoplegging. Door het toenemende gebruik van artikel 12 Strafvordering duurt het voor agentschutters in voorkomende gevallen langere voor er definitief uitsluit is over de rechtmatigheid van het optreden. De kans te worden vervolgd neemt toe. De kans dat de strafrechter een agentschutter schuldig bevindt aan een strafbaar feit neemt in de praktijk echter niet toe. Voor zover bekend is er sinds 1997 geen agent meer onherroepelijk veroordeeld voor een schietgeval.

Het beeld van de toetsing van politiegeweld en de resultaten daarvan is versnipperd. Het vergt een afzonderlijk en intensief onderzoek om dat voor goed te inventariseren en analyseren. Geen enkele instantie houdt het politiegeweld bij in aard, omvang, ontwikkeling of rechtmatigheid. Overzicht of inzicht in de praktijk en het resultaat van sturing en toetsing van het geweldmonopolie ontbreekt dus in Nederland.

In lijn met de afgelopen decennia beoordeelt het OM de politie-schietincidenten met letsel tot gevolg in 90% van de gevallen als rechtmatig. De resterende 10% "niet rechtmatig" leidt zelden tot strafoplegging. Daar zitten echter wel de casus tussen (in 2009 in elk geval drie) waarin het OM de korps-beheerder met klem aanraadt om een disciplinaire maatregel te nemen tegen de agentschutter. In zeker één van die zaken heeft de korpsbeheerder die kans laten lopen en is de agentschutter vervolgd, maar daar de strafrechter ontslagen van rechtsvervolgving zij het met de hakken over de sloot.

9.9.2 Analyse

Veel agenten hebben geen zicht op en geen vertrouwen in de kwaliteit van de beoordeling en vinden dat het traag gaat en niet duidelijk (Van de Torre e.a., 2011). Uit dit onderzoek blijkt echter dat de korpsleiding 69% van alle geweldmelding intern binnen één week afdoet. Ook is de administratie van

gewelddmeldingen en de beoordelingen daarvan in vijf jaar tijd sterk verbeterd. Daarnaast blijkt dat het aantal klachten en interne onderzoek met betrekking tot politiegeweld terug loopt en dat in een grote meerderheid van die gevallen het oordeel over het geweldgebruik positief is. Ook in het strafrechtelijke traject luidt in 90% van de gevallen het oordeel "rechtmatig". Weinig agenten worden vervolgd voor geweldgebruik en zelden worden zij veroordeeld. Dit objectieve beeld op grond van empirisch onderzoek lijkt af te wijken van het subjectieve beeld dat agenten er van hebben.

Artikel 17 van de Ambtsinstructie 1994 verplicht de politieambtenaar en zijn leidinggevende om geweldgebruik naar waarheid en met redenen omkleed te melden. De Nota van Toelichting op de Ambtsinstructie 1994 maakt duidelijk dat dit vooral is om de korpsbeheerder inzicht te geven in hoe de politie omspringt met het geweldmonopolie. Dit geeft de korpsbeheerder en de korpsleiding eigenlijk het primaat in de beoordeling en afwikkeling van het politieel geweldgebruik. Nu ligt in de veel fasen en onderdelen van de melding, registratie, beoordeling en bespreking van politiegeweld de nadruk sterk op de strafrechtelijke aspecten. Het is gewenst om de beeldvorming recht te trekken en om toetsing en beoordeling te veranderen van een noodzakelijk kwaad in een instrument van lering en sturing. Beheerder en korpsleiding kunnen veel aan vertrouwen, kwaliteit en sturing winnen door het gehele beoordelingstraject integraal en samenhangend tegen het licht te houden en over toetsingskader, werkwijzen en resultaten geregeld en duidelijk te communiceren met het uitvoerende personeel. De wetgever kan dit schragen door artikel 42 Strafrecht te herformuleren van "uitvoering van een wettelijk voorschrift" in bijvoorbeeld "rechtmatige uitvoering van een wettelijk taak conform de geldende regels".

Rutger Visser, Floor Peels, Erwin Bromlewe en Jaap Timmer

10 Politie geweldbevoegdheden in Europa

10.1 Inleiding

Dit hoofdstuk geeft antwoord op de onderzoeksvraag:

Wat is de positie van de Nederlandse politie met betrekking tot geweldbevoegdheden en geweldgebruik in vergelijking met andere West-Europese landen?

Deze bijdrage verkent de wet- en regelgeving met betrekking tot geweldbevoegdheden van de politie in verschillende landen die lid zijn van de Europese Unie (EU). Met de verdergaande Europese integratie komt ook het politiewerk en de normering daarvan langzamerhand op een Europees niveau te liggen. Dat geldt ook voor het gebruik van geweld- en dwangmiddelen die een inbreuk vormen op de in Europese verdragen en nationale (grond)wetten verankerde burgerlijke vrijheden. Het is daarom relevant om de wettelijke basis, de praktijk en de achtergronden van politieel geweld binnen verschillende Europese landen te kennen.

Foto 10.1 Belgische en Nederlandse politieambtenaren houden verdachten ontvoering aan in Maastricht, 5 september 2011

Bron: www.mediafotografie.nl

Linksboven: Nederlandse surveillanceauto; linksonder Belgische surveillanceauto; links midden in donker uniform: Belgische politievrouw met pistool; links midden in lichte politieblouse: Nederlandse politievrouw; midden liggend: twee verdachten.

Recent Nederlands onderzoek laat zien dat er het nodige valt te verbeteren aan de professionaliteit, de legitimiteit en de sturing en toetsing van het politieel geweldgebruik (Timmer, 2005; Van der Torre, 2011). Tentatieve vergelijkingen met enkele Europese landen laten zien dat er over en weer met betrekking tot dit onderwerp veel valt te leren (Timmer e.a., 1996: 271-276; Kuhns en Knutsson, 2010). Het geweldmonopolie is geen rustig bezit en vergt voortdurend onderhoud. Dit onderzoek probeert daarvoor kennis aan te dragen. Na de presentatie van de onderzoekbevindingen met betrekking tot politiegeweldbevoegdheden in de onderzochte EU-lidstaten volgen enkele conclusies.

10.2 Politiegeweld

Politieel geweldgebruik, vooral politieel vuurwapengebruik, wordt algemeen beschouwd als ultimum remedium, het uiterste middel om het politieke doel (handhaving openbare orde, handhaving rechtsorde of hulpverlening) mee te bereiken. Riskant politiewerk valt niet te vermijden en politieel geweldgebruik is per definitie problematisch, zowel voor de betrokken politieambtenaren en burgers als

voor het bevoegd gezag, dat verantwoordelijkheid draagt voor de uitoefening van het geweldmonopolie. Door de voortgaande Europese eenwording ontstaat behoefte aan meer afstemming van de (gezamenlijke) daadwerkelijke handhaving van de rechtsorde, de wijze van optreden op elkaars grondgebied, tegenover elkaars ingezetenen en ten behoeve van elkaars opsporingsonderzoeken. Europol ter ondersteuning van de politiesamenwerking en -uitwisseling en Eurojust ter verbetering van de samenwerking op justitieel terrein zijn voorbeelden en resultaten van deze ontwikkeling. Onder meer de verdragen van Senningen en Enschede geven vorm en inhoud aan de realisatie van die operationele samenwerking tussen aangrenzende landen en regio's. Zo werken bijvoorbeeld Nederlandse agenten in opsporingszaken en ook bij gezamenlijke verkeer- en grenscontroles op bepaalde momenten aan deze én gene zijde van de grenzen samen met Belgische of Duitse collega's. Casus 10.1 illustreert het belang van wederzijdse kennis van bevoegdheden in theorie en praktijk.

Casus 10.1 Nederlands aanhoudingsvuur op Belgisch grondgebied

Limburgs Dagblad

Vrijdag 18 april 2008

Belgisch onderzoek naar schoten Nederlandse politie

MAASBRACHT/KINROOI Het justitieel parket in het Belgische Tongeren onderzoekt of de schoten die de Nederlandse politie gisteren heeft gelost bij een achtervolging in het Belgische Kinrooi noodzakelijk waren of dat de agenten over de schreef zijn gegaan. Bij het schietincident werd één van de drie op de vlucht geslagen Nederlanders in zijn been geraakt. Volgens korpschef Jos Neyens van het Belgische politiedistrict Noordost Limburg gebeurde dat toen de verdachten zich bij Kinrooi met hun auto klem reden op een Belgische politieversperring. De auto probeerde nog te keren en reed daarbij in op de politieagenten uit Nederland. Die openden daarop het vuur. Gisteren vond in Kinrooi een reconstructie plaats van de gebeurtenissen. Daaruit zullen de conclusies getrokken worden", zegt Neyens, die nog niet vooruit wil lopen op de vraag of de schoten van de Nederlandse politie op Belgisch grondgebied noodzakelijk en toegestaan waren. Volgens Andrea Ott, universitair docent Europees Recht aan de universiteit in Maastricht, hangt een en ander af van hoe bedreigend de situatie geweest is. Volgens Ott ligt in diverse internationale verdragen verankerd dat agenten een achtervolging onder bepaalde voorwaarden over de grens voortzetten. Hun wapen mogen ze over de grens alleen gebruiken om zichzelf te verdedigen, of om anderen te beschermen." De achtervolging begon gisterochtend vroeg bij club De Wallen in Maasbracht. Rond 4 uur kreeg de politie een melding over een ruzie bij de club, waarbij mogelijk vanuit een auto geschoten was. De daders maakten zich via de A2 uit de voeten, op de hielen gezeten door de politie. Bij de afslag Kelpen liet de politie auto's en een vrachtwagen stoppen om de weg te versperren, maar de vluchtters glipten er doorheen. Via de grens kwam de auto in het Belgische Kinrooi. Hij strandde bij een wegversperring van de Belgische politie op de Breeërsteenweg. Het drietal vluchtte daarna te voet verder. Twee mannen, onder wie degene die door de Nederlandse politie in zijn been werd geschoten, konden snel worden aangehouden. De derde wist ondanks de inzet van speurhonden en een helikopter uit handen van de agenten te blijven. De Belgische politie verwacht hem aan de hand van de verklaringen van zijn twee kompanen binnen afzienbare tijd op te kunnen pakken.

In de afwikkeling van casus 10.1 oordeelt het Belgische Openbaar Ministerie dat naar Belgisch recht de agenten niet hadden mogen schieten. De Procureur des Konings verbindt daar echter geen gevolgen aan en draagt het dossier over aan de Nederlandse hoofdofficier van Justitie. De hoofdofficier legt de casus voor aan de OM Adviescommissie vuurwapengebruik. De hoofdofficier oordeelt dat de Nederlandse agent volgens het Verdrag van Senningen niet ter aanhouding had mogen schieten en overigens ook niet volgens de Ambtsinstructie 1994. De agent heeft volgens de hoofdofficier verschoonbaar gedwaald in de veronderstelling dat hij bevoegd was om te schieten ter aanhouding en wordt daarom niet vervolgd. Een weinig bekend onderdeel van het Verdrag van Senningen is dat in dit geval de Nederlandse agenten zich hadden kunnen voegen onder het gezag van de Belgische

Justitie en politie en dan volgens de Belgische bevoegdheden hadden kunnen optreden. Dit vergt wel dat agenten tijdens de training vertrouwd moeten worden gemaakt met de bevoegdheden aan de andere kant van de grens. Het vergt bovendien dat de meldkamers dit over en weer moeten organiseren terwijl het uitvoerende personeel op straat aan het werk is.

De afstemming van bevoegdheden en procedures is daarom steeds belangrijker. Verdragen geven agenten in grensoverschrijdend optreden de bevoegdheid om eventueel fysiek geweld toe te passen conform de eigen nationale wetgeving. Gebruik van pepperspray en vuurwapens is beperkt tot situaties van zelfverdediging. Toch hebben bijvoorbeeld Nederlandse arrestatieteams al meermalen in grensoverschrijdende aanhoudingsacties conform hun (auto)procedures ter aanhouding vuurwapens gericht op verdachten. Bovenstaande casus uit 2008 staat voor veel meer van dergelijke voorvallen, die alleen meestal niet de publiciteit halen. Ook Belgische en Duitse politieambtenaren hebben wel schoten gelost op Nederlands grondgebied. Het is daarom verstandig om bevoegdheden, opleiding en training, uitvoeringspraktijk en sturing en toetsing van politiegeweld Europees vergelijkend te onderzoeken. Dit hoofdstuk is daartoe een eerste aanzet.

Door studies als *Onder schot* (Timmer e.a., 1996), *Politiegeweld* (Timmer, 2005) en *Kracht van meer dan geringe betekenis* (Bleijendaal e.a., 2008) is steeds meer bekend geworden over aard, omvang en ontwikkeling van het geweldgebruik van de politie in Nederland. Vergelijkende studies van politiegeweld op basis van empirisch overzicht en inzicht zijn er niet veel. Timmer e.a. deden ooit een bescheiden poging door het politieel vuurwapengebruik in enkele jaren in Nordrihn-Westfalen te vergelijken met Nederland en in Hamburg vergeleken met Amsterdam en Rotterdam (1996: 271-276). Maar net als deze studie, hebben de meeste onderzoeken betrekking op het eigen land of een deel daarvan. Wel zijn er studies met betrekking tot andere landen of onderdelen daarvan. Zo hebben de Nederlandse onderzoekers Van Reenen en Uildriks in voormalige Oostbloklanden agenten geënquêteerd over hun geweldgebruik (Uildriks en Van Reenen, 2001; Uildriks en Van Reenen, 2003).

Buiten Nederland verschijnen wel studies over politieel geweldgebruik. Lastig is dat veel van deze auteurs een op voorhand kwalificerende en normatieve invalshoek kiezen. Dat blijkt bijvoorbeeld uit de boektitel van de Franse socioloog Jobard: *Bavures policières?* dat zoveel betekent als *Politieblunders?* (Jobard, 1999; Jobard 2002). Ook Engelstalige onderzoekers leggen dikwijls de nadruk op fouten in gebruik van geweldbevoegdheden. Voorbeelden daarvan zijn Geller en Toch met hun boek *Police Violence. Understanding and Controlling Police Abuse of Force* (Geller en Toch, 1996) en *Police Brutality. An Anthology* onder redactie van Nelson (2000). Uit de meeste van deze onderzoeken wordt maar in beperkte mate duidelijk wat in aard en omvang de betekenis is van die excessen ten opzichte van het geheel van het gebruik van geweldbevoegdheden door de politie.

In Amerikaanse studies ligt de nadruk vaak op mogelijk etnisch of raciaal geïnspireerd politiegeweld. Een voorbeeld daarvan is de bundel *The System in Black and White* uit 2000 (Markowitz and D.D. Jones-Brown). Dergelijke studies laten zien dat zwarten, hispanics en andere leden van minderheden oververtegenwoordigd lijken te zijn in het slachtofferschap van politiegeweld in de VS. Mede in dit verband maakt een onderzoek naar de politiepraktijk bij Metro-Dade Police Department in Miami, Florida duidelijk dat nauwkeurige registratie en analyse van en controle op politiegeweld een dempend effect kan hebben op ongewenste tendensen en verschijnselen (Charette, 1994). Dit komt overeen met de conclusies van onder meer Milton e.a. en Chevigny (1995). Zij constateren dat maatschappelijke aandacht voor de beheersing van politiegevaar en geweld in beleid, duidelijk omschreven bevoegdheden, integer onderzoek naar en goede en objectieve toetsing en beoordeling van politiegeweld positief bijdragen aan de beperking én de legitimiteit van politiegeweld.

Ross heeft de steden Toronto (Canada) en New York (Verenigde Staten) met elkaar vergeleken wat betreft politiegeweld (2000). Ross richt zijn analyse

vooral op excessief (vuurwapen)geweld van politiezijde. Zijn databestand telt niet meer dan enkele tientallen voorvallen per stad. Chevigny vergelijkt het politiegeweld in grote steden in Noord- en Zuid-Amerika (1995). Zijn onderzoek betreft de ontwikkelingen in aard en frequentie van politiegeweld in relatie tot de veranderingen in politiek (democratisering), openbaar bestuur (corruptiebestrijding) en straf- en klachtrecht. Het onderliggende onderzoek is gedaan in Los Angeles, New York, São Paulo, Buenos Aires, Jamaica en Mexico City. Naarmate een politiekorps meer de ruimte krijgt om te werken naar analogie van de krijgsmacht, dehumaniseert de politie ook meer, concludeert Chevigny (1995). Daarnaast neigt volgens hem de politie dan ook meer tot de doelstelling de 'vijand' uit te schakelen. Dit heeft weer tot gevolg dat politiegeweld vaker tot dodelijk letsel leidt. Dat is ook een van de bevindingen van McCulloch (2000). Uit onderzoek van Skolnick en Fyfe blijkt dat een militaire manier van organiseren en aanvoeren van een politiekorps een "bad analogy" oplevert (Skolnick en Fyfe, 1993). Mars laat zien dat de militaristisch georganiseerde en georiënteerde politie in Guyana in gemiddeld 85 procent van de schietincidenten de tegenstrever doodt (2002). Ter vergelijking: In Nederland overleeft gemiddeld 83 procent van de slachtoffers van politiekogels (Timmer en Pronk, 2011).

10.3 Deelonderzoek

Ten behoeve van dit onderzoek zijn de politieministeries van België, Denemarken, Duitsland, Engeland, Finland, Frankrijk, Ierland, Italië, Luxemburg, Noorwegen, Portugal, Spanje en Zweden schriftelijk verzocht om mee te werken aan dit onderzoek. Afhankelijk van de situatie in de verschillende landen waren dat de ministeries van Binnenlandse Zaken, Justitie en Defensie. Verder zijn de Nederlandse politieministeries ingelicht over het onderzoek, de ambassades van de betreffende landen in Nederland en de Nederlandse ambassades in de betreffende landen. De politieministeries van de genoemde landen hebben een lijst met vragen in het Engels ontvangen over de wet- en regelgeving, over de organisatie en over de praktijk van politieel geweldgebruik, in het bijzonder politieel vuurwapengebruik. Deze vragenlijst is in de meeste gevallen ook per email toegezonden aan de betreffende afdeling van het politieministerie. Een extra vragenlijst met daarin de antwoorden voor Nederland is meegezonden als voorbeeld. De vragenlijst is voor verzending in concept voorgelegd aan zowel enkele collega politiewetenschappers in andere landen als aan enkele goed ingevoerde politiemensen buiten Nederland. Enkele landen hebben nadere toelichting op het onderzoek en de vragenlijst gevraagd en ontvangen. Verder zijn de onderzoekers zelf actief gaan zoeken naar informatie over de benaderde landen, onder meer met behulp van het internet en door middel van voortdurende literatuurstudie.

De vragenlijst voor de benaderde landen bevat vragen over de politieorganisatie, de politiesterke, de wet- en regelgeving met betrekking tot politiegeweld en bevoegdheden daartoe, de opleiding en training, de gevolgen van politiegeweld en de wijze van afwikkeling daarvan. Opeenvolgende onderzoeken hebben laten zien dat de administratie van de praktijk van politiegeweld in Nederland lang veel te wensen heeft overgelaten (Timmer e.a., 1996; Timmer, 2005; Drenth e.a., 2008). Het is algemeen en ook uit onderzoek bekend dat dit in andere landen doorgaans niet beter is. Bij aanvang van dit deelonderzoek was dan ook te verwachten dat van veel landen weinig empirische data met betrekking tot politiegeweld te verwachten waren. Die verwachting is uitgekomen. De wet- en regelgeving en de registratie en afwikkeling van politiegeweld anders dan vuurwapengebruik is in de meeste landen nauwelijks georganiseerd, laat staan centraal. Dit brengt beperkingen met zich mee in zowel de diepgang als de breedte van de verworven informatie en de nu volgende weergave en analyse daarvan.

10.4 Bevindingen

10.4.1 Informatie

De minister van Binnenlandse Zaken van Frankrijk liet weten niet aan het onderzoek mee te werken. Hij merkte daarbij op dat de gevraagde gegevens geheim zijn. Duitsland, Noorwegen en Spanje hebben vooralsnog geen informatie toegezonden. Enkele publicaties geven wel enig zicht op het politiegeweld in deze landen. Van Italië ontvingen de onderzoekers documenten in het Italiaans. Deze zijn voor zover relevant vertaald in het Nederlands. Deze bijdrage betreft een vergelijking van de politieke geweldbevoegdheden in de negen landen: België, Denemarken, Engeland, Finland, Ierland, Italië, Luxemburg, Portugal en Zweden. Hierbij is gewerkt van algemene naar meer specifieke juridische bepalingen. Daarbij gaat het achtereenvolgens om de algemene politietaak, de beginselen van proportionaliteit en subsidiariteit, de training in geweldgebruik en het soort wapens en munitie.

10.4.2 Nederland

Bij het verzoek aan de politieministeries van de geselecteerde landen om deelname aan dit onderzoek en de vragenlijst zijn ter verduidelijking de antwoorden vermeld met betrekking tot Nederland. Als referentiekader bij de onderzoekbevindingen volgt hieronder een korte samenvatting van de belangrijkste gegevens over Nederland met betrekking tot de geweldbevoegdheden en de praktijk van het politieel vuurwapengebruik.

De Politiewet 1993 omschrijft in artikel 2 de taak van de Nederlandse politie als "de daadwerkelijke handhaving van de rechtsorde en het verlenen van hulp aan hen die deze behoeven". Artikel 8 van de Politiewet 1993 geeft aan elke politieambtenaar "de bevoegdheid om geweld te gebruiken, wanneer het daarmee beoogde doel dit, mede gelet op de aan het gebruik van geweld verbonden gevaren, rechtvaardigt en dat doel niet op een andere wijze kan worden bereikt." Onder geweld verstaat de Ambtsinstructie 1994 "elke dwangmatige kracht van meer dan geringe betekenis uitgeoefend op personen of zaken." Het aanwenden van geweld is "het gebruiken van geweld en het dreigen met geweld, waaronder wordt begrepen het ter hand nemen van een vuurwapen." Verder stelt de Ambtsinstructie 1994 dat alleen agenten die daartoe opgeleid en getraind zijn geweld mogen gebruiken. Als zij geweld gebruiken moeten zij dat meteen melden bij hun chef.

Het best gedocumenteerde onderdeel van het politiegeweld is het gericht schieten. De Nederlandse politiepraktijk telt elk jaar gemiddeld rond de 100 voorvallen waarin één of meer agenten gericht schieten op een persoon of op een voertuig met personen erin. In ongeveer de helft van die voorvallen schiet de politie rechtstreeks op één of meer personen. In die gevallen raken politiekogels gemiddeld elk jaar ongeveer 17 personen, van wie er gemiddeld elk jaar drie komen te overlijden.

In hoofdstuk 8 van deze studie bleek al dat gedurende de 34-jarige periode 1978 tot en met 2011 de aantallen burgers slachtoffers van Nederlandse politiekogels weliswaar fluctueren, maar gemiddeld toch tamelijk stabiel zijn. Zeven procent van de slachtoffers wordt getroffen door een zogeheten ongewild schot, een schot dat afgaat terwijl de schutter op dat moment (nog) geen schot wil afvuren. Dit verschijnsel is ook uit Amerikaans en Duits onderzoek bekend (Lorei, 2005; Timmer en Pronk, 2011).

10.4.3 Politietaak

Ondanks dat sommige landen maar één soort politie kennen en andere landen verschillende instanties met een politietaak, dienen zij in grote lijnen dezelfde doelen. Dat zijn: de zorg voor de interne veiligheid, de handhaving van

democratische wetten en de bescherming van burgerrechten. Zie bijvoorbeeld artikel 272 lid 1 van de Portugese grondwet:

"The functions of police forces shall be to defend the democratic rule of law and to guarantee citizens' internal security and rights."

Meer specifiek zijn de volgende onderdelen van de politietaak:

- basispolitiezorg (inclusief hulpverlening);
- handhaving van de openbare orde;
- voorkoming van criminaliteit;
- opsporing van strafbare feiten;
- handhaving van vrede;
- bescherming van de veiligheid van de staat.

Interessant zijn bijvoorbeeld ook de officiële taken van de Italiaanse rijkspolitie, vastgelegd in de Wet van 1 april 1981 nr. 121 Nieuwe regeling van de politieleiding (Legge 1° aprile 1981 n. 121 Nuovo ordinamento dell'Amministrazione della Pubblica Sicurezza). Deze taken omvatten alle hierboven genoemde taken. Daarnaast bepaalt artikel 24 dat de rijkspolitie haar taken uitoefent in dienst van democratische instanties en van steden, deze daarbij verzoekende om medewerking.

10.4.4 Geweldgebruik

Behalve verschillen op details en de wijze van regelen, valt de grote overeenkomst in de Europese landen op dat de bevoegdheid en de mogelijkheid van het gebruik van geweld in combinatie met de uitvoering van de politietaak overal min of meer vanzelf spreekt.

Wat betreft de bevoegdheid tot het toepassen van geweld is er een onderscheid tussen situaties waarbij geweld wordt gebruikt ter voorkoming van strafbare feiten of ter aanhouding van verdachten en situaties waarin sprake is van noodzakelijke zelfverdediging (noodweer). Het valt op dat de wetgeving van drie landen (Italië, Luxemburg en Zweden) specifiek spreekt over gebruik van geweld ter zelfverdediging. In de wetgeving van twee andere landen (Engeland en Ierland) is sprake van geweldbevoegdheden ter voorkoming van criminaliteit of het aanhouden van verdachten. In Engeland is de korpschef wettelijk verantwoordelijk voor het op peil houden van de kennis en vaardigheden van agenten met betrekking tot geweldbevoegdheden, geweldtoepassing, de interne richtlijnen en eerste hulp bij letsel.

Italië en Portugal kennen een limitatieve lijst van situaties waarin politieel vuurwapengebruik is toegestaan tegen objecten en personen. In Ierland en het Verenigd Koninkrijk draagt een beperkt deel van de agenten een vuurwapen. In het Verenigd Koninkrijk is dat 5 à 10 procent van alle agenten. In Noorwegen surveilleren agenten in beginsel ongewapend, al liggen de wapens in depots en vaak wel in de politieauto's (Knutsson en Strype, 2003).

Bij de wettelijke bevoegdheden tot het gebruik van geweld spelen de beginselen van proportionaliteit en subsidiariteit vaak een prominente rol. Sommige landen gebruiken daarvoor ook wel het begrip de term "redelijk" of "redelijkheid" (reasonable). De wetgeving van zeven van de negen landen gaat op deze beginselen in, zo blijkt uit de beantwoording van de verzonden vragenlijsten. Onduidelijk blijft welke rol deze beginselen spelen in Denemarken en Finland. In andere landen ziet men vaak de zinsnede "reasonable in all circumstances" of het begrip "(strictly) necessary". In België en Luxemburg speelt subsidiariteit een belangrijke rol; het gaat dan om "strikte noodzakelijkheid en/of geen alternatief". In Engeland en Ierland gaat het voornamelijk om proportionaliteit en redelijkheid. Het gebruikte geweld moet redelijk zijn in alle omstandigheden. Italië gaat ook in op het beginsel van proportionaliteit door te stellen dat het verweer (geweld) in verhouding moet staan tot de aanval. De

wetgever van Portugal en Zweden noemt expliciet de beginselen van proportionaliteit (en redelijkheid) en subsidiariteit als voorwaarden. In Denemarken besteedt de wet voor de beoordeling van de rechtmatigheid van het geweldgebruik expliciet aandacht aan de risico's die derden (mogelijk) hebben gelopen.

10.4.5 Melden

Elk land dat heeft gereageerd op de vragenlijst voor dit onderzoek kent een meldplicht voor het gebruik van politiegeweld. Er zijn echter grote verschillen in de wijze waarop en de mate waarin agenten welke vormen van geweld moeten melden: mondeling of schriftelijk, aan wie en wat en waarover precies.

In alle landen moeten agenten die geweld hebben gebruikt dit melden aan een meerdere, iemand die hoger is in rang of in functie. In sommige landen wordt geweld intern gemeld, in andere landen aan een meerdere ("superior"). In andere landen moeten agenten of hun meerderen het geweldgebruik melden aan de National Police Commissioner, de District Headquarters Station of aan een afdeling die direct onder het eindverantwoordelijke ministerie valt. Er zijn ook combinaties van bovenstaande, bijvoorbeeld als fysiek geweld bij de ene instantie moet worden gemeld en vuurwapengeweld ook nog bij een andere. In Nederland moet de agent zijn geweldgebruik melden aan zijn meerdere. De politieorganisatie moet indringende vormen van geweld zoals schieten en geweld waardoor serieus letsel is ontstaan melden aan de Hoofdofficier van Justitie. En in Nederland doet bij voorvallen waarin een persoon is geraakt door een politiekogel standaard altijd de Rijksrecherche het onderzoek.

In alle landen moeten agenten vuurwapengebruik altijd melden. Hierbij valt op dat niet elk land nader specificeert wat men precies verstaat onder vuurwapengebruik. Zo zijn er bijvoorbeeld verschillen tussen het al dan niet melden van het ter hand nemen van een dienstvuurwapen, het dreigen daarmee, het afvuren van waarschuwingsschoten of ongewilde schoten. In België is geen melding vereist van het ter hand nemen en het dreigen met het vuurwapen. Alleen daadwerkelijk gebruik van het vuurwapen en/of pepperspray moet de Belgische agent melden. In Denemarken dienen alle vormen van vuurwapengebruik te worden gemeld, met uitzondering van ongewilde schoten. Doorgaans moeten agenten zowel waarschuwingsschoten als gerichte schoten melden. In sommige landen moet het gebruik van pepperspray eveneens worden gemeld, in elk geval in België en Luxemburg. Over het melden van andere vormen van geweld (fysiek geweld, gebruik wapenstok en dergelijke) is weinig informatie beschikbaar. De regels daarvoor lijken vaak lokaal en regionaal te verschillen.

De meldplicht in Italië is erg ruim. Een politiemedewerker heeft de plicht verslag uit te brengen van elke daad met betrekking tot de verrichte dienst. Als uit dit verslag blijkt dat personeel zich niet heeft gehouden aan interne en/of externe regels, dan volgt men de aangewezen procedures op. Nadere informatie hieromtrent ontbreekt echter. Over België is duidelijk dat lang niet alle voorvallen worden gemeld. Om te beginnen blijkt de procedure nog niet bij iedereen bekend te zijn. Daarnaast heerst er een zekere onwil bij de lokale politie om incidenten te melden bij de federale politie, die is belast met de centrale registratie. Wellicht speelt de problematiek van het niet willen melden eveneens in andere landen. Maar dit is wellicht niet op alle niveaus even bekend. Mogelijk wordt dit ook niet direct met buitenlandse onderzoekers gedeeld.

Van zeven van de negen landen is bekend dat zij geweldgebruik (en voornamelijk vuurwapengebruik) evalueren. Welke functionaris of instantie daar verantwoordelijk voor is, verschilt per land en per onderwerp. Disciplinaire, dus in beginsel tuchtrechtelijke, onderzoeken doet de politie meestal zelf intern. Strafrechtelijke onderzoeken zijn doorgaans voorbehouden aan rechtbanken of het openbaar ministerie of onafhankelijke opsporingsinstanties, zoals in Nederland de Rijksrecherche. Overigens doen in Nederland ook de bureaus

interne onderzoeken van de politie ook geregeld strafrechtelijke onderzoeken tegen agenten.

10.4.6 Training geweldgebruik

In elk land besteedt de politie aandacht aan de oefening in de toepassing van (vuurwapen)geweld in de vorm van opleiding en training van (toekomstige) vuurwapendragenden. Tijdens de opleiding krijgen politiemensen les in het omgaan met geweld en gevaar, in het gebruik van uitrustingsstukken (voornamelijk handboeien) en geweldmiddelen (voornamelijk wapenstok, pepperspray en vuurwapen) en het schieten met een vuurwapen. In België heeft een toekomstige agent 32 uur en een inspecteur 78 uur geweldstraining in zes maanden. Het document waarin de geweldstraining staat beschreven voor toekomstige agenten in Engeland is geheim. In Italië voorziet de basisopleiding voor politieagenten in 105 uur schiettraining. Een klein deel hiervan wordt besteed aan theorie en "wapens en explosieven". De rest is feitelijke schiettraining. In Luxemburg neemt geweldstraining ongeveer 20% van de totale opleiding in beslag. In Zweden moet een student binnen 18 maanden slagen voor een competentietest voor het betreffende vuurwapen voordat hij of zij deze mag dragen.

Tijdens het werk dienen opsporingsambtenaren getraind te blijven in het gebruik van hun geweldsmiddelen. In Zweden trainen agenten elke 18 maanden in het vuurwapengebruik. In Italië is tussen 1995 en 2000 ingevoerd dat politiepersoneel 12 dagen per jaar professionele bijscholing krijgen. Hiervan worden er minimaal drie aan schiettrainingen gewijd om een goed basisniveau te bereiken. Het voornemen bestaat om politiemensen te toetsen in vuurwapengebruik. Het is niet duidelijk of dit al praktijk is. Portugal kent een zesmaandelijks test en in Luxemburg krijgen agenten één tot drie schietdagen per jaar. Belgische agenten trainen zesmaal per jaar op de schietbaan. In Engeland zijn er jaarlijkse trainingen, maar de nadere informatie hieromtrent staat wederom in het geheime document.

In Nederland hebben agenten doorgaans vier tot zes IBT-dagen (Integrale Beroepsvaardigheid Training) per jaar. Volgens de Regeling Toetsing Geweld-beheersing Politie van 1 januari 2002 dient elke agent minimaal 32 uur per jaar te besteden aan training in geweldsbeheersing. Zij moeten tijdens deze dagen elk half een schiettoets voldoende uitvoeren om het vuurwapen te mogen (blijven) dragen, jaarlijks een toets voor de kennis over geweldsbeheersing en eveneens jaarlijks een toets aanhouding en zelfverdediging.

10.4.7 Wapens en munitie

Ook de bewapening en uitrusting verschillen onderling, maar komen op hoofdlijnen wel ongeveer op hetzelfde naar. Agenten in de basispolitiezorg hebben doorgaans handboeien, een kortere, langere, of uitschuifbare wapenstok, vaak ook pepperspray en meestal een pistool. In elk geval in Finland zijn agenten in de basispolitiezorg ook uitgerust met een stroomstootwapen.

Op het gebied van (vuur)wapens en munitie bestaat er een aanzienlijke verscheidenheid. De Nederlandse basispolitieagent is uitgerust met handboeien en een veiligheidvest en gewapend met korte wapenstok en pepperspray en met het pistool Walther P5 met de politiepatroon RUAG Action NP. De politieambtenaar van de Koninklijke marechaussee is uitgerust met het pistool Glock 17. De Mobiele Eenheid en de arrestatieteams kunnen daarnaast gewapend zijn met de 9mm pistoolmitrailleur Heckler & Koch MP5.

Van vijf andere landen zijn gegevens eniger mate beschikbaar. In België gebruikt de politie uiteenlopende merken en types 9mm pistolen of soms nog revolvers kaliber .38 of .357. De politie in Denemarken gebruikt sinds 1998 een 9mm Heckler & Koch pistool met RUAG Action 3 munitie. In Italië gebruikt de politie van verschillende soorten vuurwapens, waaronder het pistool Beretta 9mm Nato en de Beretta PM 12 pistoolmitrailleur. In Luxemburg zijn agenten bewapend met een Smith & Wesson revolver met .38 Quick Defense 1 munitie of

de pistoolmitrailleur Heckler & Koch MP5 met 9mm Action 1 munitie. De projectielen van deze beide patronen zijn sterk vervormend en zijn in Duitsland en Nederland niet toegelaten vanwege de ernstige verwondingen die zij kunnen veroorzaken en vanwege de grote kans op opbreken, waardoor metaalresten in het lichaam kunnen afblijven. In Portugal zijn verschillende soorten politie actief met verschillende soorten wapens. Het gaat onder andere om een Beretta 7.65 of 9mm kaliber pistool, een Sig Sauer 7.65 kaliber pistool en een Smith & Wesson .38 Spl kaliber revolver. Zweden heeft zijn agenten uitgerust met verschillende Sig Sauer pistolen, geladen met 9mm Speer Gold Dot munitie.

10.4.8 Vuurwapengebruik

Parent heeft Canada en de Verenigde Staten met elkaar vergeleken wat betreft slachtoffers van politiekogels (Parent, 2006). In de VS worden jaarlijks ongeveer 300 burgers doodgeschoten door de politie. Dat is er ongeveer 1 op de 1 miljoen inwoners. In Canada (CA) komen gemiddeld 10 personen per jaar om door politiekogels. Dat is er ongeveer 1 per 3 miljoen inwoners. Parent probeert factoren aan te wijzen die dit verschil mogelijk kunnen verklaren. Enkele daarvan zijn dat de VS relatief meer geweldsmisdrijven kent en Canada meer vermogensdelicten. Daarnaast is opmerkelijk dat in de VS jaarlijks gemiddeld 200 burgers "rechtmatig" worden doodgeschoten door andere burgers. In Canada gebeurt dit zelden. Ten slotte worden in de VS jaarlijks gemiddeld 70 politie-agenten gedood door burgergeweld tegenover een gemiddelde van twee in Canada. Parent concludeert hieruit dat de dreiging en het risico voor politieagenten in de VS substantieel hoger liggen dan in het naburige Canada. Als gevolg hiervan gebruiken Amerikaanse politieagenten frequenter gebruik van dodelijk (vuurwapen)geweld dan in de meeste West-Europese landen (Parent, 2006).

De bevindingen over dodelijk politieel vuurwapengebruik uit het Europees vergelijkend onderzoek zijn samengevat in tabel 10.1. Naar voorbeeld van Parent (2006) zijn de aantallen doden door politiekogels te relateren aan het aantal inwoners van het betreffende land. De gegevens voor Frankrijk (F) zijn afkomstig uit een eerder onderzoek (Jobard, 1999). Van de meeste landen zijn geen gegevens beschikbaar over aantallen gewonden door politiekogels.

In tabel 10.1 valt op dat in Nederland (NL) vergeleken met de andere onderzochte landen relatief veel doden vallen door politiekogels: 1 dode of 5 miljoen inwoners tegen 1 op 14 miljoen in Duitsland (D). Anders dan Parent concludeert voor de verschillen tussen Canada en de VS, lijkt dit gegeven voor Nederland niet terug te voeren te zijn op verhoogde criminaliteitscijfers. Het relatieve aantal moorden is in Nederland lager dan gemiddeld in Europa. Het Verenigd Koninkrijk (GB in tabel 10.1) telt het relatief laagste aantal doden door politiekogels: 1 op 27 miljoen inwoners. Dat is waarschijnlijk te verklaren uit het feit dat agenten daar niet standaard gewapend zijn met een vuurwapen. Noorse agenten zijn echter ook niet standaard gewapend en het verschil tussen het Verenigd Koninkrijk (GB) en Noorwegen (N) is aanzienlijk. Noorwegen verschilt op dit punt sterker van Denemarken (DK) en Zweden (S) dan alleen op grond van het al dan niet dragen van vuurwapens te verwachten zou zijn.

Tabel 10.1: Doden door politiekogels, gemiddelden per jaar, 1995-2005

Land	1 Dode per X inwoners	Bron
US	1 Dode per 1 miljoen inwoners	Parent, 2006
CA	1 Dode per 3 miljoen inwoners	Parent, 2006
AUS	1 Dode per 4 miljoen inwoners (1990-2004)	Baker, 2010
EU		
NL	1 Dode per 5 miljoen inwoners (1978-2010)	Timmer, 2005; lopend onderzoek
F	1 Dode per 6 miljoen inwoners	Jobard, 1999/2002
DK	1 Dode per 7 miljoen inwoners	Dit onderzoek
S	1 Dode per 8 miljoen inwoners	Knutsson and Strype, 2003
P	1 Dode per 8 miljoen inwoners	Dit onderzoek
IRL	1 Dode per 10 miljoen inwoners	Dit onderzoek
N	1 Dode per 11 miljoen inwoners	Knutsson and Strype, 2003
D	1 Dode per 14 miljoen inwoners	Dit onderzoek
FIN	1 Dode per 17 miljoen inwoners	Dit onderzoek
GB	1 Dode per 27 miljoen inwoners	Dit onderzoek

10.5 Antwoord

Dit hoofdstuk heeft het antwoord gezocht op de vraag: *Wat is de positie van de Nederlandse politie met betrekking tot geweldbevoegdheden en geweldgebruik in vergelijking met andere West-Europese landen?* Dit antwoord is dat de onderzochte Europese landen op hoofdlijnen overeenkomen wat betreft wet- en regelgeving betreffende de politietaak, de geweldbevoegdheden, de meldplicht en de training. In ongeveer alle landen is de politietaak gericht op het voorkomen en opsporen van criminaliteit, het handhaven van wetten en de openbare orde en de bescherming van het land. Daarnaast heeft de politie het geweldmonopolie en zijn in alle onderzochte landen waarborgen ingebouwd om deze bevoegdheden proportioneel en subsidiair toe te passen. Agenten moeten aangewend geweld altijd melden bij hun meerdere. Het verschilt echter bij wie zij dat precies moeten melden en onduidelijk is welke vormen van geweld agenten wel en niet moeten melden. Uitzondering hierop is in beginsel het daadwerkelijke gebruik van het vuurwapen (gerichte schoten). Aan het trainen in het gebruik van geweld-middelen tijdens de opleiding en tijdens het werk besteedt elk van de onderzochte landen in meerdere of mindere mate aandacht. De variëteit in gebruikte gewelddiddelen is groot.

De geweldbevoegdheden van de Nederlandse politie zijn vergeleken met die in landen om ons heen relatief ruim. Uit dit onderzoek blijkt ook dat Nederland in Europa naar rato van de bevolking het hoogste aantal slachtoffers van politiekogels telt. Op grond van dit vergelijkende deel onderzoek is daarom niet te concluderen dat de Nederlandse politie terughoudend optreedt.

De gewelddbepalingen voor de Nederlandse politie hebben zich de afgelopen 40 jaar ontwikkeld. Van een impliciet gelegitimeerd instrument ten behoeve van de desnoods gewelddadige handhaving van orde en overheidsgezag is de gewelddinstructie geëvolueerd tot een (internationaal) wettelijk verankerde bevoegdheid tot het vakbekwaam aanwenden van geweld ter daadwerkelijke handhaving van de rechtsorde. Het autoritaire, ambtelijke geweldsmonopolie heeft zich daarmee ontwikkeld tot een in beginsel politiek-bestuurlijk en juridisch meer controleerbare en gedifferentieerde geweldbevoegdheid. Gezien de gelijkenis van de Nederlandse met veel andere Europese gewelddbepalingen, lijkt dit dus ook een Europese ontwikkeling te zijn.

De mogelijke verklaring daarvoor ligt in de verhoogde maatschappelijke aandacht voor deze materie in wet- en regelgeving en de "indaling" van rechtsstatelijke ethiek en van beginselen als proportionaliteit en subsidiariteit in de politiegelederen. Dit komt overeen met de conclusie van onder meer Milton e.a. (1977) en Chevigny (1995). Die luidt namelijk dat maatschappelijke aandacht voor de beheersing van politiegevaar- en geweld in beleid, duidelijk omschreven bevoegdheden, integer onderzoek naar en goede en objectieve toetsing en

beoordeling van politiegeweld positief bijdragen aan de regulering van politie-geweld (Milton e.a., 1977; Chevigny, 1995).

Hiermee zijn de aanzienlijke verschillen tussen landen in de aantallen dodelijke slachtoffers van politiekogels nog niet verklaard. Deze gegevens behoeven dan ook duidelijk meer onderzoek en analyse. Deze voorlopige onderzoekresultaten laten wel zien dat een Europese vergelijking als deze zin heeft, niet alleen voor een beter begrip van de eigen nationale situatie, maar ook voor een mogelijk nadere afstemming van politiesturing en -praktijk.

Jaap Timmer en Guido Pronk

11 Geweld in de politiepraktijk

In elke democratische rechtsstaat heeft de politie het alleenrecht op het gebruik van dwang en geweld, het benemen van de vrijheid van personen en het op andere wijzen schenden van grondrechten van mensen. Politieambtenaren hebben een hoge mate van autonomie in de beslissing of en hoe zij van die bevoegdheden gebruik maken. Daar moet altijd een wettelijke taak aan ten grondslag liggen en de agenten moeten voor die ambtshandelingen verantwoording afleggen. De verwachtingen van de samenleving ten aanzien van politieambtenaren zijn hoog, zowel wat betreft de doeltreffendheid van de taakuitoefening (boeven vangen en orde handhaven) als ten aanzien van de integriteit van het bevoegdheden gebruik. Tegelijkertijd staat het gezag van allerlei publieke functionarissen onder druk, zeker ook van politieambtenaren. Zodanig zelfs dat geweld en agressie tegen agenten de afgelopen decennia flink is toegenomen en dat er meer dan ongeveer 3% van de uitvoerende politiemensen jaarlijks gewond door burgergeweld van het werk komt.

De discussie hierover heeft onder anderen geleid tot meer beleidsaandacht, tot een strengere aanpak van geweldplegers en tot verbeterde opleiding, training en uitrusting van politieambtenaren. Toch blijkt het lastig om agressie en geweld van burgers substantieel terug te dringen en het politiewerk veiliger te maken. Hierdoor ontstaat vertwijfeling over onder meer het gezag van de politie en de juistheid van selectie, aansturing, opleiding en training van politieambtenaren. Dat roept vragen op als: Is de politie (te) terughoudend in het optreden in gevaarsituaties en zo ja, waarom? Zorgen bevoegdheden, opleiding, training en sturing en toetsing van politieambtenaren in optreden in gevaarsituaties wel voor de juiste balans in het politiewerk tegen de achtergrond van de maatschappelijke veranderingen? Kortom: hoe kan politie binnen de veranderde maatschappelijke omstandigheden een legitiem maar doortastend geweldmonopolie organiseren met behoud en bevordering van de geloofwaardigheid van de veiligheid voor burgers en agenten?

Om te helpen die vragen te beantwoorden zijn in deze studie onderstaande zeven vragen onderzocht en beantwoord.

- 1 *Op grond waarvan en onder welke voorwaarden en omstandigheden is welk politieel geweldgebruik tegen personen toegelaten?*
- 2 *Wat zijn daarin de recente ontwikkelingen bijvoorbeeld wat betreft trainingsvoorschriften, verantwoordingsprocedures en jurisprudentie in ruime zin?*
- 3 *Wat is de maatschappelijke context van de recente jaren wat betreft onderling burgergeweld, wapenbezit en dergelijke waarbinnen het politiewerk plaatsvindt?*
- 4 *Hoe vaak, met welk doel, onder welke omstandigheden en met welke gevolgen maakt gebruikt politie geweld?*
- 5 *Hoe verhouden de in de praktijk aangewende technieken en tactieken zich tot de in opleiding en training aangeleerde technieken en tactieken?*
- 6 *Hoe is het politiegeweld getoetst en beoordeeld?*
- 7 *Wat is de positie van de Nederlandse politie met betrekking tot geweldbevoegdheden en geweldgebruik in vergelijking met andere West-Europese landen?*

Dit hoofdstuk vat de antwoorden op deze onderzoeksvragen samen in een iets andere volgorde. Een beschouwing en bespiegeling van deze onderzoeksvragen in het licht van het doel van deze studie leidt vervolgens tot enkele conclusies en aanbevelingen.

11.1 Geweld in de samenleving

Recente en actuele cijfers met betrekking tot geweldgerelateerde criminaliteit laten zien dat de stijging van de aantallen gewelddelicten in de jaren 1980 en 1990 recentelijk is omgebogen naar een relatieve daling, inclusief de vuurwapenmisdrijven. De geweldcriminaliteit is daarmee nog lang niet terug op het peil van de jaren 1980 en 1990. Bovendien is het moordcijfer in Nederland nog iets toegenomen, terwijl dit cijfer in de omringende landen juist afneemt.

Het veranderde politieke en strafrechtklimaat brengt echter met zich mee dat het totaal aantal straffen dat wordt uitgedeeld nog wel toeneemt. Daarbinnen is een forse toename zichtbaar van het aantal strafbeschikkingen opgelegd door politie, OM en gemeente tegenover een lichte afname van het aantal strafopleggingen door de strafrechter. Aanvankelijk was er een stijging van de jaarlijkse aantallen door de politie bij het OM aangebracht verdachten. Dit cijfer loopt sinds 2009 terug.

Kortom: anders dan uit de maatschappelijke discussie en uit mediaberichten lijkt voor te komen, kent Nederland de laatste jaren een lichte afname van de geweldcriminaliteit inclusief de aanhoudingen daarvoor. Geweld tegen agenten vindt in meerderheid plaats tijdens aanhoudingen. Toename van geweld tegen de politie was lang deels te verklaren uit de oplopende aantallen aanhoudingen die de politie. Sinds 2009 loopt het aantal door de politie aangehouden verdachten echter terug. De maatschappelijke context waarin het politie het werk uitvoert is dus veiliger geworden. Daarnaast zijn sinds begin jaren 2000 tal van maatregelen genomen om geweld tegen agenten tegen te gaan en de toerusting in ruime zin aan politiezijde te verbeteren.

11.2 Geweldbevoegdheden

De Nederlandse wetgever heeft de bevoegdheid van de politie tot geweldgebruik ondergebracht en een samenhangend stelsel gemaakt van wet- en regelgeving. Een Nederlandse ambtenaar die is aangesteld voor de politietaak geweld gebruiken om zijn taak uit te oefenen en binnen die taak het gestelde doel te bereiken. Het toegepaste geweld moet in balans zijn met het door de verdachte gepleegde feit (proportioneel) en zo weinig mogelijk ingrijpend (subsidiar) zijn. Dat wil zeggen dat de agent het minst ingrijpende geweldmiddel op de minst ingrijpende wijze moet toepassen (dubbele subsidiariteit). Gezien de vaak korte beslistermijn voor een politieambtenaar is het denkbaar dat de complexe overwegingen van proportionaliteit en subsidiariteit een remmende omstandigheid vormen bij het inzetten van de geweldbevoegdheid. De politieambtenaar mag alleen een geweldmiddel dragen en gebruiken als hij in het gebruik daarvan is geoefend. Alle geweldgebruik moet worden gemeld.

De conclusie uit het juridische deelonderzoek naar het geheel van taken en bevoegdheden in relatie tot gevaar en geweldgebruik is dat de omschrijving van de geweldbevoegdheden enkele elementen kent die zouden kunnen leiden tot terughoudendheid in het gebruik van de geweldbevoegdheid. Naarmate de gevolgen van de inzet van een geweldmiddel indringender kunnen zijn, worden de afwegingen ook complexer. Het is denkbaar dat een complexere overweging mogelijk leidt tot het niet-inzetten van geweld.

De geweldbevoegdheden van de politie hebben zich ontwikkeld tot een voor een professioneel overzienbare en inzichtelijke set van spelregels. Deze zijn in essentie goed te onthouden en passen in het geheel van bevoegdheden en ambtshandelingen die agenten hebben en gebruiken. Het stelsel en de procedures van melden, registreren, toetsen en beoordelen zijn echter complex en onoverzichtelijk en de onderliggende processen ingewikkeld en weinig bekend. Daarnaast zitten er ogenschijnlijke tegenstrijdigheden in de rechten en plichten van de agent die geweld gebruikt en meldt. Dit maakt het begrijpelijk dat politiemensen huiverig kunnen zijn om zijn om een dergelijk beoordelingproces mee te maken en daarom mogelijk ook terughoudender zijn dan gewenst in het aanwenden van geweld als dat nodig is.

In de omschrijving van de geweldbevoegdheden zitten enkele elementen die kunnen leiden tot terughoudendheid bij agenten in het gebruik van de geweldbevoegdheid. Zo is het criterium vuurwapengebruik dat op het gepleegde misdrijf 4 jaar of meer celstraf moet staan niet voor iedereen even duidelijk. Dat geldt ook voor het criterium "bedreigend voor de samenleving". Dit is nergens goed uitgelegd, noch in de Nota van Toelichting op de Ambtsinstructie 1994, noch in de jurisprudentie. Agenten kunnen ook van de meldingsplicht bij geweldgebruik terughoudend worden in het juiste gebruik van de geweldbevoegdheid. Zowel het Landelijk Melding Formulier als allerlei andere documenten en instructie relateren politiegeweld min of meer aan het plegen van een strafbaar feit. Weinigen is bekend dat in de Nota van Toelichting op artikel 17 Melding Geweld in de Ambtsinstructie 1994 staat: "Doel van de geweldmelding is om de beheerder inzicht te geven in de wijze waarop zijn ambtenaren omgaan met de bevoegdheid geweld te gebruiken. De geweldmelding heeft uiteraard niet tot doel de ambtenaar van politie te incrimineren." Bovendien luidt de 2^e volzin van deze toelichting: "Het verdient aanbeveling de ambtenaar die geweldgebruik heeft gemeld niet te lang in onzekerheid te laten omtrent eventuele gevolgen van die melding."

Tot slot valt het op dat naarmate de gevolgen van het inzetten van een geweldsmiddel indringender en minder overzichtelijk kunnen zijn, de overwegingen ook complexer worden. Het is daardoor denkbaar dat een complexer overweging sneller leidt tot het niet-inzetten van geweld.

11.3 Politiegeweld

De herhaalde pleidooien om het gebruik van geweld beter te melden en beter te registreren begint resultaat te krijgen. De politieorganisaties hadden de melding en registratie van geweldaanwendungen in 2010 beter op orde dan in 2005. In 2005 was er ook een verbetering waar te nemen ten opzichte van 2000. Dit onderzoek heeft in de zes steekproefkorpsen voor 2010 in totaal 4.930 geweldaanwendungen opgeleverd. Dat zijn er aanzienlijk meer dan de 3.008 geweldsaanwendungen voor 2005. Voor het onderzoek van 2010 is geen verbeterde zoekmethode gebruikt. Dit wijst er dat de meldingsbereidheid onder agenten is verbeterd of dat de korpsen beter registreren. Vermoedelijk zijn beiden aan de hand. Gezien het dalende aantal aanhoudingen is het niet aannemelijk dat dit komt doordat er ook daadwerkelijk vaker geweld is gebruikt.

Wel hanteren de politieregio's nog steeds zeer uiteenlopende methoden van melding en registratie van het aangewende politiegeweld. De regiopolitie Amsterdam-Amstelland heeft naar aanleiding van eerder onderzoekbevindingen als eerste korps een geheel digitaal melding- en registratiesysteem ingevoerd. Daar is sinds begin 2011 de Geweldsmonitor Amsterdam-Amstelland in gebruik genomen, waarmee het geweldmeldingsformulier gemakkelijker is in te vullen en dat de melding automatisch opslaat en ontsluit voor registratie en analyse. De Geweldsmonitor Amsterdam-Amstelland legt de ingevulde informatie meteen vast in een database die door geautoriseerden is te raadplegen voor evaluatie en lering en ook voor toetsing en beoordeling. Het resultaat is onder meer een substantiële toename van het aantal geweldmeldingen. Daarmee vergroot de organisatie het inzicht van de praktijk van geweldaanwendungen. Met die kennis zijn coaching van het personeel, evaluatie van situaties ter verbetering van de training en de toetsing en beoordeling te verbeteren. De Geweldsmonitor Amsterdam-Amstelland heeft gezorgd voor een toename van geweldmeldingen van 2.997 over de eerste 11 maanden in 2011 tegenover 1.856 in geheel 2010.

De zes steekproefkorpsen hebben in 2010 in totaal 115.763 aanhoudingen verricht. Als de basispolitiezorg bij aanhoudingen geweld toepast, betreft dat doorgaans maar één van de aanwezige agenten. Dat leidt tot de voorzichtige conclusie dat in ongeveer 7% (7.888 gedeeld door 115.763) van de aanhoudingen ofwel 1 op de 15 politiegeweld is aangewend. Dit is veel meer dan de gevonden 0,94% voor 2005. Landelijk verrichte de politie in 2010 in totaal

210.500 aanhoudingen. Een extrapolatie van de gevonden gegevens levert een landelijke schatting op van 14.343 geweldaanwendingen door de Nederlandse politie in 2010. De conclusie blijft dus dat de Nederlandse politie het gros van de aanhoudingen in de basispolitiezorg realiseert zonder geweldgebruik.

De verdeling van de geregistreeerde geweldaanwendingen over de diverse soorten van politiegeweld is in 2010 niet wezenlijk veranderd ten opzichte van 2005. Wel valt op dat agenten in 2010 veel vaker gebruik maken van de aangeleerde fysieke technieken voor aanhouding dan in 2005. Dat geldt dan vooral voor de armklem, de beenklem en opbrengtechnieken zoals de bokkenpoot. Ook fixeren agenten verdachten vaak tegen een object, zoals een auto of een wand. Dit wijst er op dat het beleid om de fysieke vaardigheden in de reguliere training en toetsing beter te laten aansluiten op de behoeften in de praktijk van de basispolitiezorg lijkt te zijn gelukt. Dit is voornamelijk toe te schrijven aan de verbetering van de Regeling Toetsing Geweldsbeheersing Politie (RTGP) en van de invulling daarvan in de Integrale Beroepsvaardigheid Training. Vergeleken met 2005 meldden agenten in 2010 aanmerkelijk vaker gebruikt te hebben gemaakt van de diverse aangeleerde fysieke vaardigheden. Dat is winst, want anders gebruiken zij techniek en tactieken die niet zijn aangeleerd. Daar zijn agenten niet in getraind en in veel gevallen zijn die minder effectief en minder goed te rechtvaardigen.

Bij 76% van de geweldaanwendingen meldt de politie dat er geen letsel door is ontstaan. Dit betekent dat er in 24% van de gevallen wel letsel aan burgerzijde is ontstaan, waarvan 22% gering en 2% ernstig. Dit beeld voor 2010 is ongeveer gelijk aan dat van 2005.

Het beleid om meer senioriteit en leiding in de politiepraktijk op straat te hebben vertaalt zich in een toename van geweldmeldingen door brigadiers en (hoofd)inspecteurs ten opzichte van 2005. Nog steeds valt op dat politievrouwen zijn ondervertegenwoordigd in het gebruik van geweld.

Doden en gewonden door politiekogels

De scherpste kant van het politiegeweld, namelijk letsel door politiekogels, is dankzij het archief van de Rijksrecherche relatief goed gedocumenteerd. Een cijfermatige analyse van dit materiaal levert het volgende beeld op. In de 34 jaar van 1978 tot en met 2011 vielen er 100 doden en 508 gewonden door politiekogels in Nederland. Gemiddeld komen er drie mensen per jaar om door politiekogels en lopen er 15 per jaar letsel op. Dit is een tamelijk stabiel beeld, hoewel de fluctuaties per jaar aanzienlijk kunnen zijn. Zo schommelt het aantal gewonden tussen de zeven en de 29 en het aantal doden tussen de één en zeven in één jaar. In 2010 vielen er 23 gewonden en drie doden door politiekogels en in 2011 29 gewonden en drie doden.

Er zijn twee opmerkelijke ontwikkelingen in dit materiaal aan te wijzen.

(1) De eerste is dat er een verschuiving plaatsvindt van voornamelijk schieten uit zelfverdediging (noodweer), namelijk ongeveer 75% in de jaren 1980 en 1990 naar in kleine meerderheid ter aanhouding de laatste jaren (52%). Deze verschuiving van noodweervuur naar aanhoudingsvuur heeft vooral te maken met de verbetering van opleiding en training. Dit houdt verband met de komst van trainingscentra en de professionalisering van de trainingsdocenten bij de politie. Deze ontwikkeling is het rechtstreekse resultaat van de invoering van het geoefendheidsvereiste (artikel 4, Ambtsinstructie 1994) en de bijbehorende en inmiddels meermalen verbeterde Regeling Toetsing Geweldsbeheersing Politie (RTGP).

(2) De tweede ontwikkeling is dat er de laatste jaren gemiddeld iets meer schoten worden afgevuurd per voorval en dat er in enkele gevallen ook meer dan één slachtoffer valt. Zo telden 30 voorvallen in 2011 op tot 5 doden en 29 gewonden.

11.4 Gevaarsituaties in politiewerk

In 2010 raakten ruim 1.200 agenten gewond door burgergeweld. Dat is een daling in vergelijking met de jaren daarvoor, maar nog steeds een stijging ten opzichte van 2005. Het is mogelijk wel een indicatie dat het ingezette beleid vruchten afwerpt. Ook ander onderzoek laat zien dat geënquêteerde agenten rapporteren minder vaak geconfronteerd te zijn met fysiek geweld. Het is ook voor agenten in de basispolitiezorg bemoedigend om te weten dat overheid en organisatie zich inspanssen voor de veiligheid van het politiewerk.

Tabel 11.1 Letsel aan politiezijde door burgergeweld (absolute aantallen)

1995	600
2000	658
2005	993
2009	1.567
2010	1.268
2011	1.306

Bronnen: Timmer (2005: 558) en dit onderzoek.

De omstandigheden waaronder burgergeweld tegen agenten met politiegeweld als reactie voorkomt verschillen in 2010 weinig van eerdere jaren. De nadruk ligt op de kerntaken van het politiewerk:

- bij het aanhouden en overbrengen van verdachten;
- bij het corrigerend aanspreken;
- bij het staande houden en bekeuren;
- bij het ophouden van verdachten voor (strafrechtelijk) onderzoek.

De piekmomenten liggen daarbij op de avond- en nachtelijke uren, vooral in de weekeinden. De plaats delict is meestal de openbare weg, maar ook in burgerwoningen en op politiebureaus lopen agenten wezenlijk gevaar door burgergeweld.

11.5 Leren van specialismen voor gevaarbeheersing

Drie specialismen die rechtstreeks van betekenis zijn voor de veiligheid van de basispolitiezorg zijn nader bekeken om er van te leren ten behoeve van de veiligheid in de basispolitiezorg. Het gaat om crisiscommunicatie, aanhouden in groepsverband door ondersteuningsgroepen en de arrestatieteams.

Crisiscommunicatie

Onderhandelen vormt een voor de basispolitiezorg leerzaam en waardevol specialisme. Door de zware opleiding is het een schaars middel. Crisiscommunicatie als vaardigheid voor ervaren en gemotiveerde *first responders* en leidinggevendenden is een waardevolle aanvulling op de bestaande vaardigheden zijn. Ook situaties die ogenschijnlijk (nog) laag in het geweldspectrum zitten, is er met de overtuigingskracht en aandacht die gerichte crisiscommunicatie kan bieden veel te winnen. Het te verwachten rendement in termen van veiligheid, gezag en maatschappelijk draagvlak voor de politie is hoog.

Arrestatieteam

Arrestatieteam en basispolitiezorg zijn lastig met elkaar te vergelijken. Toch loont het de moeite om uit de praktijk van de AT's lering te trekken voor de BPZ. Het specialisme AT binnen de politie heeft door de effectiviteit van het optreden draagvlak. De AT's dragen bij aan het gezag van de politie. AT's zijn specifiek opgeleid, ingericht, uitgerust en bewapend. Door hun getraindheid, vaste procedures, actie-intelligentie en voorbereiding kunnen zij doortastend, professioneel en correct optreden. AT'ers acteren in het hoogste geweldspectrum, waarbij het streven is om toch zo weinig mogelijk geweld, gericht tegen personen, te gebruiken. Het goed en snel kunnen schakelen in gevaarsituaties is een kerncompetentie. Zijn de AT's dan terughoudend zijn met geweld? In zeker

zin niet. AT's gebruiken bij hun optreden juist vaak een bepaalde mate van geweld, maar door het vroegtijdige stadium waarin zij dit doen, voorkomen zij escalatie. AT's trekken een duidelijke grens en de verdachte weet waar hij aan toe is.

Investeren in opleiding en training van en leiding geven aan de BPZ afgeleid van de ervaringen van AT's wordt door vanuit brede lagen van het veld van politie, justitie en openbaar bestuur veelvuldig als oplossing aangedragen. Het gaat dan vooral om:

- 1 Vooraf een inzet/dienst goed briefen, planmatig werken, in vaste teams, in gesloten verband en dus onder leiding werken en onderlinge afspraken maken bij ad hoc situaties voor het daadwerkelijke opgetreden;
- 2 Een juiste houding tijdens optreden, correct contact met publiek en fysiek en qua kleding een duidelijke en representatieve uitstraling hebben;
- 3 Tijdens het optreden op straat fysiek en mentaal weerbaar zijn, kunnen doorpakken indien nodig, kunnen op- en afschalen en leiderschap op straat aanwezig laten zijn, en
- 4 Het optreden evalueren en daarvan leren.

Vaardigheden Aanhouden in Groepsverband

De opleiding Vaardigheden Aanhouden in Groepsverband (VAG) van de Politie-academie biedt agenten een palet aan oplossingen en een doortastend maar zorgvuldig alternatief voor escalatie of niet-optreden. De planmatige, groepsgewijze aanpak van deze methode vormt het werkzame bestanddeel van ondersteuningsgroepen in verscheidene politieregio's. Maar verdergaande versnippering van het politievakgebied door meer specialismen zou agenten in de basispolitiezorg "aanhoudingschuw" kunnen maken. Dat heeft dan eerder als gevolg dat het gezag van de BPZ verder afbrokkelt dan dat dit het gezag van de reguliere agent op straat helpt verbeteren.

11.6 Toetsing en beoordeling van politiegeweld

Er zijn zes routes waarlangs geweldgebruik van de politie kan worden getoetst en beoordeeld door het bevoegde gezag:

- 1 intern door de leidinggevende en eventueel de korpsleiding of korpsbeheerder;
- 2 extern op grond van het klachtrecht door tussenkomst van de Commissie voor de Politieklachten en eventueel door de Nationale ombudsman;
- 3 intern op grond van het tuchtrecht door de korpsleiding en de korpsbeheerder;
- 4 extern op grond van het strafrecht door de Hoofdofficier van Justitie (ter zake van geweldgebruik met letsel of schieten);
- 5 extern op grond van het strafrecht door de Hoofdofficier van Justitie door tussenkomst van de OM Adviescommissie Vuurwapengebruik (schieten met letsel);
- 6 op grond van het strafrecht door de strafrechter.

In 34% van het gemelde geweldgebruik geeft de verantwoordelijk leidinggevende nog op de dag van het incident een oordeel. In 69% is dit binnen een week gebeurd. In de overige, meestal complexe gevallen (32%) duurt dit langer dan een week, in 11% langer dan een maand. Opmerkelijk is dat de zes steekproefkorpsen over 2010 bij 95,9% van de geweldmeldingen een oordeel noteerden. Dit was in 2005 nog 35%.

Van de in behandeling genomen klachten tegen agenten heeft gemiddeld ongeveer 10% betrekking op politiegeweld. Een kwart tot een derde van deze klachten wordt geheel of gedeeltelijk gegrond verklaard. Van de 1.304 interne onderzoeken betroffen er 578 (44%) gevallen van geweldaanwending. De Bureaus Interne Onderzoeken hebben deze zaken hoofdzakelijk onderzocht op grond van het Wetboek van Strafrecht. In 26 zaken was de conclusie dat de

betreffende agent een strafbaar feit had gepleegd. In 37 zaken had de agent zijn of haar plicht verzuimd (disciplinair).

Voor schietincidenten met letsel worden agenten zelden vervolgd, laat staan veroordeeld. Sinds 1978 zijn er voor zover bekend tussen 11 agentschutters schuldig bevonden en veroordeeld, waarvan tien met strafoplegging. In vier zaken veroordeelde de rechter de agent tot een (voorwaardelijke) boete en in vier andere zaken tot een (voorwaardelijke) gevangenisstraf. Eén agent kreeg een taakstraf van 240 uren. De hoogst opgelegde straf in de periode 1978-2005 is een celstraf van 2 jaren in 1997. Voor zover bekend is er sindsdien geen Nederlandse ambtenaar van politie meer schuldig bevonden aan strafbaar raak schieten.

Wel neemt het aantal zaken toe waarin de nabestaanden of het slachtoffer van een politiekogel zelf met behulp van artikel 12 van het Wetboek van Strafvordering bezwaar maken tegen de niet-vervolgving van de agentschutter. Het hof kent een deel van deze zaken toe, maar vervolgving daarna leidt zelden tot een schuldigverklaring, laat staan strafoplegging. Door het toenemende gebruik van artikel 12 Strafvordering duurt het voor agentschutters in die gevallen langer voor er definitief uitsluitsel is over de rechtmatigheid van het optreden. De kans op vervolgving neemt dus iets toe. De kans dat de strafrechter een agentschutter schuldig bevindt aan een strafbaar feit neemt in de praktijk echter niet toe. Voor zover bekend is er sinds 1997 geen agent meer onherroepelijk veroordeeld voor een schietgeval in de dienstuitoefening.

Het beeld van de toetsing van politiegeweld en de resultaten daarvan is sterk versnipperd. Het vergt meerdere afzonderlijke en intensieve onderzoeken om dat goed te inventariseren. Geen enkele instantie houdt het politiegeweld integraal bij in aard, omvang, ontwikkeling of rechtmatigheid. Overzicht of inzicht in de praktijk en het resultaat van sturing en toetsing van het geweldmonopolie ontbreekt dus in Nederland. Jurisprudentie op het vlak van politietucht recht of politiestrafrecht ontwikkelt zich daardoor niet. Alleen in het klacht recht is enige systematiek en ontwikkeling te zien dankzij de bemoeienis van de Nationale ombudsman. De regionale Commissies voor de Politieklachten bundelen hun informatie en inzichten niet.

De staat is eigenaar van het geweldmonopolie, maar kan het gebruik daarvan in de praktijk niet inzichtelijk maken. Niet voor de burger maar ook niet voor politieambtenaren die met het geweldmonopolie moeten werken. Laat staan dat de staat er echt verantwoording over kan afleggen. Dit bevreemdt te meer daar dat de Nederlandse overheid hiermee zelf gestelde doelen niet haalt en in daden ook niet nastreeft. Een legitimiteitscrisis in de opsporing van georganiseerde criminaliteit in de jaren 1990 heeft de democratische rechtsstaat geholpen aan het nieuwe leidmotief: "Geen bevoegdheid zonder verantwoordelijkheid, geen verantwoordelijkheid zonder verantwoording" (Van Traa, 1996). Toch heeft de Tweede Kamer achtereenvolgende regeringen niet gehouden aan de onder meer in 1997 gedane toezeggingen om de volksvertegenwoordiging jaarlijks te informeren over het politiegeweld en de gevolgen daarvan.

Strafrecht en strafvordering na politiegeweld

De legitimiteit van het politieoptreden is gebaat bij een solide verantwoording. Er zijn twee discussies gaande over de juiste wijze van verantwoording en vooral toetsing en beoordeling van politiegeweld, in het bijzonder het vuurwapengebruik.

De ene discussie betreft de status van de agentschutter in het Rijks-rechercheonderzoek ter waarheidsvinding naar een schietincident met letsel aan burgerzijde. Moet de agent in dat onderzoek standaard getuige zijn en eventueel verdachte? Of moet de agentschutter standaard verdachte zijn? Een onderzoek ter waarheidsvinding van het neerschieten van een burger moet zijn ingericht en uitgevoerd als een strafrechtelijk onderzoek. Daar horen onder meer bij onderzoek van het gebruikte vuurwapen, afnemen van "schiethanden", forensisch-technisch onderzoek op de plaats delict en eventueel een

reconstructie. Daar kan ook bij horen het gebruik van bijzondere opsporing-methoden. Voor veel van deze opsporingsbevoegdheden heeft het OM een verdachte nodig. Maar de "dader" is aangemerkt als getuige. Om voornamelijk die reden heeft het OM een nieuwe Aanwijzing in voorbereiding waarin de agentschutter in een Rijksrecherche voortaan weer standaard aan te merken als verdachte. De status van de verdachte geeft de agentschutter meer en duidelijker rechten dan status van getuige. Dat hij in die positie geen recht heeft op rechtsbijstand bij het verhoor omdat agentschutters zelden worden aangehouden is door middel van een regel in de Aanwijzing op te lossen.

De tweede discussie gaat over artikel 42 Strafrecht als de juiste grond voor het gebruik van geweldbevoegdheden. De Raad van Korpschef heeft het advies ontvangen om de minister van Veiligheid & Justitie te verzoeken om artikel 42 Strafrecht te herformuleren naar voorbeeld van artikel 38 van het Wetboek van Militair Strafrecht. Dat luidt: "Niet strafbaar is de militair die geweld gebruikt in de rechtmatige uitoefening van zijn taaken in overeenstemming met de regels die voor de uitoefening van die taak zijn vastgesteld". In de adviezen van de OM Adviescommissie Vuurwapengebruik, in de beschikkingen van de Hoofdofficieren van Justitie en in de uitspraken van strafrechters gebruikt men artikel 42 Strafrecht pas sinds kort af en toe.

Deze twee discussies zijn wellicht gecombineerd op te lossen. Een helderder en dus voor politieambtenaren zekerder wettelijke grond voor het gebruik van geweldbevoegdheden via een nieuw artikel 42 Strafrecht geeft de agentschutter in hoge mate zekerheid van de afloop van het onderzoek. Immers, zolang hij in de rechtmatige uitoefening van zijn taaken in overeenstemming met de regels die voor de uitoefening van die taak heeft gehandeld, is de uitkomst van onderzoek en beoordeling nauwelijks meer onzeker. Dat kan de weerstand tegen de status van verdachte ten behoeve van de kwaliteit van het onderzoek helpen verminderen. Aan de leiding van OM, politie en bonden de dure plicht om de nieuwe regeling goed uit te leggen aan politieambtenaren.

11.7 Politiegeweld in Europa

Een verkennend vergelijkend onderzoek naar acht andere Europese landen laat zien dat zij op hoofdlijnen overeenkomen wat betreft wet- en regelgeving betreffende de politietaak, de geweldbevoegdheden, de meldplicht en de training. In ongeveer alle landen is de politietaak gericht op het voorkomen en opsporen van criminaliteit, het handhaven van wetten en de openbare orde en de bescherming van het land. Daarnaast heeft de politie het geweldmonopolie en zijn in alle onderzochte landen waarborgen ingebouwd om deze bevoegdheden proportioneel en subsidiair toe te passen. Agenten moeten aangewend geweld altijd melden bij hun meerdere. Het verschilt echter bij wie zij dat precies moeten melden en onduidelijk is welke vormen van geweld agenten wel en niet moeten melden. Uitzondering hierop is in beginsel het daadwerkelijke gebruik van het vuurwapen (gerichte schoten). Aan het trainen in het gebruik van geweldmiddelen tijdens de opleiding en tijdens het werk besteedt elk van de onderzochte landen in meerdere of mindere mate aandacht. De variëteit daarin en in gebruikte geweldmiddelen is echter groot.

De registratie van politiegeweld en de gevolgen daarvan is in andere Europese landen niet systematische en al helemaal niet centraal. De enige gegevens die enigermate beschikbaar zijn hebben betrekking op politieschietincidenten met dodelijke afloop. Vergelijking van Nederland met de acht landen die daar een even betrouwbare registratie van hebben, leert dat Nederland met gemiddeld 1 dode door politiekogels per 5 miljoen inwoners per jaar relatief de meeste dodelijke slachtoffers door politiekogels kent. In Duitsland ligt dit cijfer op 1 dode op 14 miljoen inwoners.

De geweldebepalingen voor de Nederlandse politie hebben zich de afgelopen 40 jaar ontwikkeld. Van een impliciet gelegitimeerd instrument ten behoeve van de desnoods gewelddadige handhaving van orde en overheidsgezag

is de geweldinstructie geëvolueerd tot een (internationaal) wettelijk verankerde bevoegdheid tot het vakbekwaam aanwenden van geweld ter daadwerkelijke handhaving van de rechtsorde. Het autoritaire, ambtelijke geweldsmonopolie heeft zich daarmee ontwikkeld tot een in beginsel politiek-bestuurlijk en juridisch meer controleerbare en gedifferentieerde geweldbevoegdheid. Gezien de gelijkenis van de Nederlandse met veel andere Europese geweldbepalingen, lijkt dit dus ook een Europese ontwikkeling te zijn.

De mogelijke verklaring daarvoor ligt in de verhoogde maatschappelijke aandacht voor deze materie in wet- en regelgeving en de "indaling" van rechtsstatelijke ethiek en van beginselen als proportionaliteit en subsidiariteit in de politiegelederen. Dit komt overeen met de conclusie van ander internationaal vergelijkend onderzoek dat maatschappelijke aandacht voor de beheersing van politiegevaar- en geweld in beleid, duidelijk omschreven bevoegdheden, integer onderzoek naar en goede en objectieve toetsing van politiegeweld positief bijdragen aan de regulering van politiegeweld.

Hiermee zijn de aanzienlijke verschillen tussen landen in de relatieve aantallen dodelijke slachtoffers van politiekogels nog niet verklaard. Deze bevindingen behoeven meer onderzoek en analyse. Deze voorlopige onderzoekresultaten laten wel zien dat Europese vergelijking zin heeft, niet alleen voor een beter begrip van de eigen nationale situatie, maar ook voor een mogelijk nadere afstemming van politiesturing en politiepraktijk.

11.8 Antwoord

De hoofdvraag van dit onderzoek luidt:

Hoe is het optreden van de basispolitiezorg in gevaarsituaties zodanig te verbeteren dat legitimiteit, gezag en geloofwaardigheid van de politie én de doeltreffendheid en veiligheid verbeteren?

De politie en het bevoegde gezag staan voor de uitdaging om binnen de veranderde maatschappelijke omstandigheden een legitiem maar doortastend geweldmonopolie organiseren met behoud en bevordering van veiligheid voor burgers en agenten. Daarvoor vormt onderstaande integratie van de basisfeiten uit dit onderzoek de opstap.

Geweld in politiewerk

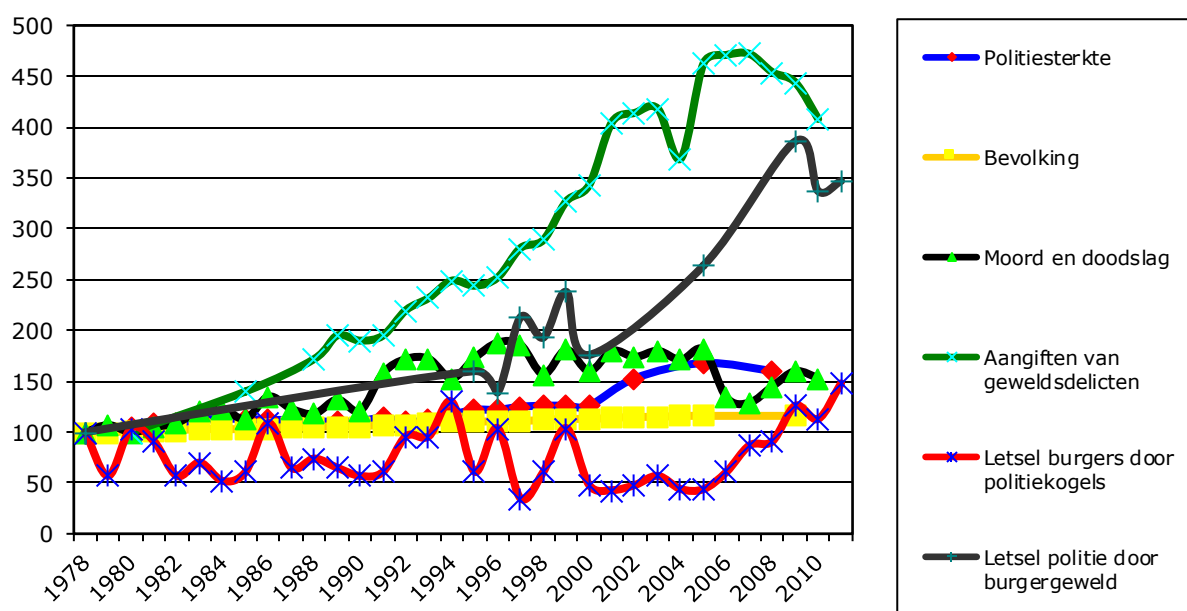
Dit onderzoek laat zien dat het aantal agenten dat gewond raakt door burgergeweld licht is afgenomen, eniger mate in lijn met de daling van de algemene geweldcriminaliteit en met de geringere zelfrapportage door agenten van confrontatie met fysiek geweld. Grafiek 11.1 brengt dit op enkele hoofdlijnen in beeld. Toch laat dit onderzoek ook zien dat de veiligheids situatie van agenten nog lang niet is wat die zou moeten zijn. Grafiek 11.1 laat verder zien dat in de jaren 1980 tot met medio jaren 2000 de geweldcriminaliteit steeg tot zelfs ongeveer 450% van het niveau eind jaren 1970, om daarna te dalen. Moord en doodslag fluctueren rond de 150% van 1980.

Medio 2011 en begin 2012 is in verscheidene mediaberichten gesuggereerd dat de politie sneller en vaker gericht zou schieten op verdachten. Dat was onder meer in de *Volkskrant* (maandag 27 februari 2012). Dit zou komen door het in aard en omvang erger wordende burgergeweld tegen agenten. Daarnaast deden enkele functionarissen ook de voorspelling dat het te verwachten zou zijn dat het aantal slachtoffers van Nederlandse politiekogels in de komende periode nog verder zal oplopen. Dit onderzoek weerlegt de veronderstelling dat het geweld tegen agenten verhevigt in aard en omvang. Voor zover dat al een zelfstandige legitimering zou zijn van een verheving van het politiegeweld, vervalt die dus. Gemiddeld komen er 3 mensen per jaar om door politiekogels en lopen er 15 per jaar letsel op. Dit is een stabiel beeld, hoewel de fluctuaties aanzienlijk zijn. Zo schommelt het aantal gewonden tussen de 7 en de

29 en het aantal doden tussen de één en zeven in één jaar. In 2010 vielen er 23 gewonden en drie doden door politiekogels en in 2011 29 gewonden en drie doden. Daarmee is het totaal van 29 gewonden historisch gezien wel relatief hoog de hoge kant. Maar dat geen reden om daar zulke verstrekkende gevolgtrekkingen aan te verbinden. Het gaat hier om kleine getallen (hooguit enkele tientallen per jaar). Dat betekent dat op dit materiaal alleen met de grootste omzichtigheid "statistiek" mag worden bedreven.

Dit onderzoek laat bovendien zien dat ook in tijden van substantiële stijgingen van de gewelddriminaliteit inclusief het burgergeweld tegen agenten de Nederlandse politie niet reageerde met zichtbaar meer politiegeweld. In ieder geval is de afgelopen 34 jaar het aantal slachtoffers van Nederlandse politiekogels opmerkelijk stabiel gebleven. Dan zou het wel merkwaardig zijn dat in de een periode dat het burgergeweld tegen agenten afneemt, de politie juist daarop wel zou reageren met meer slachtoffers van politiekogels.

Grafiek 11.1 Politie en geweld 1978 tot en met 2011
(indexgrafiek 1978 = 100)

Daarnaast heeft de politie zich ingespannen om het politiegeweld op een aantal punten en de registratie daarvan te verbeteren, onder meer via opleiding en training. Zo hebben de zes onderzochte steekproefkorpsen de administratie van de geweldmeldingen door hun personeel aanmerkelijk beter op orde gekregen sinds 2000 en 2005. Dat leidt veel hogere aantallen geweldmeldingen, terwijl de aantallen aanhoudingen niet zijn opgelopen. Dit onderzoek leidt tot de voorzichtige conclusie dat de politie in 7% van de aanhoudingen, dus bij 1 op de 15 aanhoudingen geweld aanwendt. Dit is meer dan de in eerder onderzoek gevonden 0,94% voor 2005. Mogelijk dat agenten in 2010 vergeleken met 2005 bij aanhoudingen iets eerder overgaan tot het gebruik van geweld. Maar het verschil is voor een belangrijk deel toch te verklaren uit de verbeterde administratie. Landelijk verrichte de politie in 2010 in totaal 210.500 aanhoudingen. Een extrapolatie van de gevonden gegevens levert een landelijke schatting op van 14.343 geweldaanwendungen door de Nederlandse politie in 2010. Bij 76% van de geweldaanwendungen meldt de politie dat er geen letsel door is ontstaan. Dit betekent dat er in 24% (totaal 3.442) van de gevallen wel letsel aan burgerzijde is ontstaan, waarvan 22% gering (3.213 licht gewonden)

en 2% ernstig (287 ernstiger gewonden). Dit beeld voor 2010 is ongeveer gelijk aan dat van 2005. De conclusie blijft dat de Nederlandse politie 93% dus het gros van de aanhoudingen in de basispolitiezorg realiseert zonder geweldgebruik.

Dit laat onverlet dat een landelijk georganiseerd systeem voor de melding, registratie, analyse en toetsing van politiegeweld zoals dat als sinds 1995 herhaalde malen is voorgesteld noodzakelijk is. Dit geeft namelijk de mogelijkheid om regelmatig analyse te maken van de toepassing van de geweldbevoegdheden, de omstandigheden waaronder dat plaats vindt en de gevolgen die dat heeft. Met de inzichten die daaruit voortkomen is een goed onderbouwde voeding te organiseren van opleiding, training, aansturing en organisatorisch toezicht. Gelegd naast de onder meer door Van de Torre e.a. (2011) bepleite evaluatie van elk politieoptreden kan een digitaal meldingssysteem geïntegreerd in het reguliere bedrijfsprocessensysteem agenten stimuleren zoveel mogelijk hun geweld te melden. Dat stimuleert hen ook om zich te verdiepen in de lering die er uit hun ervaring is te trekken en daarover actief binnen de organisatie met elkaar over van gedachten te wisselen.

Aanpassingen in de opleiding en training in en toetsing van de getrainde vaardigheden in geweldtoepassing lijken ook te hebben geleid tot verbeteringen. Zo passen agenten duidelijk vaker dan in 2005 de aangeleerde fysiek vaardigheden voor aanhoudingen toe. Dat verbetert de veiligheid van de aanhouding en draagt bij aan voorkoming van escalatie. Daarnaast zijn agenten zich duidelijk meer bewust geworden van hun bevoegdheden tot het gebruik van het vuurwapen ter aanhouding. Dat blijkt uit een verschuiving van 25% aanhoudingsvuur bij schietincidenten tot medio jaren 1990 naar ongeveer 50% nu. Aanhoudingsvuur verkleint de kans op dodelijk letsel en verbetert de rechtmatigheid van het geweldgebruik. Beide ontwikkelingen dragen positief bij aan de legitimiteit en de effectiviteit van het politieoptreden.

Preventieve (geweld)bevoegdheden horen volgens de wetgever in het Nederlandse staatsrechtelijk bevel niet bij de politie als uitvoerend orgaan, maar bij de gezagsbevoegdheden van bestuurorganen als de burgemeester, die daarvoor rechtstreeks politieke verantwoording kan en moet afleggen aan de gemeenteraad. Toevoeging van preventieve geweldbevoegdheden aan de bestaande geweldbevoegdheden is daarom niet aan te bevelen.

De weerbaarheid en het vakmanschap onder agenten in de basispolitiezorg kunnen verder worden verbeterd door meer te putten uit de ervaring en expertise van relevante ondersteunende specialismen binnen de politieorganisatie zelf. Dergelijke specialismen en de basispolitiezorg fungeren in de huidige politieorganisatie teveel in gesloten kolommen waartussen de uitwisseling van inzichten ervaringen wordt tegengehouden. Specialisten in crisiscommunicatie en onderhandelen hebben bruikbare ervaring en expertise in communicatie als middel tot de-escalatie, maar ook in communicatie als tactisch hulpmiddel om doortastend op te treden als de escalatie niet meer is tegen te houden. Specialisten in planmatige aanhoudingen in groepsverband werken met tactieken en vaste werkwijzen die de schijnbaar onvoorspelbare wendingen in gevaarsituaties voorspelbaarder maken en die ervoor zorgen dat uitvoerend politiepersoneel gemakkelijker en beter samenwerkt. Dit soort specialismen leren van eigen en andermans ervaring door vaste systematiek in voorbereiding, evaluatie en uitwisseling van de inzichten die dat oplevert.

Dit onderzoek laat duidelijk zien dat de klappen vallen in de basispolitiezorg en niet bij de specialisten. Dit pleit ervoor om de gewenste extra inspanning in opleiding en training te concentreren bij de basispolitiezorg. De gewenste grotere veiligheid en grotere vaardigheid moet de politie dáár realiseren. Voor de investering die dat vergt krijgt de Nederlandse politie een overzichtelijke manier een doeltreffender, doelmatiger, doortastender, veiliger organisatie, die kan rekenen op een groter maatschappelijk draagvlak zonder dat het optreden inboet aan legitimiteit. In het bestek van dit onderzoek past geen inventarisatie van de schade door burgergeweld tegen de politie. Het is aan te

nemen dat die aanzienlijk is, zowel in materiaal als immaterieel opzicht (Timmer, 2005; AEF, 2011).

Toetsing en beoordeling van politiegeweld

De zes toetsingroutes zijn de interne beoordeling het klachtrecht, het tuchtrecht, het OM, OM plus Adviescommissie en de strafrechter leveren in hooguit 10% van de gevallen een negatief oordeel over de toepassing van geweldbevoegdheden door agenten op. De vrees die agenten hebben voor het beoordelingstraject is objectief gezien ongegrond. Dit onderzoek laat namelijk zien dat in 69% van de gevallen de verantwoordelijk leidinggevende het gemelde geweldgebruik beoordeelt. In 34% gebeurt dat zelfs nog op de dag van het voorval. In de overige gevallen (32%) duurt dit langer dan een week, in 11% langer dan een maand. Maar dan gaat het ook om de complexere gevallen, waarbij bijvoorbeeld letsel is ontstaan door het politiegeweld. Ook de administratie van deze beoordelingen is sterk verbeterd. In 2005 was nog slechts 35% van de geregistreerde geweldmeldingen voorzien van een beoordeling. In 2010 was dit 95,9%.

Dit onderzoek laat echter ook zien dat de toegankelijkheid van deze informatie te wensen overlaat. Het is dan ook gewenst dat politie, Justitie en bestuur de wijze van melden, registreren en vooral beoordelen van politiegeweld verbeteren, onderling afstemmen en vooral versnellen en verduidelijken. Daartoe is het noodzakelijk dat de processen en de resultaten door middel van onderzoek beter in beeld worden gebracht.

Nu staat de beoordeling van het politiegeweld in de meeste van de zes toetsingroutes in sterke mate in het licht van het strafrecht. De wetgever heeft de verplichting tot het melden en verantwoorden van geweldgebruik echter in de Ambtsinstructie 1994 opgenomen opdat de korpsbeheerder op de hoogte is van de toepassing van geweldbevoegdheden en daar het beleid op kan aanpassen. De wetgever heeft dus bedoeld dat het politiegeweld primair wordt bekeken vanuit een inhoudelijk-organisatorisch en professioneel perspectief. Het strafrecht moeten secundair zijn, zo staat in de Nota van Toelichting op artikel 17 van de Ambtsinstructie 1994. Het is gewenst om deze praktijk en de beeldvorming daar omheen recht te trekken en om toetsing en beoordeling te veranderen van een noodzakelijk kwaad in een instrument van lering en sturing. Beheerder en korpsleiding kunnen veel aan vertrouwen en kwaliteit bij hun personeel winnen door het gehele beoordelingstraject integraal en samenhangend tegen het licht te houden en over toetsingskader, werkwijzen en resultaten geregeld en duidelijk te communiceren met het uitvoerende personeel.

Een gevoelig onderdeel van een solide verantwoording van de toepassing van het geweldmonopolie is de positie van de politieambtenaar in dat geheel. Hij heeft de plicht zich voor schendingen van grondrechten te verantwoorden. Moet de agent in het Rijksrechercheonderzoek naar een schietincident met letsel aan burgerzijde standaard verdachte zijn of niet? Een onderzoek ter waarheidvinding van het neerschieten van een burger moet worden ingericht en uitgevoerd als een strafrechtelijk onderzoek. De status van getuige van een agentschutter levert geregeld problemen op en is daarom bezwaarlijk voor de objectiviteit en dus voor de kwaliteit van het Rijksrechercheonderzoek. Om voornamelijk die reden heeft het OM een nieuwe Aanwijzing in voorbereiding waarin de agentschutter in een Rijksrecherche voortaan standaard aan te merken als verdachte. Daarnaast is er discussie over artikel 42 Strafrecht als de juiste grond voor het gebruik van geweldbevoegdheden. Artikel 42 pleit nu degenen vrij die een strafbaar feit begaat op grond van een wettelijk voorschrift. Maar Politiewet 1993, Ambtsinstructie 1994 of enige andere wet of regel schrijft de agent niet (dwingend) voor om in bepaalde situaties geweld te gebruiken. De agent is daartoe bevoegdheid en maakt zelf de professionele afweging of en hoe hij die bevoegdheid toepast. Het advies is om artikel 42 Strafrecht te herformuleren naar voorbeeld van artikel 38 van het Wetboek van Militair Strafrecht. Dat komt er op neer de agent bij voorbaat van

strafvervolgning is vrijgepleit, zolang z/hij in de rechtmatige uitoefening van zijn taak en in overeenstemming met de regels die voor de uitoefening van die taak heeft gehandeld. In dat geval is de formele status van verdachte minder bedreigend en beter aanvaardbaar.

Uit onder meer de studie *Veilig politiewerk* (Van de Torre e.a., 2011) blijkt dat politieambtenaren weinig vertrouwen hebben in de afwikkeling van hun gemelde geweldgebruik. Het beeld onder agenten is dat (vooral hogere) leidinggevenden en officieren van justitie de toetsing en beoordeling geen kijk hebben op de politiepraktijk op straat. Vanuit de abstractie van de wet kunnen zij geen realistische uitspraak doen over de rechtmatigheid van het politieoptreden. Verder is het beeld ook dat de beoordeling veel te lang op zich laat wachten. Dit onderzoek laat echter zien dat dit heersende beeld niet klopt en dat het leeuwendeel van de geweldaanwendingen binnen korte tijd wordt afgewikkeld. Doorgaans is het oordeel ook positief. Dit betekent dat korpsleiding en bevoegd gezag meer energie moeten steken in de interne communicatie van de toetsing van aangeweld politiegeweld.

De legitimiteit van het politiewerk en van het politiegeweld in het bijzonder is ook gebaat bij goede communicatie. Een overzicht van de uitkomsten van klachten over politiegeweld, van tuchtrechtelijke dus disciplinaire onderzoeken naar politiegeweld en van strafrechtelijke trajecten ontbreekt. Ook ontbreken analyse en evaluatie van die uitkomsten en vertaling naar onder meer aansturing, opleiding en training. Jaarverslagen van politieregio's bevatten zelden een overzicht van geweldaanwendingen en klachten en onderzoeken daarnaar. Individuele incidenten van politiegeweld en maatschappelijke aandacht daarvoor laten zien dat het zin heeft om regelmatig, objectief en goed onderbouwd informatie aan het algemeen publiek te geven over rechten, plichten en bevoegdheden van burgers en politieambtenaren.

In de toetsing van politiegeweld heeft het strafrecht nu het primaat. Zelfs in gevallen waarin korpsleiding en korpsbeheerder de gelegenheid hebben gehad om door middel een tuchtrechtelijke procedure vervolging van een agent te voorkomen, laten zij die kans liggen. Daarmee mist de politieorganisatie de kans om te leren en het zelfreinigend vermogen te ontwikkelen en blijft de agent in kwestie in de kou staan, namelijk als verdachte voor de strafrechter.

Tot slot ontbreken een integrale visie en aanpak binnen de politie op de samenhang en de meerwaarde van en de lering uit de klachtrechtelijke, tuchtrechtelijke en strafrechtelijke toetsing van politiegeweld. Ook het gebrek aan democratische controle doet zich hier gelden. De Tweede Kamer toont bijvoorbeeld al jaren geen interesse meer in de praktijk van het geweldmonopolie en de ontwikkelingen daarin.

Beter blauw?

Er zijn onduidelijkheden in de wet- en regelgeving rond politiegeweld en aspecten aan de sturing en toetsing van politieoptreden en geweldgebruik waardoor agenten mogelijk ongewenst terughoudend kunnen zijn in het gebruik van hun bevoegdheden. In enkele onderzoeken (zoals Naeyé, 2007 en Van der Torre e.a., 2011) verklaren sommige agenten desgevraagd wel dat zij afzien van optreden uit angst voor de gevolgen of de nasleep. In dit onderzoek zijn echter geen empirische aanwijzingen dat Nederlandse politiemensen als het er op aan komt niet handelen in gevaarsituaties. Uit een vergelijking van het Nederlandse politiegeweld met andere landen in Europa blijkt dat evenmin. Wel is duidelijk dat de geweldbevoegdheden van de Nederlandse politie ruimer zijn dan die in de meeste andere landen. In Nederland komen naar verhouding meer personen om door politiekogels dan in omringende landen.

Daar waar er onduidelijkheden en onzekerheden zijn rond het gebruik van politiegeweld en vooral de nasleep daarvan, is veel te winnen in het verminderen van de versnippering van de routes voor de beoordeling van politiegeweld. De politiek en de leiding van politie en het bevoegde gezag kunnen door beter toezicht,

evaluatie, communicatie en gericht vakinhoudelijk leiding geven agenten in de basispolitiezorg beter sturen en steunen.

Ondanks de recente daling van de gewelddriminaliteit is het aantal agenten dat gewond raakt door burgergeweld nog relatief hoog. Dat betreft zonder uitzondering agenten in de basispolitiezorg. Alleen al de kosten van de verschillende soorten schade die dat veroorzaakt legitimeren een krachtdadige verbetering van de basispolitiezorg.

Er is in de loop van de afgelopen jaren veel verbeterd aan de opleiding en training van agenten. Dit onderzoek laat zien dat recente verbeteringen in de training en toetsing van fysieke technieken vruchten afwerpen en dat ook het vuurwapengebruik professioneler is geworden. Die verbeteringen hebben echter geen gelijke tred gehouden met de toenemende complexiteit en intensiteit en de kennelijke risico's van het politiewerk in de basispolitiezorg. Uit eerder onderzoek (o.a. Timmer, 2005) is ook gebleken dat gevaarsituaties agenten in de basispolitiezorg vaker dan nodig is verrassen. Veel geweldplegers tegen agenten zijn "bekenden van de politie". Betere aansturing op basis van goede informatie en analyse daarvan kan agenten helpen dat schijnbaar onvoorspelbare in hun praktijk voorspelbaarder te maken. Van effectieve, meer gestandaardiseerde werkwijzen en gerichte communicatietechnieken zoals diverse politiespecialismen die toepassen kan de basispolitiezorg veel leren. Dat maakt het wel gewenst dat de verbeteringen in opleiding, training, aansturing en toerusting worden doorontwikkeld. Gieling (2010) heeft daar met "Sterker blauw" een aanzet voor gegeven. Daarnaast zou de politie samen met partnerorganisaties kunnen investeren in de analyse van gedragspatronen van potentiële geweldplegers tegen agenten ten behoeve van preventie.

Gerichte en onderbouwde verbeteringen in de voorbereiding, sturing (inclusief wet- en regelgeving), toerusting (training en uitrusting), toetsing (transparantie beoordeling) en evaluatie van politietoetreden in de basispolitiezorg kunnen zo bijdragen aan de verbetering van legitimiteit, gezag, geloofwaardigheid, doeltreffendheid en veiligheid van de basispolitiezorg.

11.9 Aanbevelingen

- 1 Het verdient aanbeveling om de training in integrale beroeps-vaardigheden te verbreden en verdiepen met onder meer vaardigheden in crisiscommunicatie, vaardigheden in aanhouden in groepsverband, vaardigheden en voorbereiding, evaluatie en verslaglegging met een frequentie van minstens één werkdag in de maand.
- 2 Het verdient aanbeveling om politieambtenaren in de basispolitiezorg systematisch te laten rouleren (op vrijwillige basis) met lidmaatschap van meer gespecialiseerde groepen, zoals ondersteuningsgroepen voor aanhoudingen in groepsverband.
- 3 Het verdient aanbeveling om de Geweldsmonitor voor melding, registratie, analyse, evaluatie en beoordeling van de politie Amsterdam-Amstelland door te voeren voor de gehele politie in Nederland.
- 4 Het verdient aanbeveling om de organisatie voor toetsing en beoordeling van politiegeweld in onderlinge afstemming tussen politie, OM en bestuur te professionaliseren en om ook de zittende magistratuur specifiek te scholen in de strafrechtelijke toetsing van politiegeweldbevoegdheden.
- 5 Het verdient aanbeveling om artikel 42 Wetboek van Strafrecht als schuld- en strafuitsluitingsgrond voor het gebruik van politiegeweld te herzien.
- 6 Het verdient aanbeveling dat het parlement zich jaarlijks over het geweldgebruik van en tegen de politie laat informeren.

Aanbevelingen voor nader onderzoek

- 7 Het verdient aanbeveling om nader wetenschappelijk onderzoek te doen naar de ontwikkelingen in geweldgebruik van en tegen de politie.
- 8 Het verdient aanbeveling om nader wetenschappelijk onderzoek te laten doen naar de toepassing van klachtrecht, tuchtrecht en strafrecht in de toetsing en beoordeling van politiegeweld.
- 9 Het verdient aanbeveling om nader vergelijkend wetenschappelijk onderzoek te laten doen naar het gebruik van geweld van en tegen de politie in andere Europese landen.

Jaap Timmer

Samenvatting

De verwachtingen van de samenleving ten aanzien van de politie zijn hoog. Dat betreft zowel de doeltreffendheid van de taakuitoefening (boeven vangen en orde handhaven) als de integriteit van het bevoegdheidsgebruik. Tegelijkertijd staat het gezag van politieambtenaren onder druk. De discussie hierover heeft geleid tot meer beleidsaandacht en verbeterde opleiding, training en uitrusting van politieambtenaren. Toch leidt het nog niet per se tot veiliger politiewerk. Recent onderzoek heeft laten zien dat agenten zelf deze problematiek onderkennen en meer, helderder en inhoudelijk betere sturing en training willen in het gebruik van geweldbevoegdheden.

Een en ander roept de vraag op hoe de politie binnen de veranderende maatschappelijke omstandigheden doortastender kan optreden met behoud van de geloofwaardigheid en de veiligheid voor burgers en agenten. Voor deze studie is in een steekproef van zes korpsen het geweldgebruik van en tegen de politie onderzocht, zoveel mogelijk in vergelijking tot de jaren 2000 en 2005. Ook zijn de Rijksrechercheonderzoeken naar politieschietincidenten met letsel bestudeerd. Daarnaast is een vergelijking gemaakt van politiegeweldbevoegdheden met acht andere Europese landen. Tot slot is gekeken wat de basispolitiezorg zou kunnen leren van de succesvolle werkwijzen van ondersteunende disciplines als crisiscommunicatie en arrestatieteams.

Uit dit onderzoek "Geweld in de politiepraktijk in 2010" blijkt dat de geweldcriminaliteit in Nederland al enige jaren daalt en dat het geweld tegen agenten recentelijk ook iets is terug gelopen. Toch raakt ongeveer 3% van de politiemensen (1.306 agenten in 2011) jaarlijks gewond door burgergeweld. In de aanwending van politiegeweld is wat betreft de aanleiding, de aard en de gevolgen in 2010 niet veel veranderd ten opzichte van 2000 en 2005. Wel maken agenten nu meer gebruik van de aangeleerde fysieke vaardigheden om verdachten onder controle te brengen, zoals arm- en beenklemmen.

De registratie van het gebruik van politiegeweld is verbeterd ten opzichte van de eerdere peiljaren. Bij naar schatting 7% van de 210.500 aanhoudingen in 2010 gebruikte de politie geweld. Dit betekent dat de Nederlandse politie bij 93% van de aanhoudingen in de basispolitiezorg geen geweld gebruikt. Van de 14.343 voorvallen van politiegeweld heeft de politie in ruim 80% fysiek geweld gebruikt, 12% pepperspray, 10% wapenstok, 6% diensthond, 8% dreigen met het vuurwapen 1,6% schieten (waarschuwingsschot of gericht schot) en 10% overig geweldgebruik. Dit telt op tot meer dan 100% omdat in sommige gevallen meerdere vormen van geweld gebruikt. Van de met geweld aangehouden burgers raakt 22% (3.213) licht gewond en 2% (287) ernstiger. Per jaar treft de politie gemiddeld drie personen dodelijk met een politiekogel. Gemiddeld 14 personen raken er jaarlijks gewond door politiekogels.

Recente verbeteringen in de training en toetsing van fysieke technieken werpen vruchten af en ook het politieel vuurwapengebruik is professioneler geworden. Zo beoordeelde het OM in 2009 en 2010 58% van het vuurwapengebruik met letsel als rechtmatig aanwenden van bevoegdheden (aanhouden). In de jaren 1990 was het rechtmatig noodweervuur nog in de meerderheid. Deze verbeteringen hebben echter geen gelijke tred gehouden met de toenemende complexiteit en intensiteit en met de kennelijke risico's van het politiewerk in de basispolitiezorg. Agenten in de basispolitiezorg gevaarsituaties laten zich toch nog vaak verrassen. Veel geweldplegers tegen agenten zijn "bekenden van de politie". Van effectieve, meer gestandaardiseerde werkwijzen en gerichte communicatietechnieken zoals diverse politiespecialismen die toepassen kan de basispolitiezorg veel leren. Dat maakt het gewenst dat de verbeteringen in opleiding, training, aansturing en toerusting worden doorontwikkeld. Daarnaast moet de politie samen met partnerorganisaties investeren in de analyse van gedragspatronen van potentiële geweldplegers tegen agenten ten behoeve van preventie.

De politie slaagt er steeds beter in om het gemelde politiegeweld sneller te beoordelen en dat ook beter vast te leggen. Zo is 34% van het gemelde geweldgebruik nog op de dag van het voorval beoordeeld. In 98% van de gemelde gevallen luidt het interne oordeel "rechtmatig". Van de voorvallen waarin een agent iemand heeft geraakt met een politiekogel beoordeelt het OM 91% als rechtmatig. Wel zijn er veel verschillende procedures en instanties die de juistheid, behoorlijkheid en rechtmatigheid van politiegeweld beoordelen. Daarbinnen en daartussen is weinig samenhang. Vooral het tuchtrecht is vaag en er wordt weinig mee gedaan in de zin van vakontwikkeling en sturing van personeel en organisatie. Over toetsingkader, werkwijze, afloop en gevolg heerst veel onduidelijkheid en onzekerheid onder agenten. De beeldvorming over de mate waarin, de snelheid waarmee en met welk gevolg de beoordeling doorgaans plaatsvindt, komt niet overeen met de in dit onderzoek vastgestelde werkelijkheid. Politieleiding en bevoegd gezag zouden aan vertrouwen kunnen winnen als zij de sturing en toetsing van het politiegeweld integraal zouden organiseren. Goede communicatie over sturing en toetsing van het politiegeweld draagt bij aan de positieve beïnvloeding van politieoptreden. Dat stimuleert het zelfvertrouwen, de weerbaarheid en het gezag van agenten in de basispolitiezorg.

Nu en dan klinkt een roep om ruimere, zelfs preventieve geweldbevoegdheden. De Nederlandse wetgever vindt dat echter dat dergelijke verstreckende bevoegdheden horen bij een rechtstreeks democratisch gecontroleerd bestuursorgaan als de burgemeester. Daarnaast blijkt dat de geweldbevoegdheden van de Nederlandse politie voor de reguliere taakuitvoering al relatief ruim zijn vergeleken met andere Europese landen. Mogelijk dat de Nederlandse politie de bestaande bevoegdheden onvoldoende benut. De basispolitiezorg kan aan gezag en effectiviteit winnen door middel van meer doordachte, meer doortastende en vooral meer gestandaardiseerde manieren van denken, voorbereiden, uitvoeren en nabeschouwen. De cursus Vaardigheden Aanhouden in Groepsverband is daarvoor bijvoorbeeld een goede basis. Betere aansturing op basis van goede informatie en analyse daarvan kan agenten helpen dat schijnbaar onvoorspelbare in hun dagelijkse praktijk voorspelbaarder te maken.

Literatuur

- Abraham, Manja, Sander Flight en Willemijn Roorda (2011), *Agressie en geweld tegen werknemers met een publieke taak. Onderzoek voor Veilige Publieke Taak 2007-2009-2011*, Amsterdam: DSP-groep.
- Abraham, Manja en Willemijn Roorda (2011), *Tabellenboek. Agressie en geweld tegen werknemers met een publieke taak. Metingen 2007-2009-2011*, Amsterdam: DSP-groep.
- Achterhuis, Hans (2008), *Met alle geweld. Een filosofische zoektocht*, Rotterdam: Lemniscaat.
- Adang, Otto en Ellen Giebels (red.; 1999), *To Save Lives. Proceedings of the First European Conference on Hostage Negotiations*, Den Haag: Elsevier.
- Adang, Otto en Piet Drost (2000), "'Om levens te redden'. Onderhandelingen bij gijzelingen, ontvoeringen en andere crises", *Algemeen Politieblad*, nummer 8, 8 april 2000, pp.14-15.
- Adang, Otto en Jaap Timmer (2005). *Beheersing van gevaar. Praktijkboek voor de opleiding van vuurwapendragenden en de toetsing van geweldstoepassing*. Den Haag: Elsevier Overheid.
- Andersson Elffers Felix (AEF, 2011), *De prijs die je betaalt ... Politie: de kosten achter een hoog risicoberoep*, Utrecht: AEF.
- Blaauw, Jan (2011), *Moord op een diender: een historisch feitenrelaas over Nederlandse politieambtenaren die door geweld om het leven kwamen*, Utrecht: De Fontein.
- Bleijendaal, R., J. Naeyé, P. Chattellon en G. Drenth (2008), *Kracht van meer dan geringe betekenis deel A*, Den Haag: Reed Business.
- Boutellier, Hans (2005), *Meer dan veilig. Over bestuur, bescherming en burgerschap*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
- Boutellier, Hans (2011), *De improvisatiemaatschappij. Over de sociale ordening van een onbegrensde wereld*, Den Haag: Boom Lemma uitgevers.
- Bovend'Eert e.a., D.E. Bunschoten, J.W.A. Fleuren, C.A.J.M. Kortmann en M.N.H. van der Nat (2004), *Tekst & commentaar Grondwet*, Deventer: Kluwer.
- Bovend'Eert e.a. (2010), *Inleiding constitutioneel recht*, Deventer: Kluwer.
- Brugman, Lotte (2007), "Man-vrouwverschillen", *Hard en zacht. Geweld in publiekscontacten van de politieregio Amsterdam-Amstelland*, Deventer: Kluwer.
- Castells, M. (1996), "The Rise of Network Society", *The Information Age; Economy, Society and Culture*, Vol. 1, Oxford: Blackwell Publishing.
- CBS (2011), *Integrale veiligheidsmonitor*, Den Haag: CBS.
- Charette, B. (1994), *Early Identification of Police Brutality and Misconduct: The Metro-Dade Police Department Model*, National Criminal Justice Reference Service Abstracts, Washington: US Department of Justice.
- Chevigny, P. (1995), *Edge of the knife: Police violence in the Americas*. New York: New Press.
- Cladder, Xander (1996), "Onderhandelen kan geweld voorkomen", *Algemeen Politieblad*, nummer 22, 9 november 1996, pp.10-12.
- Traa, Commissie van (1996), *Inzake opsporing*, Tweede Kamer Enquêtecommissie Opsporingsmethoden (Commissie Van Traa), Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Dijk, W.A.M. van en J.I. Hovens (red.; 2001), *Arresting War Criminals*, Nijmegen/Den Haag: Wolf Legal Productions/Koninklijke Marechaussee.
- Drenth, G., J. Naeyé en R. Bleijendaal (2008), *Kracht van meer dan geringe betekenis deel B*, Den Haag: Reed Business.
- Drost, Piet en Egbert van de Streek (1997), "Onderhandelen in crisissituaties in revisie. Nieuwe impulsen voor een probaat middel", *Algemeen Politieblad*, nummer 8, 12 april 1997, pp.12-14.

Elias, Norbert (1982), *Het civilisatieproces. Sociogenetische en psychogenetische onderzoeken*, Utrecht/Antwerpen: Uitgeverij Het Spectrum.

Fijnaut, Cyrille (2004), *De herinrichting van het stelsel van speciale eenheden - de BBE'n, de AOE'n en de BSB -*, Advies aan de Minister van Justitie, Den Haag - Tilburg, 25 mei 2004.

Fijnaut, Cyrille (2007), *De geschiedenis van de Nederlandse politie*, Amsterdam: Boom.

Flight, Sander en Manja Abraham (2011). *Agressie en geweld tegen werknemers met een publieke taak*. Onderzoek voor Veilige Publieke Taak 2007-2009-2011. Amsterdam: DSP-groep.

Fortuin, Joosje, Grijzen, Marianne, Winnubst, Carolijn (1998), *Arrestatieteams onder de loep. Studie naar de taakstelling, organisatie, politiekbestuurlijke inbedding, sturing en verdeling over Nederland*, Deventer: Gouda Quint.

Franke, H. (1991), "Geweldscriminaliteit in Nederland. Een historisch-sociologische analyse", in *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift*, themanummer Alledaags en ongewoon geweld, jaargang 18 (1991), nr. 3, pp. 13-45.

Garner, J.H. en C.D. Maxwell (2002), *Understanding the Use of Force by and Against the Police in Six Jurisdictions*, Final Report, Grant No. 95-IJ-CX-0066, Submitted to the National Institute of Justice, Office of Justice Programs, US Department of Justice, Williamston, 2002.

Giebels, Ellen en Sigrid Noelanders (2004), *Onderhandelen in levensbedreigende situaties: de praktijk doorgelicht*, Veenendaal: Universal Press.

Gieling, P. (2010), *Sterker blauw*, Apeldoorn: Politieacademie.

Heijder, Commissie (1987), Commissie bezinning op het geweldgebruik door de politie, *Geweld door de politie*, december 1987 (PAT/538/TA).

Hoogdalem-Zomer, van G. (2011), *Verslag Registratie Interne Onderzoeken 2008, 2009 en 2010 bij de Nederlandse politie*, De Bilt: Nederlands Politie Instituut.

Jobard, Fabien (1999), *Les violence policières. État des recherches dans les pays anglo-saxons*, Parijs/Montréal: L'Harmattan.

Jobard, Fabien (2002), *Bavures policières ? La force publique et ses usages*, Paris : Éditions La Découverte & Syros.

Kalidien, S.N. en N.E. de Heer-de Lange (2011), *Criminaliteit en rechtshandhaving 2010. ontwikkelingen en samenhangen*, Den Haag: WODC.

Knutsson, Johannes en Jon Strype (2003), "Police Use of Firearms in Norway and Sweden: The Significance of Gun Availability", *Policing and Society*, 2003, Vol. 13, No. 4, pp. 429-439.

Kruize, P. en D.J. Wijmer (1994), "Geweldsincidenten tussen politiemensen en burgers in Den Haag", Themanummer *Geweld Justitiële verkenningen*, jrg. 20, nr. 1, 1994, Arnhem/ Den Haag: Gouda Quint/WODC, pp. 97-112.

Kuhns, Joseph B en Johannes Knutsson (red, 2010), *Police Use of Force. A Global Perspective*, Santa Barbara, Denver, Oxford: Praeger.

Loof, J.P. (2005), *Mensenrechten en staatsveiligheid; Opschorting en beperking van mensenrechtenbescherming tijdens noodtoestanden en andere situaties die de staatsveiligheid bedreigen*, Nijmegen: Wolf Legal Publishers.

Lorei, Clemens (2005), *Die unbeabsichtigte Schussabgabe durch Polizeikräfte. Eine empirisch-psychologische Analyse*, Frankfurt: Verlag für Polizeiwissenschaft.

- Maguire, Edward R. (2010), "A Journey Through the Word of Police Use of Force", Joseph B. Kuhns and Johannes Knutsson (eds.), *Police Use of Force. A Global Perspective*, Santa Barbara/Denver/Oxford: Praeger, pp. 199-211.
- Markowitz, M.W., M.W. and D.D. Jones-Brown (red.; 2000), *The System in Black and White: Exploring the Connections Between Race, Crime and Justice*, Westport: Praeger 2000.
- Mars, Joan R (2002), *Deadly Force, Colonialism and the Rule of Law. Police Violence in Guyana*, Westport/Londen: Greenwood Press.
- McCulloch, J. (2000), "Keeping the Peace and Making War: The Police and Military-Rhetoric and Reality", in Coady, Tony, Steve James, Seumas Miller and Michale O'Keefe, *Violence and Police Culture*, Melbourne: Melbourne University Press, pp. 182-20.
- Meulen, Stefan van der (2010), *RAAK!*, afstudeerscriptie Management, Economie en Recht (MER), Zwolle: hogeschool Windesheim/Lectoraat Veiligheid.
- Milton, C.H. (1977), *Police Use of Deadly Force*, Washington DC: Police Foundation.
- Naeyé, J. (red.; 2005), *Niet zonder slag of stoot: de geweldsbevoegdheid en doorzettingskracht van de Nederlandse politie*, Zeist: Kerkebosch.
- Naeyé, J. (red.; 2007), *Hard én zacht. Geweld in de publiekscontacten van de politieregio Amsterdam-Amstelland*, Deventer/Amsterdam: Kluwer/Vrije Universiteit Amsterdam.
- Naeyé, J. en R.T. Bleijendaal (2008), *Agressie en geweld tegen politiemensen: beledigen, bedreigen, tegenwerken en vechten*, Apeldoorn/Amsterdam/Den Haag: Politie & Wetenschap/VU/Reed Business.
- Naeyé, J., M. Bakker en Chana Grijsen (2009), *Belediging en bedreiging van politiemensen*, Apeldoorn/Amsterdam/Den Haag: Politie & Wetenschap/VU/Reed Business.
- Naeyé, J. (2010), *Burgerarrest*, Alphen aan den Rijn: Kluwer.
- Naeyé, J. (2011), "De lemen voet van de politieke geweldsbevoegdheid", Toine Spapens, Marc Groenhuijsen, Tijs Kooijmans (red.; 2011), *Universalis. Liber amicorum Cyrille Fijnaut*, Antwerpen/Cambridge: Intersentia, pp. 555-564.
- Nelson, J. (red.; 2000), *Police Brutality. An Anthology*, New York/London: W.W. Norton & Company.
- Parent, R. (2006), "The Police Use of Deadly Force: International Comparisons", *The Police Journal*, vol. 79, p. 230-237.
- Reenen, Piet van (1979), *Overheidsgeweld. Een sociologische studie van de dynamiek van het geweldsmonopolie*, Alphen a/d Rijn: Samsom.
- Reenen, Piet van (2010), "De tanden van de politie", *De politie en haar opdracht: de kerntakendiscussie voorbij*, Bas van Stokkom, Jan Terpstra en Lodewijk Gunther Moor (red.), Apeldoorn/Antwerpen: Maklu, pp. 117-138.
- Ross, J.I. (2000), *Making News of Police Violence: A Comparative Study of Toronto and New York City*, Westport: Praeger Publishers.
- Sap, Vermeulen en Zoethout (2006), *Grondrechten als tegenwicht*. Amsterdam, Vrije Universiteit.
- Savornin Lohman, J. de (2000), "Het gezicht van de politie", in L.G.H. Gunther Moor en C.D. van der Vijver (red.), *Het gezag van de politie*, Dordrecht: SMVP, pp. 51-67.
- Sherman, L. (1993), "Defiance, Deterrence, and Irrelevance: A Theory of the Criminal Sanction", in *Journal of Research in Crime and Delinquency* 30 (4), pp. 445-473.
- Skolnick, Jerome H. and James J. Fyfe (1993), *Above the Law. Police and the Excessive Use of Force*, New York: The Free Press.

- Slotboom, A. (1987), *Statistiek in woorden. Een gebruikersvriendelijke beschrijving van de meest voorkomende statistische termen en technieken*, Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Stel, E. L. A. C., de Groot, R. M., Bervoets, E., van der Torre, E. J. en J.M.I. Visser, (2009), *De Regeling Toetsing Geweldsbeheersing Politie Een evaluatie en behoefte- onderzoek*. Den Haag: COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement.
- Stokkom, B. van, J. Terpstra en L. Gunther Moor (2010), *De politie en haar opdracht, de kerntakendiscussie voorbij*. Apeldoorn / Antwerpen: Maklu.
- Timmer, Jaap (2006), *Politiewerk in gevaarsituaties*, lezing tijdens conferentie over geweld tegen politie, Den Haag, ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, 15 februari 2006.
- Timmer, Jaap (2010), "De aanhouder wint. De betekenis van arrestatieteams bij de Nederlandse politie", *Orde van de dag*, Thema Krijgsmacht en politie: two worlds apart?, juni 2010, aflevering 50, pp. 63-70.
- Timmer, Jaap en Guido Pronk (2011), Comparing of Police Use of Firearms in the EU, in Clemens Lorei, Eigensicherung & Schusswaffeneinsatz bei der Polizei. Beiträge aus Wissenschaft und Praxis 2011, Frankfurt am Main: Polizei & Wissenschaft, pp. 181-192.
- Timmer, Jaap (2011), "De politiepet te boven", Toine Spapens, Marc Groenhuijsen, Tijs Kooijmans (red.), *Universalis. Liber amicorum Cyrille Fijnaut*, Antwerpen/Cambridge: Intersentia, pp. 601-612.
- Torre, E.J. van der, P.J. Gieling, M.C. Dozy, F.C. van Leeuwen, W. Hamoen (2012), *Veilig politiewerk. De basispolitie over geweldgebruik*, Den Haag: Boom Lemma uitgevers.
- Tyler, T.R. (2006), *Why People Obey the Law*, Princeton: Princeton University Press.
- Tyler, T.R. en Y.J. Huo (2002), *Trust in the Law: Encouraging Public Cooperation with the Police and Courts*, New York: Russell Sage Foundation.
- Uildriks, N. and P. van Reenen, *Policing Post-Communist Societies: Police-public violence, Democratic policing and Human Rights*, Antwerpen: Intersentia, 2003;
- Uildriks, N. and P. van Reenen, Human Rights Violations by the Police, Human Rights Review, January-March 2001, pp. 64-92.
- UNODC (2011), *2011Global Study on Homicide. Trends, Contexts, Data*, Wenen: United Nations Office on Drugs and Crime.
- Vanderveen, G.N.G (2001), "Nederland vroeger veiliger? De veranderde beleving van onveiligheid", *Justitiële Verkenningen*, Het gevecht om publieke domeinen. Jaargang 27, 1 01, pp. 34-49.
- Van de Vijver 1980: 27 ##
- Vries, M.S. de en C.D. van der Vijver (2002), *Beelden van gezag bij de bevolking en bij de politie*, Dordrecht: SMVP.
- Weber, Max (1968), *Economy and Society*, New York: The Free Press
- Wemes, T.J. (1994), "Uitsluiting en verhoging van de strafbaarheid", in: C.P.M. Cleiren en J.F. Nijboer (1995), *Strafvordering. Tekst & Commentaar. De tekst van het Wetboek van Strafvordering en enkele aanverwante wetten voorzien van commentaar*, Deventer: Kluwer.
- Werkgroep evaluatie meldingsformulier geweldgebruik (1995), *Rapport ten behoeve van de ministers van Binnenlandse Zaken en Justitie*, Den Haag.
- Yin, Robert K. (1989), 'Research Design Issues in Using the Case Study Method to Study Management Information Systems', in: James I. Cash and Paul R.

Lawrence (eds.), *The Information Systems Research Challenge. Qualitative Research Methods*, Boston: Harvard Business School.

Zelditch, Jr. M. (2006), "Legitimacy Theory", in *Contemporary Social Psychological Theories*, P.J. Burke (ed.), Palo Alto: Stanford University Press, pp. 324-352.

Zijderveld, A.C. (2000), "De verandering van legitimiteit: enkele cultuursociologische overwegingen", in L.G.H. Gunther Moor en C.D. van der Vijver (red.), *Het gezag van de politie*, Dordrecht: SMVP, pp. 15-26.

Zuring, Rosmarijn (2008), "Zolang iemand praat, spring hij niet", politievakblad *Blauw*, 21 juni 2008 – nummer 13, pp. 12-15.

Overige bronnen

Regeerakkoord 2010, VVD – CDA, Vrijheid en verantwoordelijkheid,
<http://www.kabinetsformatie2010.nl>.

Gedoogakkoord, VVD, PVV, CDA, Gedoogakkoord VVD-PVV-CDA,
<http://www.kabinetsformatie2010.nl>

Auteurs en medewerkers

Erwin Bromlewe

Mr. E. Bromlewe is docent Recht aan de hogeschool Windesheim Zwolle en was ten tijde van dit onderzoek onderzoeker bij het lectoraat Veiligheid & Sociale Cohesie aan de hogeschool Windesheim.

Joost Manusama

Drs. J. Manusama is als commissaris van politie Den Haag. Hij voltooide ten tijde van dit onderzoek de Strategische Leidinggevende Leergang aan de School voor Politie Leiderschap van de Politieacademie met een scriptie over geweldspecialismen.

Stefan van der Meulen

S. van der Meulen was ten tijde van dit onderzoek onderzoeker bij het lectoraat Veiligheid & Sociale Cohesie aan de hogeschool Windesheim Zwolle.

Marit Moll

Mevrouw drs. M. Moll is zelfstandig onderzoeker (MollsFocus) en verzorgde voor dit onderzoek het methodologisch raamwerk, de statistische bewerking en analyse van de data.

Floor Peels

Mevrouw F. Peels was ten tijde van dit onderzoek studentassistente bij het Centrum voor Politiewetenschappen van de Vrije Universiteit Amsterdam.

Guido Pronk

Mr. G.J. Pronk Ma. is hoofdinspecteur van politie.

Ron de Ridder

Dhr. R. de Ridder is commissaris van politie bij de Rijksrecherche. Hij voltooide ten tijde van dit onderzoek de Strategische Leidinggevende Leergang aan de School voor Politie Leiderschap van de Politieacademie met een scriptie over geweldspecialismen.

Frank Rippens

Drs. F. Rippens is kolonel der Koninklijke Marechaussee. Hij voltooide ten tijde van dit onderzoek de Strategische Leidinggevende Leergang aan de School voor Politie Leiderschap van de Politieacademie met een scriptie over geweldspecialismen.

Lisanne van Stormbroek

Mevrouw L.E.M. van Stormbroek studeerde ten tijde van dit onderzoek HBO-Rechten aan de hogeschool Windesheim Zwolle en was daar student-assistente bij het lectoraat Veiligheid & Sociale Cohesie.

Jaap Timmer

Dr. J.S. Timmer is politiesocioloog bij het Centrum voor Politiewetenschappen van de Vrije Universiteit Amsterdam.

Rutger Visser

Drs. R.S.M. Visser werkt bij de Brandweer Amsterdam-Amstelland en was ten tijde van dit onderzoek onderzoeker bij het Centrum voor Politiewetenschappen van de Vrije Universiteit Amsterdam.

Kirsten de Winter

Mevrouw K. de Winter was ten tijde van dit onderzoek studentassistent bij het Centrum voor Politiewetenschappen van de Vrije Universiteit Amsterdam.

Bijlagen

Bijlage 1.1 Methodologische verantwoording

I.1 Materiaalverzameling

Voor dit onderzoek is een variëteit aan bronnen geraadpleegd. Voor inzage in alle documenten met betrekking tot geweldgebruik door en tegen de politie was toestemming vertrekt door de minister van Veiligheid & Justitie.

Politieel geweldgebruik

Onder geweld verstaat de Ambtsinstructie 1994 art. 1 lid 3 “elke dwangmatige kracht van meer dan geringe betekenis uitgeoefend op personen of zaken.” Onder aanwenden van geweld wordt het dreigen met geweld ook inbegrepen en sinds de laatste wijzigingen van de Ambtsinstructie 1994 ook het ter hand nemen van het dienstpistool en het gebruik van pepperspray (art. 12A). Politieel geweld kan bestaan uit fysiek geweld, uit het aanwenden van een toegelaten gewelddmiddel of uit het aanwenden van geweld met een geïmproviseerd gewelddmiddel.

Ingevolge artikel 17 Ambtsinstructie 1994 moet de politieambtenaar die geweld heeft gebruikt, waaronder tevens het dreigen met geweld wordt begrepen, hiervan onverwijld melding doen aan zijn meerdere. Tot 2001 diende dat schriftelijk te gebeuren door middel van het voorgeschreven meldingsformulier. Volgens de nieuwe voorschriften maakt de meerdere de melding op. Als de gevolgen van het aangewende geweld daartoe aanleiding geven of wanneer gebruik is gemaakt van een gewelddmiddel, dan wel als er lichamelijk letsel of de dood is veroorzaakt, moet het geweld binnen 48 uur te worden gemeld in de vorm van een voorgeschreven meldingsformulier. Hiervoor geldt de Circulaire EA94/U897, 20 april 1994 tot 2001.

Meldingsformulier

De politieambtenaar meldt eventueel politieel geweldsgebruik aan de meerdere, de meerdere meldt dit aan de korpsleiding en de korpsleiding meldt dit aan de hoofdofficier van Justitie. Dit is in het kort wat er met politieel geweldsgebruik moet gebeuren, althans zo lang er geen letsel is ontstaan of raak is geschoten. Is er raak geschoten met letsel als gevolg, dan wordt de Rijksrecherche ingeschakeld. Het zelfde geldt voor voorvallen van politieel geweldgebruik ernstig letsel of de dood tot gevolg, evenals voor de gevallen dat personen overlijden tijdens of na arrestatie door de politie. Op basis van dit onderzoek beslist de officier van Justitie of hij vervolging instelt of niet.

Sinds de inwerkingtreding van de Politiewet 1993 en de Ambtsinstructie 1994 is er één landelijke, standaard meldingswijze (art. 1 lid 3 onder c en art. 17 lid 3 onder a en b, Ambtsinstructie 1994). Deze schrijft voor het gebruik van het door Binnenlandse Zaken opgesteld formulier: Bijlage bij Regeling melding geweldsgebruik van 20 april 1994, kenmerk EA94/U897 en 430277/594/GJB).

Geweldspecialismen

Ter aanhouding van verdachten en voor andere politietaken onder levensbedreigende omstandigheden kunnen de acht de zogeheten arrestatieteams (AT), worden ingezet. In de loop van de jaren is goede samenwerking ontstaan tussen de AT's en het Centrum voor Politie- en Veiligheidswetenschappen CPVW VU. Het CPVW verzamelt ieder jaar de werkgegevens van de AT's, bundelt deze en voert de geaggregeerde gegevens terug naar de teams en publiceert er over.

Een vergelijkbare samenwerking bestaat er tussen het CPVW VU en de ondersteuningsgroepen van de politie. Verscheidene korpsen of onderdelen daarvan hebben voor meer riskante aanhoudingen (niet zijnde levensbedreigend) afzonderlijke groepen opgericht. De leden van de meeste van deze groepen zijn tevens aanhoudingseenheid (AE) binnen het verband van de Mobiele Eenheid

(ME) en krijgen voor de justitiële taak een opleiding van ongeveer drie weken. Dit is de zogeheten opleiding VAG (Vaardigheden Aanhouden in Groepsverband) van de Politieacademie in Ossendrecht of een daarvan afgeleide interne opleiding.

Kwalitatief en kwantitatief onderzoek

Kwalitatief onderzoek

Kwalitatief onderzoek onderscheidt zich van kwantitatief onderzoek doordat het:

- een beperkt aantal casus onderzoekt op verschillende en onderling samenhangende eigenschappen;
- geen waarschijnlijkheidsuitspraken oplevert;
- maar beschrijvende en verklarende;
- generaliseert door de onderzochte cases te abstraheren en
- niet (primair) zoekt naar berekenbare correlaties;
- maar naar "generatieve mechanismen".

Kwalitatief onderzoek is vooral gericht op het hoe, wat en waarom van sociale verschijnselen en kwantitatief onderzoek vooral op de spreiding er van. Een case study is "an empirical enquiry that: investigates a contemporary phenomenon within its real-life context; when the boundaries between phenomenon and context are not clearly evident; and in which multiple sources of evidence are used" (Yin, 1989: 23).

Kwantitatief onderzoek

- Tabellengebruik

Ter wille van de leesbaarheid staan in de tabellen uitsluitend op hele getallen afgeronde percentages en waar nodig absolute aantallen vermeld. De totalen in de gepresenteerde tabellen en grafieken kunnen onderling verschillen. Dit kan komen doordat de achterliggende vragen verschillen en daardoor ook het aantal relevante voorvallen. Niet van ieder voorval zijn alle variabelen bekend. Daardoor zijn bepaalde vragen niet beantwoord of bepaalde gegevens niet zijn ingevuld. Met zo'n voorval is dan op de betreffende variabele(n) niet te rekenen, zodat het totaal aantal voorvallen soms lager uitvalt dan verwacht en dus ook niet in alle tabellen gelijk is.

- Significantie

Tenzij anders vermeld zijn alle in dit onderzoek aangegeven verschillen in tabellen en grafieken statistisch significant, dat wil zeggen veelbetekenend ten opzichte van de randtotalen. De gevonden waarden verschillen in dat geval van de te verwachten waarden en berusten waarschijnlijk niet op toeval (Slotboom, 1987: 200). Tenzij anders aangegeven is de kans dat de uitkomsten op toeval berusten kleiner dan vijf procent. Dit is getoetst met de zogeheten chi-kwadraat-toets. Zijn de uitkomsten niet statistisch significant, maar wel interessant om weer te geven, dan betekent dit dat de kans dat de gevonden verschillen op toeval berusten groter is dan of gelijk aan vijf procent. Er staat dan ook vermeld: 'niet statistisch significant'. Het simpele feit dat er verband bestaat tussen variabelen zegt nog iets over de aard van dat verband, laat staan over de oorzaak ervan. Op basis van theorieën, hypothesen, ander onderzoek en eigen waarneming trachten wij voor de gevonden verbanden verklaringen te geven.

Het meetniveau in het cijfermateriaal voor deze studie is nagenoeg alleen 'nominaal' en bijna nooit 'interval' of 'ordinaal'. Met andere woorden, er zit vrijwel nooit een ordening van hoog naar laag in. Het vermelden van meer geavanceerde significantietoetsen heeft daarom geen zin, evenmin als het uitvoeren van meer geavanceerde statistische technieken.

Bijlage 1.2 Lijst met begrippen en afkortingen

Aanhouden Artikelen 53 en 54 Wetboek van strafvordering geven de opsporingsambtenaar de bevoegdheid om een verdachte (van wie wordt vermoed dat hij schuldig is aan een strafbaar feit) tijdelijk zijn vrijheid te ontnemen en over te brengen naar een plaats van verhoor ("van zijn vrijheid beroven ten einde hem voor de organen van politie of justitie te geleiden"). Ook "arresteren" genoemd.

Action 3 munitie Sinds 1992 de standaard vuurwapenmunitie bij de politie, waarvan het projectiel nadat het is afgeschoten een openstaande punt heeft, waardoor deze meer wrijving maakt met het beschoten object, meer 'energie afgeeft' en verondersteld wordt daardoor de tegenstander eerder in het handelen te stoppen.

ACP Algemeen Christelijke Politiebond.

AE Aanhoudingseenheid, dynamisch onderdeel van de Mobiele Eenheid (ME) ter aanhouding van verdachten bij grootschalige verstoringen van de openbare orde.

Agressie Zie **voorval van agressie of geweld(gebruik) tegen de politie**.

AMvB Algemene Maatregel van Bestuur.

AI Ambtsinstructie voor de politie, de Koninklijke marechaussee en de buitengewoon opsporingsambtenaar (Ambtsinstructie 1994).

AOE Aanhoudings- en ondersteuningseenheden. Zie arrestatieteam (AT).

Arrestatieteam Aanduiding in het dagelijks (politieel) spraakgebruik voor 'aanhoudings- en ondersteuningseenheden' (AOE) (Ambtsinstructie 1994, art. 6 lid 1, Besluit beheer regionale politiekorpsen, art. 8).

AT Zie arrestatieteam.

AVAS Afwijzigheid van alle schuld.

BARP Besluit algemene rechtspositie politie, Besluit van 16 maart 1994, houdende vaststelling van de algemene rechtspositie van de politie, Stb. 1994 214).

BBRP Besluit beheer regionale politiekorpsen, besluit van 28 maart 1994 (Stb. 224), houdende regel met betrekking tot het beheer van de regionale politiekorpsen en maatregelen jegens ingesloten.

Bedreigen/-ging Bedreiging(en) tegen de politie door derden (zie ook **voorval van agressie of geweld(sgebruik) tegen de politie**).

BTGV Benaderingstechniek gevaarlijke verdachten. Procedure onderwezen in de primaire politieopleidingen voor de aanhouding van vuurwapengevaarlijke verdachten in auto's door medewerkers in de surveillancedienst. Daarbij worden de verdachten door middel van bevelen, gegeven met behulp van de megafoon op de surveillanceauto en onder dreiging van getrokken pistolen, een voor een uit de auto "gepraat".

BZK Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (doorgaans wordt verwezen naar de Directie Politie).

Cautie Mededeling aan de verdachte voorafgaande aan een verhoor, dat hij niet tot antwoorden verplicht is.

CBS Centraal Bureau voor de Statistiek.

Delictsomschrijving De vorm waarin het feit in het Wetboek van strafrecht en dergelijke is strafbaar gesteld.

Dienstongeval Een dienstongeval is een ongeval "welk in overwegende mate zijn oorzaak vindt in de aard van de aan de ambtenaar opgedragen werkzaamheden of in de bijzondere omstandigheden, waaronder deze moesten worden verricht, en dat niet aan zijn schuld of onvoorzichtigheid is te wijten" (Besluit van de minister van Justitie, 131, 9 maart 1999).

Het is niet helemaal duidelijk wat in het verleden exact werd verstaan onder het tijdens de dienstuitoefening gewond raken van politieambtenaren. Naar

het zich laat aanzien is er weinig verschil met de huidige definitie. Deze houdt in dat ieder voorval waarvan de politieambtenaar meldt letsel te hebben opgelopen, daarvoor te zijn behandeld en/of werktijd te hebben verzuimd, wordt geregistreerd als dienstongeval. De behandeling van het letsel kan in de praktijk variëren van het plakken van een pleister tot en met een *intensive care* behandeling in het ziekenhuis. Helaas zijn de beschikbare gegevens hier niet naar te differentiëren.

EHRM Europese Hof voor de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden.
EVRM Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden.

Gerechtshof Rechterlijke instantie in tweede aanleg. Behandelt een zaak in hoger beroep in zijn geheel opnieuw. Tegen een arrest (uitspraak) van het gerechtshof is beroep in cassatie mogelijk bij de Hoge Raad der Nederlanden.

Gericht schieten Richten, al dan niet met behulp van de richtmiddelen, op een persoon of object en de trekker overhalen, dat wil zeggen een schot doen afgaan en daarmee een projectiel op het object afvuren teneinde het doel van het optreden te bereiken, meestal het handelen te doen stoppen.

Gevaarsituatie Situatie waarin één of meer politieambtenaren direct of indirect wordt geconfronteerd met geweld (elke dwangmatige kracht van meer dan geringe betekenis uitgeoefende op personen of zaken) of de verbale of non-verbale dreiging daarmee, danwel met intimidatie of een zodanig ernstige belediging dat de veiligheid in gevaar dreigt te komen.

Geweld Elke dwangmatige kracht van meer dan geringe betekenis uitgeoefend op personen of zaken (Ambtsinstructie 1994, artikel 1 lid 3 onder b).

Geweldgebruik Zie **voorval van agressie of geweld(gebruik) tegen de politie**.

Hoofdofficier Hoofdofficier van justitie, hoofd van een arrondissementsparket van het Openbaar Ministerie.

HSR Hazewinkel-Suringa-Remmelink.

HR Hoge raad der Nederlanden. Hoogste rechtscollege. Beoordeelt niet de feiten maar alleen de rechtsgang (schending van het recht of verzuim van vormen, art. 441 Sv).

Inschot De plek van het doel waar de afgevuurde kogel inslaat.

IBT Intergrale Beroepsvaardigheden Training, trainingsconcept voor de politietaak waarin de diverse disciplines zoals sport, fysiek- mentale vorming, vuurwapeninstructie en bevoegdheidsgebruik bijeen worden gebracht met als doel politieambtenaren te leren beter gevaar te beheersen.

IVBPR Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten.

Kogel Alledaagse term voor 'projectiel', stammend uit de tijd dat met vuurwapen ronde, loden kogels werden verschoten. Zie patroon.

Kwalitatief versus kwantitatief onderzoek Kwalitatief (inhoudelijk) onderzoek onderscheidt zich van **kwantitatief** (cijfermatig) onderzoek doordat het: (1) een beperkt aantal casusposities onderzoekt op verschillende en onderling samenhangende eigenschappen; (2) geen waarschijnlijkheidsuitspraken oplevert, maar beschrijvende en verklarende; (3) generaliseert door de onderzochte casus te abstraheren, en niet (primair) zoekt naar berekenbare correlaties, maar naar 'generatieve mechanismen' (Van der Veen 1990). **Kwalitatief** onderzoek is dus vooral gericht op het hoe, wat en waarom van sociale verschijnselen en **kwantitatief** onderzoek vooral op de spreiding ervan.

Klpd Korps landelijke politiediensten.

Kmar Koninklijke marechaussee.

Lange afstandsprecisievuur Zie precisievuur.

Letselschoten Schoten door politieel vuurwapengebruik waardoor personen zijn geraakt, met verwonding (al dan niet dodelijk) tot gevolg.

Letselzaken Zaken (voorvallen) waarin letselschoten zijn gevallen.

Melden De politieambtenaar is verplicht geweldsgebruik en dus ook vuurwapengebruik te melden aan zijn meerdere (artikelen 17,18, 19 Ambtsinstructie 1994).

Meldingsformulier Standaard formulier (verschilt nog steeds per korps) voor het melden van geweldsgebruik.

mm Millimeter.

Munitie Zie *Action 3*, patroon en volmantel.

Mutatie Aantekening van politieambtenaren in het informatiesysteem over verrichte werkzaamheden en gedane observaties.

ME Mobiele Eenheid, eenheden van de politie voor (grootschalige) handhaving van de openbare orde, evacuaties, bewaken en beveiligen, crises, rampen en zoekacties.

NJ Nederlandse Jurisprudentie.

No Nationale ombudsman.

NPB Nederlandse Politiebond.

Observatieteam Bijzondere recherche-eenheid getraind en uitgerust voor het onopvallend volgen, lokaliseren en observeren van (mogelijke) verdachten van ernstige misdrijven en hun bewegingen.

Ongewild schot Schieten zonder dat dit uitdrukkelijk de bedoeling was (zie schieten).

Opvallend opvallende dienst- of surveillanceauto: als zodanig herkenbare politieauto (met *striping*, zwaailichten, sirene, zoeklichten en dergelijke) in tegenstelling tot een onopvallende auto, die niet (direct) als politieauto te herkennen is.

OvJ officier van Justitie.

OM Openbaar Ministerie.

OT Observatieteam.

Patroon Het voorwerp dat door middel van de 'patroonhouder' in de 'kamer' van het vuurwapen komt en daar wordt verschoten. De patroon bestaat uit een 'huls' met daarin de kruitlading. Achterop de huls zit het slaghoedje met daarin de slagas dat het schot doet afgaan als de slagpin er tegenaan slaat. De huls verlaat bij het schieten opzij het vuurwapen. Het voorste deel van de patroon, het projectiel, verlaat het wapen door de loop met een snelheid van enkelen honderden meters per seconden.

Piket oproepbaarheidsdienst.

Precisieschutter (Politie)schutter die met een precisiewapen precisievuur kan uitbrengen.

Precisievuur Politieel vuurwapengebruik ter voorkoming of beëindiging van zeer ernstig levensbedreigende misdrijven door middel van een geweer waarmee over langere afstand en nauwkeuriger dan met een pistool of pistoolmitrailleur een exact raak schot kan worden geplaatst.

Proces-verbaal Rapport opgemaakt op ambtseed of -belofte door een opsporingsambtenaar. In verband met vuurwapengebruik gebruiken wij deze term meestal voor de dossiers opgesteld door de rijksrecherche naar aanleiding van onderzoek naar een voorval van politieel vuurwapengebruik.

Projectiel voorste gedeelte van de patroon, dat na de ontbranding van de kruitlading aan de voorzijde van het vuurwapen de loop verlaat teneinde het doel te raken.

Rake zaken Zaken (voorvallen) waarin personen zijn geraakt door politieel vuurwapengebruik.

Rechtbank Rechterlijke instantie in eerste aanleg. Tegen een vonnis (uitspraak) van de rechtbank is hoger beroep mogelijk bij het gerechtshof.

Reflexschot Schot dat ongewild afgaat uit een vuurwapen door een spierreflex doordat de schutter met de andere hand of met een ander lichaamsdeel een krachtige beweging maakt.

Richten en gericht houden Dreigen met een vuurwapen.

RR Rijksrecherche Ingevolge de artikelen 3 en 43 Politiewet 1993 beschikt de procureur-generaal over bijzondere ambtenaren van politie. Dit zijn onder meer de rijksrechercheurs. Deze bijzondere ambtenaren van politie "zijn belast met onderzoeken binnen het politieapparaat en het ambtelijk apparaat, alsmede met oriënterende onderzoeken naar gedragingen van natuurlijke personen of rechtspersonen die het doelwit zijn geworden van openbare beschuldigingen, strafrechtelijke onderzoeken en onderzoeken van administratieve aard. Ook hebben zij beleidsadviserende taken [dit slaat op de commissarissen toegevoegd, de auteurs]. Onderzoeken van strafrechtelijke of disciplinaire aard vinden plaats in opdracht van het openbaar ministerie, na overleg met de korpsbeheerder/korpsleiding. Het niet behoren tot een korps [van de bijzondere ambtenaren van politie; de auteurs] waarborgt de noodzakelijke objectiviteit. (...) Benoeming, bevordering, schorsing en ontslag van deze ambtenaren geschiedt door de Minister van Justitie, op wiens begroting zij zijn geplaatst" (Commentaar Politiewet 1993).

RTGP Regeling Toetsing Geweldsbeheersing Politie.

schiet Daadwerkelijk gebruik van een vuurwapen, dat wil zeggen een schot doen afgaan, zodat een projectiel de loop verlaat.

Schietgeval Voorval van politieel vuurwapengebruik waarin de politie een waarschuwingsschot of een gericht schot heeft gelost. De term schietincident wordt in deze studie zoveel mogelijk gemeden.

Schot Afvuren van een kogel uit een vuurwapen. Als de slagpin in het vuurwapen tegen het slaghoedje achterop de huls slaat brengt dit de kruitlading tot ontbranding. Het schot gaat gepaard met een knal van meer dan 140 decibel en een felle lichtflits, het zogeheten 'mondingsvuur'.

Sepot, seponeren Afzien van vervolging van een strafzaak door het OM.

Single action Zie *double action*.

Spoedaanhouding Een aanhouding waarvan een voornaam karakter is dat deze door spoed is ingegeven.

Staande houden Bevoegdheid (art. 52 Sv) om een verdachte naar identiteit en woon- of verblijfplaats te vragen. Te onderscheiden van aanhouden (art. 53 en 54 Sv).

Sterkecijfers Jaarlijks gepubliceerde cijfers van het aantal executieve politieambtenaren met volledige opsporingsbevoegdheid, meestal ook wapendragend.

Strafuitsluitingsgrond Grond die inbreekt op het beginsel dat degene die een strafbaar feit heeft gepleegd, straf verdient.

Sr Wetboek van Strafrecht

Stb. Staatsblad.

Sv Wetboek van Strafvordering.

Trekken van een vuistvuurwapen Synoniem voor richten en gericht houden, oftewel dreigen met het vuurwapen (art. 11 Ambtsinstructie 1994).

Uitschot Plaats waar de kogel weer uit het doel treedt.

Variabele "Een variabele is iedere eigenschap of ieder kenmerk van een persoon, omgeving of (experimentele) situatie die van persoon tot persoon, van omgeving tot omgeving of van situatie tot situatie kan variëren" (Slotboom 1987:229).

Vuurwapen De Wet Wapens en Munitie spreekt van 'schietwapens' (art. 1, lid 1, onder 3).

Vuurwapengebruik In ruime zin: bezitten, dragen, meevoeren, uit voorzorg ter hand nemen van en dreigen en schieten met vuurwapens. In beperkte, formele zin: dreigen met het vuurwapen (volgens de Ambtsinstructie 1994, art. 1 lid 3 onder j.: richten en gericht houden en art. 11: trekken) en schieten (idem: daadwerkelijk vuurwapengebruik).

Voorval van agressie of geweld(gebruik) tegen de politie Situatie waarin één of meer politieambtenaren direct wordt geconfronteerd met geweld (elke dwangmatige kracht van meer dan geringe betekenis uitgeoefende op personen of zaken) of de verbale of non-verbale dreiging daarmee, dan wel met intimidatie of een zodanig ernstige belediging dat de veiligheid in gevaar dreigt te komen.

Vuurwapen De Wet Wapens en Munitie spreekt van 'schietwapens' (art. 1, lid 1, onder 3).

Vuurwapengebruik In ruime zin: bezitten, dragen, meevoeren, ter hand nemen van en dreigen en schieten met vuurwapens. In beperkte, formele zin: dreigen met het vuurwapen (volgens de Ambtsinstructie 1994, art. 1 lid 3 onder j.: richten en gericht houden en art. 11: trekken) en schieten (idem: daadwerkelijk vuurwapengebruik).

Vuurwapengevaarlijk Kwalificatie van een persoon van wie redelijkerwijs mag worden aangenomen dat hij een voor onmiddellijk gebruik gereed zijnd vuurwapen bij zich heeft en dit tegen personen zal gebruiken.

VAG Vaardigheden Aanhouden in Groepsverband, drieweekse cursus aanvullend op de primaire opleiding politieambtenaar, gegeven door het PIOG in Ossendrecht.

Waarschuwing, mondeling Verbale aankondiging dat er geweld gebruikt kan gaan worden als men niet het gewraakte handelen stopt (Ambtsinstructie 1994, art. 12 lid 1).

Waarschuwingsschot Schot afgevuurd in een veilige richting met de bedoeling om voorafgaand aan gericht schieten betrokkenen te waarschuwen dat er gericht geschoten gaat worden als men niet het gewraakte handelen stopt (Ambtsinstructie 1994, art. 12 lid 2).

WMSr Wetboek van Militair Strafrecht.

WWM Wet Wapens en Munitie.

Bijlage 9.1 Rechterlijke uitspraken over politiegeweld, thematisch geordend

Verzorgd door Erwin Bromlewe en Lianne van Stormbroek

Categorieën jurisprudentie:

- Verantwoording geweld (1)
- Nalaten (3)
- Fysiek geweld (eenvoudig en/of zwaar) (10)
- Geïmproviseerd geweld (2)
- Pepperspray (1)
- Vuurwapengebruik (14)

Verantwoording geweldgebruik

LJN: AU5756, Hoge Raad, 03223/04

Datum uitspraak : 07-02-2006

Datum publicatie : 09-02-2006

Rechtsgebied : Straf

Soort procedure : Cassatie

Inhoudsindicatie:

Vervolg op HR NJ 2004, 364. 1. 's Hofs oordeel dat voor verdachte (politieagent) een rechtsplicht bestond in het pv van aanhouding van X melding te maken van het richten van het dienstwapen op Y is onjuist noch onbegrijpelijk, in aanmerking genomen dat het hof heeft geoordeeld dat het richten van het dienstwapen op Y redelijkerwijs van belang kon zijn voor de door de OvJ te nemen beslissing omtrent de vervolging van X en/of Y t.z.v. art. 141 Sr en voor de door de rechter in een strafzaak van X en/of Y te nemen eindbeslissing. 2. 's Hofs standpunt dat sprake is van een valse verklaring berust (i) op het oordeel dat voor verdachte een rechtsplicht tot het vermelden van het gebruik van het dienstwapen bestond en (ii) op de door het hof als feitenrechter vastgestelde omstandigheid dat in het pv van aanhouding minutieus verslag is gedaan van "de overige door hem verrichte handelingen ter afwering van het geweld, te weten het geven van een trap tegen het been van Y en het afweren van de slagen van de met een riem omwikkelde hand van Y met behulp van een staafzaklantaarn". Door aldus te overwegen heeft het hof geen blijk gegeven van een onjuiste rechtsopvatting en heeft het zijn standpunt toereikend gemotiveerd. 3. Uit door het hof tot het bewijs gebezigde verklaring van verdachte noch uit de overige bewijsmiddelen kan het bewezenverklaarde opzet zonder meer worden afgeleid. Weliswaar kan daaruit volgen dat verdachte in het desbetreffende pv opzettelijk geen melding heeft gemaakt van het gebruik van het dienstwapen maar niet dat hij, die melding nalatende, het (voorwaardelijk) opzet had op de schending van de hiervoor bedoelde rechtsplicht. Aldus was zijn opzet evenmin gericht op de totstandkoming van een valse voorstelling van zaken m.b.t. de ernst van het door Y gepleegde geweld. In zoverre is 's hofs uitspraak niet naar de eis der wet met redenen omkleed.

Vindplaats(en) : JOL 2006, 254
JOL 2006, 79
NJ 2007, 396 m. nt. D.H. de Jong
NS 2006, 75

Nalaten:

LJN: AZ8826, Gerechtshof Amsterdam , R05/80

Datum uitspraak: 16-02-2007
Datum publicatie: 19-02-2007
Rechtsgebied: Straf
Soort procedure: Eerste aanleg - meervoudig
Inhoudsindicatie: Het hof gelast de officier van justitie bij de rechter-commissaris belast met de behandeling van strafzaken in de rechtbank te Amsterdam een vordering te doen strekkende tot instelling van een gerechtelijk vooronderzoek tegen [politieambtenaar 1], [politieambtenaar 2], [politieambtenaar 3] en een of meer NN verdachte(n) met betrekking tot het overlijden van [arrestant] op 20 augustus 2003 te Amstelveen.
Vindplaats(en): NJFS 2007, 128
Veroordeling: Na gerechtelijk vooronderzoek, geen veroordeling

LJN: BH0490, Rechtbank Amsterdam , 13/525196-07

Datum uitspraak: 21-01-2009
Datum publicatie: 21-01-2009
Rechtsgebied: Straf
Soort procedure: Eerste aanleg - meervoudig
Inhoudsindicatie: Man overleden in cel. Vervolg van de politieagent die dienst had, na toewijzing door het gerechtshof van het beklag van de nabestaande (ex artikel 12 van het Wetboek van Strafvordering). Rechtbank spreekt verdachte vrij van verlating van een hulpbehoevende dan wel dood door schuld, nu verdachte niet kan worden verweten dat hij heeft nagelaten tijdig adequate medische hulp in te roepen.
Vindplaats(en): NJFS 2009, 69
Veroordeling: Geen veroordeling

LJN: BO5834, Gerechtshof 's-Gravenhage , K09/0481

Datum uitspraak: 01-12-2010
Datum publicatie: 02-12-2010
Rechtsgebied: Straf
Soort procedure: Hoger beroep
Inhoudsindicatie: Beschikking art. 12 Sv. Geen vervolging van politieagenten in Pernisser zaak
Vindplaats(en): NJFS 2011, 3
Veroordeling: Geen veroordeling

Fysiek geweld

LJN: BV3079, Rechtbank Haarlem , 15/740915-10

Datum uitspraak : 06-12-2011
Datum publicatie : 07-02-2012
Rechtsgebied : Straf
Soort procedure : Eerste aanleg - meervoudig

Inhoudsindicatie :
Mishandeling door vrijwillig politieambtenaar, waarbij het slachtoffer aanzienlijke verwondingen (gescheurde lip en drie afgebroken tanden) heeft opgelopen. Vervolg na art. 12 Sv-procedure. Ongeloofwaardige verklaring verdachte. Verdachte heeft niet gehandeld in de rechtmatige uitoefening van zijn bediening. Dit ondermijnt het vertrouwen dat burgers in de politie moeten kunnen stellen. Rechtbank houdt echter ook rekening met moeilijke omstandigheden en tijdsverloop. Volgt oplegging van een werkstraf voor de duur van zestig uren.

LJN: BV3095, Rechtbank Haarlem , 15/740916-10

Datum uitspraak : 06-12-2011
Datum publicatie : 07-02-2012
Rechtsgebied : Straf

Soort procedure : Eerste aanleg - meervoudig

Inhoudsindicatie :
Mishandeling door vrijwillig politieambtenaren, waarbij het slachtoffer aanzienlijke verwondingen (gescheurde lip en drie afgebroken tanden) heeft opgelopen. Vervolging na art. 12 Sv-procedure. Ongeloofwaardige verklaring verdachte. Verdachte heeft niet gehandeld in de rechtmatige uitoefening van zijn bediening. Dit ondermijnt het vertrouwen dat burgers in de politie moeten kunnen stellen. Rechtbank houdt echter ook rekening met moeilijke omstandigheden en tijdsverloop. Volgt oplegging van een werkstraf voor de duur van zestig uren.

LJN: BP2870, Rechtbank Rotterdam , 10/775503-09

Datum uitspraak : 14-10-2010
Datum publicatie : 02-02-2011
Rechtsgebied : Straf
Soort procedure : Eerste aanleg - enkelvoudig

Inhoudsindicatie:
Verdachte staat terecht voor mishandeling, gepleegd in zijn hoedanigheid van politiefunctaris tijdens ongeregelde heden in de nacht van 31 mei 2008 in Ridderkerk. De politierechter komt tot een bewezenverklaring van het ten laste gelegde maar ontslaat de verdachte van alle rechtsvervolging. Naar het oordeel van de politierechter is niet wettig en overtuigend bewezen dat de verdachte het slachtoffer met de wapenstok heeft geslagen terwijl het verzet reeds was gebroken en het slachtoffer op zijn buik op de grond lag. De verdachte heeft voldaan aan de eisen van proportionaliteit en subsidiariteit in de zin van artikel 8 Politiewet.

LJN: BL3176, Gerechtshof Arnhem , 21/003126-08

Datum uitspraak : 05-02-2010
Datum Publicatie : 09-02-2010
Rechtsgebied : Straf
Soort procedure : Hoger beroep

Inhoudsindicatie :
Verdachte, een politieagent, heeft bij de aanhouding van een zich hevig verzettende verdachte op verschillende momenten geweld toegepast. Vrijspraak van zware mishandeling. Bewezenverklaring mishandeling. Beroep op noodweer (art. 41 Sr) en wettelijk voorschrift (art. 42 Sr) verworpen. Met de aanhouding moet een strafvorderlijk doel worden nagestreefd. Een rechtmatige aanhouding voldoet aan de eisen van proportionaliteit en subsidiariteit. Op verzet bij een rechtmatige aanhouding kan een opsporingsambtenaar met gepast geweld reageren om de aanhouding te voltooien en de verdachte naar een plaats van verhoor te geleiden (art. 8 Politiewet), maar daarbij moet het strafvorderlijk doel van de aanhouding niet uit het oog verloren worden. In casu is verdachte, mede gelet op het strafvorderlijke belang van de aanhouding in dit geval, te ver gegaan in het door hem toegepaste geweld en heeft aldus in strijd gehandeld met de eisen van proportionaliteit en subsidiariteit. Verdachte is dan ook strafbaar.

LJN: BD8808, Rechtbank 's-Gravenhage , 09/530280-07

Datum uitspraak : 29-07-2008
Datum publicatie : 29-07-2008
Rechtsgebied : Straf
Soort procedure : Eerste aanleg - meervoudig

Inhoudsindicatie :
Verdachte staat terecht voor mishandeling van vier personen, gepleegd in zijn hoedanigheid van surveillancehondengeleider/brigadier van politie tijdens ongeregelde heden in de nacht van 6 op 7 mei 2006 in Pijnacker. De ten laste gelegde mishandeling van twee van deze vier personen (feiten 2 en 4) acht de rechtbank niet wettig en overtuigend bewezen. Hiervan wordt verdachte vrijgesproken. De mishandeling van de andere twee personen (feiten 1 en 3) acht de rechtbank wel wettig en overtuigend bewezen. Ten aanzien van feit 3 verklaart de

rechtbank het bewezenverklaarde echter niet strafbaar en ontslaat zij verdachte van alle rechtsvervolging. Naar het oordeel van de rechtbank heeft verdachte in dit geval voldaan aan de eisen van proportionaliteit en subsidiariteit in de zin van artikel 8 Politiewet. Ten aanzien van feit 1 verklaart de rechtbank het bewezenverklaarde wel strafbaar en de verdachte strafbaar. Verdachte heeft ten opzichte van deze persoon te lang en te veel geweld gebruikt.

LJN: AZ7297, Gerechtshof Arnhem, B2006/155

Datum uitspraak: 29-01-2007
Datum publicatie: 30-01-2007
Rechtsgebied: Straf
Soort procedure: Raadkamer
Inhoudsindicatie: Klacht tegen gewelddadig politietoedred.
Vindplaats(en): Rechtspraak.nl
Veroordeling: Strafvolvergving tegen [X] ingesteld inzake artikel 302 subsidair artikel 300 van het Wetboek van Strafrecht, zie uitspraak hieronder.

LJN: BD7019, Rechtbank Arnhem, 05/720339

Datum uitspraak: 11-07-2008
Datum publicatie: 11-07-2008
Rechtsgebied: Straf
Soort procedure: Eerste aanleg - meervoudig
Inhoudsindicatie: De rechtbank acht bewezen dat een agent in het kader van een aanhouding zich heeft schuldig gemaakt aan zware mishandeling. Het verweer dat zijn optreden in de gegeven omstandigheden noodzakelijk was is door de rechtbank verworpen. Veroordeling tot een werkstraf van 120 uur.
Werkstraf van 120 uur en een schadevergoeding van €2000 aan slachtoffer subsidair 40 dagen hechtenis.
Veroordeling:

LJN: BI9623, Gerechtshof 's-Hertogenbosch, K08/0362

Datum uitspraak: 17-03-2009
Datum publicatie: 24-06-2009
Rechtsgebied: Straf
Soort procedure: Raadkamer
Inhoudsindicatie: Art. 12 Sv.; politiegeweld. Het hof is van oordeel dat [betrokkene 1] door het geven van een klap aan klaagster, gelet op de omstandigheden en het gedrag van klaagster, namelijk het meermalen naar voren schoppen tijdens het transport met de politieauto, de geweldsinstructie van de politie niet te buiten is gegaan en er derhalve geen sprake is van disproportioneel geweld. Voorts mag naar het oordeel van het hof niet verwacht worden dat verder onderzoek nader bewijs zal opleveren.
Vindplaats(en): Rechtspraak.nl
Veroordeling: Geen veroordeling

LJN: BK3501, Hoge Raad, 08/00570

Datum uitspraak: 05-01-2010
Datum publicatie: 05-01-2010
Rechtsgebied: Straf
Soort procedure: Cassatie
Inhoudsindicatie: 1. Art. 359.3 Sv. 2. Ontvankelijkheid OM. Ad 1. Uit de bewoordingen van art. 359.3 Sv volgt dat deze bepaling in ieder geval geen toepassing kan vinden indien door of namens de verdachte t.z. vrijpraak is bepleit. 's Hof's (kennelijke) oordeel dat i.c. kon worden volstaan met een opgave van de bewijsmiddelen a.b.i. art. 359.3 Sv, is nu de raadsman vrijpraak heeft bepleit, derhalve onjuist. Ad 2. Het Hof heeft mede uit de omstandigheid dat aangeefster beklag a.b.i. art. 12 Sv heeft gedaan, afgeleid dat zij de bedoeling had dat een vervolging tegen verdachte zou worden ingesteld. Het daarin besloten liggende oordeel dat zij een klacht i.d.z.v. art. 164.1 Sv heeft gedaan, is onjuist noch onbegrijpelijk.

Vindplaats(en): NJ 2010, 46
NJB 2010, 186
Rechtspraak.nl
RvdW 2010, 137
Veroordeling: Werkstraf van 30 uur subsidiair 15 dagen hechtenis en een betalingsverplichting jegens slachtoffer.

LJN: BV3095, Rechtbank Haarlem , 15/740916-10

Datum uitspraak: 06-12-2011
Datum publicatie: 07-02-2012
Rechtsgebied: Straf
Soort procedure: Eerste aanleg - meervoudig
Inhoudsindicatie: Mishandeling door vrijwillig politieambtenaren, waarbij het slachtoffer aanzienlijke verwondingen (gescheurde lip en drie afgebroken tanden) heeft opgelopen. Vervolg na art. 12 Sv-procedure. Ongeloofwaardige verklaring verdachte. Verdachte heeft niet gehandeld in de rechtmatige uitoefening van zijn bediening. Dit ondermijnt het vertrouwen dat burgers in de politie moeten kunnen stellen. Rechtbank houdt echter ook rekening met moeilijke omstandigheden en tijdsverloop. Volgt oplegging van een werkstraf voor de duur van zestig uren. Werkstraf van 60 uur subsidiair 30 dagen hechtenis, een betalingsverplichting jegens slachtoffer (€2.607,35) en veroordeling in de proceskosten.

Veroordeling:

Geïmproiseerd geweld

LJN: BR2576, Rechtbank Amsterdam , 13/710123-10 (Promis)

Datum uitspraak : 21-07-2011
Datum publicatie : 21-07-2011
Rechtsgebied : Straf
Soort procedure : Eerste aanleg – meervoudig

Inhoudsindicatie :
Verdachte heeft als bestuurder van een politieauto een motorrijder achtervolgd, die op een gestolen motor reed. Daarbij heeft verdachte de motorrijder aangereden, waardoor de motorrijder zwaar lichamelijk letsel heeft opgelopen. Geen overtreding van artikel 6 WWV, wel overtreding van artikel 5 WWV. Aan verdachte wordt geen straf of maatregel opgelegd.
Vindplaats(en) : JWR 2011, 84
Veroordeling : nee

LJN: BH2041, Gerechtshof 's-Hertogenbosch , K08/0313

Datum uitspraak : 27-01-2009
Datum publicatie : 05-03-2009
Rechtsgebied : Straf
Soort procedure : Raadkamer

Inhoudsindicatie :
Art. 12 Wetboek van Strafvordering; art. 45, 302 Sr., art. 5 WWV 1994 Het hof is van oordeel dat van de beklaagden onder de gegeven omstandigheden, werkzaam in het kader van de uitvoering van hun publieke taak als politieagent – meer in het bijzonder de opsporing van een strafbaar feit – een strikte naleving van het bepaalde in artikel 5 van de Wegenverkeerswet 1994 niet steeds mag worden gevergd. Beklaagden hebben, toen klager zich aan zijn aanhouding wilde onttrekken, op goede gronden kunnen besluiten hem te volgen teneinde hem aan te houden. Naar 's hofs oordeel hebben beklaagden in redelijkheid kunnen besluiten klager als verdachte aan te houden. Zij hebben voorts bij het tot stilstand brengen van klager teneinde hem aan te kunnen houden – door weloverwogen en met inachtneming van de nodige voorzichtigheid de fiets van klager met het dienstvoertuig licht aan te tikken – het proportionaliteits- en subsidiariteitsbeginsel in voldoende mate in acht genomen. Naar het oordeel van het hof zijn beklaagden derhalve niet strafbaar.

LJN: AZ4607, Gerechtshof Amsterdam , R05/86

Datum uitspraak: 12-12-2006
Datum publicatie: 18-12-2006
Rechtsgebied: Straf
Soort procedure: Raadkamer
Inhoudsindicatie: Beschikking van het Gerechtshof Amsterdam inzake een klacht ex artikel 12 Sv van nabestaanden van een arrestant, die in juni 2003 is overleden na enkele voorvallen in het hoofdbureau van politie te Amsterdam. De klacht richt zich tegen de beslissing van het openbaar ministerie om de bij die voorvallen betrokken arrestantenverzorgers en politieambtenaren niet te vervolgen ter zake van strafbare betrokkenheid bij de dood van die arrestant.
Na instellen gerechtelijk vooronderzoek, art. 12 Sv procedure, geen veroordeling. LJN: BL3168

Vindplaats:
Veroordeling Nee

LJN: BD6461, Gerechtshof 's-Hertogenbosch , K07/0145

Datum uitspraak: 06-11-2007
Datum publicatie: 07-07-2008
Rechtsgebied: Straf
Soort procedure: Raadkamer
Inhoudsindicatie: Klacht ex artikel 12 Sv. Het hof acht, gelet op de in raadkamer afgelegde verklaringen en de uit het dossier blijkende feiten en omstandigheden, onvoldoende aannemelijk dat het letsel van klager is veroorzaakt door het optreden van beklaagde. Voorts acht het hof voldoende aanwijzingen aanwezig dat het geweld dat door beklaagde op klager is uitgeoefend niet buitensporig was, gelet op het recalcitrante gedrag van klager.
Geen veroordeling

LJN: BD6463, Gerechtshof 's-Hertogenbosch , K07/0270

Datum uitspraak: 13-11-2007
Datum publicatie: 07-07-2008
Rechtsgebied: Straf
Soort procedure: Raadkamer
Inhoudsindicatie: Klacht ex artikel 12 Sv. Klaagster stelt dat beklaagden, politieagenten, haar bij haar aanhouding hebben mishandeld door haar vast te pakken en mee te sleuren, alsmede haar hardhandig handboeien om te doen en haar, bij het plaatsen in het dienstvoertuig, bij haar nek te grijpen en naar binnen te duwen, als gevolg waarvan klaagster pijn heeft ondervonden en letsel, in de vorm van een verwonding aan de linkerelleboog, neklletsel en diverse blauwe plekken, heeft bekomen.
Geen veroordeling

Veroordeling:

Pepperspray met fysiek geweld

LJN: BB7471, Gerechtshof 's-Hertogenbosch , K07/0104

Datum uitspraak: 16-10-2007
Datum publicatie: 08-11-2007
Rechtsgebied: Straf
Soort procedure: Raadkamer
Inhoudsindicatie: Klacht ex artikel 12 Sv. betreffende (zware) mishandeling en openlijke geweldpleging door een hoofdagent van politie. Het hof heeft een klacht tegen de hoofdagent afgewezen en daarbij overwogen: Het hof acht in beginsel bewijsbaar dat de hoofdagent zich jegens klager schuldig heeft gemaakt aan een strafbaar feit. Echter, bij de vraag of het tot een veroordeling zou moeten komen dient mede in ogenschouw te worden genomen wat zich direct voorafgaande aan dat feit

heeft afgespeeld, zoals het injijden door klager op beklaagde en het trachten diens dienstwapen af te pakken. Dit is niet alleen relevant wat betreft eventuele strafuitsluitingsgronden, maar ook wat betreft de beoordeling van het eigen aandeel van klager in het incident. Voorts neemt het hof in aanmerking dat klager en zijn advocaat in eerste instantie hadden aangegeven geen aangifte te willen doen en uiteindelijk wel aangifte hebben gedaan, al dan niet na de uitkomst van de eigen strafzaak van klager afgewacht te hebben. Dit alles in onderlinge samenhang bezien, brengt met zich mede dat het hof vervolging niet opportuun acht.

Vindplaats(en): Rechtspraak.nl
Veroordeling: Geen veroordeling

Vuurwapengebruik

LJN: BV6782, Rechtbank Middelburg , 12/700194-10 [P]

Datum uitspraak : 23-02-2012
Datum publicatie : 23-02-2012
Rechtsgebied : Straf
Soort procedure : Eerste aanleg - meervoudig
Inhoudsindicatie : politieagent, noodweer, ovar
Vindplaats(en) : NJFS 2012, 107

LJN: BV1431, Gerechtshof 's-Gravenhage , K10/0330 en K11/0467

Datum uitspraak : 20-01-2012
Datum publicatie : 20-01-2012
Rechtsgebied : Straf
Soort procedure : Hoger beroep
Inhoudsindicatie :
Artikel 12 Sv-beschikking inz. strandrellen Hoek van Holland Het hof verklaart klagers niet- ontvankelijk in hun aanvullend beklag en wijst het beklag voor het overige af.

LJN: BF4176, Gerechtshof 's-Hertogenbosch , K08/0162

Datum uitspraak : 16-09-2008
Datum publicatie : 02-10-2008
Rechtsgebied : Straf
Soort procedure : Raadkamer

Inhoudsindicatie :
Klacht ex artikel 12 Sv.; art. 41 Sr. Het hof acht gerechtvaardigd dat beklaagde zijn vuurwapen heeft getrokken toen hij klager op zich af zag komen. Of er vervolgens ter noodzakelijke verdediging van zichzelf ook voldoende rechtvaardiging bestond voor beklaagde om zijn vuurwapen daadwerkelijk te gebruiken, staat evenwel niet vast. Op grond van het dossier is naar 's hofs oordeel namelijk onvoldoende duidelijk wat de oorzaak is van het feit dat de kogel vanaf de zijkant de auto is binnengedrongen. Het hof sluit niet uit dat – gelet op het feit dat het vuurwapen van beklaagde voorzien is van een “double-action” systeem – beklaagde de trekker overhaalde op een moment dat hij nog handelde ter noodzakelijke verdediging van zichzelf. In dat geval komt beklaagde een beroep op noodweer toe. Echter, ook valt naar het oordeel van het hof niet uit te sluiten dat beklaagde de trekker overhaalde op een moment dat zulks niet meer nodig was ter noodzakelijke verdediging van zichzelf. Het hof acht in dat geval evenwel, gelet op de omstandigheden waarin beklaagde zich bevond, aannemelijk dat de overschrijding van de grenzen van noodzakelijke verdediging het onmiddellijk gevolg is geweest van een hevige gemoedsbeweging, door de handeling van klager.

LJN: AU7729, Gerechtshof Amsterdam , R04/001/12 Sv

Datum uitspraak: 23-06-2004
Datum publicatie: 09-12-2005
Rechtsgebied: Straf
Soort procedure: Raadkamer
Inhoudsindicatie: Mercatorpleinzaak. Klacht ex artikel 12 Sv. strekkende tot de vervolging van een politieambtenaar die een dodelijk schot heeft gelost op een man die met een mes toeliep

op de bewuste politieambtenaar. Hof beveelt een gerechtelijk vooronderzoek met het oog op het houden van een reconstructie.

Vindplaats(en):

Rechtspraak.nl

Veroordeling:

Na een artikel 12 Sv procedure, geen veroordeling (LJN: AU7731).

LJN: AG4070, Gerechtshof 's-Gravenhage , 011633

Datum uitspraak:

12-12-2002

Inhoudsindicatie:

Onrechtmatige overheidsdaad i.v.m. schieten politie; beroep op putatief noodweer. Bij aanhouding en controle in een zogenaamd noodgebied door een politiefunctionaris van het regiokorps Haaglanden (geïntimeerde) raakt verdachte (appellant) invalide door op hem afgevuurd schot, aangezien de politieschutter de gesp van diens broekriem in de vorm van een pistool aanziet voor een vuurwapen. Appellant vordert schadevergoeding waarbij hij o.m. aanvoert, dat de schutter geen beroep op (putatief) noodweer toekomt, aangezien de onrechtmatige daad aan hem moet worden toegerekend krachtens in het verkeer geldende opvattingen. De rechtbank wijst de vorderingen af overwegende, dat de politieschutter een beroep op noodweer toekwam omdat deze kon en mocht oordelen dat zijn leven ernstig werd bedreigd.

Het hof oordeelt dat het beroep op noodweer van de schutter faalt. Naar objectieve maatstaven gemeten was van aanranding van diens lichaam of van dreiging daarmee geen sprake. Wat het beroep op putatief noodweer betreft, overweegt het hof dat degene die onrechtmatig handelt terwijl hij dwaalt over de rechtmatigheid van zijn handelen of bevoegdheid, weliswaar in beginsel een onrechtmatige daad pleegt die hem krachtens in het verkeer geldende normen kan worden toegerekend, maar dat dit anders is als het slachtoffer zelf de dader op verwijtbare wijze in die dwaling heeft gebracht. In verband hiermee wordt geïntimeerde in de gelegenheid gesteld bewijs te leveren van haar stelling, dat verdachte zich tegen controle verzette en zich agressief gedroeg, alsmede dat hij de politieschutter bedreigde met een sterk op een vuurwapen lijkende gesp van zijn riem en riep dat hij de schutter zou doodschieten. Elke verdere beslissing wordt aangehouden.

Vindplaats(en):

NJ 2003, 188

Veroordeling:

Geen veroordeling

LJN: AT7500, Rechtbank Rotterdam , 212719/HA ZA 04-750

Datum uitspraak:

16-03-2005

Inhoudsindicatie:

NJF 2005, 207: Onrechtmatige daad. De overweging van het hof in een art. 12 Sv-procedure dat vervolging van agent die schoot op voetbalsupporters tijdens inhuldiging van Feyenoord en daarmee de grenzen van een noodzakelijke verdediging heeft overschreden zou leiden tot ontslag van rechtsvervolging wegens noodweerecces, is niet beslissend voor de beantwoording van de vraag of de onrechtmatige daad van de agent aan hem kan worden toegerekend krachtens schuld.

Vindplaats(en):

JA 2005, 58; NJF 2005, 207

LJN: BG4942, Gerechtshof Amsterdam , B2008/169

Datum uitspraak:

20-11-2008

Datum publicatie:

21-11-2008

Rechtsgebied:

Straf

Soort procedure:

Raadkamer

Inhoudsindicatie:

Inhoudsindicatie: Beklag afgewezen nu beklagde, een motragent, heeft gehandeld uit noodweer. Tussen beklagde en de echtgenoot van klaagster, het slachtoffer, vond een confrontatie plaats. Het slachtoffer rende met bebloed gezicht op beklagde af. Beklaagde stopte zijn motor om het slachtoffer te helpen. Beklaagde was bezig de motor te parkeren, toen hij zag dat het slachtoffer een vleesmes boven zijn hoofd hield en nog steeds op hem af rende. Beklaagde kon niet weg nu hij nog niet van zijn motor af was en gezien de positie van zijn motor. Gezien de dreigende houding van het slachtoffer en het gegeven dat het slachtoffer niet reageerde op waarschuwingen van beklagde, kon beklagde geen ander middel aanwenden dan zijn vuurwapen om het slachtoffer te stoppen en zijn eigen lijf en leven veilig te stellen.

Vindplaats(en):

Rechtspraak.nl

Veroordeling:

Geen veroordeling

LJN: BH1023, Gerechtshof Arnhem , B2008/100

Datum uitspraak: 21-01-2009
 Datum publicatie: 27-01-2009
 Rechtsgebied: Straf
 Soort procedure: Raadkamer
 Inhoudsindicatie: Beklag afgewezen nu beklaagde, een agent (hondengeleider), heeft gehandeld uit noodweer. Tussen beklaagde en de man van klaagster, het slachtoffer, vond een confrontatie plaats. Het slachtoffer kwam met een op het oog voor gebruik gereed zijnd vuurwapen op beklaagde af. Beklaagde heeft meermalen zijn hond gesteld, maar deze beet het slachtoffer niet. Gelet op de afstand waarop het slachtoffer zich ten opzichte van beklaagde bevond, de omstandigheid dat het slachtoffer een op het oog voor gebruik gereed zijnd vuurwapen bij zich droeg en daarmee op beklaagde richting of daarmee zwaaide, alsmede de daaraan voorafgaande geuite bedreigingen van het slachtoffer, is het hof van oordeel dat voldoende aannemelijk is geworden dat er op dat moment sprake was van een noodweersituatie.

Vindplaats(en): Rechtspraak.nl
 Veroordeling: Geen veroordeling

LJN: BV1431, Gerechtshof 's-Gravenhage K10/0330 en K11/0467

Datum uitspraak: 20-01-2012
 Datum publicatie: 20-01-2012
 Rechtsgebied: Straf
 Soort procedure: Hoger beroep
 Inhoudsindicatie: Artikel 12 Sv-beschikking inz. strandrellen Hoek van Holland Het hof verklaart klagers niet-ontvankelijk in hun aanvullend beklag en wijst het beklag voor het overige af.
 Geen veroordeling

Veroordeling:

LJN: BC0368, Rechtbank Assen , 19.830139-07

Datum uitspraak: 14-12-2007
 Datum publicatie: 18-12-2007
 Rechtsgebied: Straf
 Soort procedure: Eerste aanleg - meervoudig
 Inhoudsindicatie: De rechtbank is van oordeel dat de hoeveelheid schoten zodanig is dat daarmee de grenzen van de noodzakelijke verdediging zijn overschreden. Uit de verklaring van verdachte blijkt dat hij angst had voor zijn leven, "het was hij of ik". Deze angst, gevoegd bij het feit dat de pepperspray tegen alle verwachting in geen effect had gehad, kan worden gezien als een hevige gemoedsbeweging. Deze hevige gemoedsbeweging heeft geresulteerd in het overschrijden van de grenzen van noodzakelijke verdediging. Dit houdt in dat verdachte niet strafbaar is en hij dient te worden ontslagen van alle rechtsvervolging.

LJN: AU0231, Rechtbank Amsterdam , 13/123159-02 Print uitspraak

Datum uitspraak: 28-07-2005
 Datum publicatie: 28-07-2005
 Rechtsgebied: Straf
 Soort procedure: Eerste aanleg - meervoudig
 Inhoudsindicatie: Verdachte heeft tijdens de aanhouding van slachtoffer met zijn dienstwapen van zeer korte afstand op het slachtoffer geschoten en hem met twee kogels geraakt. Dientengevolge is slachtoffer kort daarna overleden.

Vindplaats(en): NJ 2005, 452

De rechtbank komt op grond van het voorgaande tot de volgende beslissing.

6. Beslissing

Verklaart bewezen dat verdachte het telastegelegde heeft begaan zoals hiervoor in rubriek 3.2. is aangegeven.

Verklaart niet bewezen hetgeen aan verdachte meer of anders is telastegelegd dan hiervoor is bewezen verklaard en spreekt verdachte daarvan vrij.

Het primair bewezenverklaarde levert op: doodslag

Verklaart het bewezene niet strafbaar en ontslaat verdachte van alle rechtsvervolging terzake daarvan.

Bepaalt dat de [benadeelde partij], niet-ontvankelijk in zijn vordering is.

LJN: BO4538, Rechtbank Zutphen , 06/850265-09

Datum uitspraak: 19-11-2010

Datum publicatie: 19-11-2010

Rechtsgebied: Straf

Soort procedure: Eerste aanleg - meervoudig

Inhoudsindicatie: De rechtbank heeft een agente die op 5 september 2009 een inbreker heeft beschoten en verwond, ontslagen van alle rechtsvervolging. De rechtbank heeft geoordeeld dat de agente, in strijd met de schietinstructies, direct is gaan schieten zonder eerst te waarschuwen. Dat is een strafbaar feit. De agente kan kan echter, zo oordeelt de rechtbank, van dat feit geen verwijt worden gemaakt. De omstandigheden waaronder het schietincident hebben plaatsgevonden - het was donker, de agente droeg geen kogelvrij vest en zij kon en mocht denken dat zij gevaar liep gelet op het gedrag van de inbreker - brengen mee dat er sprake is van afwezigheid van alle schuld.

RECHTBANK ZUTPHEN, Sector Straf Meervoudige kamer

Parkeernummer: 06/850265-09

Uitspraak 19 november 2010

VONNIS in de zaak tegen: [verdachte], geboren op [geboortedatum] te [plaats], wonende aan [adres, postcode, plaats].

Raadsman: mr. P. Reitsma, advocaat te Nijkerk.

Onderzoek van de zaak

Dit vonnis is gewezen naar aanleiding van het onderzoek op de terechtzitting van 5 november 2010.

De tenlastelegging

Aan verdachte is ten laste gelegd dat

zij op of omstreeks 05 september 2009 te Didam, gemeente Montferland,

ter uitvoering van het door verdachte voorgenomen misdrijf om opzettelijk [slachtoffer] van het leven te beroven, met dat opzet meermalen, althans eenmaal, met een vuurwapen (merk Walther, type P5) in/tegen het lichaam van die [slachtoffer] heeft geschoten, in elk geval meermalen, althans eenmaal op en/of in de richting van die [slachtoffer] heeft geschoten, terwijl de uitvoering van dat voorgenomen misdrijf niet is voltooid;
art 287 Wetboek van Strafrecht
art 45 lid 1 Wetboek van Strafrecht

ALTHANS, dat

zij op of omstreeks 05 september 2009 te Didam, gemeente Montferland,

aan [slachtoffer] opzettelijk zwaar lichamelijk letsel (te weten een of meer kogel- of schotverwonding(en) aan/in de linkervoet), heeft toegebracht, door opzettelijk met een vuurwapen (merk Walther, type P5) in/tegen het lichaam (in de linker voet) van die [slachtoffer] te schieten;
art 302 lid 1 Wetboek van Strafrecht

ALTHANS, dat

zij op of omstreeks 05 september 2009 te Didam, gemeente Montferland,

ter uitvoering van het door verdachte voorgenomen misdrijf om aan een persoon genaamd [slachtoffer], opzettelijk zwaar lichamelijk letsel toe te brengen, met dat opzet meermalen, althans eenmaal, in/tegen het lichaam van die [slachtoffer] heeft geschoten, althans op en/of in de richting van die [slachtoffer]

heeft geschoten, terwijl de uitvoering van dat voorgenomen misdrijf niet is voltooid;
art 302 lid 1 Wetboek van Strafrecht
art 45 lid 1 Wetboek van Strafrecht

Overwegingen ten aanzien van het bewijs [voetnoot 1]

A. Vaststaande feiten

Verdachte heeft op 5 september 2009 te Didam, gemeente Montferland, tweemaal met een vuurwapen (merk Walther, type P5) geschoten op [slachtoffer]. [slachtoffer] is hierbij geraakt en heeft schotverwondingen opgelopen in de hak van zijn linkervoet en in zijn rechterknie [voetnoot 2].

B. Standpunten van het openbaar ministerie

De officier van justitie acht niet wettig en overtuigend bewezen dat verdachte opzettelijk [slachtoffer] van het leven heeft willen beroven, noch dat zij willens en wetens de aanmerkelijke kans heeft aanvaard dat [slachtoffer] als gevolg van het schieten zou komen te overlijden. De officier van justitie stelt zich verder op het standpunt dat het letsel van [slachtoffer] niet is aan te merken als zwaar lichamelijk letsel.

Zij heeft daarom geëist dat verdachte van het primair en het subsidiair tenlastegelegde zal worden vrijgesproken.

Ten aanzien van het meer subsidiair tenlastegelegde heeft de officier van justitie aangevoerd dat verdachte door het schieten op [slachtoffer] willens en wetens de aanmerkelijke kans heeft aanvaard dat zij zwaar lichamelijk letsel bij [slachtoffer] zou veroorzaken. De officier van justitie acht daarom wettig en overtuigend bewezen dat verdachte zich heeft schuldig gemaakt aan het meer subsidiair tenlastegelegde, te weten een poging tot het toebrengen van zwaar lichamelijk letsel.

C. Standpunten van de verdediging

De raadsman heeft ten aanzien van het primair tenlastegelegde aangevoerd dat niet kan worden bewezen dat verdachte (voorwaardelijk) opzet op de dood van [slachtoffer] heeft gehad, nu verdachte aantoonbaar op de benen van [slachtoffer] heeft geschoten.

Ten aanzien van het subsidiair tenlastegelegde is ook de raadsman van mening dat het letsel van [slachtoffer] niet is aan te merken als zwaar lichamelijk letsel.

De raadsman heeft verzocht om daarom verdachte van het primair en subsidiair tenlastegelegde vrij te spreken.

Wat betreft het meer subsidiair tenlastegelegde heeft de raadsman zich gerefereerd aan het oordeel van de rechtbank.

D. Beoordeling door de rechtbank

Aan verdachte is primair tenlastegelegd dat zij geprobeerd heeft om [slachtoffer] dood te schieten. Daartoe is noodzakelijk dat wettig en overtuigend kan worden bewezen dat verdachte opzet, al dan niet in voorwaardelijke vorm, heeft gehad op de dood van [slachtoffer].

Verdachte heeft over het schieten verklaard dat zij bewust op de benen van [slachtoffer] heeft gericht. Verdachte heeft dus geen opzet gehad om [slachtoffer] van het leven te beroven. Verder is verdachte een ervaren politieagente, die in 2009 aan alle beroepsvaardigheidstrainingen had voldaan. Verdachte is daarmee aan te merken als een geoefend schutter. De rechtbank is van oordeel dat de kans dat een geoefend schutter toch iemand dodelijk raakt, terwijl zij die persoon primair niet heeft willen doodschieten, niet aanmerkelijk te noemen is. Verdachte heeft dus ook geen voorwaardelijk opzet op de dood van [slachtoffer] gehad.

De rechtbank zal verdachte daarom van het primair tenlastegelegde vrijspreken.

Subsidiair is aan verdachte tenlastegelegd dat zij zwaar lichamelijk letsel bij [slachtoffer] heeft toegebracht. Vast staat dat [slachtoffer] letsel heeft opgelopen door de door verdachte afgeschoten kogels: [slachtoffer] heeft schotverwondingen opgelopen in de hak van zijn linkervoet en in zijn rechterknie. De vraag is of die verwondingen kunnen worden aangemerkt als zwaar lichamelijk letsel. Uitgangspunt daarbij is of er sprake is van letsel dat voldoende ernstig is om naar gewoon spraakgebruik te kunnen worden aangeduid als zwaar lichamelijk letsel.

De rechtbank overweegt dat uit het aanvullend opgemaakte proces-verbaal betreffende het letsel, d.d. 27 september 2010,

volgt dat de blauwe plekken en de verwondingen van [slachtoffer] vanzelf zijn genezen en dat fysiotherapie niet nodig is geweest. Naar het oordeel van de rechtbank betekent dit dat het letsel van [slachtoffer], hoe vervelend en hinderlijk dit letsel voor hem ook geweest kan zijn, naar gewoon spraakgebruik niet is aan te merken als zwaar lichamelijk letsel. Verdachte zal daarom ook van het subsidiair tenlastegelegde worden vrijgesproken.

Meer subsidiair is aan verdachte tenlastegelegd dat zij heeft geprobeerd aan verdachte zwaar lichamelijk letsel toe te brengen. De rechtbank is, met de officier van justitie en de raadsman, van oordeel dat het met een vuurwapen schieten op de benen van een persoon een kans op zwaar lichamelijk letsel oplevert en dat die kans naar algemene maatstaven ook aanmerkelijk te noemen is. Verdachte was een geoefend schutter en wist van dit risico. Door met die wetenschap toch ervoor te kiezen te schieten, heeft verdachte bewust de aanmerkelijke kans aanvaard dat het gevolg van zwaar lichamelijk letsel zou intreden. Verdachte heeft daarmee voorwaardelijk opzet op het toebrengen van zwaar lichamelijk letsel gehad en de rechtbank acht daarom wettig en overtuigend bewezen dat verdachte het meer subsidiair tenlastegelegde heeft begaan.

Bewezenverklaring

Naar het oordeel van de rechtbank is wettig en overtuigend bewezen dat de verdachte het meer subsidiair tenlastegelegde heeft begaan, te weten dat

zij op 05 september 2009 te Didam, gemeente Montferland, ter uitvoering van het door verdachte voorgenomen misdrijf om aan een persoon genaamd [slachtoffer], opzettelijk zwaar lichamelijk letsel toe te brengen, met dat opzet meermalen, in het lichaam van die [slachtoffer] heeft geschoten, terwijl de uitvoering van dat voorgenomen misdrijf niet is voltooid;

Vrijspraak van het meer of anders ten laste gelegde

De rechtbank verklaart niet bewezen hetgeen verdachte meer of anders is ten laste gelegd dan hierboven is bewezen verklaard en spreekt verdachte daarvan vrij.

Strafbaarheid van het bewezenverklarde

A. Standpunten van de verdediging

De raadsman heeft zich primair op het standpunt gesteld dat verdachte rechtvaardiging toekomt op grond van een wettelijk voorschrift, te weten de Ambtsinstructie voor de Politie, KMAR en andere buitengewone opsporingsambtenaren (hierna: de Ambtsinstructie). Hij heeft daartoe aangevoerd dat het die avond donker was, dat verdachte alleen op de parkeerplaats stond en geen kogelwerend vest droeg, dat zij in de schijnwerpers van de politieauto stond terwijl [slachtoffer] en [naam] in het donker liepen, dat zij hun handen niet kon zien én dat [slachtoffer] en [naam] op enig moment riepen dat zij gewapend waren. De raadsman heeft gesteld dat verdachte onder die omstandigheden redelijkerwijs mocht aannemen dat de [slachtoffer] en [naam] een wapen bij zich droegen. Voorts heeft de raadsman aangevoerd dat er in die situatie voor verdachte geen tijd was om voor het schieten een waarschuwing af te geven. De raadsman heeft betoogd dat verdachte in die situatie op grond van de ambtsinstructie mocht schieten. Hij heeft primair verzocht om verdachte daarom te ontslaan van alle rechtsvervolging.

Subsidiair heeft de raadsman aangevoerd dat verdachte ten onrechte meende dat zij de Ambtsinstructie zo mocht uitleggen dat zij in dit geval mocht schieten. Naar de mening van de raadsman kan deze foutieve uitleg, gelet op de split second waarin verdachte een beslissing moest nemen, haar niet worden verweten, waardoor er sprake is van gerechtvaardigde dwaling omtrent het bestaan van een rechtvaardiging op grond van de Ambtsinstructie.

De raadsman heeft meer subsidiair bepleit dat verdachte een beroep toekomt op artikel 7, lid 1 onder b van de Ambtsinstructie, waarbij het weliswaar niet gaat over de inbraak, maar over het bezit van een vuurwapen en de dreiging die daarmee wordt geuit. Naar de mening van de verdediging creëert dit een eigen bevoegdheid op grond van de geweldsinstructie.

Meest subsidiair heeft de raadsman gesteld dat verdachte zich in de situatie zeer bedreigd heeft gevoeld, dat zij vreesde voor haar leven en dat zij daarbinnen gepast heeft gehandeld. Bovendien heeft de raadsman aangevoerd dat, wanneer gemaskerde mannen in de nachtelijke uren op je afnemen terwijl zij schreeuwen dat ze bewapend zijn, een politieambtenaar ervan uit mag gaan dat dit ook zo is. De raadsman heeft zich daarmee op het standpunt gesteld dat verdachte een beroep op noodweer toekomt.

B. Standpunten van het openbaar ministerie

Ten aanzien van het primaire standpunt van de verdediging, namelijk dat verdachte een rechtvaardiging op grond van de Ambtsinstructie toekomt, heeft de officier van justitie zich op het standpunt gesteld dat niet gezegd kan worden dat de situatie zodanig was dat kon worden aangenomen dat ook daadwerkelijk een vuurwapen tegen personen zou worden gebruikt, noch dat er sprake was van een situatie die een ernstige aantasting vormde van de lichamelijke integriteit of persoonlijke levenssfeer noch dat de situatie door zijn gevolg bedreigend was of kon zijn voor de samenleving. Naar de mening van de officier van justitie had verdachte daarom niet mogen schieten en komt haar dus ook geen rechtvaardiging op grond van de Ambtsinstructie toe.

De officier van justitie heeft zich niet uitgelaten over het subsidiair en meer subsidiair gevoerde verweer.

Wat betreft het meest subsidiair gevoerde verweer, het beroep op noodweer, heeft de officier van justitie zich op het standpunt gesteld dat er geen sprake was van een ogenblikkelijke wederrechtelijke aanranding waartegen verdachte zich mocht verdedigen, nu [slachtoffer] en [naam] niet op haar afliepen en ook niet is gebleken dat zij bewapend waren. Bovendien heeft verdachte door het schieten de grenzen van proportionaliteit en subsidiariteit overschreden. De officier van justitie is daarom van mening dat verdachte geen beroep op (putatief) noodweer toekomt.

C. Beoordeling van de standpunten

De raadsman heeft primair gesteld dat verdachte op grond van de Ambtsinstructie gerechtvaardigd heeft gehandeld. De rechtbank overweegt dat op grond van artikel 10a van de Ambtsinstructie een ambtenaar, onmiddellijk voordat hij/zij gericht met een vuurwapen zal schieten, met luide stem of op andere niet mis te verstane wijze waarschuwt dat er geschoten zal worden, indien niet onverwijld het gegeven bevel (in dit geval stilstaan) wordt opgevolgd. Deze waarschuwing, die zo nodig vervangen kan worden door een waarschuwingsschot, mag slechts achterwege blijven wanneer de omstandigheden de waarschuwing niet toelaten. De rechtbank stelt vast dat verdachte géén waarschuwingsschot heeft gelost, noch anderszins een waarschuwing heeft gegeven. Naar het oordeel van de rechtbank is niet gebleken dat er sprake was van een omstandigheid die een dergelijke waarschuwing niet toeliet. Ondanks dat de rechtbank met de raadsman onderkent dat het allemaal heel snel zal zijn gegaan, is zij van oordeel dat verdachte in ieder geval de tijd heeft gehad om met luide stem te kennen te geven dat zij voornemens was te schieten. Nu verdachte dit niet heeft gedaan, terwijl zij dit wel had moeten doen, faalt een beroep op de Ambtsinstructie. Het verweer van de raadsman dat er sprake was van een situatie waarin het voor verdachte gerechtvaardigd was om te schieten, behoeft derhalve geen verdere bespreking. Het primair gevoerde verweer faalt.

De raadsman heeft subsidiair aangevoerd dat verdachte mocht denken dat het op grond van de Ambtsinstructie gerechtvaardigd was om te schieten en zij derhalve daaromtrent verschoonbaar heeft gedwaald. De rechtbank overweegt dat verdachte een ervaren politieagent is van wie verwacht mag worden dat zij op de hoogte is van de regels aangaande het gebruik van het vuurwapen. Dat dergelijke beslissingen soms in heel korte tijd moeten worden genomen, doet daaraan niet af. Van verdachte mag, in haar functie, verwacht worden dat zij dergelijke kennis te allen tijde paraat heeft en daarom kan niet worden gezegd dat verdachte verschoonbaar heeft gedwaald omtrent de uitvoering van de Ambtsinstructie. Het subsidiair gevoerde verweer van de raadsman wordt verworpen.

Ten aanzien van het meer subsidiair gevoerde verweer overweegt de rechtbank dat ook hier het ontbreken van een waarschuwing in een situatie waarin wel een waarschuwing had moeten worden gegeven, aan een gerechtvaardigd beroep op de Ambtsinstructie in de weg staat. Ook het meer subsidiair gevoerde verweer van de raadsman wordt verworpen.

Meest subsidiair heeft de verdediging een beroep gedaan op noodweer. Voor een geslaagd beroep op noodweer dient er sprake te zijn van een ogenblikkelijke wederrechtelijke aanranding waartegen verdachte zich noodzakelijkerwijs mocht verdedigen. Daarbij is niet de maatstaf of er in de ogen van verdachte een noodzaak tot verdediging was, maar gaat het erom of er objectief gezien sprake is geweest van een dergelijke situatie. De rechtbank overweegt dat niet is gebleken dat [slachtoffer] of [naam] een vuurwapen bij zich droeg. Dit betekent dat niet aannemelijk is geworden dat er daadwerkelijk sprake is geweest van een ogenblikkelijke wederrechtelijke aanranding. Dat dit door verdachte anders is ervaren, doet hieraan niet af. Het meest subsidiair gevoerde verweer wordt verworpen.

D. Conclusie

Het bewezenverklaarde is strafbaar.

Het bewezenverklaarde levert op het misdrijf: poging tot zware mishandeling.

Strafbaarheid van de verdachte

A. Standpunt van de verdediging

De raadsman heeft zich op het standpunt gesteld dat, wanneer de rechtbank van oordeel zou zijn dat er geen sprake is van een noodweersituatie, verdachte een gerechtvaardigd beroep toekomt op putatief noodweer.

B. Standpunt van het openbaar ministerie

De officier van justitie is van oordeel dat verdachte geen beroep op (putatief) noodweer toekomt.

C. Beoordeling van de standpunten

De rechtbank stelt voorop dat in situaties waarin niet is gebleken van een ogenblikkelijke wederrechtelijke aanranding, het nog wel zo kan zijn dat een verdachte denkt en ook mag denken dat er sprake is van een dergelijke situatie. Er is dan sprake van gerechtvaardigde dwaling bij verdachte omtrent het bestaan van een noodweersituatie. Verdachte komt dan een beroep toe op putatief noodweer en zal in die situaties wegens afwezigheid van alle schuld worden ontslagen van alle rechtsvervolgning.

Zoals de rechtbank eerder heeft overwogen, is er geen sprake geweest van een ogenblikkelijke wederrechtelijke aanranding. Verdachte heeft gesteld dat zij dacht dat er sprake was van een dergelijke situatie. De vraag die de rechtbank dient te beantwoorden, is of verdachte dat in deze situatie ook mocht denken. Heeft verdachte verschoonbaar gedwaald omtrent het bestaan van een noodweersituatie?

De rechtbank gaat voor de beoordeling van de situatie uit van de volgende feiten en omstandigheden.

Verdachte heeft zich op 5 september 2009, omstreeks 02.00 uur, met drie collega's naar de parkeerplaats van de C1000 in Didam begeven, nadat er een melding was binnengekomen dat er werd ingebroken in die C1000 [voetnoot 3]. Haar drie collega's zijn daar de C1000 binnen gegaan en verdachte is alleen op de parkeerplaats achtergebleven [voetnoot 4]. Verdachte droeg op dat moment geen kogelwerend-vest [voetnoot 5]. Op de parkeerplaats was het erg donker, maar verdachte zelf stond in het licht [voetnoot 6].

Terwijl verdachte daar stond, kwamen (naar later bleken te zijn) [slachtoffer] en [naam] uit de C1000 rennen. Zij renden in het donker in de richting van verdachte en passeerden haar op een afstand van ongeveer vier meter. Verdachte sommeerde hen te blijven staan, maar de jongens liepen door [voetnoot 7]. Verdachte kon hen op dat moment niet goed waarnemen [voetnoot 8].

Verdachte stelt vervolgens dat één van de jongens tijdens het passeren tegen haar riep: "ga weg, wij zijn bewapend", of woorden van gelijke aard of strekking. [naam] zegt daarover dat hij op enig moment hoorde dat een man of jongen iets riep als: "ik heb een wapen" of "jij hebt een wapen", of iets dergelijks, waarna hij een vrouwelijke stem hoorde reageren met "stilstaan", of zo iets [voetnoot 9]. [slachtoffer] zegt daarover dat hij heeft gehoord dat iemand riep: "niet schieten, we zijn van de bewaking" [voetnoot 10].

De rechtbank stelt vast dat de stelling van verdachte dat er geroepen is dat men gewapend was, steun vindt in de verklaring van [naam] als ook in de verklaring van [slachtoffer]. [naam] heeft immers gehoord dat er werd geroepen "ik heb een wapen" en het is denkbaar dat [slachtoffer] of verdachte de woorden "we zijn van de bewaking" heeft verstaan als "we zijn bewapend" of vice versa. De rechtbank acht het daarom aannemelijk dat de woorden "ga weg, we zijn bewapend", dan wel woorden van soortgelijke strekking, zijn geuit en gaat daarom ervan uit dat dergelijke woorden tegen verdachte zijn geroepen. Vervolgens schoot verdachte vrijwel meteen gericht op de benen van de achterste jongen [voetnoot 11].

De rechtbank is van oordeel dat uit de uitspraken van één van de jongens door verdachte in ieder geval mocht worden afgeleid dat hij het op haar gemunt had. Dit en de overige omstandigheden van het geval, namelijk dat het donker was, dat verdachte daardoor niet goed kon waarnemen, dat zij geen kogelwerend vest droeg en alleen op de parkeerplaats stond, dat de jongens haar op korte afstand naderden én dat verdachte in een split second de situatie moest inschatten, in aanmerking genomen, maakt dat de rechtbank van oordeel is dat verdachte onder deze specifieke omstandigheden gerechtvaardigd kon en mocht vrezen dat er een vuurwapen tegen haar gebruikt kon worden en dat er dus een noodweersituatie ging ontstaan (welke noodweersituatie zij niet hoefde af te wachten) in welk geval zij zich mocht verdedigen. Verdachte dacht dat zij gevaar liep en verdachte kon dat in deze omstandigheden ook redelijkerwijs denken.

Verdachte heeft ter verdediging gebruik gemaakt van haar vuurwapen en heeft tweemaal geschoten. De rechtbank is van oordeel dat verdachte daarmee binnen de grenzen van proportionaliteit en subsidiariteit heeft gehandeld. Gelet op de afstand tussen [slachtoffer], [naam] en verdachte, die slechts een meter of vier bedroeg, behoorde naar het oordeel van de rechtbank het gebruik van peperspray of wapenstok niet tot de mogelijkheden. Bovendien heeft verdachte niet meer geweld toegepast dan noodzakelijk was geweest wanneer er daadwerkelijk sprake was geweest van een noodweersituatie. Verdachte, die een geoefend schutter is, heeft immers maar twee keer, meteen achter elkaar,

geschoten en heeft daarbij op de benen van de jongens gericht.

Alles afwegende komt de rechtbank tot het oordeel dat verdachte verschoonbaar heeft gedwaald en daarbij de grenzen van proportionaliteit en subsidiariteit niet heeft overschreden. De rechtbank zal verdachte daarom ontslaan van alle rechtsvervolging wegens afwezigheid van alle schuld.

Beslissing

De rechtbank:

- verklaart niet bewezen dat verdachte het primair en subsidiair tenlastegelegde heeft begaan en spreekt verdachte daarvan vrij.
- verklaart bewezen dat verdachte het meer subsidiair tenlastegelegde heeft begaan;
- verklaart niet bewezen hetgeen verdachte meer of anders is ten laste gelegd dan hierboven is bewezen verklaard en spreekt verdachte daarvan vrij;
- verklaart het bewezenverklaarde strafbaar, kwalificeert dit als:

poging tot zware mishandeling.

- verklaart verdachte niet strafbaar en ontslaat verdachte voor het meer subsidiair tenlastegelegde van alle rechtsvervolging;

Aldus gewezen door mrs. Feraaune, voorzitter, Kleinrensink en Davids, rechters, in tegenwoordigheid van mr. Janssen, griffier, en uitgesproken op de openbare terechtzitting van 19 november 2010.

1 Wanneer hierna verwezen wordt naar dossierpagina's, betreft dit delen van in de wettelijke vorm opgemaakte processen-verbaal, als bijlagen opgenomen bij (stam)proces-verbaal nummer 20090072, opgemaakt door de Rijksrecherche, gesloten en ondertekend op 9 oktober 2009, tenzij anders aangegeven.

2 De verklaring van verdachte, zoals afgelegd ter terechtzitting van 5 november 2010, het proces-verbaal van verhoor van [slachtoffer], p. 34 en p. 35 en een schriftelijk bescheid, te weten een letselbeschrijving van de GGD, p. 70.

3 Het relaas proces-verbaal, p. 3.

4 De verklaring van verdachte, zoals afgelegd ter terechtzitting van 5 november 2010 en het proces-verbaal van verhoor van M. van der Ven, p. 11.

5 De verklaring van verdachte, zoals afgelegd ter terechtzitting van 5 november 2010.

6 De verklaring van verdachte, zoals afgelegd ter terechtzitting van 5 november 2010 en het proces-verbaal van verhoor van [slachtoffer], p. 34.

7 Zie voetnoot 6.

8 Zie voetnoot 5.

9 Het proces-verbaal van verhoor van [voornaam] [naam], proces-verbaalnummer 2009052935-36, opgemaakt door verbalisanten van regiopolitie Noord- en Oost Gelderland, gesloten op 6 september 2009, p. 5 van dat proces-verbaal.

10 Het proces-verbaal van verhoor van [slachtoffer], p. 34.

11 De verklaring van verdachte, zoals afgelegd ter terechtzitting van 5 november 2010

LJN: BC0432, Rechtbank Leeuwarden , 17/885116-06 VEV

Datum uitspraak:	18-12-2007
Datum publicatie:	18-12-2007
Rechtsgebied:	Straf
Soort procedure:	Eerste aanleg - meervoudig
Inhoudsindicatie:	Poging tot doodslag, voorwaardelijk opzet, noodweer-exces.

RECHTBANK LEEUWARDEN
Sector straf

parketnummer 17/885116-06 VEV

verkort vonnis van de meervoudige kamer voor de behandeling van strafzaken d.d. 18 december 2007 in de zaak van het openbaar ministerie tegen de verdachte [verdachte], geboren op [geboortedatum] te [geboorteplaats], wonende te [adres]

De rechtbank heeft gelet op het ter terechtzitting gehouden onderzoek van 4 december 2007.

De verdachte is verschenen, bijgestaan door mr. J. Anker, advocaat te Leeuwarden.

Telastelegging

Aan dit vonnis is een door de griffier gewaarmerkte fotokopie van de dagvaarding gehecht, waaruit de inhoud van de telastelegging geacht moet worden hier te zijn overgenomen.

In de telastelegging voorkomende schrijffouten of kennelijke misslagen worden verbeterd gelezen. De verdachte is hierdoor niet in zijn belangen geschaad.

Vordering officier van justitie

De officier van justitie heeft ter terechtzitting gevorderd:

- bewezenverklaring van het primair telastegelegde feit;
- ontslag van alle rechtsvervolging;
- niet-ontvankelijk verklaring van de benadeelde partij [benadeelde partij 1] met betrekking tot zijn vordering van € 3904,00;
- primair niet-ontvankelijk verklaring van de vordering van de benadeelde partij [benadeelde partij 2] met betrekking tot zijn vordering van € 2207,45 en subsidiair, indien verdachte niet wordt ontslagen van alle rechtsvervolging, afwijzing van de vordering.

Bewijsoverweging

De raadsman heeft ter zitting beoogd dat het opzet ontbreekt ten aanzien van de primair tenlastegelegde poging tot doodslag, zodat dit feit niet bewezen kan worden en dus vrijspraak dient te volgen. De raadsman verwijst in dit verband onder meer naar een verklaring van verdachte in het proces-verbaal van de Rijksrecherche waarin hij heeft aangegeven dat hij met zijn schoten niet heeft beoogd mensen te doden of te verwonden.

Ook kan niet, zo stelt de raadsman, via het voorwaardelijk opzet gekomen worden tot opzettelijk handelen. In dat verband heeft de raadsman erop gewezen dat verdachte op de achterzijde van de auto heeft geschoten op een afstand van ongeveer tien meter. De raadsman verwijst naar relevante jurisprudentie waaruit volgt dat de laatste jaren steeds meer grenzen worden gesteld aan het begrip "voorwaardelijk opzet". Het moet gaan om een verdachte die zich willens en wetens heeft blootgesteld aan de aanmerkelijke kans dat een bepaald gevolg zal intreden, terwijl die kans naar algemene ervaringsregelen aanmerkelijk is te achten. Daarbij spelen het kennislement, risico-element en wilselement een rol. Met het oog op deze elementen komt de raadsman tot de conclusie dat er, gelet op de te bewijzen feiten, geen sprake kan zijn van opzet in de voorwaardelijke variant.

De rechtbank oordeelt als volgt.

Hoewel de rechtbank wil aannemen dat verdachte niet uitdrukkelijk heeft beoogd het slachtoffer en de andere inzittenden van de weggrijdende auto te doden of te verwonden, draait het hier om de vraag of verdachte door zijn handelwijze een actie heeft uitgevoerd waarbij hij zich willens en wetens heeft blootgesteld aan de aanmerkelijke kans dat een bepaald gevolg zou intreden. Zijn gestelde onderliggende intentie dient dus te worden afgezet tegen het zich willens en wetens blootstellen aan de aanmerkelijke kans dat het slachtoffer of een van de andere inzittenden dodelijk zou worden verwond.

Verdachte heeft met zijn dienstpistool op een afstand van ongeveer tien meter op de achterkant van de weggrijdende auto geschoten. In deze auto zaten op dat moment drie personen. De kogel doorboorde de achterraut en raakte daarbij het slachtoffer in zijn schouder. De rechtbank is van oordeel dat, wanneer geschoten wordt op de achterzijde van een auto, de kans dat de achterraut wordt doorboord in aanzienlijke mate aanwezig is. De kans dat dan één van de drie inzittenden in het bovenlijf geraakt wordt is groot, sterker nog: als de achterraut wordt doorboord, is de kans dat dan niemand geraakt zou worden zelfs klein te noemen. Met deze trefkans in het bovenlijf, terwijl de afstand slechts tien meter was, is de aanmerkelijke kans op een dodelijke verwonding gegeven.

Aan bovenstaande doet niet af het feit dat verdachte met een brute fysieke aanval werd geconfronteerd en dat dit zonder meer op zijn psychisch functioneren nadelige invloed heeft gehad. Niet aannemelijk is geworden dat het psychische functioneren van verdachte van dien aard is geweest dat hij van elk inzicht ten aanzien van de gevolgen van zijn handelwijze verstoken was.

De rechtbank is, geheel in overeenstemming met de door de raadsman genoemde jurisprudentie, van oordeel dat

de handelwijze van verdachte opzet in de zin van voorwaardelijk opzet op de dood heeft opgeleverd en zal daarom het primair tenlastegelegde bewezen verklaren.

Bewezenverklaring

De rechtbank acht het primair tenlastegelegde bewezen, met dien verstande dat hij op 16 maart 2006, te Wouterswoude, in de gemeente Dantumadeel, ter uitvoering van het door verdachte voorgenomen misdrijf om opzettelijk meerdere personen, te weten [benadeelde partij 1] en [slachtoffer] en [benadeelde partij 2]], van het leven te beroven, met dat opzet met een pistool meerdere kogels heeft afgevuurd op de achterzijde van de auto, in welke auto eerdergenoemde personen gezeten waren, terwijl de uitvoering van dat voorgenomen misdrijf niet is voltooid.

De verdachte zal van het meer of anders tenlastegelegde worden vrijgesproken, aangezien de rechtbank dat niet bewezen acht.

Kwalificatie

Het bewezene levert op het misdrijf:

Primair: Poging tot doodslag.

Strafbaarheid feit en strafbaarheid verdachte

Het standpunt van de officier van justitie

De officier van justitie heeft voorop gesteld dat het handelen van verdachte niet valt onder artikel 7 van de ambtsinstructie voor de politie, de koninklijke marechaussee en de buitengewoon opsporingsambtenaar. De officier heeft zich op het standpunt gesteld dat zulks aan een beroep op noodweer dan wel noodweer-exces niet in de weg staat. Hij heeft aangevoerd dat in het onderhavige geval sprake was van een noodweersituatie, waarin verdachte heeft gehandeld tegen een ogenblikkelijke wederrechtelijke aanranding van zijn eigen lijf en dat van zijn collega. Ten tijde van het afvuren van het eerste schot, handelde de verdachte dan ook uit noodweer. Op het moment dat verdachte de laatste twee schoten afvuurde, bevonden zijn belagers zich weer in hun auto en reden weg. Gelet hierop was er op dat moment geen sprake meer van een ogenblikkelijke wederrechtelijke aanranding, aldus de officier van justitie. Doordat de gebeurtenissen zich snel na elkaar voltrokken en verdachte zich ten gevolge van het geheel onverwachte en grove geweld tegen zijn collega nog in een hevige gemoedsbeweging bevond, komt hem een beroep toe op noodweer-exces. De officier heeft in dit kader betoogd dat de omstandigheden waaronder verdachte op dat moment moest handelen zodanig extreem waren, dat ook van hem als ervaren politieambtenaar niet mocht worden verwacht dat hij op andere, meer adequate, wijze op de geweldsuitbarsting had behoren te reageren. De officier van justitie vordert dan ook dat verdachte wordt ontslagen van alle rechtsvervolgning.

Het standpunt van de verdediging

De raadsman van verdachte heeft zich primair op het standpunt gesteld dat de noodweersituatie nog niet beëindigd was op het moment dat verdachte de laatste twee schoten afvuurde. Hiertoe heeft de raadsman gesteld dat verdachte er niet zeker van was dat alle personen weer in de auto waren gestapt. Ook op het moment dat de auto wegreed, was verdachte nog op zijn hoede en hield hij het voor mogelijk dat hij elk moment door een van de mannen kon worden aangevallen. Verdachte was nog steeds angstig en voelde zich bedreigd. Voor verdachte was de aanval en de dreiging die daarvan uitging nog niet afgelopen. De raadsman heeft op grond hiervan primair een beroep gedaan op noodweer-exces.

Subsidiar heeft de raadsman een beroep gedaan op extensief noodweer-exces. Wanneer de rechtbank tot het oordeel komt dat de aanval/aanranding als beëindigd dient te worden beschouwd op het moment dat verdachte de laatste twee schoten afvuurde, dan is er in het onderhavige geval sprake van verontschuldigbare overschrijding van de grenzen van de noodzakelijke verdediging, aldus de raadsman. Onder verwijzing naar jurisprudentie van de Hoge Raad heeft de raadsman bepleit dat zulks ook mogelijk is ingeval op het tijdstip van de aan de verdachte verweten gedraging de noodzaak tot verdediging niet meer bestaat, doch niettemin die gedraging toch het onmiddellijk gevolg is van een hevige gemoedsbeweging, veroorzaakt door de daaraan voorafgaande wederrechtelijke aanranding.

Ten slotte heeft de raadsman betoogd dat het voorgaande ook geldt voor ervaren politiefunctionarissen, waarbij de raadsman heeft verwezen naar het advies van de Adviescommissie politieel vuurwapengebruik. De raadsman komt hiermee eveneens tot de conclusie dat verdachte dient te worden ontslagen van alle rechtsvervolgning.

Het oordeel van de rechtbank

Ter beoordeling ligt voor de vraag of het schieten van verdachte op de weggrijdende auto, met daarin -zoals

achteraf is gebleken- drie inzittenden, verontschuldigbaar is in de zin van artikel 41 Wetboek van Strafrecht. Om deze vraag te kunnen beoordelen acht de rechtbank hetgeen aan dit schieten is vooraf gegaan van belang. De rechtbank is van oordeel dat niet gesproken kan worden van twee fasen, nu de gebeurtenissen zo kort op elkaar zijn gevolgd. Voorts is naar het oordeel van de rechtbank het handelen van verdachte dat thans ter beoordeling staat zozeer verweven met de daaraan voorafgaande gebeurtenissen, dat het opdelen van de gebeurtenissen in twee fasen gekunsteld is en geen recht doet aan de situatie.

Verdachte heeft samen met zijn collega [naam collega] een auto laten stoppen om een alcoholcontrole uit te voeren. Alvorens hiertoe over te gaan hebben verdachte en [naam collega] de gegevens van de auto laten controleren, waarop aan hen is doorgegeven dat er ten aanzien van de auto geen bijzonderheden te melden waren. Verdachte zag dat zich in deze auto vier personen bevonden. Op het moment dat [naam collega] zich bij de auto vervoegde, zag verdachte dat vier personen uitstapten. Vervolgens zag verdachte dat [naam collega] op zeer agressieve wijze geheel onverwacht door een van de inzittenden werd neergeslagen. Verder zag verdachte dat [naam collega] bewegingloos op de grond bleef liggen. Op dat moment wist verdachte niet hoe het met [naam collega] gesteld was, terwijl hij op de hoogte was van het feit dat [naam collega] volledig bewapend was. Verdachte zag vervolgens dat de persoon die [naam collega] had neergeslagen, samen met de anderen zijn kant op kwam en hoorde de opmerking 'we pakken hem ook'. De aanvallers waren hem dicht genaderd op het moment dat verdachte zijn dienstpistool pakte en schoot. Ter terechtzitting heeft verdachte verklaard dat hij hiervoor zo weinig tijd had, dat hij niet -zoals gebruikelijk is- zijn arm gestrekt kon houden op het moment dat hij de trekker overhaalde. Zijn schot had niet het effect dat hij daarvan had verwacht en de mannen kwamen nog steeds op hem af. Op het moment dat verdachte voor de tweede keer wilde schieten, bemerkte hij dat zijn dienstwapen weigerde. Verdachte rende vervolgens weg van de mannen en hoorde dat hij door meerdere personen werd gevolgd. Op het moment dat verdachte opmerkte dat de personen terugkeerden naar de auto's, besloot verdachte niet verder te rennen, maar ook terug te keren naar de auto's, waar [naam collega] nog hulpeloos op de grond lag. Verdachte verklaarde hierover dat hij zeer angstig was over wat deze personen met hem zouden kunnen doen en daarbij steeds in het achterhoofd te hebben gehouden dat [naam collega] nog steeds op de grond lag. Verdachte hield rekening met het feit dat zijn belagers [naam collega] van zijn dienstpistool konden beroven. Gelet op de buitensporige agressie van de belagers zou dit een levensgevaarlijke situatie voor verdachte en [naam collega] opleveren.

Verdachte heeft verklaard te hebben gezien dat één van de personen boven op [naam collega] lag toen hij bij de auto's terugkeerde. Hij verklaarde dat hij gedurende dit alles geen overzicht had op de situatie en zich niet alleen zorgen om zichzelf heeft gemaakt maar ook om zijn collega [naam collega]. Toen vervolgens de mannen in de auto stapten en wegreiden, wist verdachte niet of alle vier mannen weer waren ingestapt. Verder heeft verdachte ter terechtzitting nog verklaard dat hij op het moment dat de mannen in de auto vertrokken nog helemaal niet het idee had dat het daarmee afgelopen was. Hij was bang dat de mannen elk moment konden terugkeren. Verdachte voelde zich op dit moment nog steeds ernstig bedreigd en was daarnaast in de veronderstelling dat hij nog steeds kon worden aangevallen. Verdachte heeft verklaard dat hij hevig geëmotioneerd was, dat dit werd versterkt door de rochelende geluiden die [naam collega] -die nog steeds bloedend op de grond lag- op dat moment maakte. Verdachte heeft verklaard vanuit deze emotie op de achterkant van de auto te hebben geschoten.

De rechtbank is van oordeel dat op het moment dat verdachte de eerste keer schoot, hij handelde ter verdediging van zijn lijf tegen een ogenblikkelijke wederrechtelijke aanranding. Op dat moment was er derhalve sprake van een noodweersituatie, terwijl verdachte geen tijd had om op enige andere wijze te reageren. Hierna volgden de gebeurtenissen elkaar snel op tot het moment dat verdachte voor de tweede keer zijn dienstwapen gebruikte. Beoordeeld dient te worden of op dat moment de noodweersituatie was geëindigd. De rechtbank beantwoordt deze vraag bevestigend. De belagers van verdachte waren op dat moment niet alleen in de auto gestapt, maar reden ook al weg, terwijl de vierde persoon zich al eerder uit de voeten had gemaakt. Hoewel dit laatste bij verdachte op dat moment niet bekend was, was er objectief gezien op het moment van schieten geen sprake meer van een ogenblikkelijke wederrechtelijke aanranding.

Verdachte schoot twee keer op een weggrijpende auto, hetgeen naar het oordeel van de rechtbank op dat moment noch geboden en noch noodzakelijk was ter verdediging van verdachtes lijf dan wel het lijf van [naam collega]. Niet alleen was de noodweersituatie reeds geëindigd, ook staat hiermee vast dat het schieten op de auto een excessief middel is. Voor het handelen van verdachte bestaat derhalve geen rechtvaardigingsgrond op grond van de wet.

De rechtbank is echter wel van oordeel dat het schieten van verdachte op de auto is geschied onder de directe invloed van een hevige gemoedsbeweging die door de daaraan voorafgaande aanranding was veroorzaakt. In dit kader dient echter nog te worden nagegaan of van verdachte -in het licht van hetgeen van hem mocht worden verwacht in een situatie als deze, gelet op zijn functie, rang en ervaring- een andere, meer passende reactie kon worden geleverd.

In zijn algemeenheid kan worden gesteld dat van politiefunctionarissen in een uit de hand gelopen situatie waarbij

geweld jegens hen wordt gebruikt, mag worden verwacht dat zij het hoofd koel houden en trachten de situatie niet nog meer te laten escaleren. Dit geldt naar het oordeel van de rechtbank temeer in de situatie dat de aanvallers zich reeds hebben verwijderd. Van een politiefunctionaris mag worden verwacht dat hij kan inschatten op welk moment hij geen andere mogelijkheid heeft dan het hanteren van zijn dienstwapen. Desalniettemin is de rechtbank van oordeel dat in het licht van de omstandigheden van dit specifieke geval de zogenoemde Garantenstelling niet in de weg staat aan een beroep van verdachte op extensief noodweer-exces. De rechtbank heeft bij haar overwegingen met name betrokken het buitensporige geweld dat zonder aanleiding en geheel onverwachts door de belagers is uitgeoefend op [naam collega] en de constante zorg die verdachte heeft gehad niet alleen om zichzelf, maar ook om [naam collega]. Hierbij heeft verdachte steeds geweten dat [naam collega] weerloos, met zijn volledige bewapening, op de grond lag. Voorts heeft verdachte hierbij verklaard dat hij niet snel hulp kon verwachten, nu hij en [naam collega] die avond de enige patrouille waren voor een groot gebied. Hierdoor was er bij verdachte sprake van grote angst, welke angst nog eens werd versterkt doordat hij door meerdere personen werd aangevallen, waarbij hij de woorden had opgevangen 'we pakken hem ook'. Vervolgens meende verdachte, kort voordat de mannen wegreiden, waar te nemen dat [naam collega] nogmaals werd aangevallen, hetgeen achteraf een juiste waarneming bleek te zijn. Gelet op deze omstandigheden kan verdachte, ook in zijn hoedanigheid van politiefunctionaris, naar het oordeel van de rechtbank een beroep op extensief noodweer-exces niet worden ontzegd. Verdachte zal dan ook worden ontslagen van alle rechtsvervolging omdat hem een beroep op extensief noodweer-exces toekomt.

Benadeelde partij

[benadeelde partij 1] heeft zich voor de aanvang van de terechtzitting als benadeelde partij in het strafproces gevoegd door middel van indiening van het voorgescreven formulier bevattende de opgave van een vordering tot vergoeding van door hem geleden schade ten gevolge van het aan verdachte primair telastegelegde en bewezenverklaarde feit alsmede de gronden waarop deze berust.

De rechtbank is van oordeel dat de vordering, die wordt betwist, niet ontvankelijk is. Voor bewijzing van de vordering is ingevolge artikel 361 lid 2 Strafvordering vereist dat aan verdachte een straf of maatregel wordt opgelegd.

Benadeelde partij

[benadeelde partij 2] heeft zich voor de aanvang van de terechtzitting als benadeelde partij in het strafproces gevoegd door middel van indiening van het voorgescreven formulier bevattende de opgave van een vordering tot vergoeding van door hem geleden schade ten gevolge van het aan verdachte primair telastegelegde en bewezenverklaarde feit alsmede de gronden waarop deze berust.

De rechtbank is van oordeel dat de vordering, die wordt betwist, niet ontvankelijk is. Voor bewijzing van de vordering is ingevolge artikel 361 lid 2 Strafvordering vereist dat aan verdachte een straf of maatregel wordt opgelegd.

Toepassing van wetsartikelen

De rechtbank heeft gelet op de artikelen 41, 45 en 287 van het Wetboek van Strafrecht.

DE UITSpraak VAN DE RECHTBANK LUIDT, RECHTDOENDE:

Verklaart het primair telastegelegde bewezen, te kwalificeren en strafbaar in voege als voormeld, doch verdachte deswege niet strafbaar.

Ontslaat verdachte te dier zake van alle rechtsvervolging.

Verklaart niet bewezen hetgeen aan verdachte meer of anders is telastegelegd dan het bewezenverklaarde en spreekt verdachte daarvan vrij.

Bepaalt dat de benadeelde partij [benadeelde partij 1] niet ontvankelijk is in de vordering en dat deze slechts bij de burgerlijke rechter kan worden aangebracht.

Bepaalt dat deze benadeelde partij en verdachte ieder de eigen kosten draagt.

Bepaalt dat de benadeelde partij [benadeelde partij 2] niet ontvankelijk is in de vordering en dat deze slechts bij de burgerlijke rechter kan worden aangebracht.

Bepaalt dat deze benadeelde partij en verdachte ieder de eigen kosten draagt.